

**ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ
ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΗ ΣΧΟΛΗ
ΤΜΗΜΑ ΙΣΤΟΡΙΑΣ – ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑΣ
ΤΟΜΕΑΣ ΣΥΓΧΡΟΝΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΚΑΙ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗΣ
ΙΣΤΟΡΙΑΣ**

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ:

**“ Ο Σύλλογος Κρητών Σπουδαστών 1945- 1975. Ιστορική διαδρομή
ενός τοπικού σπουδαστικού σωματείου ”**

ΕΠΙΒΛΕΠΩΝ ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ : κ. Χρήστος Χατζηϊωσήφ

ΣΥΝΤΑΚΤΗΣ: Μιχάλης Φαρσάρης

ΑΜ: 76.

ΡΕΘΥΜΝΟ 2002

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Περιεχόμενα.....	2
Κεφάλαιο Α : «Οι λόγοι συγκρότησης των τοπικών σπουδαστικών συλλόγων».....	3
Κεφάλαιο Β : «Το μεσοπολεμικό κληροδότημα και η καταστατική πράξη του 1946».....	7
Κεφάλαιο Γ : «Το καταστατικό του 1971 και οι σκοποί του».....	29
Κεφάλαιο Δ : «Ο οίκος του απόρου κρητός σπουδαστού. Οι σχέσεις με την Παγκρήτιο Ένωση. Το ίδρυμα «Κρητική Εστία».....	30
Κεφάλαιο Ε : «Ο αυτοπροσδιορισμός του συλλόγου. Η αντιμετώπιση του από φίλους και αντιπάλους».....	41
Κεφάλαιο Ζ : «Πυραυλικό κέντρο Κρήτης και σύλλογος κρητών σπουδαστών».....	48
Κεφάλαιο Η : «Το πρόσχημα των τοπικών θεμάτων».....	59
Κεφάλαιο Θ : «Η έννοια λαός και η χρήση της από τον σύλλογο».....	87
Κεφάλαιο Ι : «Το πολιτιστικό παρόν του συλλόγου».....	94
Κεφάλαιο Κ : «Οι εκδόσεις του συλλόγου στην τριακονταετία 1945 – 1975».....	104
Κεφάλαιο Λ : «Μια γενική αποτίμηση».....	134
Βιβλιογραφία	137

Ο ΣΥΛΛΟΓΟΣ ΚΡΗΤΩΝ ΣΠΟΥΔΑΣΤΩΝ ΑΘΗΝΑΣ 1945-1975 ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΔΙΑΔΡΟΜΗ ΕΝΟΣ ΤΟΠΙΚΟΥ ΣΠΟΥΔΑΣΤΙΚΟΥ ΣΩΜΑΤΕΙΟΥ

Α) Οι λόγοι συγκρότησης των τοπικών συλλόγων

Η απελευθέρωση της Ελλάδας και η λήξη της Δεκεμβριανής περιπέτειας σήμαναν και την σταδιακή αποκατάσταση στη λειτουργία των ανωτάτων και ανώτερων εκπαιδευτικών ιδρυμάτων. Μαζί της άρχισε να επαναδομείται ο φοιτητικός συνδικαλισμός, ως μέσο διεκδίκησης και πολιτικής έκφρασης των ολιγάριθμων την εποχή εκείνη σπουδαστικών μαζών. Τα πολιτικά προβλήματα της χώρας και η όξυνση των πολιτικών παθών συνεπάγονταν τον περιορισμό της ελεύθερης δράσης και οργάνωσης αριστερών και προοδευτικών κομμάτων. Άλλοι παράπλευροι χώροι, όπως ο σπουδαστικός συνδικαλισμός, έρχονταν να πληρώσουν το κενό τους.

Το μεταπολεμικό φοιτητικό κίνημα ακολουθώντας το παράδειγμα και το πρότυπο της μεσοπολεμικής εποχής οργανώθηκε σε δύο βασικές, παράλληλες συνιστώσες. Μια «ορθόδοξη» και μια μη «ορθόδοξη». Στην πρώτη ανήκε το σύνολο των κλαδικών συλλόγων, των φοιτητικών, δηλαδή, ενώσεων των Σχολών που απ' το τέλος της πρώτης μεταπολεμικής δεκαετίας αποκτούν, ατύπως βέβαια, και δευτεροβάθμια όργανα (Δ.Ε.Σ.Π.Α για την Αθήνα¹, Φ.Ε.Α.Π.Θ για τη Θεσσαλονίκη).

Στη δεύτερη, περιλαμβάνονταν οι τοπικές σπουδαστικές συσσωματώσεις, οι σύλλογοι, δηλαδή, εκείνοι που είχαν συγκροτηθεί με κριτήριο την κοινή γεωγραφική καταγωγή των μελών τους. Το αίτημα της ικανοποίησης των αναγκών των επαρχιωτών σπουδαστών, της προώθησης των διεκδικήσεών τους, αλλά και οι περισσότερες ευκαιρίες που οι σύλλογοι αυτοί παρείχαν στους επαρχιώτες σπουδαστές να λειτουργήσουν πολιτικά και συνδικαλιστικά, σε σχέση με τους συλλόγους των Σχολών, «επέβαλαν» την ύπαρξη τους. Σημειωνόταν, γι' αυτό το τελευταίο χαρακτηριστικά: «Στη δράση ενός τοπικού συλλόγου συμμετέχουν αρκετοί φοιτητές που κατά τον α' ή β' λόγο μένουν έξω απ' τη ζωή και τη δραστηριότητα του Συλλόγου. Εδώ βρίσκεται η σημασία της ανάπτυξης της μαζικής δράσης του τοπικού Συλλόγου, που αγκαλιάζει όλους αυτούς τους φοιτητές και τους πλησιάζει προς το φοιτητικό κεντρικό σύνολο εκεί που άλλοτε εξασθενίζουν οι επί μέρους ρόλοι»²

¹ Εφημερίδα «Πατρίς», 8 Σεπτεμβρίου 1949, αφ. 933.

² Βλ. άρθρο «Ο τοπικός φοιτητικός συνδικαλισμός. Κάτω απ' το πρίσμα του 4^{ου} Πανσπουδαστικού Συνεδρίου». Περιοδικό «Ξαστεριά», τεύχος Α', περίοδος Β', Μάιος 1963, σ.9-12 .

Το περιορισμένο, σε σύγκριση με τους Αθηναίους συναδέλφους τους, επίπεδο πολιτικής αυτογνωσίας και οι σαφώς λιγότερες παραστάσεις και προσλαμβάνουσες των επαρχιωτών σπουδαστών ανάμεσα τους κι αυτών από την Κρήτη, ακόμα και σε υστερότερες χρονικές περιόδους, δυσκόλευαν τη συμμετοχή στις διεργασίες των πανεπιστημιακών Συλλόγων³. Ο τοπικός Σύλλογος γινόταν έτσι απαραίτητο μεσοστάδιο και συχνά εφαλτήριο για παραπέρα συνδικαλιστική δραστηριότητα. Η καταξίωση του συνδικαλιστή φοιτητή, μέλους του τοπικού σπουδαστικού συλλόγου, άνοιγε το δρόμο για αγωνιστική δράση μέσα από τα πρωτοβάθμια και δευτεροβάθμια όργανα των πανεπιστημιακών σχολών. Χωρίς να αποκλείεται, κάθετα, η παράλληλη ένταξη στον πανεπιστημιακό και τοπικό σύλλογο, ή ακόμη και η προηγούμενη σε σχέση με τον τοπικό συμμετοχή στο σύλλογο της σχολής, η συνήθης οδός συνδικαλιστικής παρουσίας για έναν επαρχιώτη φοιτητή ήταν αυτή του τοπικού συλλόγου.

Επιπρόσθετα, οι γνωριμίες, οι επαφές, οι κοινωνικοί συγχρωτισμοί - ιδίως τον πρώτο καιρό της φοιτητικής ζωής - ήταν κατά συνθήκη ευκολότερες στα πλαίσια του τοπικού σπουδαστικού σωματείου. Οι τοπικές φοιτητικές ενώσεις λειτουργούσαν, λοιπόν, και σαν χώρος καλλιέργειας, ανάπτυξης και εμπέδωσης κοινωνικής ζωής των μελών

³ Βλ. συνέντευξη με Λεωνίδα Μακρή, φοιτητή της Νομικής Αθηνών (αρχές δεκαετίας του '50).

τους : «Η ανάγκη αυτή (του) να υπάρχει μια κοινωνική ζωή των φοιτητών δημιούργησε τους (τοπικούς) φοιτητικούς συλλόγους...»⁴

Στις περιπτώσεις, μάλιστα, εκείνες που ο τοπικός σύλλογος εμφανιζόταν ιδιαίτερα δραστήριος – περίπτωση της Ένωσης των Κρητών Φοιτητών – γινόταν αυτός συστατικό στοιχείο της φοιτητικής ζωής. Ο Σήφης Καμάρης, γενικός γραμματέας του Συλλόγου Κρητών στη δεκαετία του '60 σημείωνε : «...η συμμετοχή μου στο Σύλλογο Κρητών Σπουδαστών μου προσέφερε ένα πλαίσιο ζωής επί πέντε χρόνια».

Πέρα, όμως, από τον επαρχιώτη σπουδαστή για το ίδιο το φοιτητικό κίνημα οι τοπικοί σπουδαστικοί σύλλογοι αποκτούσαν ιδιαίτερη σημασία και σπουδαιότητα. Σε περιόδους, μάλιστα απόλυτης ανελευθερίας όπως η δικτατορία, ο τοπικός σύλλογος υποκαθιστούσε σχεδόν ολοκληρωτικά την «ορθόδοξη» δομή του φοιτητικού κινήματος, όπως αυτή εκφραζόταν μέσα από τους κλαδικούς συλλόγους. Αλλά και σε περιόδους «κανονικότητας» - δεκαετίες του '50 και του '60 - οι σπουδαστικές ενώσεις των επαρχιωτών εξασφάλιζαν στο φοιτητικό κίνημα στελέχη και βοηθούσαν στην πολιτική συνειδητοποίηση μεγάλου αριθμού φοιτητών⁵. Το δόγμα λοιπόν του απολιτικού φοιτητή μπορούσε ευκολότερα να ανατραπεί χάρη και στη λειτουργία των τοπικών φοιτητικών ενώσεων.

Οι ανελεύθερες πολιτικές πρακτικές των δεκαετιών 1950 και 1960, η ύπαρξη θεσμών και οργάνων πολιτικού καταναγκασμού που χαρακτήριζαν την πανεπιστημιακή ζωή (Επιτροπές και Συμβούλια Νομιμοφροσύνης, πιστοποιητικά κοινωνικών φρονημάτων, σπουδαστικό τμήμα της Ασφάλειας, κ.τ.λ.) έκαναν συχνά τις τοπικές σπουδαστικές ενώσεις ελκυστικές για το δημοκρατικό φοιτητικό συνδικαλισμό. Ιδιαίτερα, μάλιστα, όπου συνέτρεχαν οι προϋποθέσεις (υλικοί όροι, παράδοση δημοκρατικότητας κ.τ.λ.) οι σπουδαστικοί σύλλογοι των επαρχιωτών – ανάμεσα τους κι αυτός των Κρητών- εμφανίζονταν και ήταν χώροι πολιτικής ελευθερίας⁶. Η αστυνόμευση τους γινόταν έτσι προβληματική και η πολιτική τους χειραγώγηση αδύνατη. Οι προοδευτικές αντιλήψεις όλου του δημοκρατικού πολιτικού φάσματος, όπως διατυπώνονταν μέσα από τις διάφορες εκφάνσεις του δημοκρατικού φοιτητικού συνδικαλισμού, έβρισκαν δια μέσου των τοπικών συλλόγων δίοδο έκφρασης.

Για τη διωκόμενη Αριστερά κυρίως, αλλά και για τους κεντρώους φοιτητές δευτερευόντως, η ελευθερία που διέκρινε πολλούς από τους

⁴ Βλ. συνέντευξη με Βασίλη Ζεβελάκη, φοιτητή της Αρχιτεκτονικής Σχολής του Μετσόβιου Πολυτεχνείου.

⁵ Βλ. συνέντευξη με Ν. Βεργιάκη, φοιτητή της οδοντιατρικής Αθηνών (τέλη δεκαετίας '50 και πρώτο μισό δεκαετίας του '60).

⁶ Βλ. συνέντευξη με Γ. Ζεβελάκη, φοιτητή της Ανωτάτης Γεωπονικής Σχολής Αθήνας (τέλη δεκαετίας '50 - δεκαετία του '60).

τοπικούς συλλόγους έκανε τους τελευταίους να αποκτούν ειδικό πολιτικό βάρος. Συχνά ακόμη και σε πολύ πρώιμες περιόδους – αρχές της δεκαετίας του '50- η συνδικαλιστική δράση συνοδευόταν απο παράνομη πολιτική δραστηριότητα. Ειδικά για τον Σύλλογο των Κρητών σημειωνόταν : «Μέσα από το Σύλλογο θυμούμαι ότι υπήρχε μια ομαδοποίηση, από την οποία ξεκινούσαμε και μοιράζαμε χειρόγραφο, παράνομο «Ρίζοσπάστη». Ήτανε ένας σύνδεσμος που ξεκίνησα εγώ με μια ομάδα με τρία παιδιά με τη σύνδεση του Μιχάλη Φαρσάρη. Δεν ήτανε η γραμμή του Συλλόγου, ούτε και μπορούσε να συζητηθεί στα Συμβούλια...Δηλαδή, μέσα στο Σύλλογο είχε ανθρώπους που γνωριζότανε και που φτιάχνανε τέτοιες ομάδες, αλλά η πολιτική δραστηριότητα γινόταν..., ήτανε έξω από το Σύλλογο και όχι σχέδια του Συλλόγου»⁷.

Η πραγματικότητα, που εμφάνιζε τους τοπικούς σπουδαστικούς συλλόγους να βρίσκονται στο πλευρό του δημοκρατικού φοιτητικού συνδικαλισμού, δεν αναιρούσε το ενδεχόμενο να κυριαρχήσουν πολιτικά σε αυτούς και αντικείμενες δυνάμεις. Η ίδρυση και ισχυροποίηση της Ε.Κ.Ο.Φ στα τέλη της δεκαετίας του '50 και στις αρχές της δεκαετίας του '60 αποτελούσε την απόδειξη του πράγματος αυτού. Άλλοτε, πάλι, η ανάγκη αντιμετώπισης των δημοκρατικά ελεγχόμενων σπουδαστικών συλλόγων επέβαλε την ίδρυση τοπικών φοιτητικών ενώσεων που πρόσκεινταν στην κυρίαρχη για την εποχή συντηρητική πολιτική αντίληψη.

Στο περιοδικό του Απρίλη – Μάη του 1965 που εξέδωσε ο Σύλλογος των Κρητών, με τον τίτλο «Ξαστεριά» και στο άρθρο που συνέταξε ο τότε πρόεδρος Γ.Κατσανεβάκης σχετικά με τη δράση της Ε.Κ.Ο.Φ. υπογραμμιζόταν το παρακάτω απόσπασμα στην υπ' αριθμό 8/10-3-62 έκθεση του γραφείου Πληροφοριών : «Προς αντιμετώπισιν των υπό των αριστερών ελεγχόμενων συλλόγων (Δ.Α.Σ, Εργαζομένων Φοιτητών, Κρητών Φοιτητών κ.λ.π) προέβημεν εις την ίδρυση των κάτωθι συλλόγων Φοιτητών Καστοριάς, Θεσσαλονίκης, Κοζάνης, Ημαθίας και Πιερίας».

Οι υψηλοί στόχοι που το φοιτητικό κίνημα έθετε στη δεκαετία του '60, όπως δημοκρατικοποίηση της εκπαίδευσης, εκπαιδευτική αναγέννηση, πάταξη του αναλφαβητισμού, της μετανάστευσης και της αστυφιλίας, ακαδημαϊκές ελευθερίες κ.τ.λ. ήταν σχεδόν αδύνατο να πραγματοποιούν δίχως τη σύμπραξη των τοπικών φοιτητικών ενώσεων. Ακόμη κι ο ίδιος ο αγώνας για το 15% με τη συλλογή των υπογραφών που προϋπέθετε, απαιτούσε την ενεργητική συνδρομή τους. Οι ευκαιρίες να περάσει το δημοκρατικό φοιτητικό κίνημα τις θέσεις του στα μεγάλα

⁷ Βλ. συνέντευξη με Κ. Τουρνάκη, φοιτητή της Φυσικομαθηματικής Αθηνών (α' μισό δεκαετίας '50).

λαϊκά στρώματα της ελληνικής επαρχίας και τελικά να βοηθήσει στο συνολικό αίτημα εκδημοκρατισμού της χώρας συνάπτονταν με τη δράση των τοπικών συλλόγων. Εύστοχα, διατυπωνόταν λοιπόν η άποψη ότι οι τοπικοί Σύλλογοι εξασφάλιζαν την πανελλήνια δικτύωση του φοιτητικού κινήματος⁸.

Ακόμη και στις δύο πρώτες δεκαετίες του 1940 και του 1950 οι τοπικές σπουδαστικές ενώσεις λειτουργούσαν παράλληλα προς το υπόλοιπο σπουδαστικό κίνημα, σαν ένας ακόμη μοχλός πίεσης για την ικανοποίηση σπουδαστικών κυρίως αιτημάτων. Συχνά, μάλιστα, υπερέβαιναν σε ριζοσπαστικότητα τους πανεπιστημιακούς συλλόγους και τα δευτεροβάθμια όργανα τους⁹. (π.χ η απεργία για τα δίδακτρα το 1956). Η συγκρότηση δευτεροβάθμιων οργάνων, άτυπων και θεσμοθετημένων, των επαρχιακών συλλόγων (Σ.Ε.Ε.Σ. στη δεκαετία του 1940 και Ο.Τ.Σ.Σ.Ε. από το '56 και έπειτα) έδειχναν το μέγεθος της δραστηριοποίησής τους. Ανάμεσα σ' αυτές τις τοπικές σπουδαστικές συσσωματώσεις εξέχοντα ρόλο κατείχε ο Σύλλογος Κρητών Σπουδαστών.

Β) Το μεσοπολεμικό Κληροδότημα και η Καταστατική πράξη του 1946.

Το σωματείο που στις αρχές του 1946 ιδρύεται υπό την επωνυμία «Σύλλογος Κρητών Σπουδαστών» ήταν η συνέχεια εκείνου που εμφανίζεται στα χρόνια του Μεσοπολέμου. Ο προσδιορισμός των χαρακτηριστικών, των αρμοδιοτήτων και των λειτουργιών του σπουδαστικού αυτού ομίλου στις δεκαετίες του 1920 και του 1930 ξεπερνά τα όρια αυτής της εργασίας. Εντούτοις, η κατανόηση του τρόπου σκέψης των σπουδαστικών αυτών συλλόγων ακόμη και σε υστερότερες χρονικές περιόδους «υποχρεώνει» στην αναψηλάφηση κάποιων επιμέρους στοιχείων των πρώτων χρόνων ζωής του σωματείου των κρητών σπουδαστών, στις αρχές δηλαδή της δεκαετίας του '20.

Πριν από το Σεπτέμβρη του 1924 δεν υπάρχουν καταχωρήσεις του συλλόγου ή άρθρα που αφορούσαν στη δράση του στον ημερήσιο τύπο της Κρήτης. Η τέλεση ενός πολιτικού μνημόσυνου από το σωματείο στο Ηράκλειο για τους φονευθέντες στους πολέμους 1912-1922 φοιτητές και σπουδαστές ήρε απ' αυτήν τον πέπλο της αφάνειας. Το μνημόσυνο αυτό, που συνιστούσε σχεδόν κοσμικό γεγονός για την πόλη, κινητοποιούσε το σύνολο του ανθρώπινου δυναμικού του συλλόγου των Κρητών Σπουδαστών. Δημοτικές και νομαρχιακές αρχές, σύνδεσμοι εφέδρων

⁸ Χ. Λάζος, *Ελληνικό φοιτητικό κίνημα 1821-1973: Κοινωνικοί και πολιτικοί αγώνες*, εκδ. Γνώση, Αθήνα 1987, σελ. 347.

⁹ Εφημερίδα «Το Βήμα», 16 Νοεμβρίου 1956, αφ. 3537.

αξιωματικών και οπλιτών, πνευματικοί άνθρωποι, όπως ο Λ. Αλεξίου, δημοσιογράφοι και από τις τέσσερις γωνίες της Κρήτης παρευρίσκονταν στην τελετή.

Η όλη ενέργεια δεν στερείτο πολιτικής σημασίας και αναμφίβολα δεν ήταν αποκομμένη από το γενικό πολιτικό πλαίσιο της εποχής. Στο Ηράκλειο το έντυπο που κάλυπτε δημοσιογραφικά το γεγονός ήταν η «Νέα Εφημερίδα», πολιτικό όργανο της βενιζελικής παράταξης και φίλα διακείμενο στον παρόντα χρόνο, προς την κυβέρνηση Παπαναστασίου. Σε άρθρο του διευθυντή της εφημερίδας Ηλία Διαλυνά την ημέρα τέλεσης του μνημόσυνου, 7^η Σεπτεμβρίου του 1924, απευθύνονταν – αφού προηγήθηκαν ορισμένες διαπιστώσεις – οι ακόλουθες παραινήσεις προς τους κρήτες σπουδαστές : «Πάσχομεν ως κράτος και ως κοινωνία από τας αρρωστημένας ιδέας τας οποίας μας εκληροδότησαν ξένες ψευδείς παραδόσεις νοσηράς διανοήσεως και της ημετέρας νοσηροτέρας φιλολογίας...Αντιδράσετε κατά των δηλητηριαζόντων τον εθνικόν οργανισμόν με τα αθεϊστικά και αντεθνικά κηρύγματά των. Ριφθείτε εις τον αγώνα με πίστιν διά να σώσετε την ελληνικήν φυλήν η οποία διανύει πρωτοφανή και λίαν επικίνδυνον κρίσιν, απειλούσαν να εξαφανίση και να διαλύση αυτήν».¹⁰

Μια ημέρα αργότερα σε γεύμα που παρατιθόταν υπέρ των κρητών σπουδαστών ο ίδιος προέπινε λέγοντας : «Η σημερινή δεινή κρίσις, δεν είναι μόνον πολιτική, δεν είναι μόνον κοινωνική. Είναι αυτόχρονα ηθική κρίσις, η οποία δημιουργεί την παντελήν κατάπτωσίν μας και την οριστικήν αποσύνθεσιν. Μεγάλος υπεύθυνος της σημερινής καταστάσεως υπήρξε και ο διανοούμενος κόσμος. Είναι ευτύχημα ότι σεις η νέα γενεά της διανοουμένης τάξεως εισέρχεσθε εις την ενεργόν δράσιν και την διοικητικήν ζωήν της χώρας με νέο πνεύμα, το οποίον διέγνωσε τη ρίζα του κακού»¹¹.

Το παζλ συμπλήρωνε ο λόγος του πολιτευτή Ηρακλείου Α. Μαρή, πάλι προς το Σύλλογο των Κρητών : «(Η Νεολαία) πρώτη φάνηκε στους αγώνας τους προοδευτικούς. Πρώτη φάνηκε και στον αγώνα κατά της Μοναρχίας. Το είπε ο κ.Παπαναστασίου: «Το μέλλον ανήκει εις τους νέους. Η Δημοκρατία θα ανοίξει διάπλατο δρόμο εις τους τιμίους, ικανούς και τους φωτισμένους...Ας μη μας τρομάξουν τα φαρμακερά βέλη που θα διασταυρώνονται αριστερά και δεξιά. Εμείς ας βροντοφωνήσωμεν από την άκρη των επάλξεων την αλήθειαν»¹².

Η προσπάθεια προσεταιρισμού των κρητών σπουδαστών στις πολιτικές ιδέες που κόμιζε η πλευρά Παπαναστασίου, η αποτροπή του κινδύνου συμπαρατάξής τους με τις «αρρωστημένες ιδέες που

¹⁰ Εφημ. «Νέα Εφημερίς», 9 Σεπτεμβρίου 1924, αφ.2796.

¹¹ Εφημ. «Νέα Εφημερίς», 10 Σεπτεμβρίου 1924, αφ.2797

¹² Εφημ. «Νέα Εφημερίς», 9 Σεπτεμβρίου 1924, αφ. 2796.

κληροδοτούν οι ξένες ψευδείς παραδόσεις», η διαπίστωση περί «ηθικής κρίσεως» ήταν η συνέπεια των σοβαρών αλλαγών που η ελλαδική κοινωνία βίωνε την επαύριο της καταστροφής του 1922. Αλλαγές που ανάμεσα στα άλλα, ενδέχονταν να ριζοσπαστικοποιήσουν πολιτικά, πνευματικά και ιδεολογικά ενεργές μάζες πολιτών, όπως τις φοιτητικές. Η πολιτειακή αλλαγή του 1924 και η ανακήρυξη της Β΄ Ελληνικής Δημοκρατίας, αντίθετα, παρουσιάζονταν ως αρκετές για να ικανοποιηθούν οι «τίμιοι, ικανοί και φωτισμένοι νέοι». Κάθε παραπέρα ενέργεια οδηγούσε στην «παντελή κατάπτωση και την οριστική αποσύνθεσιν».

Επιπλέον, οι πνευματικοί άνθρωποι, μη εξαιρουμένων των φοιτητών, αντιμετώπιζονταν ως το μέσο συντήρησης και παγίωσης του κοινωνικού και πολιτικού συστήματος. Οι εξαθλιωμένες προσφυγικές μάζες, οι σοβαρές δυσχέρειες στην αποκατάστασή τους και λιγότερο ο κίνδυνος ανόδου των αριστερών ιδεών, οι οποίες εντούτοις, θα χρησιμοποιηθούν επιδέξια ως φόβητρο από τα αστικά πολιτικά κόμματα σε όλη τη διάρκεια του μεσοπολέμου, απαιτούσαν την ένταξη στο ισχύον πολιτικό και κοινωνικό σύστημα των διανοουμένων και των φοιτητών¹³.

Το γενικό κλίμα παρακμής και καταστροφής που συνεπαγόταν η έκπτωση και απαξίωση της «Μεγάλης Ιδέας» και των υπόλοιπων, συν αυτή, προπολεμικών αξιών και η γενική δυσθυμία του ελληνικού πνευματικού κόσμου, κυρίως στη δεκαετία του '20, εξανάγκαζε στον προσεταιρισμό φοιτητικών οργανώσεων και ιδιαίτερα εκείνων που ενεργούσαν και στο τοπικό επίπεδο. Λειτουργώντας, αυτές παραδειγματικά προς τα υπόλοιπα κοινωνικά στρώματα των τοπικών κοινωνιών αποκτούσαν στην πρώτη περίοδο του ελληνικού μεσοπολέμου ιδιαίτερο πολιτικό κύρος και αξία.

Παράλληλα, όμως το γεγονός προκαλούσε, όπως στην περίπτωση του κρητικού σπουδαστικού συλλόγου την υιοθέτηση από εκείνον πολιτικών συμπεριφορών σύμφωνων εκ πρώτης όψεως με τις έννοιες «πατρίδα» και «έθνος», συντηρητικών, όμως έως και αντιδραστικών στην ουσία τους.

¹³ Βλέπε το άρθρο που υπογράφει ο Ε. Πλακαντωνάκης: «Και απεχθάνεται αληθώς ήδη ο λαός μας την παρούσαν μας κοινωνικήν κατάστασιν, την λιμναζομένην έτι καταπτώσεως και διαφθοράς, όπως επίσης και τας τραγικάς εκείνας προσπαθείας των κομμουνιστών των επιδιωκόντων την επίτασιν της παρούσης μας αταξίας δι' απεργιών και στάσεων, και αι οποίαι ουδένα άλλον βλέπουν ή αυτόν τον λαόν κατά του οποίου δυστυχώς και πάντοτε στρέφονται. Απαιτείται μόνον έντασις προσπάθειας και εργατικότητος από όλους, αλλά κυρίως από τους μορφωμένους μας και οι οποίοι οφείλουν αληθώς ήδη να, αποβούν οι κύριοι ρυθμισταί της όλης μας κοινωνικοπολιτικής μεταβολής. Υπό την ηγεσίαν των ανεπτυγμένων και μορφωμένων μας ας συνταχθώμεν ήδη πάντες και Σοσιαλιστικά και αγροτικά κόμματα διά να δημιουργήσωμεν το μέλλον μας». Εφημ. «Νέα Εφημερίς», 30 Σεπτεμβρίου 1924, αφ. 2814.

Παράλληλα, με τις δραστηριότητες αυτές ο Σύλλογος στη δεκαετία του '20 - έχοντας επικεφαλής ανθρώπους που θα διαδραματίσουν αργότερα και πολιτικό ρόλο, όπως τον Εμμ. Μπακλατζή, τον Ι. Χρονάκη κ.α - ανέπτυξε μια σειρά από άλλες δραστηριότητες. Η ενεργητικότητα των μελών του αναλωνόταν σε πράξεις που προσidiaζαν στο χαρακτήρα ενός «δραστήριου» τοπικού σπουδαστικού σωματείου. Οργάνωση εκδρομών τόσο στην περίοδο του ακαδημαϊκού έτους, όσο και κατά το θέρος, συμμετοχή στη μάλλον φτωχή πολιτιστική ζωή των αστικών κέντρων της Κρήτης (π.χ. παρακολούθηση της θεατρικής παράστασης του έργου «Μονομαχία» του Λαβεντάν¹⁴, στο θέατρο «Πουλακάκη» του Ηρακλείου).

Ακόμη, σε μια περίοδο που οι κρήτες (πνευματικά σωματεία και ενώσεις τους, όπως η «Εταιρία Κρητικών Μελετών») επιχειρούσαν να πιστοποιήσουν εμπράκτως την ελληνική ταυτότητα του νησιού, το σωματείο των κρητών σπουδαστών συνέστηνε φοιτητικό τμήμα κρητικών μελετών. Σκοπός του η συλλογή επωνυμιών διαφόρων μερών της Κρήτης, δημοτικών κρητικών τραγουδιών και η περιγραφή αντικειμένων αρχαιολογικής αξίας¹⁵.

Εξάλλου, ο σύλλογος της οδού Πειραιώς αριθμός 29, όπου και η μεσοπολεμική έδρα του σωματείου στην Αθήνα, ανέπτυξε από πολύ νωρίς και κοινωνικού τύπου δράσεις. Ενεργούσε δηλαδή εγγραφές απόρων κρητών σπουδαστών αναλαμβάνοντας να προωθήσει την κάλυψη ενός μέρους των σπουδαστικών εξόδων τους¹⁶. Σε ζητήματα που αφορούσαν στο φοιτητικό συνδικαλισμό ακολουθούσε ό,τι η γενική γραμμή επέτασσε. Έτσι θα κοινοποιήσει στους κρήτες σπουδαστές το διάταγμα που τροποποιούσε, στα 1925, τις «ισχύουσες περί του Εθνικού Πανεπιστημίου διατάξεις». Ένα μέρος από τα θέματα που έθιγε το διάταγμα του 1925 - για παράδειγμα αυτά που αφορούσαν στους στρατευθέντες - συνέπιπταν με όσα το φοιτητικό κίνημα διεκδίκησε μέσω του Α΄ Παμφοιτητικού του Συνεδρίου, το Δεκέμβρη του 1924.

Η Μεσοπολεμική κληρονομιά, που ο σύλλογος του 1946 παραλάμβανε, επικαθόριζε εν μέρει τα χαρακτηριστικά, τη φυσιογνωμία και τους σκοπούς για τους οποίους επανασυστήθηκε μετά τον πόλεμο το Σωματείο. Σε σχέση, βέβαια, με τον προπολεμικό σύλλογο η καταστατική πράξη της 24^{ης} Μαρτίου του 1946 έθετε στο κέντρο της προσοχής της, αποκλειστικά, τα ζητήματα που αφορούσαν στην ανάπτυξη του βιοτικού, πνευματικού και εκπολιτιστικού επιπέδου των Κρητών Σπουδαστών. Το στένεμα αυτό της οπτικής του Συλλόγου, το 1946, ήταν μάλλον αποτέλεσμα της συγκυρίας και σύντομα πρακτικά και εν μέρει θα αναιρεθεί.

¹⁴ Εφημ. «Νέα Εφημερίς», 29 Αυγούστου 1924, αφ. 2786.

¹⁵ Εφημ. «Νέα Εφημερίς», 13 Ιουνίου 1925, αφ. 3039.

¹⁶ Εφημ. «Νέα Εφημερίς», 18 Σεπτεμβρίου 1924, αφ. 2809.

Το καταστατικό, με το οποίο ιδρύοταν ο Σύλλογος των Κρητών Σπουδαστών υπογραφόταν από 19 μέλη, την 24^η Μαρτίου του '46¹⁷. Το μεταπολεμικό σωματείο υπήρξε το αποτέλεσμα συνενώσεων, αρχής γενομένης από εκείνη του έτους αυτού. Ως τον προηγούμενο χρόνο λειτουργούσαν δυο ξεχωριστοί σύλλογοι με οργανωμένες δομές και καταστατικά. Σε εκείνο του 1946, συχνά, συμπλέκονταν οι όροι «ένωσις» και «σύλλογος», απότοκο των τίτλων, των επωνυμιών των δύο σωματείων, που το 1946 αποφάσισαν την αρχική συνένωση.

Παράλληλα, την ίδια εποχή λειτουργούσαν δύο ακόμη σπουδαστικές ενώσεις κρητών στο πανεπιστήμιο της Αθήνας. Η Ε.Κ.Ο.Σ (Εθνική Κρητική Οργάνωση Σπουδαστών) και η Π.Ε.Σ (Παγκρήτια Ένωση Σπουδαστών). Επρόκειτο για συλλόγους με έντονα κομματικά χαρακτηριστικά, από τις οποίες η πρώτη ταυτιζόταν με τους «εθνικόφρονες» και η δεύτερη με τους «μη εθνικόφρονες». Στα τέλη του 1947 ή στις αρχές του '48 οι Σύλλογοι αυτοί θα ενσωματωθούν στον ήδη υφιστάμενο «Σύλλογο Κρητών Σπουδαστών»¹⁸.

Κυριότερες αιτίες όλων αυτών των διαδοχικών συνενώσεων θα έπρεπε να θεωρηθούν η ανάγκη να πάψει ο ως τότε υφιστάμενος κατατεμαχισμός των δυνάμεων των κρητών φοιτητών και το αίτημα καλύτερης προώθησης των εκκρεμών προβλημάτων τους. Παρατηρεί ο Μ. Φαρσάρης, σχετικά με τη συνένωση της ΠΕΣ και της ΕΚΟΣ: «Δεν ήταν υπόθεση, η συνένωση των δυο Συλλόγων, ενός εξαναγκασμού. Ξεκίνησε ακριβώς από έναν συγκρητισμό και από μια κοινή πλέον διαπίστωση ότι δεν είναι δυνατόν να υπάρχουν δύο διαφορετικοί Σύλλογοι με διαφορετικά κριτήρια τα μέλη τους, όταν είναι ενιαία τα προβλήματα για όλους τους κρήτες φοιτητές. Θεωρούνταν μία διάσπαση»¹⁹.

Σύμφωνα με το καταστατικό ίδρυσης του '46, που δε φαίνεται να έτυχε αναθεώρησης στα κατοπινά χρόνια, σκοπός του Συλλόγου ήταν «η μελέτη των όρων διαβίωσης του Κρητός σπουδαστού και η προσπάθεια της προαγωγής τούτων διά της αναπτύξεως του βιοτικού, πνευματικού και εκπολιτιστικού επιπέδου των Κρητών Σπουδαστών». Η ικανοποίηση του σκοπού αυτού απαιτούσε: α) τη μελέτη των ζωτικών προβλημάτων των σπουδαστών της Κρήτης και τη συγκέντρωση σχετικών στοιχείων, β) την εκλαΐκευση των συμπερασμάτων, γ) την ανάπτυξη της κατάστασης αυτής στους κρητικούς κύκλους, δ) τη συγκέντρωση όλων των κρητών

¹⁷ Καταστατικόν «Συλλόγου Κρητών Σπουδαστών». αριθ. 3730 / 1946, Πρωτοδικείο Αθήνας.

¹⁸ Βλ. συνέντευξη με Λεωνίδα Μακρή, φοιτητή Νομικής Αθηνών. Σύμφωνα με τον Μακρή ως το 1946 υπήρχαν δύο τοπικοί σπουδαστικοί σύλλογοι κρητών στην Αθήνα: η «Ένωσις Κρητών Σπουδαστών» και ο «Σύλλογος Κρητών Φοιτητών». Η συνένωσή τους θα δημιουργήσει το «Σύλλογο Κρητών Σπουδαστών» το Μάρτη του 1946.

¹⁹ Βλ. συνέντευξη με Μιχάλη Φαρσάρη, φοιτητή της Νομικής Αθηνών (δεκ. του '50).

σπουδαστών και τη διεκδίκηση από «τας αρμοδίας αρχάς των λύσεων των ζωτικών προβλημάτων».

Ο χαρακτήρας των επιδιώξεων που προβάλλονταν στο καταστατικό του '46 ήταν απόλυτα διεκδικητικός. Αν και δεν είναι απορρίψιμη, ολωσδιόλου, η άποψη, που υποστήριζε ότι τα κοινωνικού τύπου αιτήματα στα καταστατικά των σπουδαστικών συλλόγων συνάπτονταν με μία μάλλον προοδευτική αντίληψη των σπουδαστών που τα συνέταξαν²⁰, εντούτοις, εδώ, έδειχνε να συντρέχουν άλλες αιτίες. Η πολυδιάσπαση των κρητικών σπουδαστικών συλλόγων την ίδια εποχή που συντασσόταν το καταστατικό του «Συλλόγου Κρητών Σπουδαστών», σε συνδυασμό με τον στόχο συγκέντρωσης όλων των σπουδαστών κρητικής καταγωγής υπό την σκέπη του αυτού σωματείου προσδιόριζε πιο αποφασιστικά από την ενδεχόμενη προοδευτικότητα των μελών, που είχαν την πρωτοβουλία να συντάξουν το καταστατικό. Κρίνοντας από την πορεία και από την εξέλιξη με τις διαδοχικές συνενώσεις, ο «Σύλλογος Κρητών Σπουδαστών» κατόρθωσε να κυριαρχήσει έναντι των άλλων κρητικών σπουδαστικών συλλόγων, απορροφώντας τους, αφ' ενός, γιατί εμφανιζόταν ενωτικός και αφ' ετέρου, γιατί προέβαλλε σπουδαστικά αιτήματα με κοινωνικό περιεχόμενο.

Επιπλέον, η προβολή των αιτημάτων αυτών, σύμφωνα με το καταστατικό, θα γινόταν «εντός πάντοτε πλαισίου των εκάστοτε ισχυόντων νόμων». Στο 11^ο δε άρθρο σημειωνόταν ότι: «Εκτός του Διοικητικού Συμβουλίου δύναται να υπάρχει και επίτιμον Προεδρείον αυτού αποτελούμενον εκ των κρητών καθηγητών των Ανωτάτων Εκπαιδευτικών Ιδρυμάτων και άλλων κρητικών προσωπικοτήτων διαμενουσών εν Αθήναις υπό την ανωτέραν προστασία και επίβλεψιν των οποίων θα διατελεί ο Σύλλογος».

Με τον τρόπο αυτό, στα 1946 ο σύλλογος εμφανιζόταν νομιμόφρων, κι όχι ανατρεπτικός κι επαναστατικός. Έτσι, άνοιγε το δρόμο της εισχώρησης τόσο σε φοιτητές συντηρητικών αποχρώσεων και τάσεων, όσο και σε μη εθνικόφρονες που ελκύνονταν από το κοινωνικό περιεχόμενο των σκοπών και των διεκδικήσεών του.

Κατ' επανάληψη βέβαια, ο Σύλλογος και πολλά από τα μέλη του, στις μεταπολεμικές δεκαετίες δε θα κινηθούν στα αυστηρά πλαίσια της τρέχουσας νομιμότητας με δεδομένο το συχνά αυθαίρετο και διασταλτικό της χαρακτήρα. Εξίσου, συχνά όμως, θα τηρήσουν το πνεύμα του 11^{ου} άρθρου, συνεργαζόμενοι με κρητικούς κύκλους της πρωτεύουσας. Ο Γιώργος Ζεβελάκης, φοιτητής της Γεωπονικής και μέλος του διοικητικού συμβουλίου των σπουδαστών στη δεκαετία του '60 δικαιολούσε την πρακτική αυτή, λέγοντας : «Ο Σύλλογος ζητούσε τη βοήθεια πολιτικών και κοινωνικών παραγόντων της Κρήτης γιατί έτσι απευθυνόσυνα στην

²⁰ Βλ. συνέντευξη με Λεωνίδα Μακρή (Νομική Αθηνών).

ιδιότητα της καταγωγής του άλλου. Να μας ενισχύσει φερ' ειπείν για την έκδοση του περιοδικού κλπ. Ήταν φυσικό. Για παράδειγμα ως Δ.Σ. συνεδριάζαμε με θέμα το Γ' Πανεπιστήμιο. Τι μέτρα θα πάρουμε... καταλήγαμε σε μια μορφή, όχι υποδεέστερο των άλλων, να εξυπηρετεί τις τοπικές συνθήκες, την ιστορία της Κρήτης, να μην έχει τα αρνητικά των άλλων, να είναι πιο φρέσκο, πιο σύγχρονο. Καταλήγαμε στη μορφή που πρέπει να πάρει. Μετά λέγαμε ... πως θα το προωθήσουμε αυτό; Θα κάνουμε δημοσιεύσεις, επιτροπή συμπολιτών μας ... Είχαμε στην επιτροπή ένα λόγο ... Αυτό έγινε και στο θέμα των βάσεων».

Η έννοια της «ανωτέρας προστασίας και επιβλέψεως», που δε σήμαινε κατ' ανάγκη ταύτιση του «Συλλόγου Κρητών Σπουδαστών» με τις επιδιώξεις των κρητικών κύκλων της πρωτεύουσας, λειτούργησε στα τέλη της δεκαετίας του '50 και στη δεκαετία του '60 ανάμεσα στα άλλα και κατευναστικά. Πέρα από τη βοήθεια σε ηθικό κυρίως επίπεδο που μπορούσε να προσφέρει μια τέτοια «προστασία», πράγμα που ορθά επικαλείται ο Γ. Ζεβελάκης, η συνδρομή των κρητικών προσωπικοτήτων καθυσύχασε τόσο την εξουσία της εποχής, όσο και εν πολλοίς τις ίδιες τις προσωπικότητες αυτές.

Έτσι, το Γενάρη του 1962 ο πρόεδρος του Συλλόγου Γ. Αλεξανδράκης, φοιτητής της Ιατρικής, και ο Λ. Σταυρακάκης, ως γενικός γραμματέας, θα συντάξουν μια επιστολή που δημοσιεύθηκε στον τοπικό τύπο. Στην πολύ ενδιαφέρουσα αυτή επιστολή, προσπαθούσαν να αμυνθούν στην επίθεση που λίγες ημέρες ενωρίτερα η φιλοκυβερνητική εφημερίδα της «Μεσογείου» είχε εξαπολύσει κατά του Συλλόγου για την απόφασή του να υπερασπισθεί τον Μίκη Θεοδωράκη. Ο αποκλεισμός του

συνθέτη από το κρατικό Ραδιόφωνο προκαλούσε τη διαμαρτυρία του Συλλόγου των Κρητών Σπουδαστών κι αυτή με τη σειρά της την αντίδραση της «Μεσογείου». Στην προσπάθειά του ο Σύλλογος να υπερασπισθεί τις θέσεις του επικαλείτο μίαν άλλη επιστολή που λίγες ημέρες ενωρίτερα ερχόταν να επαινέσει την πρωτοβουλία τους. Επρόκειτο για ένα κείμενο που υπέγραφε ο κρητικός καθηγητής του Πανεπιστημίου και οικονομολόγος Καλιτσουνάκης²¹.

Το καταστατικό του 1946 περιέγραφε, αμέσως μετά την παράθεση των σκοπών του, τα μέσα με τα οποία ο Σύλλογος θα επιδίωκε την ικανοποίησή τους. Προαπαιτούμενο για το Σύλλογο ήταν η νομιμότητα των μέσων. Ως τέτοια δε προσδιόριζονταν: 1) η σύσταση επιτροπών «δια την μελέτην ορισμένων ζητημάτων, αφορώντων την ζωήν, μόρφωσιν και εκπολιτισμόν των κρητών σπουδαστών», 2) «η διαφωτιστική εργασία επ' αυτών δια της εκδόσεως εντύπων, ενεργείας διαλέξεων, παραστάσεων κ.τ.λ.», 3) «οι παραστάσεις παρά τοις αρμοδίοις και οι εν γένει κινητοποιήσεις, εντός πάντοτε πλαισίων των εκάστοτε ισχυόντων νόμων».

Η πρακτική της σύστασης επιτροπών φάνηκε άλλοτε να ισχύει και άλλοτε όχι. Ο Β. Ζεβελάκης περιγράφοντας την οργανωτική δομή του Συλλόγου στη δεκαετία του '60, σημείωνε : «Ο Σύλλογος Κρητών Φοιτητών λειτουργεί με επταμελές Συμβούλιο. Πρόεδρο, γραμματέα, ταμιά, τα γνωστά. Δεν έχει επιτροπές ειδικές. Σπάνια δημιουργούνται επιτροπές, αλλά δημιουργούνται χώροι δουλειάς».

Στα χρόνια της δεκαετίας αυτής, εποχή ακμής του φοιτητικού κινήματος και των τοπικών σπουδαστικών του ενώσεων, ο Σύλλογος φαινόταν να μην αργεί, ούτε κατά τη διάρκεια του καλοκαιριού. Για να φέρει σε πέρας το έργο του όριζε επιτροπές κατά νομούς. Οι αρμοδιότητες, βέβαια, αυτών των επιτροπών δεν ήταν ταυτόσημες με εκείνες, που το καταστατικό του '46 προσδιόριζε. Σκοπός τους ήταν «να αναλάβουν υπεύθυνα όλες τις εκδηλώσεις του συλλόγου» και ακόμη «να δώσουν ένα πολιτισμένο φοιτητικό χρώμα σ' όλες τις κρητικές πόλεις»²².

²¹ Εφημ. «Πατρίς», 26 Ιανουαρίου 1962, αφ 4588.

²² Περιοδικό «Ξαστεριά», τευχ. Β', περίοδος Β', Ιούνιος- Ιούλιος 1963, σελ.29. Στο ίδιο τεύχος της «Ξαστεριάς» θα διατυπωθούν εναργέστερα οι σκοποί για τους οποίους συστήνονταν αυτές οι επιτροπές στις διάφορες κρητικές πόλεις στην περίοδο του καλοκαιριού: «Οι θερινές διακοπές που θα φέρουν το φοιτητικό κόσμο στην επαρχία είναι μια ευκαιρία για να μεταφερθεί ο αγώνας σ' όλη την Ελλάδα. Είναι βασικό μας καθήκον να ενημερώσουμε από κοντά την επαρχία να τους φέρομε το ελπιδοφόρο μήνυμα της πρωτεύουσας. Είναι σημαντική η θερινή περίοδος, πολύ σημαντική μάλιστα. Πρέπει να γίνουν προσπάθειες για την πνευματική ανύψωση της επαρχίας». Βλ. στήλη «Ξάστερα», σελ 2.

Ο Γιώργος Ζεβελάκης έδινε μια σχετικά διαφορετική εικόνα αναφορικά με τη θερινή δραστηριότητα του Συλλόγου στην Κρήτη και τον τρόπο συγκρότησης των επιτροπών : «Το καλοκαίρι υπήρχε πολυκερματισμός. Οι δυνάμεις των κρητών σπουδαστών διασπώνταν. Ο Σύλλογος στο Ηράκλειο λειτουργούσε μόνο με ένα άτομο. Αυτό είχε την έγκριση του Διοικητικού Συμβουλίου. Το μέλος αυτό έκανε επιτροπές».

Στη διάρκεια της δικτατορίας, τέλος, και πιο συγκεκριμένα το καλοκαίρι του 1973, λίγο καιρό πριν την εξέγερση του Πολυτεχνείου, όταν πια ένα μεγάλο μέρος της φοιτητικής δραστηριότητας είχε μεταφερθεί στους τοπικούς συλλόγους, το σωματείο των κρητών σπουδαστών θα οργανώσει «επιτροπές μελέτης κοινωνικών προβλημάτων». Σε μια απ' αυτές, στην επιτροπή της παιδείας, θα εκδηλωθεί ανοικτά η αντίθεση ανάμεσα στη συλλογιστική των μελών που ανήκαν στην «Αντι-ΕΦΕΕ» και στο «Ρήγα Φεραίο» και στα μέλη εκείνα που πρόσκεινταν σε αριστεριστικές οργανώσεις. Η πρόταση που τα στελέχη των δύο φοιτητικών οργανώσεων («Αντι - ΕΦΕΕ και Ρήγα») κατέθεσαν για τη σύνταξη προσχεδίου καταστατικού χάρτη για τα Ανώτατα εκπαιδευτικά ιδρύματα αντιπαρατίθετο σε εκείνη των αριστεριστικών ομάδων. Αυτές πρεσβεύοντας την άποψη ότι «ο χαρακτήρας του Πανεπιστημίου είναι ταξικός» και ότι αυτός δεν αλλάζει, αν προηγούμενα δεν αλλάξει ο ταξικός χαρακτήρας της κοινωνίας, απόρριψαν το προτεινόμενο προσχέδιο²³.

Επιπλέον η καταστατική πράξη του Συλλόγου στα 1946 ακολουθώντας τις ορίζουσες του τρέχοντος την εποχή εκείνη Αστικού Κώδικα, «απλωνόταν» σε πέντε διακριτές ενότητες. Εκτός από τον

²³ Σταύρος Λυγερός, *Φοιτητικό κίνημα και ταξική πάλη στην Ελλάδα: Από τις προσφυγές στα πρωτοδικεία στην εξέγερση του Πολυτεχνείου*, Αθήνα : Εκδοτική ομάδα Εργασία 1977-1978, Β' τόμος, σελ. 12.

προσδιορισμό των σκοπών και των μέσων, ρύθμιζε θέματα που αφορούσαν στον τρόπο εκλογής του Διοικητικού Συμβουλίου και στις αρμοδιότητες των μελών του, στον τρόπο σύγκλησης και στις δικαιοδοσίες της ετήσιας Γενικής Συνέλευσης του συλλόγου, σε ζητήματα, τέλος που αναφέρονταν στη διάλυση και στην τροποποίηση του καταστατικού.

Σύμφωνα με την ακολουθητέα πρακτική η Γενική Συνέλευση εξέλεγε τα μέλη του Διοικητικού Συμβουλίου «εν μυστική ψηφοφορία». Τα πλειοψηφούντα μέλη με τη σειρά τους εξέλεγαν στην πρώτη συνεδρίαση πρόεδρο, αντιπρόεδρο, γενικό γραμματέα, ειδικό γραμματέα και ταμιά του συλλόγου καταρτίζοντας το Συμβούλιο σε σώμα. Η εκλογή δηλαδή των εκάστοτε μελών του Διοικητικού Συμβουλίου ήταν έμμεση. Αυτό επέτρεπε την εκδήλωση συμμαχιών που προσδιορίζονταν από κάθε λογής παράγοντες, όπως τοπικούς, πολιτικούς, κομματικούς, ακόμη και τέτοιους που προέκυπταν από την προνομιακή οικογενειακή καταγωγή και τη βαρύτητα του ονόματος που τύχαινε κάποιο από τα πλειοψηφούντα μέλη να φέρει²⁴.

Το άρθρο 14 όριζε ότι «το καταρτισθέν Συμβούλιο διαχειρίζεται την περιουσία του Συλλόγου, μεριμνά δια την εφαρμογήν και την τήρησιν των όρων του καταστατικού και επιδιώκει παντί σθένει την ευόδωσιν του σκοπού της Ενώσεως» Οι περιορισμένες αυτές αρμοδιότητες που αναγνώριζε στο Διοικητικό Συμβούλιο των κρητών σπουδαστών το ιδρυτικό καταστατικό του '46 θα γνωρίσουν διεύρυνσης στις δεκαετίες του '50 και του '60, ως αποτέλεσμα των πρωτοβουλιών του Συλλόγου. Η επέκταση των δικαιοδοσιών του Διοικητικού Συμβουλίου δε θα τύχει πάντοτε ευνοϊκής κριτικής και ευμενών σχολίων. Τα θέματα που θίγονταν επέσυραν συχνά κατηγορίες κατά του Συλλόγου και προκαλούσαν τη μήνη διαφόρων.

Με αφορμή, για παράδειγμα, την πρωτοβουλία του Σωματείου, τον Αύγουστο του '66 να διοργανώσει «αντιπυραυλική εβδομάδα ανά την Κρήτην με στόχον το εγκατασταθέν ήδη εις το Ακρωτήρι πεδίων βολής κατευθυνόμενων βλημάτων», η τοπική εφημερίδα του Ηρακλείου «Μεσόγειος» θα χαρακτηρίσει το Σύλλογο ως : «Σωματείον όπερ εμφανίζεται κατά συχνά διαστήματα πότε εις την πρωτεύουσα, πότε εις την Θεσσαλονίκη και πότε εις την Κρήτην, με αντικείμενον της δραστηριότητός του θέματα μη έχοντα ούτε εκ των μακρόθεν οϊανδήποτε σχέσιν με τα φοιτητικά, σπουδαστικά και ευρύτερον εκπαιδευτικά

²⁴ Τυπικό παράδειγμα της σημασίας του παράγοντα «οικογενειακή καταγωγή» αποτελεί η συγκρότηση του Διοικητικού Συμβουλίου του συλλόγου το Δεκέμβριο του 1955. Βλ. εφημερίδα « Πατρίς», 29 Δεκεμβρίου 1955, αφ. 2728, καθώς και συνέντευξη με Νίκο Ανδρουλάκη, φοιτητή της Ιατρικής Αθηνών (δεκ. '50) . Για τους υπόλοιπους παράγοντες βλέπε τη συνέντευξη με Λεωνίδα Μακρή, φοιτητή της Νομικής Αθηνών.

προβλήματα. Η δραστηριότητα του Σωματείου αυτού, ως τουλάχιστον προκύπτει εξ όλων των μέχρι σήμερα δημοσίων εμφανίσεων και εκδηλώσεων του είναι καθαρώς και βαθέως κομμουνιστική, υπερβαίνουσα εις πολιτικόν χαρακτήρα ακραίου αριστερισμού και αυτήν ακόμη την οργάνωσιν των Λαμπράκηδων...²⁵»

Έξι μήνες μετά την οργίλη αντίδραση της ηρακλειώτικης «Μεσογείου» κατά των αποφάσεων του Δ.Σ των Κρητών Σπουδαστών, στην επίσης ηρακλειώτικη εφημερίδα «η Αλλαγή» δημοσιευόταν μια ακόμη ανακοίνωση²⁶. Σ' αυτήν εξηγούνταν, σε τόνο έντονο και πολιτικά φορτισμένο, οι λόγοι που το Διοικητικό Συμβούλιο των κρητών υπέβαλε μήνυση στη χανιώτικη εφημερίδα «Κήρυξ», λίγες ημέρες ενωρίτερα. Η μομφή που ο «Κήρυξ» διατύπωνε κατά του προεδρείου του Συλλόγου έμοιαζε να έχει βγει με καρμπόν από την αντίστοιχη μομφή της «Μεσογείου». Χαρακτήριζε, δηλαδή τον πρόεδρο του Διοικητικού Συμβουλίου Μανόλη Συμβουλάκη και τα υπόλοιπα μέλη του ως «όργανα του ερυθρού φασισμού».

Στη βάση όλων αυτών των αντιδράσεων και των κατηγοριών βρίσκονταν η αντίθεση που προκαλούσε σε συγκεκριμένους κύκλους της εποχής η συμπαρατάξη του Συλλόγου των Κρητών Σπουδαστών προς το λαϊκό κίνημα και η απόφαση του να υπερασπισθεί την τρωθείσα, μετά τα γεγονότα του Ιουλίου του '65, Δημοκρατία. Εκείνο όμως, που επέτρεπε την αέναη επανάληψη της μομφής περί «ολιγαριθμού κομμουνιστικής συντροφίας» ήταν η θέση του σωματείου και του Διοικητικού της Συμβουλίου στην τριετία '65 - '67 περί «δυνατού μετώπου», όπου θα έχει θέση κάθε τίμια πατριωτική συνείδηση πέρα από κόμματα και ιδεολογίες²⁷.

Η τελευταία αυτή άποψη ξεπερνούσε κατά πολύ τα όρια της πολιτικής αντίληψης των συντηρητικών, αλλά και πολλών δημοκρατικών πολιτικών κύκλων και έθετε – στο βαθμό που πολλά από τα μέλη του φοιτητικού κινήματος ανήκαν στη νεολαία του Κέντρου – ζήτημα κομματικής πειθαρχίας και νομιμότητας.

Εξάλλου, η περιοδική εμφάνιση του σωματείου σε διάφορα μέρη (Αθήνα, Κρήτη, Θεσσαλονίκη), για την οποία ο Σύλλογος δέχτηκε την κριτική της «Μεσογείου», προβλεπόταν στο άρθρο 3 του καταστατικού του 1946 «...ο Σύλλογος θα μεριμνήση διά την ίδρυσιν σπουδαστικών τμημάτων αυτού καθ' όλην την Κρήτην καθώς και παραρτημάτων ή τμημάτων αυτού εις τα ανώτερα εκπαιδευτικά Ιδρύματα τόσον των Αθηνών, όσον και της Θεσσαλονίκης».

Το σωματείο των Κρητών σπουδαστών της Αθήνας δε φαινόταν, παρ' όλα αυτά, να είχε άμεση σχέση με τη σύσταση και συγκρότηση του

²⁵ Εφημ. «Μεσόγειος», 18 Αυγούστου 1966, αφ. 4818.

²⁶ Εφημ. «η Αλλαγή», 11 Φεβρουαρίου 1967, αφ. 1456.

²⁷ Εφημ. «η Αλλαγή», 7 Σεπτεμβρίου 1966, αφ. 1355.

συλλόγου κρητών σπουδαστών Θεσσαλονίκης παρά μόνο στο βαθμό που οι κρήτες φοιτητές της Αθήνας λειτουργούσαν παραδειγματικά προς αυτούς της συμπρωτεύουσας. Από τις αρχές του 1960 οι δύο Σύλλογοι Κρητών Σπουδαστών στα δύο ανώτατα εκπαιδευτικά ιδρύματα της χώρας φαίνεται να είχαν έμμεσα ή άμεσα κάποιες επαφές. Οι συνδέσεις αυτές γίνονταν, κυρίως, αισθητές στην περίοδο του θέρους και στις άλλες εκπαιδευτικές διακοπές, όταν οι φοιτητές κατέβαιναν στην Κρήτη.

Τον Αύγουστο του 1961, για παράδειγμα, οι δύο Σύλλογοι θα συνδιοργανώσουν στην αίθουσα του κέντρου «Αριάδνη» μια μεγάλη χοροσπερίδα υπό την προστασία του δημάρχου Ηρακλείου Νικόλαου Κρασαδάκη²⁸. Περίπου 10 ημέρες αργότερα, στις 21 Αυγούστου 1961, ο μουσικός σύλλογος της πόλης «Απόλλων» με τις «πλάτες» όλων των κρητών σπουδαστών θα οργανώσει μια βραδιά ελληνικού τραγουδιού, παρουσιάζοντας στην αίθουσα του σινέ «Σταυρωτή», για πρώτη φορά, στο ηρακλειώτικο κοινό τους Θεοδωράκη – Μπιθικότση.

Παράλληλα, υπήρχαν κοινές διαλέξεις, εκδρομές και από το καλοκαίρι του 1963, όταν ο αγώνας για την αναγέννηση της παιδείας απαιτούσε την ενεργοποίηση και της τελευταίας διαθέσιμης μονάδας, μια κοινή επιτροπή στην πόλη του Ηρακλείου²⁹. Αντίστοιχη κατάσταση είχε διαμορφωθεί και στην πόλη των Χανίων, όπου το εκεί παράρτημα του Συλλόγου αποτελείτο και από τους κρήτες σπουδαστές της Αθήνας, αλλά και από αυτούς της Θεσσαλονίκης. Αυτό το παράρτημα ήταν που διοργάνωσε, το καλοκαίρι του '63 στα Χανιά μια «φοιτητική εβδομάδα» για την Αναγέννηση της παιδείας³⁰. Όπως, στο Ηράκλειο, και στα Χανιά η εβδομάδα αυτή τέθηκε υπό την αιγίδα του δημάρχου Νικ. Σκουλά.

²⁸ Εφημ. «Πατρίς», 12 Αυγούστου 1961, αφ. 4448.

²⁹ Εφημ. «η Αλλαγή», 21 Ιουλίου 1963, αφ. 556.

³⁰ Εφημ. «η Αλλαγή», 26 Ιουλίου 1963, αφ. 561.

Οι σχέσεις ανάμεσα στους δύο τοπικούς συλλόγους των κρητών, της Αθήνας και της Θεσσαλονίκης, δεν αφορούσαν μόνο στο τυπικό μέρος μιας συνεργασίας. Κατά περίπτωση, οι ενέργειες του ενός σπουδαστικού σωματείου, κυρίως, αυτού της Αθήνας, επηρέαζαν την πορεία και τη ζωή του Συλλόγου της Θεσσαλονίκης. Απόδειξη αυτής της επιρροής ήταν το ζήτημα των ατελών εγγραφών, που πρωτοτέθηκε τον Αύγουστο του '60, όταν με μια επιστολή, που, συνέταξε το μέλος του Δ.Σ Μανόλης Μυλωνάκης και δημοσιεύθηκε στον τοπικό τύπο της Κρήτης, ζητείτο η απαλλαγή όλων των κρητών φοιτητών από τα εκπαιδευτικά τέλη λόγω του περονόσπορου³¹.

Οι ενέργειες για τις ατελείς εγγραφές βρίσκονταν, εν πολλοίς, στη γραμμή που χαρακτήριζε το δημοκρατικό φοιτητικό συνδικαλισμό των χρόνων αυτών. Η αντίληψη αυτή έκανε λόγο για τη δραστηριοποίηση των προοδευτικών φοιτητών και «της Αριστεράς μέσα από δρόμους υλικών διεκδικήσεων»³². Στην τετραετία 1956-1960 είχαν προηγηθεί μια σειρά από αγώνες, που αφορούσαν σε συναφή ζητήματα, όπως η απεργία για τα διδάκτρα το '56³³, η αντίστοιχη του 1957 για την προσθήκη τέταρτης (μεταθετής) εξεταστικής περιόδου³⁴, η προσπάθεια για την

³¹ Εφημ. «Πατρίς», 30 Αυγούστου 1960, αφ. 4156.

³² Στέλιος Ράμφος, «Η γενιά του 15% και του 114», περ. «Αντί», τεύχ. 209, 22-25 Μαΐου 1984, σελ. 28-35 (για το επιχείρημα αυτό βλ. σ. 28).

³³ Εφημ. «Το Βήμα», 25 Οκτωβρίου 1956, αφ. 3517, σελ.6.

³⁴ Εφημ. «Το Βήμα», 12 Μαρτίου 1957, αφ. 3633, σελ. 6

καθιέρωση του φοιτητικού εισιτηρίου³⁵ και τη μείωση των εξέταστρον το '59, κλπ.

Η προσήλωση των τοπικών συλλόγων, κι ανάμεσά τους του Σ.Κ.Σ.Α, στους απεργιακούς αγώνες του φοιτητικού κινήματος στη δεκαετία του 1950 και στις αρχές της δεκαετίας του '60, ξεπερνούσε, όπως αναφέρθηκε ήδη, συχνά την αντίστοιχη των πρωτοβάθμιων και δευτεροβάθμιων κλαδικών ενώσεων³⁶. Με το αίτημα του Αυγούστου το 1960 επιτυγχάνετο, επιπλέον, το πλησίασμα του φοιτητικού συνδικαλισμού με τις παραγωγικές τάξεις του τόπου.

Το αίτημα για την απαλλαγή των κρητών σπουδαστών από τα τέλη εγγραφής θα ικανοποιηθεί ως ένα ορισμένο βαθμό, το Δεκέμβρη του 1960, μετά από μια διήμερη απεργία πείνας στα εντευκτήρια του Συλλόγου, στη Γενναδίου 7, περιλαμβάνοντας ανάμεσα στους απαλλασσόμενους, τόσο τους σπουδαστές της Αθήνας, όσο και της Θεσσαλονίκης. Πράγματι, στον τοπικό τύπο, τον Απρίλη του 1961, θα καταχωρηθεί μία σύντομη ανακοίνωση³⁷ του Συλλόγου Κρητών Σπουδαστών Θεσσαλονίκης : «Ειδοποιούνται οι κάτωθι φοιτηταί του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, όπως διέλθουν το ταχύτερον εκ του αρμοδίου γραφείου της Διευθύνσεως Γεωργίας Ηρακλείου προς πληρεστέραν τακτοποίησιν των αιτήσεών των, των σχετικών με την απαλλαγήν των εκ των τελών εγγραφής...».

Στη «Ξαστεριά», τέλος του Απρίλη – Μάη του '65 και σ' ένα άρθρο της Μ. Χλωράκη σχετικό με την πολιτιστική δραστηριότητα του Συλλόγου κατά τον προηγούμενο χρόνο ανάμεσα στ' άλλα σημειωνόταν: «Παράλληλα, το μορφωτικό γραφείο οργάνωσε εκδηλώσεις σύμφωνα με τις παραδόσεις και τα έθιμα της Κρήτης ... Χαρακτηριστικά αναφέρουμε το κόψιμο της πίττας του Συλλόγου ... και την θαυμάσια εκδρομή στην Θεσσαλονίκη, Έδεσσα και Νάουσα, σε περίοδο καρναβαλιού που άφησε τις καλύτερες εντυπώσεις σ' όσους έλαβαν μέρος κι έδωσε την ευκαιρία για την ανάπτυξη στενότερων δεσμών με το Σύλλογο Κρητών Σπουδαστών Θεσσαλονίκης, με την οργάνωση κοινών εκδηλώσεων στη Θεσσαλονίκη».

Στο άρθρο 19 του καταστατικού ρυθμίζονταν τα θέματα που αφορούσαν στον τρόπο οργάνωσης του Διοικητικού Συμβουλίου, στη

³⁵ Περιοδικό «Ξαστεριά», τεύχ. Β', περίοδος Α', σελ. 16-17.

³⁶ Για το ζήτημα, λόγου χάρη, της μείωσης των διδάκτρον στο 1956, βλέπε την συμβιβαστική στάση της Ε.Φ.Π.Α (Ένωση Φοιτητών Πανεπιστημίου Αθηνών), που τάχθηκε υπέρ της αναστολής της απεργίας. Εφημ. «Το Βήμα», 17 Νοεμβρίου 1956, αφ. 3536. Ή την ακόμη πιο διασπαστική τακτική των φοιτητών παρελθόντων ετών του νόμου 132 στη διάρκεια της πρώτης μεγάλης φοιτητικής απεργίας, λίγο καιρό, μετά την τυπική λήξη της εμφύλιας διαμάχης (1-17 Δεκεμβρίου 1950). Εφημ. «Το Βήμα», 16 Δεκεμβρίου 1950, αφ. 1704, σελ. 3.

³⁷ Εφημ. «Πατρίς», 7 Απριλίου 1961, αφ. 4340.

συχνότητα των συνεδριάσεων του, στη διαδικασία λήψης αποφάσεων. «Το Διοικητικόν Συμβούλιον συνεδριάζει τακτικώς δις του μηνός, εκτάκτως δε οσάκις ήθελε παραστή ανάγκη έκτακτος. Το Συμβούλιον ευρίσκεται εν απαρτία παρόντων τουλάχιστον τεσσάρων μελών αυτού. Αι αποφάσεις του Συμβουλίου λαμβάνονται κατά πλειοψηφίαν, εν ισοψηφία δε νικά η ψήφος του Προέδρου...»

Στη δεκαετία του 1950 οι συνεδριάσεις του Δ.Σ φαίνεται να γίνονταν «εν κλεισταίς θύραις». Η σύγκληση του Διοικητικού Συμβουλίου του Συλλόγου ήταν υπόθεση των μελών του. Στα χρόνια, όμως, της δεκαετίας του '60, η τακτική συνεδρίαση του Δ.Σ έγινε συχνά, εβδομαδιαία. Υπήρχε ημερήσια διάταξη, καθώς, και εισηγητής θεμάτων και το κυριότερο στη διαδικασία ανάπτυξης ενός θέματος συμμετείχαν, τόσο τα μέλη του Δ.Σ, όσο και τα υπόλοιπα του συλλόγου³⁸.

Ο Νίκος Βεριγάκης, φοιτητής της οδοντιατρικής και πρόεδρος στη δεκαετία '63 - '64, έλεγε : «...ο Σύλλογος Κρητών Σπουδαστών τα περισσότερα χρόνια δε λειτουργούσε και να αποφασίζει μόνο του το Διοικητικό Συμβούλιο. Ήταν ανοιχτές οι συζητήσεις, οι συνεδριάσεις του Συμβουλίου, με δικαίωμα λόγου όλων των παρευρισκομένων και μόνο στις ψηφοφορίες ψήφιζαν τα μέλη του Διοικητικού Συμβουλίου. Κάναμε, δηλαδή, πολλές φορές συνεδριάσεις με συμμετοχή σαράντα, πενήντα, εξήντα ανθρώπων, κάτι που είναι πρωτόγνωρο πράγμα για σήμερα...³⁹ Οι συνεδριάσεις κρατούσαν απεριόριστο χρόνο. Ξεκινούσαμε το απόγευμα και τελειώναμε τα μεσάνυχτα».

Η πρακτική αυτή επέτρεπε σε ένα μεγάλο αριθμό φοιτητών να πολιτικοποιηθούν, ερχόμενοι σε επαφή με το συνδικαλισμό και την πολιτική «εκ των έσω». Δεν ήταν πλέον γι' αυτούς αφηρημένες έννοιες, αλλά ζώσες πραγματικότητες. Επιπλέον, μολονότι, ψήφο διέθεταν μόνο τα μέλη του Διοικητικού Συμβουλίου, οι προς ψήφιση προτάσεις ήταν το καταστάλαγμα, η σύγκραση των διαφορετικών γνώμων που είχαν παρατεθεί στη διάρκεια των πολύωρων συζητήσεων. Στην τελική, δηλαδή, απόφαση υπήρχε μία αντιπροσωπευτικότητα, αποτέλεσμα της προηγηθείσας ευρείας συμμετοχής.

Ο Γ. Ζεβελάκης προσθέτει : «Μάθαμε πολλά παρακολουθώντας τις συνεδριάσεις του Σ.Κ.Σ.Α. Πως μπορεί σ' ένα σώμα Διοικητικού Συμβουλίου να σχολιάζονται οι απόψεις των άλλων και να βγαίνει ένα αποτέλεσμα. Ο Σύλλογος είχε μια δημοκρατικότητα, μια τάξη».

Η δημοκρατικότητα αυτή βεβαιωνόταν, επίσης, μέσα από τα άρθρα 20 και 21 του καταστατικού του '46, που αφορούσαν στη Γενική Συνέλευση του σωματείου. Η Συνέλευση αυτή μπορούσε να είναι τακτική και άρα ετήσια κατά το μήνα Μάρτιο, ή έκτακτη «...οσάκις

³⁸ Βλ. συνέντευξη με Γ. Ζεβελάκη, φοιτητή της Γεωπονικής Αθηνών.

³⁹ Βλ. συνέντευξη με Ν. Βεριγάκη, φοιτητή της Οδοντιατρικής.

κρίνη τούτο αναγκαίον το Διοικητικόν Συμβούλιο ή ήθελε αιτηθή δι' εγγράφου αιτήσεως αναφερούσης τα συζητητέα θέματα ή όπως άλλως ορίζει ο νόμος η σύγκλησις αυτής παρά του 1/5 των εκπληρωσάντων τας υποχρεώσεις των μελών».

Κατά τη γενική συνέλευση, το Διοικητικό Συμβούλιο ήταν υποχρεωμένο να υποβάλλει έκθεση πεπραγμένων για το προηγούμενο έτος, καθώς και τον εγκριθέντα απολογισμό της διαχείρισης του ταμείου. Αυτός συνοδευόταν από έκθεση μιας τριμελούς εξελεγκτικής επιτροπής που εκλεγόταν -σύμφωνα με το καταστατικό του 1946- από τη γενική συνέλευση με ετήσια εντολή να ενεργήσει τον έλεγχο της διαχείρισης.

Εξάλλου, για το ρόλο της Γενικής Συνέλευσης ενδιαφέρουσα ήταν η επίθεση της «Μεσογείου», τον Αύγουστο του '66, σχετικά με τις πρωτοβουλίες του συλλόγου στο θέμα των πυραυλικών βάσεων⁴⁰. Η απάντηση για το ζήτημα επρόκειτο να δοθεί από τον τότε φοιτητή και μέλος της τοπικής επιτροπής Ηρακλείου του συλλόγου Νίκο Γιανναδάκη⁴¹. Στον πρόλογο του άρθρου της «Μεσογείου» σημειωνόταν: «Εκείνο που μας απασχολεί είναι γιατί ο Σύλλογος Κρητών Σπουδαστών να χρησιμοποιή με τόσην ασυδοσίαν τον όρον «Σπουδασταί» και τον γεωγραφικό προσδιορισμόν «Κρήτην». Και λίγο παρακάτω: «... το γεγονός του καμουφλαρίσματος μιας ολιγαριθμού κομμουνιστικής συντροφιάς πίσω από τον όρον «οι σπουδασταί Κρήτης, δεν ημπορεί να ζημιώση εις τοιούτον βαθμόν την πολιτικήν ηθικήν της νήσου».

Στις αιτιάσεις αυτές ο Γιανναδάκης αντέτεινε τα ακόλουθα: «Ο Σύλλογος Κρητών Σπουδαστών αποτελεί τη συλλογική έκφραση του συνόλου της σπουδάζουσας νεολαίας της Κρήτης. Η ηγεσία του εκλέγεται κάθε χρόνο από εκατοντάδες σπουδαστές – μέλη του, που καθορίζουν κι' όλας το πρόγραμμα δράσης του στην ετήσια γενική Συνέλευση».

Συνήθως, το πέρας των Γενικών Συνελεύσεων του Συλλόγου συνοδευόταν από την έκδοση ψηφισμάτων. Η θεματική των ψηφισμάτων αυτών αφορούσε σε ζητήματα που άπτονταν των διεκδικήσεων του φοιτητικού κινήματος⁴², σε άλλα που σχετίζονταν με τα τοπικά προβλήματα⁴³ και επεδίωκαν τη λύση τους και τέλος σε εκείνα που

⁴⁰ Εφημ. «Μεσόγειος», 18 Αυγούστου 1966, αφ. 4818.

⁴¹ Εφημ. «Αλλαγή», 21 Αυγούστου 1966, αφ. 1341.

⁴² Βλέπε το ψήφισμα του Συλλόγου υπέρ της αυτοδιάθεσης της Κύπρου κατά τη Γενική Συνέλευση του Συλλόγου το Δεκέμβρη του 1958. Το κυπριακό απετέλεσε μέσο συσπείρωσης του φοιτητικού κινήματος στη δεκαετία του '50, κι όχι μόνο, και πάγια φοιτητική διεκδίκηση. Εφημ. «Πατρίς», 9 Δεκεμβρίου 1958, αφ. 3631.

⁴³ Βλέπε το ψήφισμα της Γενικής Συνέλευσης του Συλλόγου, υπέρ των πληγέντων αγροτών Κρήτης, το Δεκέμβρη του '60, εφημ. «Πατρίς», 13 Δεκεμβρίου 1960, αφ. 4244. Επίσης, το ψήφισμα της Γ.Σ του επόμενου χρόνου για την κυβερνητική συμπεριφορά έναντι του νησιού. Εφημ. «Πατρίς», 7 Δεκεμβρίου 1961, αφ. 4547.

επηρεάζονταν από την πολιτική συγκυρία⁴⁴. Οι τακτικές γενικές συνελεύσεις του 1961 και του 1965, καθώς και η έκτακτη του Μαρτίου του 1961, με την αποπομπή του προέδρου και τριών ακόμη μελών του Δ.Σ, λόγω της συμμετοχής τους στην Ε.Κ.Ο.Φ, συνιστούσαν τις ενδείξεις για την στροφή, στη δεκαετία αυτή, του δημοκρατικού φοιτητικού κινήματος σε ζητήματα πιο προωθημένα από τα στενά συνδικαλιστικά.

Στη «Ξαστεριά» του Απριλίου – Μαΐου του '65 και σε ένα άρθρο με τίτλο το «Σπουδαστικό κόμμα» γινόταν μια προσπάθεια προσδιορισμού της ποιότητας των φοιτητικών αγώνων στη δεκαετία του '60 : «Οι σπουδαστές ήταν σφιχτά δεμένοι με τους σιδερένιους κρίκους των κοινών αγώνων. Των αγώνων που ξεκινούσανε από το πρώτο πλακάτ του 15% για να φτάσουνε στο τελευταίο άρθρο του συντάγματος και να ανυψωθούνε στο ύψος των εθνικών δικαίων, στον κυπριακό Αγώνα... Ήτανε αγώνες που εκφράζανε τον σπουδαστή σαν συνδικαλιστή που διεκδικεί τα δίκαια του και σαν μέλος του κοινωνικού συνόλου που ενδιαφέρεται για τα κοινά»⁴⁵.

Στην τελευταία ακόμη, πριν τη δικτατορία, «Ξαστεριά» του Ιουνίου – Ιουλίου του '66, ο φοιτητής της Νομικής και υπεύθυνος για τη σύνταξη του περιοδικού Δημήτρης Ξυριτάκης έγραφε σ' ένα άρθρο του με τον τίτλο «Η ιδεολογία του φοιτητικού συνδικαλισμού» : «...ο φοιτητικός συνδικαλισμός δεν παύει να προσδιορίζεται με βάση τα συμβατικά κοινωνικοοικονομικά κριτήρια και να εννοείται σαν εκφραστική ανάγκη μιας έστω χαλαρής ταξικής συνείδησης... Ο έστω ασαφής, αλλ' οπωσδήποτε αναμφισβήτητος κοινωνικός χαρακτήρας του (φοιτητικού συνδικαλισμού) δεν πρέπει να εκτρέφει τις απόψεις των «φρονίμων» εκείνων (βλέπε Γραμματικάκης «Μεσόγειος», Θ. Παπακωνσταντίνου «Μεσημβρινή» κλπ.) που δίκην παιδαγωγών αρνούνται στους φοιτητές το δικαίωμα να αγωνίζονται για την διαμόρφωση εκείνων των συνθηκών που θα επιτρέψουν την καλύτερη απόδοσή τους σαν επιστημόνων»⁴⁶.

Σε κανένα από τα δύο αυτά κείμενα δεν εμφιλοχωρούσε η ιδέα ενός ακραίου ριζοσπαστισμού. Σε σύγκριση, όμως με τη δεκαετία του '50 και τις αρχές της δεκαετίας του '60, το φοιτητικό κίνημα τώρα, συναπτόταν με την πολιτική και οι διεκδικήσεις του πέρα από το χαρακτηρισμό τους ως «ταξικών» έπαιρναν και «κοινωνικό πλάτος». Σε ένα άρθρο που δημοσιεύθηκε στη «Ξαστεριά» του ίδιου χρόνου, υπό τον τίτλο «Οι φοιτητές σε διωγμό», ο Μανόλης Συμβουλάκης, πρόεδρος τη διετία 1965-1967 έλεγε : «Ο αγώνας συνεχίζεται και θα συνεχίζεται. Για

⁴⁴ Η πιο χαρακτηριστική περίπτωση Γενικής Συνέλευσης με σχεδόν αμιγώς πολιτικά θέματα ήταν εκείνη του 1965. Εφημ. «η Αλλαγή», 12 Δεκεμβρίου 1965, αφ. 1132.

⁴⁵ Περιοδικό «Ξαστεριά», τευχ. 1, περίοδος Γ', Απρίλης – Μάης 1965, σελ.1.

⁴⁶ Περιοδικό «Ξαστεριά», τευχ. 5, περίοδος Δ', Ιούνης-Ιούλης 1966, σελ.4.

ακαδημαϊκές ελευθερίες, λαϊκές ελευθερίες, προκοπή του τόπου. Για μια Ελλάδα ελεύθερη, δημοκρατική, κύρια των τυχών της»⁴⁷

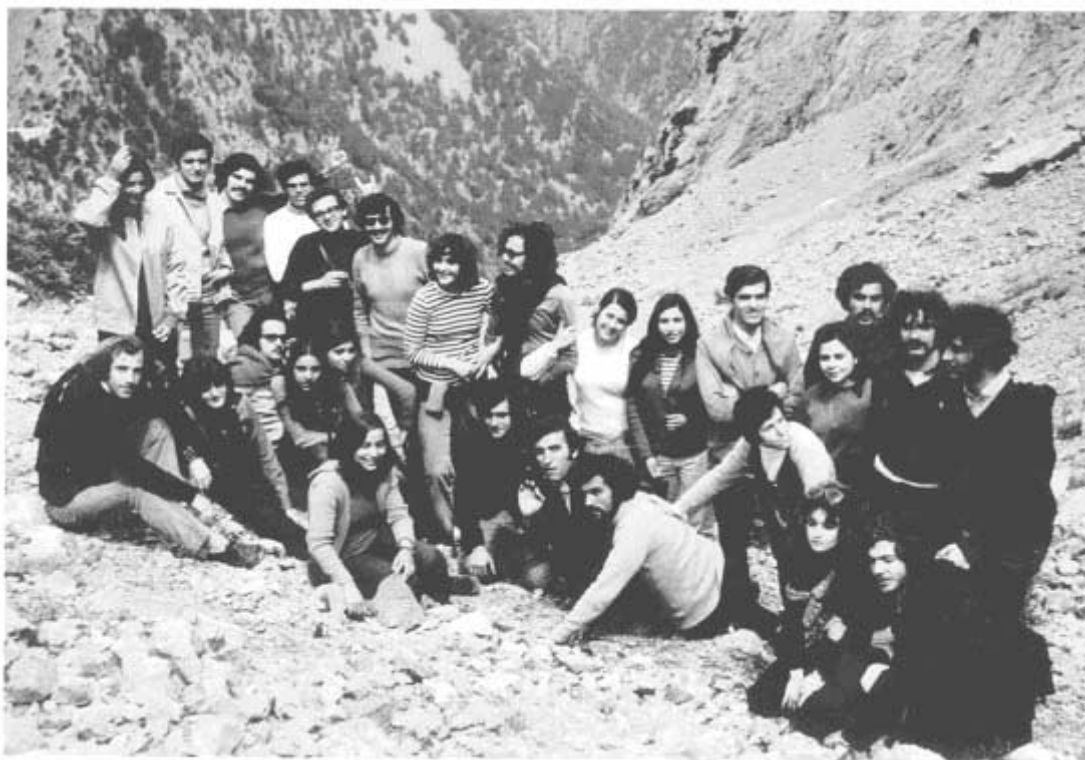
Όταν, αντίθετα, τον Απρίλη του 1960, το έντυπο της «Ξαστεριάς» πρωτοδημοσιευόταν από το Σύλλογο των κρητών σπουδαστών και παρά το αντιπολιτευτικό, προς την τότε κυβέρνηση, τόνο που διέκρινε τη Γενική Συνέλευση του Γενάρη του 1960, το φοιτητικό κίνημα και το σωματείο των κρητών επιδίωκαν ακόμη να πείσουν για τα όρια του πραγματικού ρόλου των φοιτητών : «...Έτσι, συναντούμε τους μοιρολάτρες, τους εγκεφαλικούς και κλειστούς φοιτητές, τους χιμαιρικά υψιπετείς, αυτούς που προσπαθούν να ζήσουν τώρα που ζουν και με τα μέσα που κάποιος άλλος και για άλλους σκοπούς τους δίνει. Και από άλλο δρόμο πιο σίγουρο ίσως, οδηγούμαστε στα ίδια αποτελέσματα. Στην ίδια δουλική θεραπεία και λατρεία του εγώ, στην ίδια αδιαφορία για τα πάντα, στο ίδιο παραμέρισμα των ιδανικών.

Ας ελπίσουμε, όμως ότι στη σημερινή ανοδική πορεία του κόσμου, θα βρούμε περισσότερη κατανόηση, περισσότερη ανθρωπιά, περισσότερη στοργή... αλλά, και από πλευράς μας περισσότερη συναίσθηση των ιστορικών και κοσμογονικών στιγμών που ζούμε. Αυτές τις ώρες που ο άνθρωπος σπάζει το καβούκι που το(ν) έκλεινε μυριάδες χρόνια οι ευθύνες μας είναι τεράστιες...»⁴⁸

Δώδεκα χρόνια μετά, η επανασύσταση του Συλλόγου, υπό την επωνυμία Φοιτητική Ένωση Κρητών (Φ.Ε.Κ) – ύστερα από τη διακοπή της λειτουργίας του από τη δικτατορία του '67 – θα επικυρωθεί ουσιαστικά μέσω της Γενικής Συνέλευσης της ένωσης, τον Μάρτη του '72. Το ψήφισμα, με το οποίο κατέληγε η Συνέλευση του '72, ζητούσε

⁴⁷ ibidem, σελ.7.

⁴⁸ Περιοδικό «Ξαστεριά», τευχ.1, έτος Α΄, Απρίλιος 1960. Βλέπε το χρονογράφημα του Στέφανου Παπαρδουκάκη με τίτλο «Φοιτητές», σελ. 4.

«να γίνουν εκλογές στους πανεπιστημιακούς φοιτητικούς συλλόγους και να αποκατασταθούν οι συνδικαλιστικές ελευθερίες»⁴⁹. Βρισκόταν, δηλαδή στη συνέχεια των διεργασιών που από τα τέλη του 1971 κυφορούνταν στο ελληνικό φοιτητικό κίνημα με τη δημιουργία των φοιτητικών επιτροπών αγώνα (Φ.Ε.Α)⁵⁰ και την παράλληλη, ως το Μάη του 1972, λειτουργία των οργανώσεων της Ε.Κ.Ι.Ν (Ελληνοευρωπαϊκή Κίνηση Νέων) και της Ε.Μ.Ε.Π (Εταιρεία Μελέτης Ελληνικών Προβλημάτων)⁵¹.

Παράλληλα, το ψήφισμα αυτό λειτουργούσε και ως σπινθήρας για την κατάθεση διαδοχικών προσφυγών από τους δημοκράτες φοιτητές στα πρωτοδικεία της χώρας, αρχής γενομένης από αυτήν των 42 φοιτητών της Νομικής Αθήνας, στις 21 Μάρτη του '72. Το αίτημα για ελεύθερες φοιτητικές εκλογές προσδιόρισε τους στόχους ολόκληρου του φοιτητικού κόσμου, στη διάρκεια του 1972, και εξασφάλισε τη μαζικότητα του κινήματος. Ταυτόχρονα, όμως, έδωσε στο φοιτητικό αγώνα χαρακτήρα, κυρίως, συνδικαλιστικό που στάθηκε δυνατό να αναιρεθεί μόνο, εξαιτίας της πλήρους εμπλοκής της δικτατορίας στις φοιτητικές εκλογές του

⁴⁹ Περιοδικό «Κρήνη», τεύχη 1, Μάιος 1972, σελ. 34

⁵⁰ Ολύμπιος Δαφέρμος, *Το αντιδικτατορικό φοιτητικό κίνημα 1972-1973*, Αθήνα, έκδ. Θεμέλιο 1992, σελ. 65. Βλ. επίσης Ολύμπιος Δαφέρμος, «Η αυτοοργάνωση του Αντιδικτατορικού φοιτητικού κινήματος», Περ. «Αντί», τεύχ. ,

⁵¹ *ibidem*, σελ. 28.

Νοεμβρίου του 1972 και της ανοιχτής υποστήριξης, που εκείνη παρείχε στα προσκείμενα σε αυτή διορισμένα διοικητικά συμβούλια⁵².

Στο περιοδικό «Κρήνη» και στο πρώτο τεύχος του Μαΐου του 1972, που εξέδιδε η Φ.Ε.Κ, ο αιρετός πρόεδρος του Δ.Σ του Συλλόγου, Βασίλης Πεντάρης, έγραφε ανάμεσα στα άλλα, προσπαθώντας να δικαιολογήσει το αίτημα για ελεύθερες φοιτητικές εκλογές : «...ο φοιτητικός συνδικαλισμός είναι το μοναδικό όργανο αγώνος του φοιτητού και το μοναδικό μέσο που αποσκοπεί στην προώθηση και επίλυση των προβλημάτων που τον απασχολούν. Ο φοιτητικός συνδικαλισμός πρέπει οπωσδήποτε να εξυπηρετεί τα συμφέροντα του ίδιου του φοιτητού...θα συμβάλει, σε μεγάλο βαθμό, στην μόρφωση και την δημιουργική ολοκλήρωση του φοιτητή»⁵³.

Για να προσθέσει στο δεύτερο τεύχος της «Κρήνης» τον Ιούνιο του '72: «Οι φοιτητές στο αίτημά τους τούτο (για ελεύθερες εκλογές) διαπιστώνουν την ανυπαρξία της ηγεσίας τους για να προβάλει πειστικά τα προβλήματα τους στην Πολιτεία, την έλλειψη συγγραμμάτων, τις δυσχέρειες που προκύψαν μετά την αλλαγή των προγραμμάτων, την ανισότητα μεταξύ των Σχολών στο θέμα της μεταφοράς μαθημάτων, την ανυπαρξία συνεργασίας μεταξύ διοικήσεων και διοικούμενων...»⁵⁴.

Οι θέσεις αυτές που δεν εξέφραζαν μόνο τον Πεντάρη, αλλά ολόκληρο το σωματείο των κρητών σπουδαστών έδειχναν, παράλληλα, και τα πλαίσια στα οποία επρόκειτο να κινηθεί το φοιτητικό κίνημα στη διάρκεια του 1972. Αν και ο Σύλλογος, κατά κοινή διαπίστωση, δε συστήθηκε στα χρόνια της δικτατορίας, ως συντεχνιακό όργανο, ως όργανο διεκδίκησης και ικανοποίησης φοιτητικών αιτημάτων⁵⁵, εντούτοις, αυτά που προβάλλονταν, έδειχναν να περιορίζουν το φοιτητικό αγώνα και να τον απομακρύνουν από τη σύνδεση του με το λαϊκό κίνημα.

Ως ένα σημείο, βέβαια, ο σχεδόν εγγενής φόβος που προκαλούσαν τα πέντε προηγούμενα σκοτεινά χρόνια, το ακόμα χαμηλό επίπεδο οργάνωσης και η ανάγκη για άρση της αδράνειας των φοιτητικών μαζών δικαιολογούσε την πρακτική αυτή και επιβεβαίωνε τη θέση περί προβολής του αιτήματος για εκλογές «ως αναγκαίου μεσοσταδίου»⁵⁶ για πιο ριζοσπαστικές κινήσεις. Ακόμη, και φοιτητές, οργανωμένοι από πολύ ενωρίς, σε αριστεριστικές συσσωματώσεις και σχήματα, όπως αυτό της

⁵² Σταύρος Λυγερός, *Φοιτητικό κίνημα και ταξική πάλη στην Ελλάδα: από τις προσφυγές στα πρωτοδικεία στην εξέγερση του Πολυτεχνείου*, Αθήνα: εκδοτική ομάδα Εργασία 1977-1978, σελ. 134.

⁵³ Περιοδικό «Κρήνη», τεύχη 1, Μάιος 1972, σελ. 4.

⁵⁴ Περιοδικό «Κρήνη», τεύχ. 2, Ιούνιος 1972, σελ.4.

⁵⁵ Βλ. συνέντευξη με Κώστα Μανουσάκη και Μανούσο Τσαφαράκη (Φυσικομαθηματική Αθηνών).

⁵⁶ Ολύμπιος Δαφέρμος, *Το αντιδικτατορικό φοιτητικό κίνημα 1972-1973*, Αθήνα, εκδ. Θεμέλιο 1992, σελ.59.

Ο.Σ.Ε, και οι οποίοι ταυτόχρονα ήταν και μέλη της Φ.Ε.Κ, θα κινηθούν σε ένα ανάλογο μοτίβο ιδεών και αντιλήψεων σ' αυτή την πρώτη περίοδο οργάνωσης του φοιτητικού αγώνα⁵⁷.

Ο καθορισμός αυτών των ορίων δράσης για το φοιτητικό κίνημα και για τη Φοιτητική Ένωση Κρητών στα 1972 δεν ήταν μόνο η συνέπεια μιας σειράς καταναγκασμών, σαν αυτούς που παρουσιάστηκαν πιο πάνω. Στο σύλλογο των κρητών κυριαρχούσε στην ίδια περίοδο η πολιτική αντίληψη που επιθυμούσε « η Ελλάδα να επανέλθει σε μια δημοκρατία αστικού τύπου». Η θεματική των δύο τευχών της «Κρήνης» που δημοσιεύτηκαν τον Μάιο και τον Ιούνιο του '72 , διέθετε σαφή τον ευρωπαϊκό προσανατολισμό (π.χ. Η δημοσίευση μιας σύνοψης διδακτορικής διατριβής με τίτλο «Τι σκέφτονται οι φοιτητές για την Ευρώπη») ή παρουσίαζε την σκέψη σοσιαλδημοκρατών θεωρητικών, όπως του Myrdal ή του Mansholt.

Ο Κ. Σηφάκης, τότε φοιτητής του Ε.Μ.Π και τα μέλος του Διοικητικού Συμβουλίου της Φ.Ε.Κ λέει γι' αυτό χαρακτηριστικά: «Πιστεύαμε, τότε ότι στην ελληνική κοινωνία δε σήκωναν ούτε επαναστατικά πειράματα τρίτου κόσμου, ούτε βέβαια υπαρκτός σοσιαλισμός, επ' ουδενί»⁵⁸.

Ούτε, όμως, η αλλαγή της διοίκησης και η ανάληψη της αρχής στο σύλλογο από την «Αντιδικτατορική ΕΦΕΕ» θα μεταβάλει τα πλαίσια και τις επιδιώξεις της Ένωσης των Κρητών και το πρίσμα υπό το οποίο ιδωνόταν το φοιτητικό κίνημα. Η «Αντι- ΕΦΕΕ» που από το Γενάρη του '73 είχε στα χέρια της τον έλεγχο του συλλόγου θα κινηθεί στη γραμμή που ερμήνευε το φοιτητικό συνδικαλισμό ως: «...τη συγκεκριμένη κοινωνική έκφραση του φοιτητικού κινήματος σε μια χώρα. Με άλλα λόγια ο φοιτητικός συνδικαλισμός εκφράζει την απόφαση των φοιτητών για την προάσπιση και προώθηση των φοιτητικών διεκδικήσεων. Και οι φοιτητικές διεκδικήσεις δηλ. η αύξηση των κονδυλίων για την παιδεία, η δημιουργία νέων θέσεων, οι εγγυήσεις για επαγγελματική αποκατάσταση (που προϋποθέτει την απαίτηση από μέρους των φοιτητών (για) άμεση σύνδεση των εκπαιδευτικών προβλημάτων με το οικονομικό πρόγραμμα ανάπτυξης της χώρας, η επανεξέταση και αναδιάρθρωση των προγραμμάτων, η βελτίωση των πανεπιστημιακών συγγραμμάτων, η συμμετοχή στις διοικήσεις των πανεπιστημίων κλπ. όχι μόνον δεν έρχονταν σε σύγκρουση με το κοινωνικό συμφέρον, αλλά αντίθετα ως ένα βαθμό καθορίζουν την πρόοδο του. Έτσι, λοιπόν, ο φοιτητικός

⁵⁷ Βλέπε τα κείμενα «Οι φοιτητές απαιτούν Γενική Συνέλευση και εκλογές», περ. «Κρήνη», τευχ. 1, Μάιος 1972, σελ. 33-34 και «Παιδεία: νεώτερες εξελίξεις», περ. «Κρήνη», τευχ. 2, Ιούνιος 1972, σελ. 22-23, που ανήκαν, κατά πάσα πιθανότητα στον Κώστα Μανουσάκη, φοιτητή της Φυσικομαθηματικής Αθηνών και μέλος της αριστερίστικης κίνησης Ο.Σ.Ε (Οργάνωση Σοσιαλιστικής Επανάστασης).

⁵⁸ Βλ. συνέντευξη με Κώστα Σηφάκη, φοιτητή του Ε.Μ.Π.

συνδικαλισμός είναι εκείνος που θα δώσει πνοή στις φοιτητικές διεκδικήσεις και θα οδηγήσει στην πραγμάτωση τους»⁵⁹.

Οι θέσεις του Διοικητικού Συμβουλίου της Ένωσης των Κρητών Φοιτητών στη διάρκεια του 1973, θέσεις της Αντιδικτατορικής ΕΦΕΕ, συμπυκνώνονταν σε δύο ερωτήματα:

- α) Είναι το εκπαιδευτικό σύστημα ανεξάρτητο από το κοινωνικό σύστημα;
- β) Υπάρχει σχέση ανάμεσα στο φοιτητικό κίνημα και στους εκάστοτε κοινωνικούς αγώνες⁶⁰;

Τόσο η προσήλωση των διοικούντων, στα 1972, την Ένωση των Κρητών στο αίτημα για ελεύθερες φοιτητικές εκλογές, όσο και η αντίστοιχη προτίμηση, αυτών που είχαν την ευθύνη του Συλλόγου, στα 1973, στην προβολή συνδικαλιστικών αιτημάτων επιχειρούσε να παρουσιάσει το φοιτητικό αντιδικτατορικό κίνημα ως μια πρωτοβουλία αποκομμένη από τις γενικότερες κοινωνικές διεργασίες. Η άποψη περί «αφηρημένης επαναστατικής προοπτικής»⁶¹, συνήθης μομφή κατά των αριστεριστών, όσο και αν διέθετε λογική βάση, ενέκλειε αδικαιολόγητα το φοιτητικό κίνημα σε εξαιρετικά περιορισμένα όρια. Η προβολή από τη διοίκηση της Ένωσης των Κρητών στα 1973 ως «βασικότερου παμφοιτητικού αιτήματος» εκείνου της «Δημοκρατικοποίησης του Πανεπιστημίου»⁶² αφαιρούσε κάθε δυνατότητα πιθανής μετεξέλιξης του φοιτητικού κινήματος και αγνοούσε διαπιστώσεις σαν αυτή, που δημοσιεύθηκε, στα τέλη του 1972 στο περιοδικό «Κομμουνιστική Επιθεώρηση»: «Ακόμα και η χούντα, σε δοσμένο ταξικό συσχετισμό δυνάμεων, είναι πιθανόν σε θέση να ικανοποιήσει μερικά από τα αιτήματα αυτά (συνδικαλιστικά), που πολλές φορές δεν έρχονται σε αντίθεση, μα αντίθετα προωθούν την κρατικομονοπωλιακή ανάπτυξη που επιδιώκει. Ένα κίνημα χτισμένο αποκλειστικά σε τέτοια αιτήματα κινδυνεύει να βρεθεί απογυμνωμένο και ιδεολογικά αποπροσανατολισμένο, στην πρώτη προσπάθεια της άρχουσας τάξης να «εκσυγχρονίσει» την παιδεία προς όφελός της, ενώ ακριβώς, κάθε τέτοιος «εκσυγχρονισμός» είναι βαθύτατα αντιλαϊκός και αντιφοιτητικός, και κάθε άλλο παρά επιλύει τα βασικά προβλήματα της παιδείας και των φοιτητών»⁶³.

⁵⁹ Περιοδικό «Ξαστεριά», τεύχ. 1, Περίοδος β', Γενάρης 1973, σελ. 22-23.

⁶⁰ Περιοδικό «Ξαστεριά», τεύχ. 2, περίοδος Β', Απρίλης 1973, σελ. 25.

⁶¹ Βλ. το κείμενο με τίτλο «Για την ανάπτυξη του αντιδικτατορικού δημοκρατικού φοιτητικού κινήματος», σελ. 64 σε περ. «Κομμουνιστική Επιθεώρηση», τεύχ. 11-12, Νοέμβρη-Δεκέμβρη 1972.

⁶² Περιοδικό «Ξαστεριά», τεύχ. 1, περίοδος Α, Γενάρης 1973, σελ. 18.

⁶³ Για την ανάπτυξη του αντιδικτατορικού..., περ. «Κομμουνιστική Επιθεώρηση», Τεύχ. 11-12, σελ. 64-65.

Αν και οι Γενικές Συνελεύσεις του Συλλόγου των Κρητών Σπουδαστών στη διάρκεια της δικτατορίας, αυτές δηλαδή του Μαρτίου του 1972 και του Γενάρη του 1973, δεν καθορίζονταν με βάση το καταστατικό του 1946, η γενική τους φιλοσοφία και γραμμή συνέπιπτε, με ό,τι ο Νίκος Γιανναδάκης στο κείμενο του 1966 διαπίστωνε.

Καταληκτικά, για την καταστατική πράξη του Σωματείου στα 1946 θα μπορούσε να ειπωθεί ότι επρόκειτο για ένα κείμενο εξαιρετικά ισορροπημένο. Διεκδικούσε, από τη μια μεριά, να ικανοποιήσει «βιωτικές, πνευματικές και εκπολιτιστικές ανάγκες» των κρητικής καταγωγής σπουδαστών και παράλληλα να κινηθεί στα όρια και στα πλαίσια της τρέχουσας νομιμότητας. Αναζητούσε και επεδίωκε τη συσπείρωση των κρηταγενών φοιτητών δίχως να αποκλείει, το αντίθετο μάλιστα, τη συνεργασία και το συντονισμό της δράσης του «μετ' άλλων σπουδαστικών σωματείων, εφ' όσον οι σκοποί των ταυτίζονται, διά την συνένωση των σπουδαστικών δυνάμεων και την ούτω αποτελεσματικότεραν διεκδίκησιν των ζητημάτων». Διαπίστωνε την ανάγκη συγκέντρωσης των κρητών σπουδαστών και διεκδίκησης «από τας αρμοδίας αρχάς των λύσεων των ζωτικών προβλημάτων (τους)», ενώ αυτοπροσδιοριζόταν ως ενδιάμεσος, με δεδομένη τη θέλησή του «να αναπτύξει την κατάσταση ως αυτή θα παρίσταται εν δεδομένη στιγμή εις τους κρητικούς κύκλους».

Η κήρυξη του στρατιωτικού νόμου από τη δικτατορία στα 1967 θα θέσει το Σύλλογο εκτός λειτουργίας και θα απονεκρώσει το ισχύον ως τότε καταστατικό του 1946. Όταν η δικτατορία, εν μέσω του 1971, θα επιχειρήσει την ανασύσταση των τοπικών σπουδαστικών συλλόγων, προκειμένου να τους χρησιμοποιήσει για την ικανοποίηση δικών της επιδιώξεων, το σωματείο των κρητών θα επανασυγκροτηθεί με βάση την καταστατική πράξη της 14 Απριλίου του 1971⁶⁴.

Γ) Το καταστατικό του 1971 και οι σκοποί του.

Η απόφαση της δικτατορίας των συνταγματαρχών να περάσει στη διαδικασία ομαλοποίησης του καθεστώτος της, οδήγησε στη λήψη δύο μέτρων: Πρώτον, στην τροποποίηση, ήδη από το 1970 των καταστατικών των κλαδικών φοιτητικών ενώσεων, εν αγνοία των φοιτητών, και δεύτερον στην ανάταξη των τοπικών φοιτητικών συλλόγων, από τις αρχές του 1971. Από τους πρώτους που επανασυστήθηκαν τον Απρίλη του '71, ήταν και εκείνος των κρητών σπουδαστών.

Με την έκτακτη συνεδρίαση της 18^{ης} Ιουνίου του '71 και με την υπ' αριθμό 323 απόφαση του το Πολυμελές Πρωτοδικείο Χανίων έκρινε

⁶⁴ Απόφαση αναγνώρισης Καταστατικού «Φοιτητικής Ενώσεως Κρητών», αριθμός απόφασης 328/1971, αριθμ. Φακέλου 84/1971, Πρωτοδικείο Χανίων.

νόμιμη την αίτηση της προσωρινής Διοικούσας Επιτροπής του σωματείου και ανεγνώρισε το σύλλογο. Η πρώτη Διοικούσα Επιτροπή της Ένωσης, αποτελούμενη από φοιτητές φιλικά διακείμενους προς τη δικτατορία, θα διοικήσει ως τα τέλη του 1971, οπότε και θα παραδώσει την σκυτάλη σε μία πλειοψηφία δημοκρατών φοιτητών.

Στην απόφαση του Πρωτοδικείου, ανάμεσα στ' άλλα εκτίθενταν και οι επιδιωκόμενοι σκοποί του καταστατικού της Ένωσης στα 1971: «... η δια παντός νομίμου μέσου υποστήριξης και προαγωγή των συμφερόντων των κρητών σπουδαστών, η ανάπτυξις στενοτέρων δεσμών αλληλεγγύης και αλληλοβοηθείας μεταξύ αυτών, η παντοειδής ηθική και υλική ενίσχυσις των, ως και η διαφώτισις και καθοδήγησις αυτών ως προς την διατήρησιν και διαφύλαξιν των ιστορικών παραδόσεων και εθίμων της Κρήτης, εντός των γενικότερων συμφερόντων του Έθνους...».

Και η καταστατική πράξη του 1946, αλλά και εκείνη του 1971 κινούνταν στο ίδιο γενικό πλαίσιο διεκδικήσεων. Η προβολή όμως, αιτημάτων με κοινωνική διάσταση, όπως παρουσιαζόταν μέσα από τους σκοπούς του καταστατικού του '71, έδειχνε στη χρονική αυτή στιγμή, αν όχι αδικαιολόγητη, τουλάχιστον παράταιρη. Ό,τι για το 1946 εμφανιζόταν ως απολύτως λογικό και εύλογο να παρουσιαστεί σαν καταστατική διεκδίκηση, στα 1971 ήταν απολύτως αδικαιολόγητο και αταίριαστο. Γιατί, τόσο το βιοτικό επίπεδο των Ελλήνων, και βεβαίως των κρητών, στις αρχές της δεκαετίας του '70 ήταν διαφορετικό από εκείνο του '46, όσο και γιατί η ύπαρξη ιδρυμάτων και θεσμών πρόνοιας υπέρ των κρητών σπουδαστών ήταν, τώρα, ποιοτικά και ποσοτικά ανώτερη.

Ο τρόπος αυτός, με τον οποίο, η δικτατορία αντιμετώπιζε τις τοπικές σπουδαστικές ενώσεις και ανάμεσα τους, τη Φοιτητική Ένωση των Κρητών, καθώς και μια σειρά από εντελώς ήσσονος σημασίας αρμοδιότητες που το καταστατικό του '71 αναγνώριζε στο Σύλλογο, υποχρέωσε την πρώτη δημοκρατική διοίκηση της Φ.Ε.Κ στην τροποποίηση έξι άρθρων της καταστατικής πράξης⁶⁵. Με την απόφαση 536 του 1972 του Πρωτοδικείου Χανίων το καταστατικό του '71 τροποποιείτο ως προς τα άρθρα 1,6,7,8,13, και 20.

Δ) «Ο οίκος του απόρου Κρητός σπουδαστού» – «Οι σχέσεις με την Παγκρήτιο Ένωση» - «Το ίδρυμα Κρητική Εστία».

Τον Δεκέμβρη του 1953 το Διοικητικό Συμβούλιο του Συλλόγου των Κρητών Σπουδαστών Αθήνας εξέδωσε μίαν ανακοίνωση, που δημοσιεύτηκε στον τοπικό τύπο⁶⁶. Σ' αυτήν ο Σύλλογος προπαγάνδιζε

⁶⁵ Απόφαση τροποποίησης καταστατικού της «Φοιτητικής Ένωσης Κρητών», αριθμός 5361/1972, Πρωτοδικείο Χανίων,

⁶⁶ Εφημ. «Πατρίς», 16 Δεκεμβρίου 1953, αφ. 2111.

υπέρ του εράνου για την «Κρητική Στέγη», που η «Παγκρήτιος Ένωσις Αθηνών - Πειραιώς» ενεργούσε τις ημέρες εκείνες στην Κρήτη. Επρόκειτο για μια από τις πολλές ερανικές προσπάθειες που στη δεκαετία του '50 - από το 1951 έως το 1956 - η «Παγκρήτιος Ένωσις» θα διεξάγει με στόχο τη δημιουργία της «Παγκρητικής Στέγης».

Ο στόχος αυτός που θα τελεσφορήσει, τον Ιούνιο του 1956, με την αγορά από την «Παγκρήτιο Ένωση» του α' ορόφου του κτίσματος της Γενναδίου 7⁶⁷, θα συνδεθεί ευθύς εξαρχής με το αίτημα για τη δημιουργία «Οίκου του απόρου Κρητός Σπουδαστού».

Στη δημοσίευση του 1953, αφού ο Σύλλογος αυτοπροσδιορίστηκε ως: «... όργανο συλλογικόν δια την παρακολούθησιν και προαγωγήν των συμφερόντων του κρητικού σπουδαστικού κόσμου, αγωνιζόμενον από ετών δια την δημιουργίαν δυνατοτήτων προς καλλιτέραν επίτευξιν των σκοπών του...», αφού ξεκαθάρισε τα πλαίσια των δυνατοτήτων του: «Εις την θαρραλέαν του αυτήν προσπάθειαν ο Σύλλογος, όπως σταθή θερμός και ειλικρινής συμπαραστάτης του Κρητός Σπουδαστού εις τον αγώνα της μορφώσεώς του, είναι αναμφισβήτητο ότι αντιμετωπίζει εμπόδια σοβαρά, τα οποία μόνον με την ιδικήν του οντότητα δεν δύναται πάντοτε να υπερπηδά» και τέλος, αφού αναγνώρισε το ρόλο της «Παγκρητίου»: «... η Παγκρήτιος Ένωσις εστάθη πάντοτε κηδεμών αυτών (των Κρητών φοιτητών) εις τας πλέον δυσμενείς δι' επαρχιώτας σπουδαστάς συνθήκας τας οποίας αντιμετωπίζουν δια να γίνουν αυριανοί επιστήμονες», διατύπωσε την εξής παραίνεση: «... οι Κρήτες σπουδασταί έχουν ιεράν υποχρέωσιν πρώτοι μεταξύ όλων να συμβάλλουν θετικώς δια την επιτυχίαν του εράνου αυτού του οποίου σκοπός πρωτίστως είναι να εξυπηρετήση αυτούς τους ιδίους, δια της δημιουργίας βιβλιοθήκης, οίκου απόρου Κρητός σπουδαστού, ειδικών υποτροφιών κλπ.».

Με την προβολή και την επιδίωξη του στόχου της «Κρητικής Στέγης» και του επιμέρους για τον «Οίκο του απόρου Κρητός σπουδαστού» από την «Παγκρήτιο Ένωση», ο ένας από τους τέσσερις σκοπούς του καταστατικού του '46 έδειχνε να ικανοποιείται. Η ανάπτυξις της καταστάσεως αυτής (δηλ. των ζωτικών προβλημάτων των κρητών σπουδαστών) εις τους κρητικούς κύκλους» φαινόταν, κρίνοντας από την στάση της « Παγκρητίου» στο θέμα, να αποκτά περιεχόμενο.

Εκείνο, όμως, που εμφανιζόταν ως εκπλήρωση καταστατικού όρου στα 1953 για το Σύλλογο των Κρητών Σπουδαστών της Αθήνας, δεν ήταν το ίδιο, αντιστοίχως, για το δευτεροβάθμιο όργανο των κρηταγενών της πρωτεύουσας. Η «Παγκρήτιος» σε μία από τις πολλές ανακοινώσεις που εξέδωσε τις παραμονές της διενέργειας των σχετικών για το ζήτημα εράνων άφησε να εννοηθεί, ότι τρεις αιτίες την παρακινούσαν στην

⁶⁷ Εφημ. «Πατρίς», 16 Ιουνίου 1956, αφ. 2871.

προώθηση του θέματος. Πρώτον, η ανάγκη να αποδείξει ότι όντως ανταποκρινόταν στον σκοπό για τον οποίο ιδρύθηκε ,να κάνει, δηλαδή, σαφές, ότι ενεργούσε στην κατεύθυνση του συγκρητισμού, «της συνενώσεως τουτέστιν όλων των εν Αθήναις διεσπαρμένων κρητικών δυνάμεων». Η αμφισβήτηση από πλευράς άλλων κρητικών σωματείων της πρωτεύουσας, όπως της «Κνωσού», της ιδιότητας της αυτής, έδινε λαβή και αφορμή για συζητήσεις κατάργησης της «Παγκρητίου» ή υποβάθμισής της με τη δημιουργία άλλου δευτεροβάθμιου οργάνου. Δεύτερον, η αποφυγή του ενδεχόμενου να αδικηθούν ικανοί πλην φτωχοί μαθητές με κίνδυνο, είτε να κατηγορηθεί η «Παγκρήτιος» για αναλγησία, ή να οδηγηθούν αυτοί σε ριζοσπαστικές πολιτικές τοποθετήσεις. Τρίτον, η επιθυμία της να επιβεβαιώσει τον εθνικό της χαρακτήρα και προσανατολισμό.

Έτσι, στις 24 Νοεμβρίου του 1953, η Ένωση θα δηλώσει για το θέμα της «Παγκρητικής Στέγης»: «Οι σκοποί της Παγκρητίου Ενώσεως είναι όντως ανθρωπιστικοί διότι αποβλέπουν εις το να διατηρή ηνωμένους τους κρήτας αδιακρίτως τόπου καταγωγής, να εργασθή δια την επικράτησιν του πνεύματος του συγκρητισμού και να συνενώση τας ηθικάς αξίας του τόπου μας εις την προσπάθειαν της εξυπηρέτησεως των γενικών και των επί μέρους ζητημάτων της νήσου με βάσιν την τοποθέτησιν όλων των ανωτέρω εις τα γενικότερα πλαίσια της μεγάλης Ελληνικής Ιδέας...Θα υπάρχη ακόμη ο Οίκος του Απόρου Κρητός Φοιτητού με ευεργετικά αποτελέσματα δια την σπουδάζουσαν νεολαία μας. Ειδικά δια τους μαθητάς εκείνους που στερούνται των μέσων της συνεχίσεως των σπουδών των, αλλά διακρίνονται δια την επίδοσίν των εις τα γράμματα θα ιδρυθούν ειδικαί υποτροφίαι ούτως ώστε και η κοινωνία και αυτοί να μην αδικηθούν»⁶⁸

Σε αντίθεση με τις διαπιστώσεις αυτές της «Παγκρητίου», το σωματείο της «Κνωσού» τις παραμονές του εράνου του 1953 για την «Κρητική Στέγη» θα παρουσιαστεί έντονα απορριπτικό και κριτικό: «...το ζήτημα της «Κρητικής Στέγης» και της διενεργείας εράνου εν Κρήτη, εμφανιζόμενον σήμερον άνευ ουδεμιάς προσυνεννοήσεως, ως αναμφισβητήτως όφειλε, μεθ' ημών αλλά και των λοιπών σωματείων, δεν δύναται να τύχη της ημετέρας εγκρίσεως και ηθικής αρωγής.Η από δύο και πλέον ετών καταβαλλομένη από την «Παγκρήτιον Ένωσιν»

⁶⁸ Εφημ. «Πατρίς», 24 Νοεμβρίου 1953, Αφ 2092. Βλέπε, επίσης, τη δημοσίευση της «Παγκρητίου Ενώσεως» για το ζήτημα της «Παγκρητικής Στέγης» την 6η Φεβρουαρίου του 1954: «Ο συγκρητισμός αποτελεί το ισχυρότερον όπλον διά την εξυπηρέτησιν όχι μόνο των γενικών ζητημάτων της Μεγαλονήσου, αλλά και των ατομικών συμφερόντων του κάθε Κρητός...Και αυτήν την μεγάλην και ιεράν αυτόχρονα ιδέαν, της συμπυκνώσεως δηλονότι των απανταχού Κρητών, υπό ένα και το αυτόν ενωτικόν τέμενον φιλαλληλίας και αλληλοενισχύσεως εξυπηρετεί και προάγει η ίδρυσις εν Αθήναις Παγκρητικής Στέγης διά την οποίαν και γίνεται ο ενεργούμενος σήμεραν έρανος». Εφημ. «Πατρίς», 6 Φεβρουαρίου 1954, αφ 2153.

σχετική προσπάθεια ελαχίστην εύρε και ολοέν μειουμένην απήχησιν θα ευρίσκη εις τα ευρύτερα κρητικά στρώματα, ακριβώς διότι δεν προέρχεται από το σύνολον των κρητών. Σαφές, όθεν και αφ' εαυτού ανακλύπει το συμπέρασμα: Μόνον όταν ιδρυθή η Ομοσπονδία των κρητικών Σωματείων, μόνον τότε θα είναι δυνατόν να αντιμετωπισθή και δη επιτυχώς ίδρυσις Κρητικής Στέγης». ⁶⁹

Η αμφισβήτηση της «Κνωσού» δεν αφορούσε στον έρανο καθαυτό ή στο όραμα ανέγερσης της Κρητικής Στέγης, αλλά στην καταλληλότητα της «Παγκρητίου» να το υλοποιήσει. Συχνά τα δύο σωματεία έριζαν για το ποιος πρώτος είχε την ιδέα της «Κρητικής Στέγης» και του «Οίκου του Φοιτητού». Ο στόχος του ελέγχου και της καθυπόταξης της διεσπαρμένης ανά την πρωτεύουσα κρητικής δύναμης συνέπαιρνε αμφοτέρα τα σωματεία και προσδιόριζε τη μεταξύ τους αντιπαράθεση σε θέματα σαν αυτό της κρητικής φοιτητικής στέγης. ⁷⁰

Η καθυπόταξη αυτή δεν ήταν έξω και πέραν της πολιτικής. Στο περιοδικό «Κνωσός» και συγκεκριμένα στο τεύχος 27 του Ιανουαρίου-Μαρτίου του 1959 εμφιλοχωρούσε μια ενδιαφέρουσα πολιτική παρατήρηση: «Όταν το 1950, σημείωνε ο αρθρογράφος, επαναδιαρθρώθη η εις κατάστασιν αφανείας ευρισκόμενη μέχρι της εποχής εκείνης «Κνωσός», οι πολλοί είδον εις την όλην υπόθεσιν μίαν προσπάθειαν που θα εθεωρείτο ως επιτυχούσα εις ην περίπτωσιν ήθελε καταστή δυνατόν να ιδρυθή και να συντηρηθή εις τας Αθήνας, μία κρητικής προελεύσεως και χρώματος, συντηρητική δε από απόψεως τάσεων και επιδιώξεων, πνευματική και κοινωνική εστία». ⁷¹

Το πολιτικό, λοιπόν, δίπολο που διαμορφωνόταν στους κόλπους των κρητικών σωματείων της πρωτεύουσας και που αγωνιζόταν να παρουσιάσει ως έργο δικό του την οικοδόμηση της «Κρητικής Στέγης» ήταν από τη μια η βενιζελική «Παγκρήτιος» και από την άλλη η συντηρητική «Κνωσός» και η μετεξέλιξη της η «Ομοσπονδία Κρητικών Σωματείων».

Η άποψη της «Παγκρητίου» περί «τοποθετήσεως όλων των ανωτέρω εις τα γενικότερα πλαίσια της μεγάλης Ελληνικής Ιδέας» και ακόμη η θέση ότι εκείνη ήταν συνέχεια της Εθνικής Οργανώσεως επί

⁶⁹ Βλ. το άρθρο «Η κίνησις περί την ίδρυσιν «Κρητικής Στέγης» και αι απόψεις της Κνωσού». Περ. «Κνωσός», Δελτ. 5, Νοέμβριος 1953, σελ 4 – 5. Καθώς και το κείμενο «Φοιτητική Κρητική Στέγη». Περ «Κνωσός», τεφχ 1, Έτος 1, Ιούλιος 1953, σελ 13.

⁷⁰ «Την βλέπομεν (την ίδρυσιν της «Κνωσού») ως αφετηρίαν και ως στίβον περισυλλογής καθυποτάξεως και ελέγχου μιας διεσπαρμένης και διαχύτου ανά την πρωτεύουσαν κρητικής δυνάμεως και ρώμης ανυπολογίστου ισχύος ...». Στο άρθρο με τίτλο «Εμείς και το Ηράκλειον». Βλέπε την επιστολή Α. Γραμματικάκη. Περ «Κνωσός», τεύχ. 27, έτος 6^ο, Ιανουάριος – Μάρτιος 1959, σελ 3.

⁷¹ *ibidem*, σελ 3.

Κατοχής(της) Ε.Ο.Κ(Εθνική Οργάνωση Κρητών)⁷² προέκυπτε από το άγχος ολόκληρου του μετά τον πόλεμο δημοκρατικού βενιζελικού κόσμου να πείσει πως η εθνικόφρονα παράταξη δεν ήταν μια, αλλά δυο. Η συμπαράταξη του Συλλόγου των Κρητών Σπουδαστών προς την «Παγκρήτιο», η δημόσια διαπίστωση στα 1950, περί κηδεμονίας τους από τη δευτεροβάθμια ένωση των Κρητών, ήταν, λοιπόν, τόσο αποτέλεσμα πολιτικής επιλογής, όσο και συνέπεια των γενικότερων σχέσεων, που είχαν ήδη αναπτυχθεί μεταξύ τους.

Ο σύλλογος παρά την μάλλον αφ' υψηλού αντιμετώπιση από την «Παγκρήτιο», ιδίως κατά τα πρώτα χρόνια του βίου του, ήδη ακόμη και στην περίοδο αυτή(αρχές του '50) διατηρούσε ένα πλέγμα καλών σχέσεων με το δευτεροβάθμιο όργανο των κρητών της Αθήνας. Πριν την αγορά από την «Παγκρήτιο» του ακινήτου της Γενναδίου όπου οι κρήτες σπουδαστές θα φιλοξενηθούν, περίπου, για δύο δεκαετίες, η έδρα του Συλλόγου θα είναι ίδια με εκείνη της «Παγκρητίου», στην Σταδίου 38, στην στοά Νικολούδη.

Η πρωτοβουλία τόσο της «Κνωσού», όσο και της «Παγκρητίου» να προωθήσουν την ιδέα του «Οίκου του απόρου Κρητός φοιτητού», εντάσσοντάς την στο ευρύτερο σχέδιο της «Παγκρητικής Στέγης» στην Αθήνα δεν ήταν άμοιρη, επίσης, του σχεδόν ενδιάθετου φόβου τους για πιθανή ριζοσπαστικοποίηση των κρητικών φοιτητικών μαζών. Το δέος μιας πολιτικής ριζοσπαστικοποίησης των φοιτητών συνέχιζε σχεδόν όλο

⁷² Εφημ «Πατρίς», 19 Νοεμβρίου 1953, αφ 2088.

το πολιτικό φάσμα της εποχής, αλλά και κοινωνικές ομάδες. Στα τέλη του '49, και ενώ ακόμη μαινόταν η δεύτερη φάση του εμφυλίου πολέμου, στον αθηναϊκό τύπο θα υπάρξει, σχεδόν, ένα μπαράζ δημοσιευμάτων και σχολίων, που αφορούσαν στο αίτημα για την ανέγερση φοιτητικών οίκων για τους επαρχιώτες. Αφορμή των άρθρων αυτών στάθηκε η επικείμενη ανέγερση της « Στέγης του Αιγυπτιώτου Φοιτητού».

Σ' άλλες περιπτώσεις η διατύπωση του φόβου αυτού ήταν συγκεκριμενοποιημένη και κομψή και σ' άλλες σαφής και ξεκάθαρη. Στην πρώτη κατηγορία ανήκε το κείμενο που δημοσίευσε ο Α. Αλιβιζάτος την 19^η Ιανουαρίου του 1949. Έλεγε χαρακτηριστικά: «Οι φοιτηταί μας εγκατεστημένοι κατά την διάρκεια των σπουδών των εις τα κατά πάντα συγχρονισμένα και πολιτισμένα οικήματα και απαλλασσόμενοι των φροντίδων κατοικίας, τροφής, κοινωνικής ανατροφής και μέσων μελέτης θα αφιερώντο όλως απερίσπαστοι εις τας σπουδάς των⁷³....».

Αντίθετα, ένα σχόλιο για τον «Οίκο της φοιτητριάς» και πάλι στην εφημερίδα το «Βήμα» , τέσσερις μόλις ημέρες αργότερα, θα κάνει λόγο για: «...τας ανάγκας των πολυπληθών φοιτητριών, αι οποίαι με την κακήν δίαιταν και την παραμονήν εις ανήλια και ζοφερά δωμάτια και με την επιρροήν των κατωτέρων κοινωνικών στρωμάτων παραπλανώμεναι γίνονται λεία κομμουνιστών...» και προέτρεπε: «Φρονούμεν ότι οι αρμόδιοι πρέπει να καταπιαστούν με το σοβαρόν αυτό ζήτημα τάσσοντες εις την πρώτην γραμμή τον «Οίκον της φοιτητριάς.»⁷⁴ .

Η υποστήριξη της «Παγκρητίου Ενώσεως» προς το Σύλλογο των κρητών σπουδαστών, ιδιαίτερα στην περίοδο της διοίκησης Γ. Βογιατζάκη και ως τα γεγονότα του Ιουλίου του '65, θα είναι σχεδόν σταθερή. Έξι μήνες πριν από τις εκλογές στην «Παγκρήτιο» το '59 θα δημοσιευθεί στον τοπικό τύπο του Ηρακλείου ένα σύντομο σχόλιο για την στάση του Βογιατζάκη σε προηγούμενο χρόνο προς τα μέλη του Συλλόγου: «Περιοριζόμαστε ειδικότερα να τονίσουμε την αγάπη του για τα Κρητικόπουλα, αναφέροντας την στοργή και την ηθική και υλική βοήθεια που με προθυμία μας παρέσχε, όταν παλαιότερα ως εκπρόσωπος του «Συλλόγου Κρητών Σπουδαστών» οργανώναμε διάφορες εκδηλώσεις προς ενίσχυσιν των απόρων μελών του συλλόγου»⁷⁵

Η διατύπωση από τους κρήτες σπουδαστές, ειδικά στην δεκαετία του '60 ενός λόγου πιο προωθημένου από τα συνήθη των πολιτικών σχηματισμών της εποχής, δεν ανέστειλε, κατ' αρχήν, την υποστήριξη της

⁷³ Για τον Αμίκα Αλιβιζάτο η οικοδόμηση φοιτητικών οίκων θα επέλυε «το πρόβλημα της επιστημονικής και συγχρόνως της εκπολιτιστικής μορφώσεως των φοιτητών μας». Περί πολιτικής, βεβαίως, και φοιτητών, ούτε συζήτηση. Εφημ. «Το Βήμα», 19 Ιανουαρίου 1949, αφ 1133, σελ 3.

⁷⁴ Εφημ «Το Βήμα», 23 Ιανουαρίου 1947, αφ 1137, σελ 4.

⁷⁵ Αν και οι δηλώσεις αυτές γίνονταν, εν πολλοίς , για προεκλογικούς λόγους και αποτελούσαν ένα είδος «εύφημης μνείας» στον Βογιατζάκη και την «Παγκρήτιο», δεν απείχαν πόρρω της αλήθειας .Εφημ «Πατρίς», 20 Νοεμβρίου 1958, αφ 3614.

«Παγκρητίου» και τη διάθεση για συνεργασία. Ο Γ.Γραμματικάκης, φοιτητής της φυσικομαθηματικής και μέλος του συλλόγου των κρητών ερμήνευε την στάση της «Παγκρητίου» ως εξής: «Δε θυμάμαι αν ήταν ενσυνείδητη πολιτική της «Παγκρητίου» εκείνης της εποχής, δηλαδή με την έννοια να δώσω ένα χώρο, να καλύψω τις ανάγκες στους κρήτες σπουδαστές, γιατί αυτοί έχουν ένα πιο προωθημένο πολιτικό λόγο»⁷⁶

Η τελεσφόρηση του ζητήματος «Παγκρητική Στέγη» στην Αθήνα, στα μέσα της δεκαετίας του '50, δε σήμαινε και την ολοκλήρωσή του. Η πρωτοβουλία, όμως, και αντίστοιχα οι όποιες αντιπαλότητες για το θέμα από τα τέλη της δεκαετίας του '50 βρίσκονταν πια αποκλειστικά στους κόλπους της «Παγκρητίου». Η σταδιακή κυριαρχία⁷⁷ της ανάμεσα στους κρήτες της πρωτεύουσας και η εκτόπιση άλλων κρητικών σωματειακών ενώσεων, σαν την «Κνωσό», κατέστησε την «Παγκρήτιο» κύρια κινητήρια δύναμη όλων των θεμάτων και ανάμεσα τους της «Κρητικής Στέγης».

Στις εκλογές για την ανάδειξη του διοικητικού συμβουλίου της «Παγκρητίου» στα 1959 η μείζονα αντιπαράθεση, πλέον, αφορούσε στο θέμα της μετατροπής ή μη του Σωματείου σε ίδρυμα⁷⁸. Η άποψη αυτή που πρέσβευε η πλευρά Πολ. Βαρδουλάκη, θα απορριφθεί στα 1959 για να γίνει εν μέρει πραγματικότητα στα 1963 με τη σύσταση του κοινωφελούς ιδρύματος «Κρητική Εστία»⁷⁹. Πάντως το πρόγραμμα και των αντιπάλων του Βαρδουλάκη, δηλαδή της πλευράς Βογιατζάκη, στα 1959 περιστρεφόταν κατά ένα μεγάλο ποσοστό γύρω από το μέλλον της «Κρητικής Στέγης» συνάπτοντας το μέγιστο μέρος των δραστηριοτήτων της με τους φοιτητές. Προέβλεπε δηλαδή ανάμεσα στα άλλα την δημιουργία αναγνωστηρίου και βιβλιοθήκης, ιατρείου για τους άπορους κρήτες σπουδαστές, φοιτητικού συσσιτίου κατά τα πρότυπα της ΧΕΝ και τη μακροπρόθεσμη αντιμετώπιση του θέματος ίδρυσης φοιτητικού οικοτροφείου⁸⁰.

Το σύνολο των προβλημάτων αυτών θα αντιμετωπιστεί δραστικά μετά τη συγκρότηση του ιδρύματος και ιδιαίτερα από τις αρχές του 1970, όταν θα ολοκληρωθεί το οικοτροφείο της «Κρητικής Εστίας» στην

⁷⁶ Βλ. συνέντευξη με Γιώργο Γραμματικάκη (Φυσικομαθηματική Αθήνας).

⁷⁷ Στην κατάκτηση της κυριαρχίας αυτής συνετέλεσε ως ένα βαθμό και η τελεσφόρηση του θέματος «Κρητική Στέγη».

⁷⁸ Βλέπε το άρθρο του Μάνου Χάρη «Αι αρχαιρεσίες της Παγκρήτιου» στην στήλη «Γράμματα από την Αθήνα». Εφημερίδα «Πατρίς», 10 Ιουνίου 1959, αφ 3782.

⁷⁹ Εφημερίδα «Πατρίς», 14 Νοεμβρίου 1963, αφ 5.143. Βλέπε το άρθρο με τίτλο: «Το φιλανθρωπικόν ίδρυμα Κρητική Εστία». «Σκοπός του Ιδρύματος ήταν : α) Η ηθική και υλική ενίσχυσις σπουδαστών κρητικής καταγωγής συνισταμένη εις παροχήν στέγης, τροφής, συγγραμμάτων, εκπαιδευτικών τελών, και υποτροφιών εις αρίστους, β) Η παροχή οικονομικής ενισχύσεως εις αναξιοπαθούντας κρήτας

⁸⁰ Βλέπε το άρθρο «Αι αρχαιρεσίες της Παγκρητίου». Εφημ. «Πατρίς», 10 Ιουνίου 1959, αφ 3782.

Στράβωνος, στην περιοχή του Παγκρατίου⁸¹. Ανάμεσα σε εκείνα τα σωματεία που το 1963 συνυπέγραψαν τη συστατική πράξη ίδρυσης του ιδρύματος υπήρξε και ο Σύλλογος των Κρητών Σπουδαστών⁸². Με την υπογραφή του αυτή το σωματείο αναγνώριζε την ατομική του «ανεπάρκεια» να αντιμετωπίσει αφ' εαυτού τα οικονομικά προβλήματα των σπουδαστών που κατάγονταν από την Κρήτη και παράλληλα «εκχωρούσε» οικειοθελώς ένα μέρος από τους σκοπούς που το καταστατικό του, στα 1946, προέβλεπε, στην αρμοδιότητα τρίτων.

Η οικειοθελής αυτή «εκχώρηση» απελευθέρωνε δυνάμεις του συλλόγου που ως τότε εξ ανάγκης αναλώνονταν σε θέματα υπεράσπισης και προνοιακής μέριμνας απόρων κρητών σπουδαστών. Τα μικρά ποσά υποτροφιών που ο Σύλλογος των Κρητών Σπουδαστών θα κατορθώσει να συγκεντρώσει, ειδικά στην τετραετία 1960-64, αλλά και νωρίτερα, θα τα αντικαταστήσει η μόνιμη και σαφώς πιο οργανωμένη προσπάθεια της «Κρητικής Εστίας». Οι υποτροφίες των 300 δραχμών του συλλόγου – ποσά που το σωματείο είχε κατορθώσει να συγκεντρώσει, είτε από τις δωρεάν συναυλίες του Μ. Θεοδωράκη, είτε από άλλες δημόσιες παραστάσεις καθώς και από την έκδοση ενός ημερολογίου στα 1962- δεν είχαν πλέον σοβαρό λόγο ύπαρξης μετά τη σύσταση της «Κρητικής Εστίας». Η πραγματικότητα αυτή σε συνδυασμό με την γενική πολιτική συγκυρία από το 1962 και έπειτα θα δώσει στο σύλλογο πολιτική ταυτότητα και θα βαθύνει τα ανάλογά του χαρακτηριστικά

Σε αντίθεση με τους φοιτητές – μέλη του Συλλόγου των χρόνων 1955-1962 που με τον ένα ή τον άλλο τρόπο προέβαλαν τον προνοιακό χαρακτήρα του σωματείου, οι κρήτες σπουδαστές της πενταετίας 1962-'67 και πολύ περισσότερο εκείνοι στην περίοδο της δικτατορίας, αναγνώριζαν ότι το ρόλο αυτό τον είχαν αναλάβει στα δικά τους χρόνια τρίτοι. Ο Δημήτρης Ξυριτάκης, μέλος του συλλόγου στη διετία 1965 – '67 έλεγε χαρακτηριστικά: «Ο Σύλλογος Κρητών Σπουδαστών ευθέως δεν μπορούσε να τα αντιμετωπίσει (υποτροφίες, επιδόματα κ.τ.λ), διότι δεν είχε χρήματα. Είχε όμως πάρα πολύ καλές σχέσεις με την «Παγκρήτιο» ένωση η οποία αποτελούσε για την περιοχή της Αθήνας την

⁸¹ Βλέπε την επιστολή του ΔΣ του ιδρύματος με τον τίτλο «Η Κρητική Εστία απαντά στην Φοιτητική Ένωση Κρητών». Εφημ. «Πατρίς», 14 Μαρτίου 1975, αφ 8618, καθώς και το κείμενο με τίτλο «Εορταστική εκδήλωση εις την Κρητικήν Εστία Αθηνών, ένα ίδρυμα που τιμά τους κρητικούς». Εφημερίδα «Πατρίς», 4 Μαΐου 1973, αφ 7.977.

⁸² Βλέπε συνέντευξη με Γιάννη Αλεξανδράκη, φοιτητή της Ιατρικής (δεκαετία 1950, αρχές δεκαετίας 1960). Η σύσταση του ιδρύματος «Κρητική Εστία» ήταν συνέπεια της συμφωνίας ανάμεσα σε είκοσι και πλέον από τα κυριότερα κρητικά σωματεία της πρωτεύουσας και της επιμονής, κυρίως του Πολύδωρου Βαρδουλάκη, πρώτου προέδρου του ιδρύματος. Η συμβολή της «Παγκρητίου» και του Βογιατζάκη, συνίστατο στην παραχώρηση του κτιρίου της Γενναδίου 7, ως πρώτου περιουσιακού στοιχείου του ιδρύματος.

έκφραση των προβλημάτων των κρητικών της Αττικής. Τότε πρόεδρος της, ήταν κάποιος Βογιατζάκης, σημαντικός οικονομικός αλλά και πολιτικός παράγων, δραστήριος άνθρωπος, ο οποίος είχε καταφέρει να δημιουργήσει μια εστία στην περιοχή του Παγκρατίου που μπορούσε να φιλοξενήσει δωρεάν γύρω στους 150 αν θυμάμαι καλά το νούμερο φοιτητές⁸³».

Αν και το οικοτροφείο του ιδρύματος «Κρητική Εστία» λειτούργησε από τις αρχές του '70 και όχι προδιδακτορικά, αυτό που χρήζει προσοχής είναι ο απόηχος της δράσης του υπέρ των απόρων κρητικών σπουδαστών ήδη στα προδιδακτορικά χρόνια. Ήδη στα 1964 πρώτο έτος από τη σύστασή του «το ίδρυμα εχορήγησε υποτροφία εις χρήμα εις 16 κρήτας σπουδαστάς αμφοτέρων των φύλων, εξ όλων των Νομών της Κρήτης καταγομένων»⁸⁴

Όσο όμως η σύνδεση του Συλλόγου των κρητών σπουδαστών βάθαινε με την πολιτική και ιδιαίτερα όσο οι πολιτικές του επιλογές έρχονταν σε αντιπαράθεση, σε σύγκρουση με τις αντιλήψεις αυτών, που διοικούσαν την «Παγκρήτιο» και το ευαγές ίδρυμα της «Κρητικής Εστίας», τόσο οι μεταξύ τους σχέσεις έπαιρναν την κατιούσα. Το πρώτο ρήγμα στις σχέσεις με την «Παγκρήτιο» θα σημειωθεί μετά τα Ιουλιανά του '65⁸⁵, για να βαθύνει το χάσμα, μεσούσης της δικτατορίας, όταν οι κρήτες σπουδαστές θα εγκαταλείψουν εκόντες - άκοντες το κτήριο της Γενναδίου 7 για να μετεγκατασταθούν αρχικά στη Ζωοδόχου Πηγής και πιο μετά στη Χαριλάου Τρικούπη⁸⁶

Στις αρχές του 1975 «Κρητική Εστία» και σύλλογος κρητών θα βρεθούν ένα βήμα πριν τα δικαστήρια. Οι κατηγορίες που το προεδρείο του συλλόγου εκτόξευσε κατά των διοικούντων της «Κρητικής Εστίας» έκαναν λόγο για «φορείς αντιφοιτητικών και αντιδημοκρατικών αντιλήψεων» για «αφόρητες συνθήκες διαβίωσης των οικοτρόφων», για «καταπάτηση αναφαίρετων δικαιωμάτων(τους)» για «οργανωμένη προσπάθεια να πνιγεί κάθε προοδευτική σκέψη, κάθε προοδευτική φωνή μέσα στο ίδρυμα»⁸⁷. Αιτία των αντιδράσεων αυτών ήταν η απαγόρευση εισόδου, που η διοίκηση του ιδρύματος επέβαλε στα μέλη του διοικητικού συμβουλίου της ΦΕΚ, επειδή η παρουσία των τελευταίων σε συνελεύσεις των οικοτρόφων «έφερε ως αποτέλεσμα την διαίρεση των

⁸³ Βλ συνέντευξη με Δημήτρη Ξυριτάκη, φοιτητή της Νομικής, (δεκαετία 1960).

⁸⁴ Περιοδικό «Ξαστεριά», τεύχος Β, Ιούνιος 1963, σελ 29,

⁸⁵ Βλ συνέντευξη με Δημήτρη Ξυριτάκη, φοιτητή της Νομικής, (δεκαετία 1960).

⁸⁶ Βλέπε συνέντευξη με Νίκη Κουκουνάκη- Τρουλινού, φοιτήτρια της Νομικής (δεκαετία 1970)

⁸⁷ Στο άρθρο με τίτλο «Η Κρητική Εστία καταπατά τα δικαιώματα των φοιτητών. Μια καταγγελία της φοιτητικής ένωσης κρητών» Εφημ. «Πατρίς», 17 Φεβρουαρίου 1975, αφ 8.556.

εις δυο αλληκατηγορουμένες και αλληλουβριζομένες παρατάξεις με κίνδυνον συρράξεως».⁸⁸

Παρά την υπερβολή των αιτιάσεων του Συλλόγου των Κρητών Σπουδαστών, ο σχεδόν ενδιάθετος πατερναλισμός των διοικούντων την «Κρητική Εστία» στα 1975 αποτυπωνόταν στην απάντησή τους που δημοσιεύτηκε στον τοπικό τύπο της Κρήτης: «.....(η «Κρητική Εστία») αγωνίζεται αφιλοκερδώς να δημιουργήσει καλύτερο μέλλον εις τα παιδιά που έχουν πράγματι θέληση να σπουδάσουν που έχουν συναίσθησιν της θέσεώς των εις το Οικοτροφείον, που το θεωρούν σαν ιδικό των σπίτι, και τα περιβάλλει με αγάπη και στοργήν»⁸⁹

Ο τρόπος με τον οποίο κατέληγε η καταγγελία της Φοιτητικής Ένωσης των Κρητών η αντίληψη περί ενός «Δημοκρατικού Εσωτερικού Κανονισμού», «περί ουσιαστικής συμμετοχής και ελέγχου του ιδρύματος»⁹⁰ κινιόταν στη γραμμή που η πλειοψηφία του Διοικητικού Συμβουλίου – πλειοψηφία προσκείμενη στην «Αντιδικτατορική ΕΦΕΕ» – είχε χαράξει από τα χρόνια της δικτατορίας. Η θέση αυτή περικλειόταν στον όρο «Δημοκρατικοποίηση του Πανεπιστημίου». Στη «Ξαστεριά» του Ιανουαρίου του '73 ο όρος αυτός θα αναλυθεί ως: «...συμμετοχή των φοιτητών στην διοίκηση των Ε.Ι της χώρας, συμμετοχή στις αποφάσεις όλων των ενδιαφερομένων πανεπιστημιακών ομάδων (φοιτητές, τακτικοί καθηγητές, επιμελητές, βοηθοί).....»⁹¹

Σε αντίθεση με την προηγούμενη δεκαετία, που η αρμοδιότητα του προνοιακού έργου «εκχωρήθηκε» οικειοθελώς σε τρίτους («Παγκρήτιος» «Κρητική Εστία»), ώστε να αποκτήσει ο σύλλογος περισσότερο πολιτικό πλάτος, μετά το '74, η διαδικασία ακολούθησε τον αντίστροφο δρόμο. Τώρα, ο έλεγχος του ιδρύματος, που ήταν ταγμένο στην προσφορά προνοιακής φροντίδας, ο έλεγχος, δηλαδή, του οικοτροφείου της «Κρητικής Εστίας», σήμαινε για τη διοίκηση της ΦΕΚ την επικύρωση της πολιτικής της φιλοσοφίας και παράλληλα γινόταν ο χώρος, απ' όπου, κατ' εξοχή, θα μπορούσε να ανανεώσει τις δυνάμεις της και να αντλήσει στελέχη.

Καταληκτικά, οι σχέσεις των κρητών σπουδαστών με το δευτεροβάθμιο όργανο των κρητών της πρωτεύουσας, την «Παγκρήτιο Ένωση» πέρασαν από τρεις διαδοχικές φάσεις. Τη φάση της «απόρριψης» και της αφ' υψηλού αντιμετώπισης τους από την «Παγκρήτιο», περίοδος που θα διαρκέσει ως τα τέλη του 1951.⁹² Στη χρονική αυτή στιγμή η απαρχή των ερανικών προσπαθειών από την

⁸⁸ *ibidem*.

⁸⁹ Στο άρθρο με τίτλο «Η Κρητική Εστία καταπατά τα δικαιώματα των φοιτητών ...» Εφημ. «Πατρίς», 17 Φεβρουαρίου 1975, αφ 8.556.

⁹⁰ Στο άρθρο «Η Κρητική Εστία καταπατά τα δικαιώματα των φοιτητών» Εφημ. «Πατρίς», 17 Φεβρουαρίου 1975, αφ 8.556.

⁹¹ Περιοδικό «Ξαστεριά» τέυχ. 1 περίοδος β' Γενάρης 1973, σελ 23.

⁹² Βλ συνέντευξη με Λεωνίδα Μακρή, φοιτητή της Νομικής.

«Παγκρήτιο» με στόχο τη δημιουργία της «Κρητικής Στέγης» στην Αθήνα θα επιβάλει την αναπροσαρμογή της στάσης της απέναντι στην σπουδαστική συσσωμάτωση των κρητών.

Η δεύτερη περίοδος αφορά στο χρονικό ορίζοντα μιας δεκαεπταετίας, 1952- 1965. Στα χρόνια αυτά οι κρήτες σπουδαστές κινούμενοι, ανάμεσα στα άλλα, προς την εκπλήρωση του στόχου «...βελτίωση των όρων της ζωής και των σπουδών των κρητικών φοιτητών» θα συνεργαστούν με την «Παγκρήτιο» και κατά περίπτωση με τα άλλα κρητικά σωματεία της πρωτεύουσας. Οι επιδιώξεις, βέβαια, της «Παγκρητίου» και των κρητών σπουδαστών φαίνεται να διέφεραν.

Για τη δευτεροβάθμια ένωση των κρητών της Αθήνας η εκδήλωση υποστήριξης προς τον κρητικό φοιτητικό σύλλογο ερμηνευόταν, πρώτον ως δυνατότητα κηδεμόνευσής του και δεύτερο ως απόδειξη του ισχυρού της ρόλου και της πρωτοκαθεδρίας της ανάμεσα στο σύνολο των κρητικών σωματειακών ενώσεων της εποχής. Ακόμα, και το ίδιο το ζήτημα της στελεχιακής ανανέωσης της «Παγκρητίου» θέμα πρωτεύων από ένα σημείο και μετά και για τα άλλα κρητικά σωματεία της πρωτεύουσας⁹³ μπορούσε, εν μέρει, να λυθεί δια της οδού της συνεργασίας και με το «αγκάλιασμα» από εκείνη των κρητών σπουδαστών. Στις αρχές του 1961 η «Παγκρήτιος» θα προβεί, έτσι, στην σύσταση ενός «Τμήματος Νέων» δίνοντας τη δυνατότητα ομαλής μετάβασης από την ιδιότητα του κρητικού φοιτητή και συμμετέχοντα στο σωματείο των κρητών σπουδαστών σε εκείνη του μέλους της δευτεροβάθμιας ένωσης των κρητών της Αθήνας.⁹⁴

Ο συνολικός στόχος «ελέγχου» του πιο προωθημένου από τα συνήθη λόγου των κρητών φοιτητών, η απόπειρα να καναλιζαριστούν πολιτικά, η αποφυγή του ενδεχομένου πολιτικής ριζοσπαστικοποίησής τους επέβαλε, επιπλέον, στην «Παγκρήτιο» το πλησίασμα του σπουδαστικού ομίλου των κρητών φοιτητών.

Σε αντίθεση με τις στοχεύσεις αυτές η υποστήριξη του Συλλόγου των Κρητών σπουδαστών από την «Παγκρήτιο», στη δεκαεπταετία 1952-1965 εξασφάλιζε σύμφωνα με τον Σήφη Καμάρη, μέλος του Διοικητικού συμβουλίου: πρώτο, φιλοξενία, δεύτερο, ενίσχυση κυρίως οικονομική και τρίτο πολιτική κάλυψη⁹⁵. Για τους κρήτες σπουδαστές η πολιτική κάλυψη της «Παγκρητίου» σε δύσκολες πολιτικά εποχές

⁹³ Βλ την τροποποίηση του καταστατικού του συλλόγου «Κνωσός» την 27^η Απριλίου του 1960 και ειδικότερα το εδάφιο ζ του 2^{ου} άρθρου που αφορούσε στους σκοπούς του συλλόγου και σημείωνε: «(Σκοπός του συλλόγου είναι)η παρακολούθησις της εν Αθήναις φοιτητικής νεολαίας της εκ του νομού Ηρακλείου καταγομένης και η παροχή εις αυτήν οιασδήποτε δυνατής ηθικής ή υλικής ενισχύσεως». Περιοδικό «Κνωσός» τεύχ. 30^ο, έτος 7^ο, Ιούνιος 1960, σελ 1.

⁹⁴ Βλ το άρθρο με τον τίτλο «Τμήμα νέων Παγκρητίου» σε περιοδικό «Ξαστεριά» τευχ. Α΄, περίοδος Β΄, Μάιος 1963, σελ 32.

⁹⁵ Βλ συνέντευξη με Σήφη Καμάρη, φοιτητή του ΕΜΠ

μεταβαλλόταν σε «εκ των ων ουκ άνευ» όρο, αφού εμφάνιζε την σπουδαστική τους συσσωμάτωση ως εν θέσει «παρακλάδι» της. Ενώ, δηλαδή, το σωματείο των κρητών σπουδαστών πορευόταν στα χνάρια του δημοκρατικού φοιτητικού συνδικαλισμού, χάρη στη συνδρομή και κάλυψη της «Παγκρητίου» εμφανιζόταν στα μάτια της εξουσίας της εποχής ως ένα ακόμη από τα πολλά κρητικά σωματεία της πρωτεύουσας.

Στην τριετία 1965 - '67 η άνδρωση του φοιτητικού κινήματος, η συγκυρία της πολιτική ανωμαλίας του Ιουλίου του '65, αλλά και η ικανοποίηση των προνοιακών αναγκών του συλλόγου, κυρίως, χάρη στο ίδρυμα της «Κρητικής Εστίας», θα απομακρύνουν τους κρήτες σπουδαστές από την επιρροή της «Παγκρητίου». Η απομάκρυνση αυτή θα διακοπεί πρόσκαιρα με την επανασύσταση του συλλόγου στα χρόνια της δικτατορίας, για να επαναληφθεί οξύτερη και εντονότερη από τις αρχές του 1973.

Ε) «Ο αυτοπροσδιορισμός του Συλλόγου, η αντιμετώπισή του από φίλους και αντιπάλους»

Ο τρόπος αυτοπροσδιορισμού του σωματείου και αντίστοιχα οι χαρακτηρισμοί, που τρίτοι επεφύλασσαν γι' αυτό στο διάβα των τριών μεταπολεμικών δεκαετιών, έδειχναν τόσο τα πλαίσια της δράσης του, και την τυχόν ή μη διεύρυνσή τους, όσο και το επίπεδο σύγκλισης ή και απόκλισης του από τους στόχους του φοιτητικού κινήματος της εποχής. Κατά περίπτωση, βέβαια, οι αυτοχαρακτηρισμοί του συλλόγου και παραπέρα οι χαρακτηρισμοί του από τρίτους καθορίζονταν με κριτήριο τη συγκυρία και τις ανάγκες που αυτή έθετε.

Η συγκυρία αυτή μπορεί να ήταν εξωγενής, όπως για παράδειγμα η γενική πολιτική κατάσταση των χρόνων 1965 -'67 ή η διενέργεια ενός εράνου, σαν εκείνου του 1953 ή άλλοτε πάλι εσωγενής και εσωτερική. Η ανάγκη για ενότητα στο σύλλογο και το αίτημα για προσέλκυση νέων μελών οδηγούσε επίσης, σε σχεδόν ταυτόσημους και επάλληλους αυτοχαρακτηρισμούς. Η επαναλαμβανόμενη φρασεολογία περί «εστίας συγκρητισμού, αλληλεγγύης και συσφίξεως των σχέσεων⁹⁶» περί «κρητικής γωνιάς», οι προτροπές που συνοδεύονταν από την υπόσχεση για «κρητική ατμόσφαιρα»⁹⁷ και ακόμα οι παραινήσεις για ενότητα και

⁹⁶ Βλ το κείμενο «Προβλήματα και αγώνες των Κρητών σπουδαστών. Η δραστηριότητα του Συλλόγου» σε περιοδικό «Ξαστεριά», τευχ. Β', περίοδος Α', σελ 14-15

⁹⁷ Βλ το κείμενο με τίτλο «Για τους καινούργιους» σε περιοδικό «Ξαστεριά», τεύχος 2, περίοδος Γ', Δεκέμβριος 1964. σελ 2. Οι επικείμενες εκλογές στο σύλλογο και ο οξύς ανταγωνισμός ανάμεσα σε αριστερούς και κεντρογενείς φοιτητές θα συντελέσει στη διατύπωση μιας τέτοιας φρασεολογίας. Η επίφαση, το πρόσχημα περί «κρητικής ατμόσφαιρας» θα χρησιμοποιηθεί στον παρόντα χρόνο ως μέσο προσέλκυσης νέων αδιαμόρφωτων πολιτικά μελών που ελπίζετο να επηρεάσουν αποφασιστικά την

συνεργασία στο όνομα το συγκρητισμού⁹⁸ ξεκινούσαν από αυτή την εσωτερική αιτία.

Εξίσου, συχνά, βέβαια και η εξωτερική συγκυρία προέτρεπε να αυτοπροσδιοριστεί το σωματείο στα όρια του κρητικού. Χωρίς να είναι το μοναδικό στοιχείο των αυτο-χαρακτηρισμών του συλλόγου και καμιά φορά δίχως να είναι ούτε το πρωτεύον δεν αποκλειόταν η αναφορά του. Η ένωση των κρητών φοιτητών θα χαρακτηρίσει εαυτήν ως «γνήσιον γέννημα και θρέμμα των τέκνων του κρητικού Λαού»⁹⁹ στο 1953 ως «ζωντανό και πρωτοπόρο τμήμα του κρητικού Λαού»¹⁰⁰ τον Ιούνιο του 1966 και ακόμα ως «την συλλογική έκφραση του συνόλου της σπουδάζουσας νεολαίας της Κρήτης»¹⁰¹ στα τέλη Αυγούστου του ίδιου χρόνου.

Ό,τι εμφανιζόταν ως προφανές δεν ήταν και αυτονόητο. Η προσπάθεια να προβληθεί η κρητική ιδιότητα του Σωματείου οφειλόταν, είτε στην ανάγκη να παρακινηθούν ευρύτερα κρητικά στρώματα, όπως στην ερανική προσπάθεια του '53 - για να βοηθήσουν τη φοιτητική ένωση, είτε για να δικαιολογηθούν παρεμβάσεις του συλλόγου, που κινδύνευαν να χαρακτηριστούν ως πολιτικές ή και ακόμη για να απαντηθούν κατηγορίες σαν εκείνη του '66, που αρνιόταν στο σύλλογο το δικαίωμα «να χρησιμοποιή με τόσην ασυδοσίαν τον όρον «Σπουδασταί» και τον γεωγραφικόν προσδιορισμόν «Κρήτη».

Παράλληλα, με την προβολή της κρηταγενούς ιδιότητας του σωματείου η ένωση των κρητικών φοιτητών σταθερά και επαναλαμβανόμενα θα τονίσει το χαρακτηριστικό της συλλογικότητας. Ο αυτοχαρακτηρισμός του σωματείου ως «συλλογικού οργάνου δια την παρακολούθησιν και προαγωγήν των συμφερόντων του Κρητικού Σπουδαστικού κόσμου» στα 1953, αλλά και ο επόμενος του 1966 «περί συλλογικής έκφρασης του συνόλου της σπουδάζουσας νεολαίας της Κρήτης» προσπαθούσε στην πρώτη περίπτωση να κάνει γνωστό το σύλλογο και να δώσει τις πραγματικές του διαστάσεις στην κρητική

εκλογική συγκυρία και να οδηγήσουν την αριστερή διοίκηση του '64 στην επανεκλογή της.

⁹⁸ Βλ το εισαγωγικό άρθρο με τίτλο «Εκλογές» και το κείμενο με τίτλο «Για τους καινούργιους» σε «Ξαστεριά», τευχ. 2, περίοδος Γ', Δεκέμβριος 1964, σελ 1 και 2 αντίστοιχα. Καθώς επίσης και την ανάλογο τύπου φρασεολογία που θα χρησιμοποιηθεί στην στήλη «Ξάστερα» του περιοδικού «Ξαστεριά», τευχ. 1, περίοδος Γ', Απρίλης – Μάης 1965.

⁹⁹ Σε άρθρο με τον τίτλο «Ο σύλλογος κρητών σπουδαστών δια τον έρανον Κρητικής Στέγης» Εφημ. «Πατρίς», 16 Νοεμβρίου 1953, αφ 2.111.

¹⁰⁰ Βλ «Ανακοίνωση Συλλόγου Κρητών Σπουδαστών» Εφημ «η Αλλαγή», 7 Ιουνίου 1966, αφ 1.277.

¹⁰¹ Από το άρθρο «Κρήτες Σπουδαστές και Πυραυλικές βάσεις», Εφημ. «η Αλλαγή», 21 Αυγούστου 1966, αφ 1341.

κοινωνία στη δεύτερη, δε, να, απαντήσει σε κατηγορίες που αμφισβητούσαν την αντιπροσωπευτικότητα του.

Ο ψόγος της μη αντιπροσωπευτικότητας του σωματείου ξεκινούσε στη δεκαετία του '60 από τη συμπαράταξη της ένωσης με την ιδέα της υπεράσπισης των δημοκρατικών θεσμών και το συναφή με αυτούς αυτοπροσδιορισμό της. Από την τοποθέτηση του 1962 με την οποία οι κρήτες σπουδαστές χαρακτήριζαν τους εαυτούς τους ως «.....εκ παραδόσεως υπερασπισταί των δημοκρατικών θεσμών»¹⁰² μέχρι τη θέση του Ιουνίου του '66 περί «.....ζωντανού και πρωτοπόρου τμήματος του κρητικού λαού, φραγμού στα σχέδια για αντιδημοκρατικές λύσεις στο δημόσιο βίο της χώρας» είχαν μεσολαβήσει τέσσερα χρόνια φοιτητικών κινητοποιήσεων «.....αγώνων για τη Δημοκρατία, τις Συνταγματικές και Πανεπιστημιακές ελευθερίες».

Ο φοιτητικός Σύλλογος των Κρητών πρωτοέγειρε τα συνθήματα για την Δημοκρατία και αυτοχαρακτηριζόταν ως υπερασπιστής της, την ίδια εποχή, που «η απόφασις των φοιτητών να διαμαρτυρηθούν κατά της τρομοκρατίας» χαρακτηριζόταν ως «εξαιρετικά παρήγορος»¹⁰³ Το στοιχείο αυτό δικαιολογούσε την άποψη περί «πρωτοπόρου σπουδαστικού συλλόγου» στο βαθμό που τουλάχιστον ένα σημαντικό μέρος των πιο πολιτικοποιημένων του στελεχών ταυτιζόταν με τη γενική πραγματικότητα του φοιτητικού κινήματος.

Η ανάμιξη του συλλόγου σε θέματα «μη έχοντα ούτε εκ των μακρόθεν οιαδήποτε σχέσιν με τα φοιτητικά, σπουδαστικά και ευρύτερον εκπαιδευτικά προβλήματα» προκαλούσε την αντίδραση των

¹⁰² Στην ανακοίνωση του σωματείου «οι κρήτες σπουδαστές δια τον μουσικοσυνθέτη Θεοδωράκη». Εφημ. «Πατρίς», 26 Ιανουαρίου 1962, αφ 4. 588. Βλέπε επίσης την ανακοίνωση «Οι κρήτες σπουδασταί παρά το πλευρόν δημοκρατικών ηγετών διά την προστασίαν της δημοκρατίας. Καταδικάζουν την δολοφονικήν απόπειραν κατά του διευθυντή της εφημερίδας «η Αλλαγή» Μ. Καρέλη.» Εφημ. «Πατρίς» 30 Ιανουαρίου 1962 αφ 4591.

¹⁰³ Βλέπε το άρθρο «οι φοιτηταί» σε Εφημ. «η Αλλαγή», 5 Απριλίου 1962, αφ. 156.

«αντιπάλων» και τον έπαινο των φίλων. Σύμφωνα με τους πρώτους «διά του τίτλου της ανωτέρω καθαρά πολιτικής οργανώσεως» «κηλιδώνεται και παραβλάπτεται και η ηρωική ιστορία της νήσου και αι παραδόσεις και η αίγλη της και προς παντός – ο αγνός και άκρατος δημοκρατισμός των κατοίκων της»¹⁰⁴

Σε αντίθεση μ' αυτά η «Αλλαγή» του '62 θα δικαιολογήσει τις πρωτοβουλίες των κρητών σπουδαστών σημειώνοντας πως «(ο σύλλογος) δεν έμεινε ποτέ αδιάφορος σε κανένα από τα μεγάλα εθνικά, μα και τα κοινωνικά ζητήματα».¹⁰⁵ Θεωρούσε προσόν την ανάπτυξη «αξιόλογης κοινωνικής δράσης», «πέρα από τα καθαρά σπουδαστικά θέματα» και προσέθετε τον επόμενο χρόνο, με αφορμή το Δ' Πανσπουδαστικό Συνέδριο, πως «ο Σύλλογος έχει πρωτοστατήσει, όχι μόνο στα γενικά φοιτητικά προβλήματα, αλλά και στην αποκατάσταση των Δημοκρατικών θεσμών που στην πατρίδα μας έχουν πρόσφατα υποστεί καθίζηση»¹⁰⁶

Από την αξιολόγηση του 1960 με την οποία οι φίλοι έβλεπαν το Σύλλογο ως «πνευματικό κέντρο όπου οι συμπατριώτες μας με ωραίες διαλέξεις και ποικίλες εκδηλώσεις αναβαπτίζονται στα ιερά νάματα της αγαπημένης μας Κρήτης»¹⁰⁷ ως τον αυτοχαρακτηρισμό του 1967 περί «...οργάνου του Ανθρώπου, της ζωής της εποχής»¹⁰⁸ η απόσταση ήταν τεράστια. Επρόκειτο, κατ' ουσία για τη μεταμόρφωση μιας σπουδαστικής συσσωμάτωσης τοπικά προσανατολισμένης σε έναν σπουδαστικό φορέα με πολιτική υπόσταση.

Παραπέρα, η συνήθης κατηγορία που οι αντίπαλοι διατύπωναν κατά του Συλλόγου ήταν εκείνη περί φιλοκομμουνισμού του. Τα «επιχειρήματα» περί συνοδοιπορίας με τον κομμουνισμό περί εξώθησης των κρητών σπουδαστών στις τάξεις των «Λαμπράκηδων», περί «κομμουνιστικού ελέγχου» του σωματείου, ιδιαίτερα από το 1962 και έπειτα και ως τις παραμονές της δικτατορίας ήταν σχεδόν στην ημερήσια διάταξη¹⁰⁹. Οι αντιδράσεις αυτές εμφάνιζαν κατά καιρούς φωτεινά

¹⁰⁴ Βλ το άρθρο «ο Σύλλογος των Κρητών Σπουδαστών» Εφημ. «η Μεσόγειος», 18 Αυγούστου 1966, αφ. 4.818.

¹⁰⁵ Από το άρθρο του Στέλιου Μαρκατάτη «Σύλλογος Κρητών Σπουδαστών» στην στήλη με τίτλο «Αδέσμευτα». Εφημ. «η Αλλαγή», 25 Φεβρουαρίου 1962, αφ. 116.

¹⁰⁶ Βλέπε το άρθρο «Την Δευτέρα αρχίζει τις εργασίες του το 4^ο Πανσπουδαστικό συνέδριο». Εφημ. «η Αλλαγή», 20 Απριλίου 1963, αφ. 475.

¹⁰⁷ Εφημερίδα « Πατρίς», 30 Νοεμβρίου 1960, αφ 4.233.

¹⁰⁸ Βλέπε την ανακοίνωση του σωματείου με τίτλο «Γιατί υπέβαλε την μήνυση στον Κήρυκα» των Χανίων ο Σύλλογος Κρητών Σπουδαστών Εφημ. «η Αλλαγή», 11 Φεβρουαρίου 1967, αφ 1456.

¹⁰⁹ Βλ. το άρθρο «Ο Σύλλογος Κρητών Σπουδαστών» Εφημ. «Μεσόγειος», 18 Αυγούστου 1966, αφ 4.818 καθώς και τα άρθρα με τίτλους «Που βαδίζουν οι Κρήται σπουδασταί» Εφημ. «Κήρυξ», 17 Μαΐου 1966, αφ 6.225 και «Ναι είμαστε Συνοδοιπόροι. Πρωτοφανής εις θρασύτητα δήλωσις του προέδρου Κρητών

διαλείμματα σαν εκείνο του 1964, όταν οι ηρακλειώτικη «Μεσόγειος» θα σχολιάσει την έκδοση της «Ξαστεριάς», τον Αύγουστο του ίδιου χρόνου, ως εξής: «Από το τεύχος τούτο που είναι αφιερωμένο στο σύνολο του στην μάχη της Κρήτης αναβλύζει σαν λάβα ηφαιστείου φλογερή και ακατάλυτη η νεανική πίστη για το ιδανικό και την αιωνιότητα της φυλής»¹¹⁰

Ο ψόγος περί «φιλοκομμουνισμού» των μελών του σωματείου κυρίως στη δεκαετία του 1960 συναπτόταν με μια παράλληλη αμφισβήτηση των εθνικών κινήτρων του συλλόγου. Οι όροι «έθνος» και «ελληνικότητα» βρέθηκαν στο κέντρο της αντιπαράθεσης. Οι κρήτες σπουδαστές, όχι πάντως στο σύνολό τους και όχι πάντα σταθερά, υπήρξαν, ιδιαίτερα στην δεκαετία του '60, φορείς της αντίληψης που προσπαθούσε να διακρίνει την έννοια «έθνος» από εκείνη της «εθνοπροσύνης»¹¹¹ κυρίαρχο πολιτικό ιδεολόγημα της ελληνικής κοινωνίας στις δυο πρώτες μεταπολεμικές δεκαετίες. Το σωματείο των κρητών και οι διοικήσεις του, προσκείμενες ιδιαίτερα στην δεκαετία του '60 στο στρατόπεδο του δημοκρατικού φοιτητικού συνδικαλισμού θα τονίσουν επανειλημμένα τη συμπαράσταση τους σε κάθε εθνική υπόθεση, ενώ ταυτόχρονα θα καταδικάσουν την αντίληψη και τους φορείς της εθνοπροσύνης.

Η στάση αυτή του σωματείου φαινόταν να θεμελιώνει την άποψη που έκανε λόγο για ενότητα της κεντροαριστεράς στο Σύλλογο παρά τις, κατά καιρούς, μεταξύ των δύο αντιπαραθέσεις: «Υπάρχει μια ενότητα

Σπουδαστών» και με υπότιτλο «Κομμουνιστοκρατείται ο Σύλλογος ;», επίσης, σε εφημ. «Κήρυξ», 31 Μαΐου 1966, αφ 6.237.

¹¹⁰ Βλ. στήλη «Φοιτητικές εκδόσεις». Εφημ. «Μεσόγειος», 6 Αυγούστου 1964, αφ 4.201/ 3.682 .

¹¹¹ Βλ. για τη δεκαετία του '50 τη συνέντευξη με Κώστα Τουρνάκη, φοιτητή της Φυσικομαθηματικής: «Είχαμε κάνει μια εκδήλωσηστον κινηματογράφο «Ιρις»Ήταν μια εκδήλωση με απαγγελίες με τέτοια πράγματα με αφορμή την 25^η Μαρτίου κα με τάση να δώσουμε το χρώμα, όχι Πατρίς –Θρησκεία – Ελευθερία που δίνανε συνέχεια, αλλά κάποιο διαφορετικό, να δώσει το χρώμα που θέλαμε να δώσουμε εμείς και που βέβαια, πάντοτε, γινόταν συγκεκριμένα και όχι απροκάλυπτα».Για, δε, τη δεκαετία του '60, κατ' αρχήν, το άρθρο με τον τίτλο «Για τα νιάτα». Περιοδ. «Ξαστεριά», τεύχ. 2 , έτος Α', Μάιος –Ιούνιος 1960, σελ 9, όπου ανάμεσα στα άλλα σημειωνόταν: «Σήμερα οι μεγαλόσχημοι κάθε λογής αρμόδιοι, αυτοί που διαφεντεύουν τις οικονομίες, τις ελευθερίες, τις Παιδείες, τον Ελληνοχριστιανικό πολιτισμό, αυτοί που σεληνιάζονται για τον Πλάτωνα, που κάνουν εκατό φορές την ημέρα τον σταυρό τους, που βγάζουν τους πανηγυρικούς, συνδυάζουν αριστοτεχνικά στη ράχη της νεότητας και το χαλινάρι και το βούρδουλα.» Επίσης, για την ίδια δεκαετία τα άρθρα με τίτλους: «Οι Κρήτες σπουδαστές», προκαλούν τους αποστάτες της Δημοκρατίας: «Είναι αντεθνικό και απαγορεύσιμο το θούριο του κρητικού μας λαού;» Εφημ. «η Αλλαγή», 4 Οκτωβρίου 1966, αφ. 1.378. καθώς και την ανακοίνωση του Διοικητικού Συμβουλίου που εξηγούσε τους λόγους της μήνυσης κατά της εφημ. «Κήρυξ». Εφημ. «η Αλλαγή», 11 Φεβρουαρίου 1967, αφ 1.456.

πολύ σταθερή. Είναι μια ενότητα της κεντροαριστεράς. Εκεί που υπάρχει κεντροαριστερά σ' όλο τον κοινωνικό και πολιτικό χώρο και στο Σύλλογο Κρητών βρίσκει μια ιδανική έκφραση»¹¹²

Τα θέματα που στην εκτίμηση του Συλλόγου καταχωρούνταν ως εθνικές υποθέσεις ήταν αυτά της εγκατάστασης των νατοϊκών βάσεων στην Κρήτη, το ζήτημα της δικαίωσης της εθνικής αντίστασης, το κυπριακό πρόβλημα. Και η ίδια η φύση των θεμάτων, αλλά εξίσου και ο τρόπος με τον οποίο γινόταν η διαπραγμάτευση τους συνιστούσε διαφορετικότητα και προκαλούσε χαρακτηρισμούς αρνητικούς για το εθνικό ποιόν του σωματείου.

Εκτιμήσεις του τύπου: «η ανάμιξις του (Συλλόγου) εις το θέμα (νατοϊκές εγκαταστάσεις στην Κρήτη στη δεκαετία του '60).....λαμβάνει χώρα εις εκτέλεσιν εντολών που εκπορεύονται τις οίδεν από ποίαν κορυφαίαν αντεθνική εστία»¹¹³, επιβεβαίωναν το μέγεθος της αντιπαράθεσης και της ιδεολογικής χρήσης του όρου «έθνος».

Συχνά, βέβαια στην αντίληψη των μελών του συλλόγου η ενασχόληση με τα θέματα αυτά συμπλεκόταν με ιδεολογικούς επικαθορισμούς και προτιμήσεις καθώς και με την τρέχουσα πολιτική πραγματικότητα. Τον Φλεβάρη του 1964 με αφορμή τα κυπριακά γεγονότα ο σύλλογος θα εκδώσει δυο ανακοινώσεις. Σ' αυτές, αφού συσχέτιζε το κυπριακό πρόβλημα με τους αγώνες της Κρήτης για ανεξαρτησία έκανε λόγο «για επανάληψη του σιχαμερού φερσίματος των τότε συμμάχων ύστερα από 50 χρόνια στην Κύπρο» για «προετοιμασία των ιμπεριαλιστών να επέμβουν στην ελληνική Κύπρο για να πετύχουν τη διχοτόμησή της»¹¹⁴.

¹¹² Βλ. συνέντευξη με Βασίλη Ζεβελάκη, φοιτητή του Ε.Μ.Π (δεκαετία του '60).

¹¹³ Εφημ. «Μεσόγειος», 18 Αυγούστου 1966, αφ 4.818.

¹¹⁴ Βλ. τις δύο ανακοινώσεις που εξέδωσε ο σύλλογος με αφορμή τα κυπριακά γεγονότα του '64 με τίτλο: «Οι κρήτες σπουδασταί παρά το πλευρόν των κυπρίων θα αγωνιστούν δια την μόνην λύσιν της Αυτοδιαθέσεως. Συγκροτούν εθελοντική ομάδα από μέλη του Συλλόγου». Εφημ «η Αλλαγή», 12 Φεβρουαρίου 1964, αφ 572.

Έξι μήνες αργότερα στα μέσα του Αυγούστου του '64 η διατύπωση ενός λόγου αντινατοϊκού, αντισυμμαχικού-αντιμπεριαλιστικού θα φτάσει στο αποκορύφωμά της: «Το ΝΑΤΟ όπλισε τα χέρια των Τούρκων, όπως αποδείχτηκε από την κατάρριψη του αεροπλάνου του Εσκή- ΣεχίρΗ μόνη λύσις είναι η κατάθεση προσφυγής στον ΟΗΕ. Υπάρχει στον ΟΗΕ πλειοψηφία αδεσμεύτων και σοσιαλιστικών χωρών. Η ελευθερία δεν πνίγεται από την ιμπεριαλιστική καταπίεση»¹¹⁵.

Πέρα από τις ιδεολογικές προτιμήσεις, η διατύπωση αυτών των ιδεών συστοιχίζόταν με το γενικό λαϊκό αίσθημα και απηχούσε αντιλήψεις ομάδων πολύ ευρύτερων από τις προσκείμενες στην Αριστερά. Η «Αλλαγή» καθημερινή πολιτική εφημερίδα της Ενώσεως κέντρου, σύμφωνα με την προμετωπίδα του τίτλου της, θα διατυπώσει στις 14 Αυγούστου του '64 μια περίπου ανάλογη θέση με το Σύλλογο για τη λύση του αδιεξόδου που είχε δημιουργηθεί στο Κυπριακό¹¹⁶. Παραλείποντας τη διάσταση των «σοσιαλιστικών και αδέσμευτων χωρών» και τα περί ιμπεριαλισμού, η εφημερίδα αναζητούσε τη λύση του προβλήματος, όχι στα νατοϊκά πλαίσια, αλλά σ' εκείνα του ΟΗΕ.

Περίπου μια δεκαετία αργότερα ο όρος «εθνική ανεξαρτησία» κληροδότημα των αντιδικτατορικών αγώνων και βασικό σύνθημα της εξέγερσης του Νοέμβρη του '73 θα επαναδιατυπωθεί από τη φοιτητική

¹¹⁵ Ομιλία Νίκου Βεριγάκη στην πλατεία Ελευθερίας του Ηρακλείου στις 12 Αυγούστου 1964. Εφημ. «Αλλαγή», 13 Αυγούστου 1964, αφ 727.

¹¹⁶ Βλ. άρθρο με τίτλο «Κυοφορείται το σχέδιον Ένωσης με εγκατάσταση βάσεων στην Κύπρο». Εφημ. «η Αλλαγή», 14 Αυγούστου 1964, αφ 728.

ένωση των κρητών. Σε σχέση με την προδικτατορική περίοδο ο αντινατοϊκός λόγος θα βαθύνει περαιτέρω και το κυπριακό ζήτημα θα αντιμετωπιστεί σε παρόμοια βάση με εκείνη του '64. Η διεθνοποίηση του προβλήματος και η εφαρμογή των αποφάσεων του ΟΗΕ θα τεθούν απέναντι στην προοπτική «να κρατηθεί το Κυπριακό στα στενά πλαίσια της συμμαχίας»¹¹⁷.

Και το ζήτημα της ελληνικότητας, συναφές και σχετικό με τον όρο «έθνος» τοποθετήθηκε από τον Σύλλογο κατά τρόπο διαφορετικό από την κρατούσα αντίληψη. Η ταύτιση του γνήσιου έλληνα με τον εθνικόφρονα, που κατά κόρον επιχειρήθηκε στις δεκαετίες του '50 και του '60, θα αντικατασταθεί στην αντίληψη των μελών του συλλόγου από μια σειρά διαφορετικών προϋποθέσεων. Το Μάρτη του 1967, το σωματείο των κρητών σπουδαστών θα διοργανώσει στο ξενοδοχείο «Εσπέρεια» των Αθηνών μια πολιτική συνεστίαση με βασικό ομιλητή τον Ανδρέα Παπανδρέου. Στην κατάληξη του λόγου του ο Παπανδρέου θα τονίσει: «Συνδεθείτε αμετάκλητα με την ιδέα της λαϊκής κυριαρχίας, της εθνικής αναγεννήσεως, της νέας Ελλάδας. Έτσι θα δικαιώσετε το πέρασμα σας, την Ελληνικότητά σας»¹¹⁸.

Η ερμηνευτική των όρων «έθνος», «ελληνικότητα» και «εθνικά θέματα» από την σπουδαστική συσσωμάτωση των κρητών παρουσιαζόταν προωθημένη και απαξίωνε την κρατούσα ερμηνεία περί «εθνικοφροσύνης». Στο βαθμό που η στάση τους αυτή υπέσκαπτε τα θεμέλια της κρατούσας ιδεολογίας προκαλούσε τη μήνη και την οργή των ομάδων εκείνων που ήταν φορείς της. Το μοναδικό αντέρεισμα που απέμεινε στους αντιπάλους του συλλόγου ήταν η κατηγορία περί φιλοκομμουνισμού του, το ιδεολόγημα περί προσχώρησης του «εις τας τάξεις του ερυθρού Φασισμού»¹¹⁹.

Z) Πυραυλικό Κέντρο Κρήτης και Σύλλογος των Κρητών Σπουδαστών

Η ανάμιξη του σωματείου των κρητών σπουδαστών στο θέμα της εγκατάστασης νατοϊκών βάσεων στην Κρήτη – ζήτημα που πρωτοεγέρθηκε και από εκείνον στη δεκαετία του 1950¹²⁰ - αποτελούσε

¹¹⁷ Βλ. την ανακοίνωση της Ένωσης Κρητών Φοιτητών σε εφημερίδα «Πατρίς», 24 Ιουλίου 1975, αφ 8.686.

¹¹⁸ Βλ. το κείμενο «Είστε πρωτοπόροι στον ωραίο αγώνα της Εθνικής Αναγέννησης». Εφημ. «η Αλλαγή», 18 Μαρτίου 1967, αφ 1.485.

¹¹⁹ Βλ. τη μήνυση του συλλόγου προς τον «Κήρυκα». Εφημ. «Η Αλλαγή», 11 Φεβρουαρίου 1967, αφ 1.456.

¹²⁰ Βλ. το άρθρο με τίτλο «Καταδικάζουν τας πυρηνικές εκρήξεις» που αναφερόταν στα σχετικά ψηφίσματα που εξέδωσαν ο Σύλλογος Εργαζομένων Φοιτητών (Σ.Ε.Φ), ο «Σύλλογος Κρητών Σπουδαστών» και ο αντίστοιχος των Αιγυπτιακών. Εφημ. «Το Βήμα», 29 Μαΐου 1957, αφ 3.698, σελ 8.

για το σύλλογο σχεδόν σταθερό θέμα αναφοράς και στις δεκαετίες του 1960 και του 1970. Στις ενέργειες και αντιδράσεις του καθώς και στα ψηφίσματα, στις ανακοινώσεις, στις εκκλήσεις που το Σωματείο κατά καιρούς δημοσίευσε κοινός παρανομαστής όλων των διοικήσεων του υπήρξε η αντίθεση στην προοπτική της εγκατάστασης πυραυλικών νατοϊκών βάσεων στο νησί.

Η επιχειρηματολογία όμως και ο τρόπος σκέψης των, κατ'εποχές διοικήσεων, παρουσίαζε, παρά την κοινή συνιστώσα της αντίθεσης, διαφοροποιήσεις και αλλαγές. Στις αντιδράσεις του σωματείου για το ζήτημα συνυπήρχαν τόσο η πολιτική τοποθέτηση, όσο εξίσου η φιλειρηνική διάθεση πολλών από τα μέλη, το αίτημα για «ανεξάρτητη πολιτική και ουσιαστική ελευθερία μακριά από εκβιαστικές επεμβάσεις», η ανησυχία για το παρόν και το μέλλον του νησιού.

Πολλές φορές το ζήτημα των συμμαχικών, νατοϊκών βάσεων συμπλεκόταν με θέματα των οποίων ο συσχετισμός μ' εκείνες δεν ήταν προφανής. Ανάμεσα, σ' αυτά, περιλαμβανόταν το Κυπριακό ζήτημα¹²¹, η ίδρυση του Γ' Πανεπιστημίου¹²², η τουριστική και οικονομική ανάπτυξη του νησιού¹²³, ακόμη και το επιχείρημα περί «ζημίας που προκαλεί ο αποκλεισμός ορισμένων αγορών, που θα μπορούσαν να προσφέρουν καλλίτερους όρους συναλλαγής»¹²⁴.

Η συλλογιστική, λοιπόν, του Συλλόγου για το ζήτημα δεν εμφάνιζε μια γραμμικότητα ως προς το ποιόν των επιχειρημάτων και των θέσεων. Ο φόβος πολιτικού χρωματισμού των ενεργειών τους, οι προσπάθειες

¹²¹ Βλ. το κείμενο «Να καταργηθούν οι βάσεις» του Γ. Ζεβελάκη στο περιοδικό «Ξαστεριά», τευχ. 2, περίοδος Γ', Δεκέμβριος 1964, σελ 16-19. Εκεί, μεταξύ των άλλων τοποθετήσεων παρατίθετο η γνώμη «δύο εκλεκτών πατριωτών». Αυτοί σημείωναν: «ο λαός του διαμερίσματός μας..... απαιτεί να ξηλωθούν αμέσως οι βάσεις από τα αιματοποτισμένα χώματα του νησιού μας. Δεν θα ανεχθούμε ακόμη η Κρήτη να γίνει βάση που θα ξεκινούν μελλοντικά οι ιμπεριαλιστικές επιθέσεις κατά το ηρωικού λαού της Κύπρου».

¹²² Βλ. ένα παράζ άρθρων του σωματείου, στα 1962, που συνέδεαν την εγκατάσταση πυραυλικού κέντρου στην Κρήτη με την ανακοπή της διαδικασίας ίδρυσης Πανεπιστημίου στο νησί. Εφημ «η Αλλαγή», 23 Απριλίου 1962, αφ 176. Επίσης πέντε μέρες αργότερα την ανακοίνωση με τίτλο: «Ο Σύλλογος Κρητών Σπουδαστών δια την εγκατάστασιν κέντρου πυραύλων» Εφημ. «η Αλλαγή», 3 Μαΐου 1962, αφ 179 και τέλος το κείμενο: «Μια έκκλησις των Κρητών Σπουδαστών δια την μη εγκατάστασιν κέντρου πυραύλων εις Κρήτην». Εφημ. «η Αλλαγή», 17 Μαΐου 1962, αφ 191.

¹²³ *ibidem*. Η προβολή των επιχειρημάτων αυτών από τον σύλλογο, γινόταν, κυρίως, για να αποφευχθεί η στενή πολιτικοποίηση και το ενδεχόμενο να ταυτιστεί ο σύλλογος με συγκεκριμένες πολιτικές αντιλήψεις και χώρους, όπως την Αριστερά που σχεδόν εξ ορισμού αντιτίθετο στα νατοϊκά σχέδια για εγκατάσταση βάσεων στην Ελλάδα και λιγότερο, γιατί, πραγματικά, κινδύνευε η οικονομική, πνευματική και πολιτισμική ανάπτυξη του νησιού και της χώρας. Εξίσου, όμως, προέβαλαν τα θέματα αυτά για να συγκινήσουν και να κινητοποιήσουν την τοπική κοινωνία.

¹²⁴ Βλ. περιοδικό «Ξαστεριά», τευχ. 1, περίοδος Γ', Απρίλης- Μάης 1965, σελ 6-7.

πολιτικής εκμετάλλευσης της στάσης του σωματείου για το θέμα, είτε από το δεξιό, είτε από τον αριστερό τύπο της δεκαετίας του '50 και του '60¹²⁵, ο κίνδυνος να φανούν υπέρ το δέον προωθημένοι στα μάτια των κρητών συμπατριωτών, έδινε στα επιχειρήματα τους, ιδιαίτερα ως τα 1964 εν πολλοίς, όμως, μέχρι και την κήρυξη της δικτατορίας ένα τόνο μάλλον «ήπιο». Η «ηπιότητα» βέβαια αυτή των επιχειρημάτων δεν αναιρούσε την πολιτική ταυτότητα του θέματος, ούτε το μετέβαλε σε στενά τοπικιστικό.

Η διάσταση της επικείμενης καταστροφής από την δημιουργία του πυραυλικού κέντρου, τα περί υδρογονικού αφανισμού και απειλής «καρβουνοποιήσεως» οι σκέψεις για ολοκληρωτική καταστροφή της Κρήτης αποτελούσαν, σχεδόν, σταθερή επωδό των ανακοινώσεων του σωματείου, ως τα 1964, αλλά και μετά. Μαζί με τις ανακοινώσεις αυτές ο σύλλογος ήδη από το καλοκαίρι του 1963, θα δημιουργήσει στις πόλεις των Χανίων και του Ηρακλείου συνδέσμους νέων για την ειρήνη και τον αποπλισμό, κατά το πρότυπο του συνδέσμου υπό την επωνυμία «Μπέρτραντ Ράσσελ»¹²⁶.

¹²⁵ Χαρακτηριστική προς τούτο είναι η ανακοίνωση του συλλόγου το Μάιο του '62, όπου ανάμεσα στ' άλλα αναφερόταν: «Τας ανακοινώσεις αυτές (για τις βάσεις στην Κρήτη) κατοπίστως εκμεταλλευθείσα η εφημερίς «Αυγή» προσεπάθησε να εμφανίσει τον σύλλογον ως αντίθετον προς το ΝΑΤΟ πράγμα αναληθές και δια τον λόγον ότι μια τοιαύτη θέσις του Συλλόγου θα ήτο μακράν των αρμοδιοτήτων του». Εφημ. «Πατρίς», 24 Μαΐου 1962, αφ 4.687. Αλλά, και το ήδη γνωστό άρθρο με τίτλο «Σύλλογος Κρητών Σπουδαστών» Εφημ. «Μεσόγειος», 18 Αυγούστου 1966, αφ 4.818.

¹²⁶ Βλ. το κείμενο «Να καταργηθούν οι βάσεις» Περιοδικό «Ξαστεριά», τευχ. 2, Περίοδος Γ', Δεκέμβριος 1964, σελ. 18. Επίσης, το κείμενο για τη δραστηριότητα του Συνδέσμου Νέων, για τον πυρηνικό αποπλισμό, «Μπέρτραντ Ράσσελ» και τη συσχέτισή του με την ανάλογη των Κρητών Σπουδαστών για το πυραυλικό κέντρο Κρήτης, το καλοκαίρι του '64. Εφημ. «η Αλλαγή», 24 Ιουλίου 1964, αφ 710.

Πέρα από τη δεδομένη κατάσταση του «ψυχρού πολέμου» που, ασφαλώς δεν άφηνε αδιάφορους τους κρήτες σπουδαστές το χαρτί της «επί θύραις» καταστροφής παιζόταν από το Σύλλογο στην επταετία 1957-64 όσο ποτέ άλλοτε, αφ' ενός, γιατί το διευκόλυνε η γενική παγκόσμια συγκυρία (πχ. κρίση της Κούβας στα 1962), και αφ' ετέρου γιατί εξουδετέρωνε τις απόψεις εκείνες, που ήθελαν το σωματείο «κομμουνιστικοκρατούμενο».

Παράλληλα, μετέφερε το επίκεντρο των συζητήσεων από το πεδίο της πολιτικής στο χώρο των τεχνοκρατών. Στις τοπικές, αλλά και αθηναϊκές εφημερίδες των αρχών της δεκαετίας του '60 θα σημειωθεί ένα μπαράζ δημοσιευμάτων για το θέμα του πυραυλικού κέντρου της Κρήτης και το βαθμό επικινδυνότητάς του με ένα πλήθος ειδικών και μη να σχολιάζουν για τους κινδύνους που αυτό εγκυμονούσε και με μια ατελεύτητη σειρά τεχνικών λεπτομερειών να στοιβάζονται στα άρθρα τους.¹²⁷ Το σωματείο, έτσι, όπως και άλλοι ετερόκλητοι φορείς, ασκούσαν πολιτική και εν δυνάμει αντιπολίτευση δίχως να επικρέμεται της κεφαλής του η «δαμόκλειος σπάθη» του ψόγου περί «φιλοκομμουνιστών» και «Λαμπράκηδων».

¹²⁷ Σημειώνω ενδεικτικά τα άρθρα «Το θέμα της εγκαταστάσεως εις Κρήτην Εκπαιδευτικού Κέντρου Πυραύλων. Ανυπάρκτους θεωρεί ο πτέραρχος κ. Κωνιωτάκης τους διαγραφόμενους κινδύνους διά την Νήσον». Εφημ. «η Αλλαγή», 8 Μαΐου 1962, αφ 183, όπως και την επιστολή – απάντηση του δικηγόρου Ηρακλείου Κ. Μαμαλάκη «Η σχεδιασμένη εγκατάστασις εις Κρήτην εκπαιδευτικού κέντρου πυραύλων», επίσης σε εφημ. «η Αλλαγή», 10 Μαΐου 1962, αφ 185. Επίσης, για το θέμα βλέπε τη δημοσιογραφική καμπάνια, στα 1962, της εφημερίδας «η Αλλαγή» με κεντρικό τίτλο: «Κρήτη και Βάσεις» και υπότιτλο: «Ομιλεί η κοινή γνώμη για ένα μεγάλο θέμα του νησιού».

Προς επίρρωση, μάλιστα, αυτής της στάσης ο σύλλογος θα χρησιμοποιήσει στις λογής - λογής ανακοινώσεις του από το 1960-1964 στον ημερήσιο τύπο αλλά και στο τεύχος της «Ξαστεριάς» του Δεκεμβρίου του '64 και επικό-ιστορικού τύπου αναφορές, σχετικές με την Κρήτη. Στη «Ξαστεριά» του Απριλίου του 1960 στην είδηση ότι το νατοϊκό «εκπαιδευτικό κέντρο της Σούδας επρόκειτο να δημιουργηθεί από το γερμανικό κράτος, οι κρήτες σπουδαστές θα χρησιμοποιήσουν γλώσσα σκληρή: «.....εμείς το δηλώνουμε καθαρά: Οι φονιάδες δεν θα ξανάρθουν στο νησί. Τα κανόνια τους οι πύραυλοι τους, στο δικό τους το έδαφος. Γιατί και τα αντίποινα θα τα δεχτούν τότε, μόνο στα δικά τους τα κεφάλια»¹²⁸

Για να προσθέσουν στην έκκληση της 17^η Μαΐου του 1962: «Αυτή τη στιγμήν όπου η απειλή και το άγχος του πυρηνικού ολέθρου μεταφέρεται και εγκαθίσταται εις την αιματόβρεκτον γην της Κρήτης μας με την δημιουργία Ατομικού – Πυραυλικού κέντρου τα σπουδάζοντα τέκνα της, σημαιοφόροι της ζωής και της προόδου υψώνουν φωνήν αγωνίας και διαμαρτυρίας»¹²⁹

Και για να ολοκληρώσουν τον Ιούνιο του '64:«Οι Κρήτες σπουδαστές και ο Κρητικός λαός δεν μπορούμε να δεχθούμε να εκτίθεται σε κίνδυνο ολοκληρωτικού αφανισμού η Κρήτη μας που υπέφερε σε κάθε πόλεμο όσο κανείς, που υπέστη τις ακριβότερες θυσίες, που πλήρωσε το βαρύτερο τίμημα αίματος»¹³⁰.

Μαζί με την επίκληση στιγμών από την ιστορία του νησιού, ο σύλλογος θα προσδιορίσει με ενάργεια και σαφήνεια το όρια, στα οποία ενέτασσε τις ενέργειες του για το θέμα των νατοϊκών βάσεων στην Κρήτη. Στην ανακοίνωση του '62, το σωματείο, κατά την έκφρασή του, «εμελέτησε (το όλον θέμα) μετά προσοχής, περισκέψεως και εθνικής εξάρσεως»¹³¹, στη δε έκκληση του στα τέλη Μαΐου του ίδιου χρόνου ζητούσε από την τότε κυβέρνηση «να λάβει σαφή εθνική θέση για τα εκδιωχθούν οι βάσεις από την Κρήτη»¹³². Στη «Ξαστεριά» τέλος, του Δεκεμβρίου του '64 ο Σύλλογος θα προσθέσει ότι: αντέδρασε μ' όλες του τις δυνάμεις «διότι.....(είναι) συνεπής προς τις αγωνιστικές του παραδόσεις για κάθε εθνικό θέμα».¹³³

Δειλά - δειλά από το 1964 και μετά ο σύλλογος θα αρχίσει να διατυπώνει και αντι-νατοϊκές κορώνες με αφορμή το πυραυλικό κέντρο.

¹²⁸ Στην στήλη «Σημειώματα» του περιοδικού «Ξαστεριά», τευχ. 1, τος Α', Απρίλιος 1960, σελ 5 .

¹²⁹ Εφημ. «η Αλλαγή», 17 Μαΐου 1962, αφ 191.

¹³⁰ Βλ. το κείμενο – επιστολή του συλλόγου «Η Κρήτη υπό απειλήν Πυρηνικού Πολέμου» Εφημ. «η Αλλαγή», 27 Ιουνίου 1964, αφ 687.

¹³¹ Εφημ. «η Αλλαγή», 3 Μαΐου 1962, αφ 179.

¹³² Εφημ. «η Αλλαγή», 17 Μαΐου 1962, αφ 191.

¹³³ Βλ. το κείμενο με τίτλο «Ένα δίκαιο» Περιοδικό «Ξαστεριά», τεύχος 2, Περίοδος Γ', Δεκέμβριος 1964, σελ 15.

Στην ανοιχτή επιστολή του Συλλόγου τον Ιούνιο του '64 προς τον Γεώργιο Παπανδρέου – λίγες ημέρες μετά την τυπική υπογραφή για την εγκατάσταση νατοϊκής βάσης στο Ακρωτήρι Χανίων- το Σωματείο των κρητών σπουδαστών θα κάνει λόγο για «ανθελληνικό χαρακτήρα του ΝΑΤΟ» και ότι ως εκ τούτου «δεν μπορούμε να γίνει η Κρήτη βάση απ' όπου θα αντλούν δυνάμεις εκείνοι ακριβώς που έκαναν κάθε τι το δυνατό για να μη γνωρίσει ελευθερία και ανεξαρτησία η Κύπρος μας»¹³⁴.

Έξι μήνες αργότερα ο σύλλογος θα επαναλάβει σχεδόν αυτολεξεί τη θέση του αυτή στο περιοδικό της «Ξαστεριάς» που κατά ένα μεγάλο μέρος του αφιερώθηκε στο πυραυλικό κέντρο Κρήτης.

Η αντινατοϊκή στάση του σωματείου θα συνεχιστεί ως τις παραμονές της δικτατορίας άλλοτε με σχετική μετριοπάθεια και άλλοτε με οξύτητα. Στο τεύχος της «Ξαστεριάς» του Απρίλη - Μάη του '65 ο αντινατοϊσμός του Σωματείου έδειχνε συνώνυμος με την προσπάθεια εξίσωσης των δύο πολιτικών συνασπισμών της εποχής. Χαρακτηριστικά, σ' ένα άρθρο, που υπέγραφε ο φοιτητής Γιώργος Λαγουδιανάκης σημειωνόταν: «.....αποτελεί απλή φυσιολογική εξέλιξη της καταστάσεως το ότι ο κόσμος χωρίστηκε βασικά σε δυο μεγάλα στρατόπεδα που το καθένα ζητά να επεκταθή σε βάρος του άλλου. Από 'κει και πέρα οι ιδεολογικές και κοινωνικές διαφορές είναι πολύ ασθενείς αφορμές για να δικαιώσουν στην ιστορία την εν ονόματι τους απειλή αλληλοσπαραγμού. Και επιστρατεύονται οι διαφορές αυτές μόνο για να αποτελέσουν το πιο στοιχειώδες πρόσχημα – ένα φύλλο συκής στην γυμνή αλήθεια.»¹³⁵

Μολονότι, στο κείμενο αυτό αποδοκιμάζονταν οι πυραυλικές βάσεις στην Κρήτη μολονότι, ασκείτο κριτική στον τρόπο με τον ΝΑΤΟ και οι ΕΠΑ πολιτεύτηκαν σ' όλη τη προηγούμενη περίοδο του ψυχρού πολέμου, ο συντάκτης του έκρινε πως: «.....είναι πρακτικά καλλίτερο για ένα κράτος να ασκεί την φιλειρηνική πολιτική του στα πλαίσια των συμμαχιών του και να συντελή έτσι στην πιο φιλειρηνική εμφάνιση ολόκληρου του Ανατολικού ή του Δυτικού συνασπισμού»¹³⁶.

Αυτό που στο άρθρο συνιστούσε καινοτομία, ριζοσπαστικότητα σε σχέση με τις προηγούμενες ανακοινώσεις της περιόδου πριν το 1964, ήταν η ρητή παραδοχή της άποψης πως: «.....δεν ανεχόμαστε ξένες βάσεις στη χώρα μας που θα μας δένουν ακόμη σφικτότερα και ασφυκτικότερα με χώρες ξένες που δικά τους συμφέροντα εξυπηρετούν».

Η θέση αυτή θα διατυπωθεί ευαργέστερα, πια τον επόμενο χρόνο, τον Αύγουστο του '66: «οι πυρηνικές βάσεις υποδουλώνουν στρατιωτικά, οικονομικά και πολιτικά την Κρήτη και μαζί την

¹³⁴ Βλ. την ανοιχτή επιστολή προς τον Γεώργιο Παπανδρέου «Η Κρήτη υπό απειλήν Πυρηνικού Πολέμου». Εφημ. «η Αλλαγή», 27 Ιουνίου 1964, αφ 687.

¹³⁵ Περιοδικό «Ξαστεριάς», τευχ. 1, Περίοδος Γ', Απρίλης – Μάης 1965, σελ 6-7.

¹³⁶ ibidem, σελ 7.

Ελλάδα..... Η Ελευθερία ανδρώνεται περισσότερο όπου δεν υπάρχουν εξαρτήσεις»¹³⁷

Για την αμιγώς «κεντρώα» διοίκηση του 1965 η διατύπωση ενός λόγου αντινατοϊκού και κυρίως η κοινοποίηση της θέσης, ότι οι ξένες βάσεις εξυπηρετούν τα συμφέροντα τρίτων χωρών και όχι της Ελλάδας ήταν εκ πρώτης όψεως πιο εύκολη. Πάντως, κινδύνευαν λιγότερο να χαρακτηριστούν φιλοκομμουνιστές σε σχέση με τις διοικήσεις πριν το '65. Εντούτοις και για τους ίδιους αποτελούσε ενέργεια ρηξικέλευθη στο βαθμό που η υπογραφή της οριστικής συμφωνίας για την εγκατάσταση του πυραυλικού κέντρου στην Κρήτη έγινε από την κυβέρνηση Γεωργίου Παπανδρέου.

Η ωρίμανση του σπουδαστικού κινήματος στη χώρα η συγκρότηση της ΕΦΕΕ μετά το Δ' Πανσπουδαστικό συνέδριο η υποστήριξη του ανώτατου συνδικαλιστικού σπουδαστικού οργάνου της χώρας σε «κάθε εθνικοαπελευθερωτικό αντιαποικιακό και αντιιμπεριαλιστικό κίνημα που γύρω απ' αυτά διαγράφεται το μέλλον της ανθρωπότητας»¹³⁸, δημιουργούσε το δικό της αντίκτυπο στην σκέψη και στη δράση μικρότερων σπουδαστικών συσσωματώσεων σαν εκείνης των κρητών σπουδαστών.

Βέβαια, ανάμεσα στ' άλλα η επίταση ή η ύφεση του αντινατοϊκού λόγου των κρητών σπουδαστών ήταν συνάρτηση και της εσωτερικής κατάστασης του σωματείου. Στα κείμενα με τους τίτλους «Ένα δίκαιο» και «Να καταργηθούν οι βάσεις», κείμενα αφιερωμένα.....στο πυραυλικό κέντρο Κρήτης και δημοσιευμένα στην «Ξαστεριά» του Δεκεμβρίου του '64, η προσπάθεια – προσπάθεια όχι πάντα επιτυχημένη - να αποφευχθούν οι αντινατοϊκές νύξεις ήταν αρκετά έντονη. Αντίθετα, αυτό που επιχειρείτο ήταν να τεθεί το θέμα «ανεξαρτήτως της ταξικής και πολιτικής τοποθέτησεως εκάστου»¹³⁹. Επιπρόσθετα, στο πρώτο από τα δύο κείμενα περιγράφονταν τρεις κυρίως αιτίες που δικαιολογούσαν την αντίθεση των κρητών σπουδαστών στο ζήτημα: Πρώτον, ο κίνδυνος «να γίνει η Κρήτη νέα Χιροσίμα», ήτοι η ειρηνοφιλία, δεύτερον η αγάπη προς την Κρήτη και η προσπάθεια για την προκοπή και πρόοδο του νησιού και τρίτο τα εμπόδια που οι νατοϊκές βάσεις έθεταν για την οικονομική, τουριστική και πολιτιστική ανάπτυξη του.

¹³⁷ Βλ. το άρθρο «Κρήτες σπουδαστές και Πυραυλικές Βάσεις» του Νίκου Γιανναδάκη Εφημ. «η Αλλαγή», 21 Αυγούστου 1966, αφ 1.341.

¹³⁸ Βλ. το άρθρο του τότε αντιπροέδρου της ΕΦΕΕ Β. Κωστόπουλου «Οι διεθνείς σχέσεις της ΕΦΕΕ» σελ 6, 29, 31. Περιοδικό «Ξαστεριά», τευχ. 2, Περίοδος Γ', Δεκέμβριος 1964.

¹³⁹ Βλ. το άρθρο του Γ. Ζεβελάκη «Να καταργηθούν οι βάσεις», σελ 16. Περιοδικό «Ξαστεριά», τευχ. 2, Περίοδος Γ', Δεκέμβριος 1964. Βέβαια, παρά τις προσπάθειες να αποφευχθούν οι αντινατοϊκές και αντιιμπεριαλιστικές τοποθετήσεις και να τονιστούν, άλλες, λιγότερο πολιτικές παράμετροι, αυτές δε θα εξαφανιστούν πλήρως από το κείμενο.

Η δημοσίευση του κειμένου αυτού και συνολικά του περιοδικού γινόταν λίγο καιρό πριν από τις κρίσιμες και έντονα παραταξιακές εκλογές του συλλόγου στα τέλη του '64, εκλογές πολιτικά φορτισμένες και έντονα διχαστικές. Η ενότητα του δημοκρατικού φοιτητικού συνδικαλισμού, ήδη από τον Απρίλη του '64, την εποχή δηλαδή που συγκαλείται το Ε΄ Πανσπουδαστικού Συνέδριο, έπνεε τα λούστια. Η κατάσταση αυτή είχε μεταφερθεί και στο σωματείο των κρητών ήδη από τα τέλη του '63, θραύοντας ό,τι ως τότε είχε προσδιοριστεί σαν ενότητα της κεντροαριστεράς στο Σύλλογο. Ήταν λοιπόν αναγκαίο οι αριστερίζοντες του Συλλόγου να εμφανιστούν με θέσεις σχετικά ήπιες που δεν παρέπεμπαν στη φρασεολογία και στη συλλογιστική της οργανωμένης Αριστεράς της εποχής και στους «Λαμπράκηδες». Διαφορετικά, ιδιαίτερα, οι πιο νέοι κρήτες φοιτητές εν μέσω πολωτικής εκλογικής αναμέτρησης δύσκολα θα «διήρχοντο τον Ρουβίκωνα».

Αλλά και από την πλευρά των κεντρογενών του συλλόγου ο αντινατοϊκός λόγος θα χρησιμοποιηθεί για εσωτερικές σκοπιμότητες. Στο κείμενο για τις βάσεις και τον αφοπλισμό στη «Ξαστεριά» του '65 η πολιτική των Δυτικών περιγραφόταν με μελανά χρώματα, εξισούμενη, κατά το μάλλον ή ήττον, με την αντίστοιχη του ανατολικού συνασπισμού. Μολονότι, στο κείμενο παρεισέφρυναν απόψεις, που απηχούσαν τη φιλελεύθερη αντίληψη, όπως εκείνη που έκανε λόγο για «σοβαρές οικονομικές συνέπειες», που προκαλούσε η τεταμένη κατάσταση και η απειλή πολέμου, «συνέπειες που βλάπτουν κυρίως τις μικρές και υπό ανάπτυξιν χώρες, όπως την Ελλάδα, με κυριότερη τη ζημία από τον αποκλεισμό ορισμένων αγορών», ο λόγος τους δεν έπαυε να είναι «ενοχλητικός» και σχετικά προωθημένος.

Δεν επρόκειτο μόνο και απόλυτα για «εκλεκτικές συγγένειες» ή ταυτίσεις με τον τρόπο σκέψης της ΕΦΕΕ ή πολύ περισσότερο με την κεντροαριστερή πτέρυγα της Ενώσεως Κέντρου και τις διακηρύξεις της περί συμμαχίας και όχι υποτέλειας¹⁴⁰. Το εμπροσθόφυλλο του τεύχους αυτού σημείωνε μια ημερομηνία, την 2-4-65¹⁴¹, ενώ ένα από τα βασικά

¹⁴⁰ Βλ. ενδεικτικά την ομιλία του Ανδρέα Παπανδρέου προς τους Κρήτες Σπουδαστές το Μάρτιο του 1967 στο ξενοδοχείο «Εσπέρια» των Αθηνών. Σ' αυτή σημειωνόταν ανάμεσα στ' άλλα: «Δεν έχουμε αμφισβητήσει την συμμετοχή μας στην συμμαχία. Αλλά έχουμε τονίσει πως η συμμετοχή στη συμμαχία είναι, πρέπει να είναι, πράξη ελεύθερης επιλογής. Η συμμετοχή ενός ελεύθερου λαού, μιας χώρας που λειτουργούν με πληρότητα και ανόθευτα οι δημοκρατικοί θεσμοί. Τον ρόλο του δορυφόρου τον αρνούμαστε». Εφημ. «η Αλλαγή», 18 Μαρτίου 1967, αφ 1. 473.

¹⁴¹ Η απαγόρευση από την κυβέρνηση της «Ενώσεως Κέντρου» της σπουδαστικής συγκέντρωσης υπέρ του αγώνα του λαού του Βιετνάμ, που είχε προγραμματιστεί για τη 2^α Απρίλη του 1965, τα επεισόδια που επακολούθησαν, οι συλλήψεις και οι καταδίκες 9 εκ των 12 συλληφθέντων φοιτητών στο τριμελές πλημμελειοδικείο Αθήνας συνιστούσαν μια πρώτης τάξεως ευκαιρία για την άρθρωση ενός λόγου ενωτικού από την πλευρά της κεντρογενούς διοίκησης του Σωματείου των Κρητών σπουδαστών της περιόδου 1965. Περιοδικό «Ξαστεριά», τεύχος 1, Περίοδος Γ΄,

του άρθρα έφερε τον τίτλο το «σπουδαστικό κόμμα». Και τα δυο, από κοινού, στόχευαν στην αποκατάσταση της διαταραγμένης, στο εσωτερικό του συλλόγου, αλλά και έξω από αυτόν, ενότητας των δημοκρατών φοιτητών. Ένας λόγος, λοιπόν, αντινατοϊκός και αντιδυτικός επιχειρούσε να οικοδομήσει γέφυρες ανάμεσα στους δημοκράτες φοιτητές του συλλόγου. Ήταν ένα είδος απόδειξης ιδεολογικών μεταξύ τους συγγενειών και ουσιαστικά το πρελούδιο των όσων επρόκειτο να διαμειφθούν, ανάμεσα τους, μετά τα Ιουλιανά.

Τα ειδολογικά χαρακτηριστικά του αντινατοϊκού λόγου των κρητών φοιτητών, στα πρώτα χρόνια της περιόδου μετά το '74, εμφάνιζαν σε σχέση με την προδικτατορική περίοδο και ομοιότητες, αλλά και διαφορές. Τώρα, ο αντινατοϊκός λόγος είναι οξύς και έντονος και η φρασεολογία, με την οποία επιχειρείτο να περιγραφεί ο ρόλος των αμερικανών και του ΝΑΤΟ, ακραία πολιτική και επιθετική. Η συγκυρία της εφτάχρονης δικτατορίας η γενική αντίληψη περί «αμερικανόδουλης χούντας», φόρτιζαν αρνητικά το κλίμα και ταύτιζαν το νοεμβριανό σύνθημα για «εθνική ανεξαρτησία», αρχικά με την εκδίωξη των αμερικάνικων βάσεων και παραπέρα με την οριστική και πραγματική αποχώρηση από το ΝΑΤΟ»¹⁴².

Το ΝΑΤΟ προσδιοριζόταν ως «λυκοσυμμαχία», οι νατοϊκές βάσεις ως «βάσεις θανάτου», οι δε αμερικανικοί κύκλοι ως «πάτρωνες» της χώρας και ιμπεριαλιστές.¹⁴³ Η ερμηνεία αυτή από την φοιτητική ένωση των κρητών, στην πρώτη μεταδικτατορική εποχή, αποτελούσε, σχεδόν φυσιολογική «προέκταση» των όσων ο σύλλογος στην τριετία 1964 - '67 δήλωνε για το ΝΑΤΟ και τη σχέση, που θα έπρεπε να διατηρεί η Ελλάδα μ' αυτό.

Ενώ, όμως, στην προδικτατορική περίοδο η απόρριψη της νατοϊκής συμμαχίας από το σωματείο των κρητών ήταν, κυρίως, έμμεση και εκδηλώνονταν με το αίτημα της μη εγκατάστασης του πυραυλικού κέντρου στην Κρήτη, στην αρχή της περιόδου, μετά το '74, η επανάληψη του ίδιου αιτήματος συνοδευόταν από εκείνο της «απαλλαγής της πατρίδας μας από την αμερικανοκρατία»¹⁴⁴.

Ο ριζοσπαστικοποιημένος αντινατοϊκός λόγος των κρητών φοιτητών στην διετία 1974-'76 διατηρούσε, ωστόσο, παρά την οξύτητα που τον διέκρινε μερικά από τα βασικά γνωρίσματα του αντίστοιχου λόγου που ανέπτυσαν στην προδικτατορική εποχή οι κρήτες σπουδαστές. Έτσι, συνέδεε την εγκατάσταση των αμερικανικών βάσεων

Απρίλης – Μάης 1965, καθώς και το άρθρο με τίτλο «Κατεδικάσθησαν οι 9 εκ των 12 φοιτητών». Εφημ. «η Αλλαγή», 10 Απριλίου 1965, αφ 927.

¹⁴² Βλ. την ανακοίνωση της Φ.Ε.Κ (τοπική επιτροπή Νομού Ηρακλείου). Εφημ. «Πατρίς» 24 Ιουλίου 1975, αφ 8. 686.

¹⁴³ Βλ. την ανακοίνωση της Φ.Ε.Κ με αφορμή την αλλαγή του χρόνου. Εφημ. «Πατρίς» 31 Δεκεμβρίου 1975, αφ 8.818.

¹⁴⁴ *ibidem*.

στο νησί με την οικονομική βλάβη των παραγωγικών τάξεων του τόπου, ιδίως των αγροτών, εξαιτίας των απαλλοτριώσεων «αγροτικών καλλιεργήσιμων εκτάσεων τους¹⁴⁵». Ενίσχυε το εθνικό περιεχόμενο των ενεργειών τους αξιοποιώντας τη συγκυρία και επαναφέροντας τη σύνδεση του κυπριακού προβλήματος και του ρόλου της νατοϊκής συμμαχίας σ' αυτό¹⁴⁶. Επαναχρησιμοποιούσε το χαρτί της επικείμενης καταστροφής της Κρήτης εξαιτίας της εγκατάστασης των νατοϊκών βάσεων και «της μετατροπής της σε απέραντη βάση, σε αβύθιστο αεροπλανοφόρο των εχθρών της ειρήνης¹⁴⁷». Ανέσυρε τέλος ψήγματα και σημεία από την ιστορική περιπέτεια του τόπου, όπως το επεισόδιο της «Μάχης της Κρήτης», για να το συναρμόσει στο σήμερα και στο αίτημα για έξωση των βάσεων και για εθνική ανεξαρτησία¹⁴⁸.

Από την πρώτη ανακοίνωση του Συλλόγου στα 1957 για τις θερμοπυρηνικές εκρήξεις ως τις δημοσιεύσεις των τελών του 1975 «κύλησε πολύ νερό στο αυλάκι». Οι προσεκτικές ανακοινώσεις της πρώτης περιόδου που τόνιζαν το φόβο για επικείμενη καταστροφή του νησιού και το ενδεχόμενο οικονομικού και πολιτιστικού μαρασμού του, εξαιτίας της εγκατάστασης του πυραυλικού κέντρου στην Σούδα και οι οποίες παράλληλα προσπαθούσαν να απεκδύσουν το Σωματείο από οποιαδήποτε διάθεση αντίθεσης προς το ΝΑΤΟ, θα αντικατασταθούν σταδιακά από άλλες, σαφώς, πιο προωθημένες. Συσχετίζοντας αυτές επιχειρήματα και στοιχεία των ανακοινώσεων της πρώτης περιόδου με εναργείς αντινατοϊκές νύξεις τοποθετούσαν για πρώτη φορά το πρόβλημα στη σωστή του διάσταση, τονίζοντας το ενδεχόμενο της βαθύτερης και μονιμότερης εξάρτησης της χώρας από το ξένο παράγοντα.

Στο σύνολό τους, όμως, οι δημοσιεύσεις – έστω και αν κατά περίπτωση προέβαλλαν την τοπική διάσταση της διαμαρτυρίας- δεν ακύρωναν την πολιτική σημασία της πράξης. Σε μια εποχή που η παγκόσμια κοινότητα ήταν διαιρεμένη σε δυο ιδεολογικά και πολιτικά στρατόπεδα, κάθε κριτική προς το ένα ή το άλλο ενείχε εν σπέρματι πολιτικό χαρακτήρα.

Στις δεκαετίες του 1950 και του 1960 η πολιτική χροιά του αντινατοϊκού λόγου των Κρητών Σπουδαστών δεν αφορούσε μόνο στην έμμεση και «κομψή» απόρριψη των ενεργειών του ΝΑΤΟ. Παράλληλα βαπτίζοντας το θέμα ως «εθνικό» και τις ενέργειες τους αντίστοιχα ως τέτοιες ασκούσαν σαφή κριτική σ' όλους όσοι υπερθεμάτιζαν για την εγκατάσταση των νατοϊκών βάσεων στο νησί και συνολικά στην Ελλάδα, δηλαδή, εν ολίγοις, στους θιασώτες της πολιτικής της

¹⁴⁵ *ibidem*.

¹⁴⁶ *ibidem*.

¹⁴⁷ Βλ. το χαιρετισμό της Φ.Ε.Κ με τίτλο «Η μάχη της Κρήτης φωτεινό παράδειγμα στον αγώνα του λαού μας». Εφημ. «Πατρίς», 24 Μαΐου 1975, αφ 8. 636.

¹⁴⁸ *ibidem*.

«εθνικοφροσύνης»¹⁴⁹. Έτσι, μολονότι, από το '64 μόνο και έπειτα ο σύλλογος θα επισυνάψει στην κριτική του για το πυραυλικό κέντρο της Κρήτης το επιχείρημα «για ανεξαρτησία της πολιτικής μας και ουσιαστική ελευθερία μακριά από εκβιαστικές επεμβάσεις», ο στόχος, όχι βέβαια, κατ' ανάγκη ισόρροπα ανεπτυγμένος, θα είναι στις δυο πρώτες δεκαετίες κοινός. Με αφορμή την εγκατάσταση των νατοϊκών βάσεων ο σύλλογος των φοιτητών της Κρήτης θα επιχειρήσει να επαναπροσδιορίσει την ακριβή και ορθή σημασία των εννοιών «έθνος» και «εθνική πολιτική», αφιστάμενος από εκείνα, που η κρατούσα πολιτική αντίληψη της εποχής, η αντίληψη δηλαδή, της «εθνικοφροσύνης», προσδιόριζε ως τέτοια.

Κι ήταν αυτή ακριβώς η απόπειρα του , που έκανε τις ενέργειες του για το θέμα ιδιαίτερα από το '64 και μετά να διαφέρουν από τις φαινομενικά αντίστοιχες άλλων τοπικών φορέων της Κρήτης και να προκαλούν αντιδράσεις σαν εκείνες του '66: «Όταν ένα κράτος ασκεί μίαν πολιτικήν – τονίζομεν ένα κράτος και όχι μόνο μια κυβέρνησις η δε πολιτική αυτή καθαρώς εθνική και καθαρώς στρατιωτική διαμορφούται σταθερά και αναλλοίωτα με βάσιν τας συμμαχικάς του υποχρεώσεις και τα εκ των συμμαχιών του δικαιώματα, εν πάσει δε περιπτώσει με γνώμονα την ασφάλειαν και την ανεξαρτησίαν του συγχωρείται να εμφανίζονται μερικά παιδαρέλια η εξημμένη και νοσηρά φαντασία των οποίων τα οδηγεί εις την δια της διαβολής και της συκοφαντίας πολεμικήν της πολιτικής ταύτης, της πολιτικής, δηλονότι του έθνους εις το οποίον ανήκουν;»¹⁵⁰.

Παράλληλα, όμως, με τη διάσταση αυτή, το σωματείο τονίζοντας τη συνιστώσα του ξένου παράγοντα και ιδιαίτερα του νατοϊκού και συμμαχικού, αναπαρήγαγε τρέχουσες από την εποχή της αντίστασης και του εμφυλίου σχηματοποιήσεις και ιδεολογικές κατασκευές που απέδιδαν τα προβλήματα της χώρας καθ' ολοκληρία στην ευθύνη των ξένων.

Αρνιόταν, δηλαδή, εν ολίγοις, να ξεπεράσει στερεότυπα και προκαταλήψεις που κυρίως χαρακτήριζαν την ελληνική Αριστερά, αλλά και μεγάλα τμήματα του κεντρώου δημοκρατικού χώρου, στις δεκαετίες 1950, 1960 και 1970 και οι οποίες υποβάθμιζαν, κινούμενες στη λογική μιας εθνικά ιδιότυπης συνωμοσιολογίας, το ρόλο και τη σημασία του

¹⁴⁹ Σύμφωνα με τον διευθυντή και ιδιοκτήτη της καθημερινής ηρακλειώτικης εφημερίδας «η Αλλαγή», Μανόλη Καρέλλη, τα επιχειρήματα των υποστηρικτών της ιδέας για την εγκατάσταση πυραυλικών βάσεων στο νησί διακρίνονταν σε: α) αντικομμουνιστικά, β) σε επιχειρήματα συναλλαγής και γ) σε αντίστοιχα αναμονής. Τα πρώτα, που ήταν και τα ισχυρότερα, ανήκαν κατά την έκφραση του συντάκτη στους λεγόμενους κομμουνιστοφάγους ή κοινότερα εθνικόφρονες. Σε άρθρο «Τα επιχειρήματα των πολεμίων». Εφημ. «Η Αλλαγή». 24 Ιουνίου 1962, αφ 224.

¹⁵⁰ Βλ. άρθρο «Σύλλογος Κρητών Σπουδαστών». Εφημ. «Μεσόγειος», 18 Αυγούστου 1966, αφ 4. 818.

εσωτερικού παράγοντα στην πορεία και εξέλιξη των ελληνικών πραγμάτων.

Και αν κατά περίσταση, όπως στην υπόθεση των κυπριακών γεγονότων του '64, γινόταν αναφορά σε πολιτικές καταστάσεις της δεκαετίας του '60, όπως ο «καραμανλισμός», το γεγονός αυτό δεν συναπτόταν με τον προσδιορισμό των δυνάμεων και των χώρων εκείνων της ελληνικής κοινωνικής πραγματικότητας που στήριζαν την ανάλογη πολιτική φιλοσοφία και γραμμή.

Στη βάση αυτή, εκείνο που επίσης έμενε, πέρα από την αντίθεση προς την κυρίαρχη για την εποχή ιδέα της «εθνικοφροσύνης» ήταν η προσήλωση σε τρέχουσες λαϊκίζουσες ερμηνείες (ρόλος των ξένων και των Δυτικών) που έβρισκαν, κυρίως, πεδίο ανάπτυξης σε συγκυρίες και χρονικές στιγμές εθνικά κρίσιμες.

Η) «Το πρόσχημα των τοπικών θεμάτων»

Η ενασχόληση του Σωματείου των Κρητών Σπουδαστών – ιδιαίτερα στις δεκαετίες του 1960 και του 1970 – με μια σειρά από θέματα, όπως αυτά που αφορούσαν στην αναγνώριση και δικαίωση το αντιστασιακού αγώνα των κρητών και γενικά της ελληνικής εθνικής αντίστασης στα χρόνια της κατοχής ή ακόμη εκείνα που σχετίζονταν με τα προβλήματα της αγροτικής οικονομίας της Κρήτης και με την ίδρυση ενός Ανώτατου εκπαιδευτικού ιδρύματος στο νησί, έδειχνε εκ πρώτης όψεως, τα όρια και τις διαστάσεις του Συλλόγου. Στην πραγματικότητα, όμως, ο σύλλογος χρησιμοποιώντας την τοπική συνιστώσα και θεματολογία έπαιρνε αφορμή για να σχολιάσει τα συνολικά προβλήματα της χώρας, προβλήματα δημοκρατίας, θεσμών και οικονομικής υπανάπτυξης¹⁵¹. Έτσι το σωματείο υπερέβαινε την τοπικότητά του μεταχειριζόμενο στοιχεία, προβλήματα και καταστάσεις που συνδέονταν μ' αυτήν.

α) Εθνική Αντίσταση

Τα δειλά βήματα των αρχών της δεκαετίας το '50 και τις πρώτες προσπάθειες απεξάρτησης από τα σύνδρομα της εθνικοφροσύνης θα

¹⁵¹ Βλ. τη συνέντευξη με Β. Ζεβελάκη, φοιτητή του ΕΜΠ. Αυτός τονίζει, ιδιαίτερα για τη δεκαετία του '60 και τη θεματική των ζητημάτων με τα οποία ο σύλλογος ασχολήθηκε στα χρόνια αυτά τα εξής: «Δεν ήταν κύριο θέμα τότε η προβολή των προβλημάτων της Κρήτης. Δεν απασχοληθήκαμε, ειδικά με θέματα της Κρήτης, ούτε ήταν δυνατόν ναπαρέμενε η εποχή εκείνη, ήταν μια εποχή δημοκρατικού ανοίγματος. Τα προβλήματα της Κρήτης, δηλαδή, συνδυάζονταν με τα προβλήματα της χώρας μας, να φύγει από την υπανάπτυξη, να δημοκρατικοποιηθούν οι θεσμοί και η χώρα. Από εκεί περνούσαν και ήταν καθολικό το αίτημα για όλη τη χώρα και την Κρήτη που δεν είχε τελείως ιδιαίτερα προβλήματα πέρα απ' αυτά τα γενικά και μεγάλα και αυτά ήταν καθολικά και πανελλήνια και παναθηναϊκά την εποχή εκείνη».

διαδεχτούν αργά, αλλά σταθερά πιο θαρραλέες και τολμηρές πρωτοβουλίες. Αξιοποιώντας το πρόσφατο ηρωικό επεισόδιο της «Μάχης της Κρήτης» και την καθολικότητα της αποδοχής του ο σύλλογος θα επιχειρήσει και θα πετύχει σ' όλη τη δεκαετία του '60 και ως την κήρυξη της δικτατορίας, ν' αποκαταστήσει στις συνειδήσεις των πολλών την έννοια και το περιεχόμενο της εθνικής αντίστασης.

Το νόημα της ελληνικής εθνικής αντίστασης πλαισιωνόταν από το σύλλογο, τώρα, με τη χρήση των εννοιών λαός, έθνος, άνθρωπος, λευτεριά. Η αντίσταση χαρακτηριζόταν ως «πανηγύρι ελληνικό» ως «συνείδηση παράδοση, ιερό καθήκον»¹⁵², «...σα μια συνέχεια του τετράχρονου πολέμου των ελλήνων που άρχισε τον Οκτώβρη του '40 ...»¹⁵³, ως «εποποιία» ως «το πιο πολύτιμο αίμα, η περισσότερη εθνική προσφορά στο έθνος»¹⁵⁴, τέλος ως «... το μεγαλύτερο έπος της νεώτερης ελληνικής ιστορίας».

Στην επιλεκτική και μονοσήμαντη ερμηνεία της έννοιας «έθνος» στη συστηματική μονοπώλησή της από την πλευρά της νικήτριας παράταξης μετά το πέρας του εμφυλίου, στη «λογική» της εκρίζωσης της αντίστασης των ελλήνων στη διάρκεια της κατοχής από το κυρίως σώμα της ιστορίας, στην κατασυκοφάντηση, ο σύλλογος απαντούσε με την προσπάθεια της αποκατάστασής της. Οι φοιτητικοί αγώνες που συντάρασαν την ελληνική κοινωνία, σχεδόν, σ' όλη τη δεκαετία του 1960, απόρροια των περιορισμένων δημοκρατικών δικαιωμάτων της εποχής και της χαλκευμένης δημοκρατίας ζητούσαν τώρα ιστορικό προηγούμενο και ανάλογη στήριξη. Η Αντίσταση στα χρόνια της κατοχής προσδιοριζόταν ως τμήμα του σύγχρονου κοινωνικού γίνεσθαι, ή σωστότερα, όσα αφορούσαν στους φοιτητικούς και πολιτικούς αγώνες της δεκαετίας του '60 συνιστούσαν προέκταση του αγώνα της τριετίας 1941- '44 .

«Σήμερα η ελληνική νεολαία δεν γνωρίζει καλύτερο δάσκαλο από την ιστορία. Σήμερα η ελληνική νεολαία ξέρει καλά πως η μάχη που άρχισε τότε δεν τελείωσε . Σήμερα βαριά κληρονομιά για όλους μας η μάχη συνεχίζεται κάθε μέρα, κάθε στιγμή , με την κραυγή, την πέννα , το συλλαλητήριο, πλατεία κι ανειρήνευτη , ενάντια στον ίδιο εχθρό.»¹⁵⁵

«Καθημερινός εχθρός» κατά την έκφραση του Συλλόγου ήταν «η προσπάθεια για απαλλοτρίωση της σκέψης, του προσανατολισμού των

¹⁵² Βλ. το εισαγωγικό κείμενο με τίτλο «Η Μάχη», σελ 3. Περιοδικό «Ξαστεριά», τευχ. 1, περίοδος Γ', Μάιος 1964.

¹⁵³ Βλ. το κείμενο «Η Μάχη της Κρήτης» του ποιητή Μανόλη Αναγνωστάκη, σελ 7. Περιοδικό «Ξαστεριά», τευχ. 1, περίοδος Γ', Μάιος 1964.

¹⁵⁴ Στο κείμενο «Το μήνυμα της μάχης της Κρήτης» του Ν. Αντωννάκη, δικηγόρου, σελ 14-15. Περιοδικό «Ξαστεριά», τευχ. 1, Περίοδος Γ', Μάιος 1964.

¹⁵⁵ Σε εισαγωγικό κείμενο «Η Μάχη», σελ 3. Περιοδικό «Ξαστεριά», τευχ 1, Περίοδος Γ', Μάιος 1964.

ιδανικών», εν ολίγοις, ο κάθε λογής Φασισμός¹⁵⁶. Η ιστορία της Κρήτης και η αντίσταση στα χρόνια της κατοχής συναπτόταν με τον πόθο για λευτεριά, ειρήνη και πρόοδο, και στόχος γινόταν μια καλύτερη Ελλάδα¹⁵⁷. Η επαγγελία για μια καινούργια Ελλάδα, αρχή πάγια διακηρυγμένη από την εθνική αντίσταση, ξαναγινόταν λοιπόν, επίκαιρη στο στόμα των κρητών σπουδαστών και ευρύτερα του φοιτητικού κινήματος της δεκαετίας του '60.

Έτσι, μαζί, με την προσπάθεια ηθικής και πολιτική δικαίωσης της αγνοημένης και κατασυκοφαντημένης αντίστασης των ελλήνων στην τριετία 1941- 1944, συμβάδιζε και η άλλη εκείνη που επιχειρούσε ν' αναγνωρίσει ταυτίσεις ανάμεσα στον αντιστασιακό αγώνα στα χρόνια της κατοχής και στο κίνημα «Δημοκρατικής Αντίστασης» της δεκαετίας του '60. Έμμεσα αυτό που επιχειρείτο ήταν να στερεωθούν και να αναγνωριστούν τα πολιτικά δικαιώματα των λαϊκών τάξεων, το δικαίωμα των ανθρώπων «να υπερασπίζονται τον τόπο τους, την αξιοπρέπεια τους, την ανθρωπιά τους» από κάθε είδους επιβουλή.

Όλες αυτές οι υπερασπιστικές πρωτοβουλίες το Συλλόγου, στη δεκαετία του '60, δεν θα περιοριστούν μόνο στο επίπεδο των λεκτικών διακηρύξεων και των φραστικών διακοινώσεων, αλλά θα επεκταθούν, παίρνοντας διάφορες μορφές. Με αφορμή το γεγονός της «Μάχης της Κρήτης» και της κρητικής αντίστασης στα χρόνια που ακολούθησαν – αντίσταση πολύ λιγότερο αμφιλεγόμενη, σε σχέση με αυτήν της κυρίως Ελλάδας- ο σύλλογος θα δημοσιεύσει, άλλοτε αυτοτελώς και άλλοτε με τη συνδρομή και τρίτων, προτάσεις διαμαρτυρίας και ψηφίσματα κατά της ανέγερσης γερμανικών μνημείων και νεκροταφείων στη Μεγαλόνησο¹⁵⁸. Στο δε χρονικό διάστημα, από το 1963 ως το 1965, το σωματείο, ενεργώντας, είναι αλήθεια, με κάποια αποσπασματικότητα και, ίσως, στα πλαίσια μιας ορισμένης κίνησης εντυπωσιασμού, θα επιδιώξει να στήσει στην περιοχή του Μάλεμε, δίπλα από το επονομαζόμενο «Κακό Πουλί», ένα μνημείο για την Αντίσταση που

¹⁵⁶ *ibidem*, σελ 3. Σημειωνόταν σ' αυτό: «Ντυμένη με φασιστική στολή ή όχι καθημερινός μας εχθρός η προσπάθεια για απαλλοτρίωση της σκέψης, του προσανατολισμού, των ιδανικών μας». Βλέπε, επίσης, το σημείωμα με τίτλο «Για τη Μάχη της Κρήτης» στο κείμενο με τίτλο «Για τον εκπολιτισμό». Περιοδικό «Ξαστεριά», τευχ. 2, περίοδος Γ', Δεκέμβριος 1964, σελ 23.

¹⁵⁷ Βλ. το σημείωμα «Για την Μάχη της Κρήτης» στο κείμενο του Μ. Ανδρεδάκη «Για τον εκπολιτισμό». Περ. «Ξαστεριά», τευχ. 2, Περίοδος Γ', Δεκέμβρης 1964, σελ 23.

¹⁵⁸ Χαρακτηριστική είναι η διαμαρτυρία του συλλόγου με τίτλο «Μακάβριον προσβολήν αποτελεί διά την μνήμην των πεσόντων η ανέγερσις εις την χώραν μας των Γερμανικών Νεκροταφείων». Εφημ. «η Αλλαγή», 17 Οκτωβρίου 1962, αφ 321. Βλέπε, επίσης, τη δημοσίευση με τίτλο «Εκδήλωση κατά του Στούντεντ υπό του Συλλόγου Κρητών Σπουδαστών». Εφημ. «Πατρίς», 14 Ιουλίου 1966, αφ 5. 959.

ενίστε θα καταχωρηθεί ως μνημείο για τον αντιφασιστικό αγώνα¹⁵⁹ και άλλοτε ως μνημείο πεσόντων¹⁶⁰.

Πάντως, ο Σύλλογος Κρητών Σπουδαστών με υπόστρομα τις ηρωϊκές περιπέτειες των κρητών και ιδιαίτερα το γεγονός του Μάη του '41 και την κρητική αντίσταση των κατοχικών χρόνων, με αφετηρία δηλαδή το στοιχείο της τοπικότητας, θα επιδιώξει, αφ' ενός, να δικαιώσει τη συκοφαντημένη Εθνική Αντίσταση και αφ' ετέρου, να νομιμοποιήσει τον αγώνα της νεολαίας και των λαϊκών στρωμάτων στη δεκαετία του '60 για δημοκρατικά δικαιώματα, πρόοδο και ειρήνη, για τη δημιουργία μιας Ελλάδας διαφορετικής από τη μετεμφυλιακή. Θ' αρνηθεί δηλαδή, την τοπικότητά του, αν και φαινομενικά στηριζόταν σ' αυτήν.

β) Τα Αγροτικά Ζητήματα

Τα πολλαπλά προβλήματα της αγροτικής παραγωγής της χώρας και ασφαλώς και της Κρήτης στις δεκαετίες 1950 και 1960 προβλήματα κυρίως, αλλ' όχι μόνον, καθορισμού ικανοποιητικών τιμών ασφαλείας των προϊόντων και ικανοποιητικής διάθεσής τους, θα οδηγήσουν σε μια σειρά αλυσιδωτών αντιδράσεων, συχνά βίαιων και επεισοδιακών. Τα μαχητικά αγροτικά συλλαλητήρια των σταφιδοπαραγωγών του Ηρακλείου και των καπνοπαραγωγών της Αιτωλοακαρνανίας στα 1962 υπήρξαν οι κυριότερες από τις εκδηλώσεις¹⁶¹ αυτές και ο αντίκτυπός του επηρέαζε, όπως ήταν φυσικό, κάθε λογής τοπική οργάνωση ανάμεσα τους κι εκείνη των κρητών σπουδαστών

Παράλληλα, η μάλλον απρογραμματίστη γεωργική πολιτική της περιόδου, το μεγάλο ποσοστό ανθρώπινου δυναμικού που συνωστιζόταν στο γεωργικό τομέα – κατά περιφέρειες, όπως στην Κρήτη, πάνω από 80% του ενεργού πληθυσμού¹⁶² – οι αρνητικές συγκυρίες στην αγροτική παραγωγή (περίπτωση περονόσπορου στην Κρήτη, στα 1960), η

¹⁵⁹ Βλ. το άρθρο «Η ανέγερση μνημείου για την Αντίσταση». Εφημ. «η Αλλαγή», 3 Ιουλίου 1964, αφ 692 και επίσης το κείμενο με τίτλο «Το μνημείο του αντιφασιστικού αγώνα» στην στήλη «Νέα Γενιά». Εφημ. «η Αλλαγή», 4 Αυγούστου 1964, αφ 719.

¹⁶⁰ Στην στήλη «Νέα Γενιά» το άρθρο με τίτλο «Μνημείο πεσόντων στα Χανιά». Εφημ. «η Αλλαγή», 21 Ιουλίου 1964, αφ 707.

¹⁶¹ Βλ. Η. Νικολακόπουλος «Από το τέλος του εμφυλίου πολέμου έως τη μεταπολίτευση του 1974» *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τομ ΙΣΤ', Εκδοτική Αθηνών χ.χ, σελ 205. Βλ. επίσης, το άρθρο «Ο τοπικός Φοιτητικός Συνδικαλισμός. Κάτω από το πρίσμα του 4^{ου} Πανσπουδαστικού Συνεδρίου» σελ 9-12 Περιοδ. «Ξαστεριά», τευχ. Α', Περίοδος Β', Μάιος 1964.

¹⁶² Βλ. το άρθρο «Προβλήματα της Κρήτης. Μια ελπιδοφόρος προσπάθεια». Περιοδικό «Κνωσός», τευχ. 29, Έτος 7^ο, Μάρτιος 1960, σελ 10-12.

επίδραση από την πολιτική συγκυρία (Ανένδοτος Αγώνας),¹⁶³ παρόξυναν την κατάσταση και έδιναν τη δυνατότητα σε τοπικές σπουδαστικές συσσωματώσεις, σαν των Κρητών Σπουδαστών, ν' αρθρώσουν λόγο σχετικό με τα ζητήματα αυτά, να επιδιώξουν, έτσι, τη σύνδεση του σπουδαστικού κινήματος με τα προβλήματα των επαρχιών, με τα προβλήματα τη χώρας και των εργαζομένων της.

Με τον αγώνα για την απαλλαγή τους από τα τέλη εγγραφής και τα δίδακτρα οι κρήτες σπουδαστές εγκαινιάζαν, στις αρχές της δεκαετίας του '60, την προσπάθειά τους να τοποθετηθούν απέναντι στα ζητήματα της αγροτικής οικονομίας του τόπου. Το αίτημα του Αυγούστου του '60 για απαλλαγή από τα πανεπιστημιακά τέλη των κρητών σπουδαστών, λόγω της ολοσχερούς καταστροφής της αγροτικής παραγωγής από τον περονόσπορο¹⁶⁴, αν και εκ πρώτης όψεως, έδειχνε στενά συντεχνιακό και αίτημα, που δε ξεπερνούσε τα όρια, που οι γενικές φοιτητικές διεκδικήσεις της εποχής είχαν θέσει, στην πραγματικότητα συνιστούσε μια νέα ποιότητα δράσης συνολικά, για το σπουδαστικό κίνημα και ιδιαίτερα για τον τοπικό συνδικαλισμό. Τόσο, ως προς τους τρόπους αντίδρασης (απεργία πείνας των φοιτητών στα εντευκτήρια του συλλόγου, συλλαλητήρια διαμαρτυρίας στα Προπύλαια το Μάιο του '61¹⁶⁵, ψηφίσματα διαμαρτυρίας και υπομνήματα¹⁶⁶ σε αθηναϊκό και τοπικό τύπο), όσο και ως προς την κοινοποίηση σε ευρύτερες μάζες των προβλημάτων, που αντιμετώπιζε ο πληθυσμός των επαρχιών της χώρας, αλλά και εξίσου, γιατί επιχειρούσε να πετύχει την οργανική σύνδεση του φοιτητικού με το λαϊκό κίνημα και τις διεκδικήσεις του .

Αυτό το τελευταίο φαινόταν να είναι το κυριότερο απόκτημα του αιτήματος των ατελών εγγραφών τον Αύγουστο του 1960. Οι ίδιες, δε, οι κυβερνητικές αντιδράσεις δεν αφορούσαν τόσο ή μόνο στο οικονομικό σκέλος της υπόθεσης, στο ποσό δηλαδή, που θα έπρεπε να εκταμιευτεί από τον κρατικό προϋπολογισμό για να καλυφθεί το αίτημα των ατελών εγγραφών, όσο αφορούσαν στην προσπάθεια να εξουδετερωθεί η πιθανότητα σύνδεσης του φοιτητικού με το αγροτικό στοιχείο.

Είναι ενδεικτικό, πως στο υπόμνημα του Συλλόγου για τις ατελείς εγγραφές, της 8^{ης} Νοεμβρίου του '60 ο χαρακτηρισμός, που οι κρήτες

¹⁶³Βλ. Η. Νικολακόπουλος «Από το τέλος του εμφυλίου πολέμου έως τη μεταπολίτευση του 1974». *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τομ ΙΣΤ', Εκδοτική Αθηνών χ.χ, σελ 205.

¹⁶⁴ Βλ. το κείμενο «Οι Κρήτες σπουδασταί ζητούν απαλλαγήν εκ των εκπαιδευτικών τελών λόγω της θεομηνίας που έπληξε την Κρήτην». Εφημ. «Πατρίς», 30 Αυγούστου 1960, αφ 4. 156.

¹⁶⁵Βλ. το άρθρο με τίτλο «Το χθεσινόν συλλαλητήριο των Κρητών σπουδαστών εις Αθήνας». Εφημ. «Πατρίς», 18 Μαΐου 1961, αφ 4.374.

¹⁶⁶ Βλ. το κείμενο με τίτλο «Υπόμνημα Συλλόγου Κρητών Σπουδαστών. Η ατελής εγγραφή αυτών εις τα Πανεπιστήμια». Εφημ. «Πατρίς», 16 Νοεμβρίου 1960, αφ 4.221.

σπουδαστές θα επιφυλάξουν στην προτεινόμενη κυβερνητική λύση ήταν αυτός της «λίαν ανεπαρκούς». Η αρνητική κριτική των σπουδαστών πήγαζε, κυρίως, από, τρεις αιτίες: α) το μεγάλο χρονικό διάστημα που απαιτούσε η έκδοση των πιστοποιητικών απορίας μέσω του υπουργείου Πρόνοιας, β) τον περιορισμό της χορήγησης ατέλειας στους «έχοντας μέσον όρον βαθμολογίας 6 ½ και άνω» γ) τη διάθεση του κονδυλίου δια της περικοπής του «από την προς τους κρήτας αγρότας παρασχεθησομένην οικονομικήν ενίσχυσιν».

Με το μέτρο της περικοπής του κονδυλίου για τις ατελείς εγγραφές από την κρατική ενίσχυση προς τους κρήτες αγρότες, η κυβέρνηση Καραμανλή επιχειρούσε προσφυσώς να στρέψει την αγροτική τάξη κατά των σπουδαστών ακυρώνοντας, έτσι, κάθε δυνατότητα μεταξύ τους συνεννόησης. Εμμέσως, δηλαδή, αναγνώριζε τις συνέπειες και τους νέους όρους, που δημιουργούσε το θέμα των ατελών εγγραφών, στον τοπικό σπουδαστικό σύλλογο των κρητών και γενικά στο φοιτητικό συνδικαλισμό και επεδίωκε να αποτρέψει πιθανές συμμαχίες ανάμεσα στο σπουδαστικό και αγροτικό στοιχείο.

Με δεδομένο ότι οι «ευκαιρίες» σ' όλη τη δεκαετία του '60 και ως την κήρυξη της δικτατορίας δε θα λείψουν, αλλά μάλλον θα πολλαπλασιαστούν (αγροτικά συλλαλητήρια στο Ηράκλειο το 1962 και το 1966, κατάληψη της νομαρχίας το '62, δίκες των αγροτών, ογκούμενη μετανάστευση, ιδιαίτερα στην τριετία '63 - '65, αναλφαβητισμός, κ.ά) η στάση του κρητικού σπουδαστικού συλλόγου θα ακολουθήσει φορά ανάλογη με αυτήν, που προδιέγραψε ο αγώνας για τις ατελείς εγγραφές στα 1960. Το συλλαλητήριο το '62, που θα έχει απόληξη την κατάληψη της Νομαρχίας στο Ηράκλειο και θα συνοδευτεί από εκτεταμένα επεισόδια αστυνομίας και αγροτών - διαδηλωτών θα χαρακτηριστεί από τους σπουδαστές ως μεγαλειώδες, τα δε γεγονότα, με αφορμή το πρωτόδικο δικαστήριο κατά των αγροτών του '63, ως «απότοκα της πλήρους εγκαταλείψεως των αγροτών Κρήτης»¹⁶⁷.

Πέρα από «τη διαδήλωση της συμπάθειας των (κρητών) φοιτητών προς τους συλληφθέντες»¹⁶⁸ του συλλαλητηρίου του '62, ο Σύλλογος θα προχωρήσει, επίσης, σε δυο μικρούς σε αποτελέσματα εράνους¹⁶⁹ λίγο πριν τα δυο δικαστήρια, πρωτόδικο και εφετειακό, στα 1963. Στη «Ξαστεριά» του Μαΐου του '63 οι Κρήτες σπουδαστές θα επαναλάβουν την άποψη τους περί : «..... αισθημάτων κατανόησης, εκτίμησης,

¹⁶⁷ Βλ. την απόφαση του Παγκρήτιου Συνεδρίου του 1963 και την ευθυγράμμιση των κρητών σπουδαστών με αυτή, σε εφημ. «η Αλλαγή», 2 Φεβρουαρίου 1963, αφ 411.

¹⁶⁸ Στο άρθρο «Αμνήστευσιν των αγροτών Ηρακλείου ζητούν οι σπουδασταί». Εφημ. «η Αλλαγή», 21 Φεβρουαρίου 1963, αφ 427.

¹⁶⁹ Στην στήλη «Η δραστηριότητα του Συλλόγου Κρητών Σπουδαστών» το άρθρο «Η δίκη των αγροτών μας». Περιοδικό «Ξαστεριά», τευχ. Α', Περίοδος Β', Μάιος 1963.

σεβασμού και αγάπης γι' αυτούς τους ανθρώπους (αγρότες) που η απελπισία, η απόγνωση τους έσπρωξε να σπάσουν τη νομιμότητα»¹⁷⁰.

Η απόφαση του πρωτόδικου δικαστηρίου το Φλεβάρη του '63, με την οποία καταδικάζονταν πολλοί από τους αγρότες, που συμμετείχαν στα επεισόδια του συλλαλητηρίου στο Ηράκλειο το '62, θα χαρακτηριστεί από τους σπουδαστές, σχεδόν, ως έκνομη και ως προϊόν «πρωτοφανούς εις τα δικαστικά χρονικά κυβερνητικής παρέμβασης εις την Δικαιοσύνην»¹⁷¹.

Παράλληλα με την σταθερή υποστήριξη των κρητών φοιτητών προς το τοπικό αγροτικό κίνημα και τους αγώνες των σουλτανοπαραγωγών, η φρασεολογία και τα επιχειρήματά τους υπέρ αυτών, θα εμφανίσουν προς τα μέσα της δεκαετίας του '60 μια προϊούσα ένταση και μιαν αντίστοιχη προσαρμογή στον τρέχοντα πολιτικό λόγο της εποχής. Στην ανακοίνωση, για παράδειγμα της τοπικής επιτροπής Ηρακλείου του συλλόγου, τον Ιούλιο του '66, που υπογραφόταν από τους Ευριτάκη, Δραμουντάνη, Γ. Ζεβελάκη, Βαρβέρη, οι κρήτες φοιτητές καλούνταν, τώρα, «να πλαισιώσουν τους αγρότες» και «να συμμετάσχουν ενεργά στη συγκέντρωση διαμαρτυρίας»,¹⁷² που προγραμματιζόταν λίγες ημέρες αργότερα.

Στην ίδια ανακοίνωση οι όροι «κοινωνία» και «δικαιοσύνη» βρίσκονταν στο προσκήνιο. Οι διεκδικήσεις των σταφιδοπαραγωγών θεωρούνταν δίκαιες, «η δε άνοδος του επιπέδου της ζωής τους» αποτελούσε «κοινωνική προσταγή και απόδοση στοιχειώδους δικαιοσύνης σ' αυτούς που σκόπιμα αδικούνται». Η επικαιροποίηση της έννοιας της κοινωνικής δικαιοσύνης και της ισότητας και η πρόσληψή της από το δημοκρατικό φοιτητικό κίνημα των χρόνων αυτών αντανακλώταν και στη σχέση κρητών σπουδαστών και τοπικού αγροτικού κινήματος.

Οι τοποθετήσεις αυτές του 1966, που, εν πολλοίς, επηρεάζονταν και από την τρέχουσα πολιτική συγκυρία- ένα χρόνο περίπου μετά τα Ιουλιανά- έρχονταν τώρα να πλατύνουν τις μάλλον μετριοπαθείς θέσεις τους, του Φεβρουαρίου του '63, όταν και ζητούσαν «από την κοινήν

¹⁷⁰ Στην στήλη «Ξάστερα» το σημείωμα με τον τίτλο «Η δίκη των αγροτών». Περιοδικό «Ξαστεριά», τευχ. Α', Περίοδος Β', Μάιος 1963.

¹⁷¹ Στο άρθρο «Αμνήστευσιν των αγροτών Ηρακλείου ζητούν οι σπουδασταί». Εφημ. «η Αλλαγή», 21 Φεβρουαρίου 1963, αφ 427. Λίγο αργότερα, θα κρατήσουν μια πιο επιφυλακτική στάση, αρνούμενοι να κρίνουν «την απόφαση του Δικαστηρίου που χαρακτήρισε την ενέργεια των αγροτών Στάση». Στην στήλη «Ξάστερα» το σημείωμα με τον τίτλο «Η Δίκη των Αγροτών». Περιοδικό «Ξαστεριά», τευχ. Α', Περίοδος Β', Μάιος 1963.

¹⁷² Στο άρθρο με τίτλο «Συμπαρίστανται οι Κρήτες Σπουδαστές στους Αγώνες των Σουλτανοπαραγωγών», βλέπε την ανακοίνωση του κλιμακίου Ηρακλείου των Κρητών Σπουδαστών. Εφημ. «η Αλλαγή», 29 Ιουλίου 1966, αφ 1.322.

Γνώμην και τον τύπον την ολόθερμην συμπαράστασίν των εις τους τιμίους αγωνιστάς της πενομένης κρητικής υπαίθρου»¹⁷³.

Παράλληλα με τις τοποθετήσεις αυτές του συλλόγου, απέναντι στα τρέχοντα αγροτικά ζητήματα της εποχής και τη θετική του στάση στις κινητοποιήσεις των κρητών αγροτών της δεκαετίας του '60 το σωματείο θα αναπτύξει και μια άλλου είδους δραστηριότητα, που έμμεσα σχετιζόταν με τον αγροτικό χώρο και τους ανθρώπους του. Εφαρμόζοντας μια από τις βασικές θέσεις του Δ' Πανσπουδαστικού Συνεδρίου, αφιερωμένου, κατά τα λεγόμενα της εποχής, στην αναγέννηση της Παιδείας¹⁷⁴, εκείνη για την πάταξη του αναλφαβητισμού, ο σύλλογος θα προχωρήσει σε μια σειρά από ενέργειες, άλλες συμβολικές και άλλες ουσιαστικές, στη διετία 1963- 64.

Τέτοιες ενέργειες ήταν η επίσκεψη σπουδαστών σ' ένα χωριό του νομού Χανίων, στα πλαίσια της φοιτητικής εβδομάδας, τον Αυγούστο του '63, οι διαλέξεις, η διανομή διαφωτιστικού υλικού και οι πολιτιστικές εκδηλώσεις από την κοινή τοπική επιτροπή Ηρακλείου των σπουδαστών Αθήνας - Θεσσαλονίκης το καλοκαίρι του ίδιου χρόνου, τέλος, η συγκρότηση δύο σχολείων για αναλφάβητους στα χωριά της ενδοχώρας του νομού Ηρακλείου, Άγιο Σύλλα και Κασταμονίτσα, το καλοκαίρι του 1964¹⁷⁵.

¹⁷³ Βλ. την ανακοίνωση του Συλλόγου για την επικείμενη δίκη των σουλτανοπαραγωγών Ηρακλείου. Εφημ. «Πατρίς», 2 Φεβρουαρίου 1963, αφ 4.902.

¹⁷⁴ Ο όρος «Αναγέννηση της Παιδείας», μάλλον ασαφής και γενικόλογος, συνίστατο, κατά μια εκτίμηση, σε ζητήματα που αφορούσαν, στην καθιέρωση της δημοτικής γλώσσας, στη θεραπεία του αναλφαβητισμού, στον εκδημοκρατισμό, εκσυγχρονισμό, διπλασιασμό των δαπανών για την Παιδεία, στην πρόσληψη δασκάλων – καθηγητών, στην οικοδόμηση νέων αιθουσών διδασκαλίας, στην καθιέρωση εννιάχρονου ενιαίου δημοτικού και υποχρεωτικής Παιδείας, στον εκσυγχρονισμό της μέσης με την παροχή ανθρωπιστικής και τεχνικής κατάρτισης».

Ακόμα, σύμφωνα με τους ίδιους, «η Αναγέννηση της Παιδείας είναι η άλλη όψη του αιτήματος αναδιάρθρωση της ελληνικής οικονομίας θεμελιωμένη στην εκβιομηχάνιση της χώρας και τη μηχανοποίηση της αγροτικής μας οικονομίας». Σ. Ζήλλιας, Α. Ιερεμίας, Χ. Καρατζάς *Ιστορία του φοιτητικού μας κινήματος*, εκδ. Νέο Φοιτητικό Κίνημα, Αθήνα 1975, σελ 81,82. Αν και οι εκτιμήσεις αυτές των συντακτών της μελέτης, για τη διάσταση και σημασία του όρου «Αναγέννηση της Παιδείας» κινούνταν, εν πολλοίς, στην κατεύθυνση δικαιολόγησης και θεωρητικής κατοχύρωσης των πεπραγμένων από τις οργανωμένες αριστερές φοιτητικές παρατάξεις, όπως την «Αντιδικτατορική ΕΦΕΕ» και το «Ρήγα Φεραίο» στα χρόνια της δικτατορίας, δεν απείχαν, σχεδόν καθόλου, από το περιεχόμενο που έδιναν στον όρο οι φοιτητές της προδικτατορικής περιόδου και οι οργανωτές του Δ' Πανσπουδαστικού Συνεδρίου του 1963. Για τον προσδιορισμό του όρου και τα θέματα με τα οποία ασχολήθηκε το Συνέδριο βλέπε και τη μελέτη των Α. Βρυχέα - Κ. Γαβρόγλου *Απόπειρες μεταρρύθμισης της Ανώτατης Εκπαίδευσης 1911-1981*, εκδ Σύγχρονα Θέματα, Θεσσαλονίκη 1982, σελ 213-215.

¹⁷⁵ Βλ. το άρθρο «Οι Κρήτες Σπουδαστές για τις καλοκαιρινές εκδηλώσεις», όπου σημειωνόταν: «Απεφασίσθη να οργανωθεί σχολείο αναλφάβητων όπου θα διδάσκουν

Νωρίτερα, τον Ιούλιο του '63 η νεοσύστατη ΕΦΕΕ, θα συγκαλέσει μια σύσκεψη όλων των φοιτητικών συλλόγων και ιδίως των επαρχιακών, με την οποία θα προγραμματιστεί «η νέα εξόρμηση στις πόλεις και στην ύπαιθρο με σκοπό να διαφωτιστεί ο ελληνικός λαός για τον επείγοντα χαρακτήρα που έχει το εκπαιδευτικό πρόγραμμα και να συμμετάσχει ενεργά στην προώθηση της μεγάλης αυτής εθνικής υποθέσεως»¹⁷⁶. Παράλληλα, το δευτεροβάθμιο συνδικαλιστικό όργανο των τοπικών σπουδαστικών συλλόγων, η Ο.Τ.Σ.Σ.Ε, θα καλέσει τους τοπικούς συλλόγους «να συγκροτήσουν επιτροπές που θα διοργανώσουν τον αγώνα (κατά του αναλφαβητισμού) σε κάθε νομό, σε κάθε χωριό.» Σύμφωνα, πάλι με την Ο.Τ.Σ.Σ.Ε «η πνευματική, πολιτιστική, κοινωνικοπολιτική και οικονομική καθυστέρηση έχουν τον αναλφαβητισμό ως αιτία.....».¹⁷⁷

Οι τοπικοί, λοιπόν σπουδαστικοί σύλλογοι κι ανάμεσα τους εκείνος των κρητών, για μια ακόμα φορά μετά την περίοδο της συλλογής των υπογραφών για το αίτημα του 15%¹⁷⁸, γίνονταν όχημα σύνδεσης του σπουδαστικού κινήματος με τα λαϊκά στρώματα και ιδιαίτερα τα αγροτικά. Προβάλλοντας το πρόβλημα του αναλφαβητισμού και συστήνοντας σχολεία αναλφάβητων στο γεωγραφικό χώρο της Κρήτης, ο σύλλογος, αφ' ενός, έδειχνε την ανάγκη για τη βελτίωση της παρεχόμενης εκπαίδευσης και την κατά πλάτος διασπορά και διάχυσή της και αφ' ετέρου την αδυναμία ή και την απροθυμία του οργανωμένου κράτους και των κυβερνητικών οργάνων ν' αλλάξουν τους «όρους του παιχνιδιού» και να κινηθούν προς ό,τι αποκαλείτο «δημοκρατική παιδεία».

οι σπουδαστές και το οποίο θα συνεχισθή και το χειμώνα με τη βοήθεια των σπουδαστών της Παιδαγωγικής Ακαδημίας. Επίσης συζητήθηκαν προτάσεις για οργάνωση σειράς διαλέξεων σε χωριά του νομού μας με θέματα που απασχολούν τους κατοίκους, όπως υγειονομικά, γεωργικά κ.ά. Εκτός απ' αυτά αποφασίστηκε η δραστηριότητα των σπουδαστών να στραφή σε μορφωτικές, ψυχαγωγικές εκδηλώσεις κ.ά». Εφημ. «η Αλλαγή», 23 Ιουλίου 1964, αφ 710.

¹⁷⁶ Βλ. εφημερίδα «η Αλλαγή», 3 Ιουλίου 1963, αφ 536. Παράλληλα, το καλοκαίρι του '64, η ΕΦΕΕ με αφορμή τη δραστηριότητα του Συλλόγου των Κρητών Σπουδαστών στο ζήτημα του αναλφαβητισμού, θα στείλει στο Ηράκλειο τον Απ. Μπέσση, μέλος του Κεντρικού της Συμβουλίου για να συντονίσει και διευθύνει τον «κατά του αναλφαβητισμού αγώνα». Στο άρθρο «Η κίνηση κατά του αναλφαβητισμού προχωρεί». Εφημ. «η Αλλαγή», 2 Αυγούστου 1964, αφ 718.

¹⁷⁷ Βλ. το άρθρο «Σταυροφορία κατά του αναλφαβητισμού στη χώρα μας αποφάσισε να κηρύξει η Ο.Τ.Σ.Σ.Ε». Εφημ. «η Αλλαγή», 7 Ιουλίου 1963, αφ 541.

¹⁷⁸ Βλ. την Ανακοίνωση της επιτροπής δημοψηφίσματος «την εκπροσωπούσαν τον Σύλλογον Κρητών Σπουδαστών εις τας εκδηλώσεις του Ηρακλείου», με την οποία γίνονταν γνωστό «ότι εις την πόλιν του Ηρακλείου ήρχισεν η διενέργεια του Εθνικού Δημοψηφίσματος δια την αναγέννησιν της Παιδείας». Εφημ. «η Αλλαγή», 22 Δεκεμβρίου 1962, αφ 378.

Μολονότι, το φοιτητικό κίνημα και ασφαλώς ο Σύλλογος Κρητών Σπουδαστών δεν ήταν σε θέση να επιλύσουν το πρόβλημα, μπορούσαν όμως να κάνουν κατανοητούς του αναχρονισμούς της εκπαίδευσης και να εξηγήσουν, πως το φαινόμενο αυτό επιδρούσε αρνητικά και συνέβαλε στα επώδυνα φαινόμενα της αστυφιλίας και της μετανάστευσης, από τα οποία μαστιζόταν η επαρχιακή αγροτική ελληνική κοινωνία στη δεκαετία του '60. Η σκέψη ήταν ξεκάθαρα πολιτική και οι δηλώσεις των φιλοκυβερνητικών, εντύπων, με αφορμή το γεγονός, από ακραίες έως αντιδραστικές¹⁷⁹.

γ) Προτάσεις και θέσεις του Συλλόγου για την ίδρυση του Πανεπιστημίου Κρήτης - Το ζήτημα των δημοτικών εκλογών.

Οι διαπιστώσεις διάφορων κύκλων, από τα τέλη της δεκαετίας του 1950, για την ανάγκη σοβαρών αλλαγών κα βαθιών τομών συνολικά στην ελληνική εκπαίδευση και ιδιαίτερα στην ανώτατη, θα οδηγήσουν ανάμεσα στ' άλλα και στην πρόταση για τη δημιουργία νέων ανώτατων εκπαιδευτικών ιδρυμάτων. Η διακομματική επιτροπή που συστήθηκε στα 1957, για τη λειτουργία των Ανώτατων Εκπαιδευτικών Ιδρυμάτων της χώρας θα συμπεριλάβει ανάμεσα στον κύκλο των πορισμάτων της και εκείνο για την ίδρυση Γ' Πανεπιστημίου και νέων τμημάτων στις ήδη λειτουργούσες σχολές¹⁸⁰.

Σύμφωνα με τον Κ.Θ. Δημαρά οι θέσεις της επιτροπής, στην οποία προήδρευε ο Γεώργιος Παπανδρέου, ήταν και θέσεις της «κοινής γνώμης των διανοουμένων γύρω σ' αυτά τα ζητήματα» και εξίσου δεν απείχαν «από τα σχετικά αιτήματα της κοινής γνώμης»¹⁸¹. Λίγο καιρό αργότερα, στα 1959, σχεδόν το σύνολο των πορισμάτων της επιτροπής - με εξαίρεση το κεφάλαιο της ίδρυσης του νέου πανεπιστημιακού ιδρύματος - θα περιληφθεί στην εισηγητική έκθεση για το νομοθετικό διάταγμα «Περί επανιδρύσεως, μετονομασίας κτλ εδρών του πανεπιστημίου και

¹⁷⁹Βλ. το σχολιασμό των συντακτών της εφημερίδας «η Αλλαγή» για την επίθεση της αθηναϊκής εφημερίδας «Ακρόπολις» στην απόφαση της Ο.Τ.Σ.Σ.Ε, τον Ιούλιο του 1963, να καλέσει τους σπουδαστές να διδάξουν στα χωριά τους. Η «Ακρόπολις» του '63, έκρινε με αφορμή τις πρωτοβουλίες της Ο.Τ.Σ.Σ.Ε, πως «Η Άκρα Αριστερά κινεί αυτήν την στιγμήν 36 κρυπτοκομμουνιστικάς οργανώσεις, αι οποίαι με διάφορα προσχήματα προσπαθούν να παρασύρουν αφελείς και ανυπόπτους ανθρώπους εις την κοίτην των κομμουνιστικών επιδιώξεων». Εφημ. «η Αλλαγή», 10 Ιουλίου 1963, αφ 543.

¹⁸⁰Βλ. τα «Πορίσματα της Επιτροπής Παιδείας» σε Α. Βρυχέα - Κ. Γαβρόγλου *Απόπειρες μεταρρύθμισης της ανώτατης εκπαίδευσης 1911-1981*, εκδ. Σύγχρονα Θέματα, Θεσσαλονίκη 1982, σελ 203.

¹⁸¹Βλ. το άρθρο του Κ.Θ. Δημαρά «Δράξασθε παιδείας». Εφημ. «Το Βήμα», 16 Ιανουαρίου 1958, αφ. 3894.

τροποποιήσεως διατάξεων τινών της περί των πανεπιστημίων νομοθεσίας»¹⁸².

Μαζί με μια δεύτερη εισηγητική έκθεση, αυτή επί του Ν.Δ «Περί τροποποιήσεως και συμπληρώσεως των περί των Α.Ε.Ι ισχυουσών διατάξεων», η κυβέρνηση και το υπουργείο Παιδείας προσπαθούσαν να θέσουν σε εφαρμογή τα πορίσματα της επιτροπής του '57, να εκσυγχρονίσουν και να τεχνοκρατικοποιήσουν το εκπαιδευτικό πρόγραμμα της χώρας και να αφαιρέσουν το δικαίωμα για κριτική και αντιδράσεις από το ολοένα και περισσότερο δραστηριοποιούμενο φοιτητικό κίνημα και την αντιπολίτευση. Παρότι το ζήτημα της ίδρυσης νέου πανεπιστημίου στη χώρα έμενε εκκρεμές και δεν αντιμετωπιζόταν από τις δυο εισηγητικές εκθέσεις του '59, το θέμα είχε ήδη τεθεί. Για πόλεις, όπως τα Ιωάννινα και την Κέρκυρα, θα δημοσιευτούν στα 1958, σειρά από άρθρα τοπικών ή μη παραγόντων υπέρ της ίδρυσης του νέου πανεπιστημίου σε καθεμία απ' αυτές¹⁸³.

Τόσο οι τροποποιήσεις, που η εισηγητική έκθεση του 1959 προέβλεπε, όσο και τα πορίσματα της επιτροπής του 1957 και ιδιαίτερα εκείνο για την ίδρυση τρίτου πανεπιστημιακού ιδρύματος στην χώρα, προέκυπταν από την πίεση των νέων συνθηκών. Κατά κύριο λόγο, η εξέλιξη της επιστήμης και η ανάγκη ανταπόκρισης του εκπαιδευτικού συστήματος «εις τας σημερινάς ανάγκας», ήτοι η τεχνολογική αναπροσαρμογή και ανέλιξή του, και δευτερευόντως η αύξηση του αριθμού προσέλευσης στα υπάρχοντα πανεπιστήμια, έθεταν το ζήτημα επιτακτικά¹⁸⁴.

¹⁸² Εκτός απ' αυτή την εισηγητική έκθεση, βλέπε, και εκείνη του ίδιου έτους, επί του Νομοθετικού Διατάγματος με τον τίτλο «Περί τροποποιήσεως και συμπληρώσεως των περί των ΑΕΙ ισχυουσών διατάξεων». Σ' αυτήν προτεινόταν η ίδρυση νέων εδρών, εργαστηρίων, κλινικών, η αύξηση των θέσεων επιμελητών, βοηθών, τεχνικού και διοικητικού προσωπικού, ταυτιζόμενη, εν μέρει, με τα πορίσματα για την Ανώτατη Εκπαίδευση της Διακομματικής Επιτροπής Παιδείας του '57. Α. Βρυχέα-Κ. Γαβρόγλου *Απόπειρες μεταρρύθμισης της Ανώτατης Εκπαίδευσης 1911-1981*, εκδ. Σύγχρονα θέματα, Θεσσαλονίκη 1982, σελ 208.

¹⁸³ Βλ το άρθρο του καθηγητή αρχαιολογίας στο πανεπιστήμιο Αθηνών Σπύρου Μαρινάτου υπέρ της ίδρυσης του Γ' Πανεπιστημίου στην Κέρκυρα. Εφημ. «Το Βήμα», 25 Μαρτίου 1958, αφ 3.952, σελ 4. Επίσης, το άρθρο με τίτλο «Τα Ιωάννινα ζητούν το Γ' Πανεπιστήμιο. Αίτημα του Δήμου και των οργανώσεων για την ίδρυση Γ' Πανεπιστημίου». Εφημ. «Το Βήμα», 14 Απριλίου 1958, αφ 3.969.

¹⁸⁴ Σημειωνόταν χαρακτηριστικά στην εισηγητική έκθεση του Ν.Δ. «Περί επανιδρύσεως, μετονομασίας κλπ εδρών του Πανεπιστημίου Αθηνών.....»τα εξής: «.....Κατά τα τελευταία έτη, λόγω της αθρόας προσελεύσεως υποψηφίων διά τας Σχολάς των Πανεπιστημίων και λόγω της ανάγκης του περιορισμού, αν όχι της ολοσχερούς παρεμποδίσεως, της αυξανομένης τάσεως της εις το εξωτερικόν καταφυγής των Ελληνοπαίδων δι' ανωτάτας σπουδάς κατέστη επιτακτικώς αναγκαίον ν' αυξηθή υπερβαλλόντως ο αριθμός των φοιτητών των Σχολών αμφοτέρων των Πανεπιστημίων. Επι πλέον η εξέλιξις της επιστήμης εις όλους τους κλάδους αυτής είχε ως άμεσον συνέπειαν την προσθήκην νέων μαθημάτων και ασκήσεων, την

Φυσικό, λοιπόν, ήταν στις αρχές της δεκαετίας του '60, η προσδοκία της ίδρυσης ενός τρίτου σύγχρονου πανεπιστημιακού ιδρύματος στη χώρα «να συναρπάσει» όλες τις σχετικά ευάριθμες τοπικές κοινωνίες και ανάμεσά τους αυτές των μεγάλων κρητικών πόλεων, Ηρακλείου και Χανίων. Τα δύο πρώτα κρητολογικά συνέδρια και κυρίως το υπόμνημα- μελέτη του Μαρτίου του 1962 που δημοσίευσε η Εταιρία Κρητικών Ιστορικών Μελετών προέβαλλαν το ζήτημα ανάγλυφα, προχωρώντας, ιδιαίτερα το κείμενο του '62, στην πρόταση για υποψηφιότητα της πόλης του Ηρακλείου¹⁸⁵.

Στην ίδια περίοδο ο κρητικός σπουδαστικός σύλλογος της Αθήνας θα κρατήσει μια στάση απέναντι στο θέμα σχεδόν επαμφοτερίζουσα. Ενώ, στα 1962 θα συγκαλέσει στα γραφεία του σύσκεψη βουλευτών και άλλων κρητικών παραγόντων για να εξετάσει το θέμα¹⁸⁶ και θα επιλέξει ως μέσα για την προώθησή του τη συγκρότηση μιας επιτροπής με μάλλον πενιχρά αποτελέσματα, τον επόμενο χρόνο θα δει το πρόβλημα ως «κίνηση αντιπερισπασμού της κυβερνήσεως Καραμανλή», ως ζήτημα που συνοδεύεται από «πολλή φασαρία, τοπικιστικές μάχες, χαρτοπόλεμο ανακοινώσεων».¹⁸⁷

Για τους κρήτες σπουδαστές της Αθήνας και τις διοικήσεις του συλλόγου στα χρόνια 1963, 1964 το νέο ίδρυμα δεν ήταν ικανό να καλύψει τα κενά της Ανώτατης Εκπαίδευσης. Τα προβλήματα που μάστιζαν τα δυο υπάρχοντα πανεπιστήμια – όπως οι απαράδεκτες ελλείψεις τους, τα απίθανου ύψους δίδακτρα, το αναχρονιστικό πρόγραμμα, η απαρχαιωμένη νοοτροπία των καθηγητών- συνιστούσαν «πληγές της παιδείας μας» και ζητήματα πρώτης προτεραιότητας.¹⁸⁸

Από τα μισά, όμως, του 1964 και έπειτα ο σύλλογος θα επανέλθει στο θέμα της ίδρυσης του νέου πανεπιστημίου σε θέσεις συγκλίνουσες προς το κοινό λαϊκό αίσθημα των κρητών. Έτσι, προς τα τέλη του χρόνου, θα συντάξει σε συνεργασία με τον αντίστοιχο φοιτητικό σύλλογο της Θεσσαλονίκης ένα υπόμνημα προς τους κρήτες υπουργούς της

ίδρυσιν νέων τμημάτων σπουδών και την εν γένει αναδιάρθρωση των προγραμμάτων των διαφόρων σχολών των Πανεπιστημίων μας όσον και κυρίως του ανωτέρου και κατωτέρου διδακτικού προσωπικού, ούτινος η σύνθεσις καθορισθείσα προ εικοσιπενταετίας και πλέον, επί τη βάσει της τότε «ωφισταμένης καταστάσεως, πόρρω απέχει από του να δύναται να ανταποκριθεί εις τας σημερινάς ανάγκας». Σε Α.Βρυχέα – Κ. Γαβρόγλου *Απόπειρες μεταρρύθμισης της ανώτατης εκπαίδευσης 1917-1981*, εκδ Σύγχρονα Θέματα, Θεσσαλονίκη 1982, σελ 206- 207.

¹⁸⁵ Βλ. το Χρονικό με τίτλο «Το Γ΄ Πανεπιστήμιο», όπου και δινόταν μια σύνοψη του υπομνήματος της Εταιρείας Κρητικών Ιστορικών Μελετών για το νέο Πανεπιστήμιο που επρόκειτο να ιδρυθεί στη χώρα, σελ. 9,10,25. Περιοδικό «Ξαστεριά», τεφχ. 2, Περ Γ΄, Δεκέμβριος 1964.

¹⁸⁶ *ibidem*, σελ 10.

¹⁸⁷ Βλ. στην στήλη «Ξάστερα» το σχόλιο με τίτλο «Το Γ΄ Πανεπιστήμιο». Περιοδικό «Ξαστεριά», τευχ. Α΄, Περίοδος Β΄, Μάιος 1963, σελ 2.

¹⁸⁸ *ibidem*, σελ 2.

Ένωσης Κέντρου σχετικό με το θέμα του πανεπιστημίου¹⁸⁹. Παράλληλα θα συμμετάσχει σε μια επιτροπή, αποτελούμενη από αντιπροσώπους των κρητικών σωματείων, που θα συγκροτηθεί με πρωτοβουλία της «Παγκρητίου Ενώσεως» για να αντιμετωπιστεί «η κρατική αδιαφορία για την Κρήτη» και βεβαίως το πανεπιστημιακό¹⁹⁰.

Η τοποθέτηση του Δεκέμβρη του 1964 περί λάθους, όσον αφορά στην συμμετοχή του συλλόγου στις συσκέψεις αυτές και κυρίως η διαπίστωση πως αυτές «αντί να αντιμετωπίσουν τα προβλήματα της Κρήτης και το Πανεπιστημιακό ασχολήθηκαν αποκλειστικά με τους απογοητευμένους θεσιθήρες, απόστρατους συνταξιούχους κ.τ.λ που εννοούν την κυβερνητική στοργή σαν προσωπική τους τοποθέτηση σ' ένα πόστο», έδειχνε και τον κύκλο των δυσκολιών που αντιμετώπιζε το σωματείο ως προς την ορθότερη επιλογή προσέγγισης του θέματος. Από τη μια, ο σύλλογος κινδύνευε να χαρακτηριστεί ως «αντικρητικός» κρατώντας από επιφυλακτική έως και αρνητική στάση – όπως στα 1963-στο θέμα της ίδρυσης του Γ' πανεπιστημίου στο νησί και ως «μη συμβάλλων» στην προώθηση του ζητήματος αν διάλεγε το δρόμο της αποχής, της μη συνεργασίας με τα λοιπά κρητικά σωματεία της πρωτεύουσας. Από την άλλη, κινδύνευε να πέσει στην παγίδα των ανταλλαγμάτων και των υλικών απαιτήσεων χάνοντας τον ουσιαστικό του στόχο. Έτσι, η πρόσκαιρη συνεργασία, η μονιμότερη αποχή και τελικά η καταγγελία έμενε ως μόνη λύση.

Ακολουθώντας τις βασικές αντιλήψεις του Δ' Πανσπουδαστικού Συνεδρίου σχετικά με την κατεύθυνση που έπρεπε να πάρει η ανώτατη εκπαίδευση στη χώρα και αποδεχόμενος ο Σύλλογος τις θέσεις για «στενή σύνδεση ανάμεσα στην εκπαίδευση και την οικονομική ανάπτυξη»¹⁹¹ θα διατυπώσει στο ίδιο κείμενο, του Δεκέμβρη του 1964, το αίτημα για δημιουργία πανεπιστημιακής σχολής ή και σχολών στην Κρήτη θετικού χαρακτήρα. Σύμφωνα με τη διοίκηση του '64 «η ανάπτυξη της χώρας απαιτεί προώθηση των θετικών επιστημών , μια

¹⁸⁹ Στο Χρονικό με τίτλο «Το Γ' Πανεπιστήμιο», σελ 10. Περιοδικό «Ξαστεριά», τευχ. 2, Περίοδος Γ', Δεκέμβριος '64.

¹⁹⁰ *ibidem*, σελ 10, 25.

¹⁹¹ Βλ. κατ' αρχάς την άποψη - που έχει ήδη σημειωθεί – ότι « η Αναγέννηση της Παιδείας είναι η άλλη όψη του αιτήματος αναδιάρθρωση της ελληνικής οικονομίας θεμελιωμένη στην εκβιομηχάνιση της χώρας και τη μηχανοποίηση της αγροτικής μας οικονομίας». Σε Σ. Ζήλλιας, Α. Ιερεμιάς, Χ. Καρατζάς *Ιστορία του φοιτητικού μας κινήματος*, εκδόσεις Νέο Φοιτητικό Κίνημα, Αθήνα 1975, σελ 82, Επίσης βλ. το άρθρο του Γ. Ζεβελάκη «Το Α' Συνέδριο της ΕΦΕΕ» (5^ο Πανσπουδαστικό), όπου ανάμεσα στα άλλα δινόταν μια σύνοψη της κεντρικής εισήγησης του Συνεδρίου από τον Αποστ. Μπέση με θέμα «Παιδεία και οικονομική ανάπτυξη». Σύμφωνα με αυτήν υπήρχε «ανάγκη προγραμματισμού της παιδείας στα πλαίσια ενός ευρύτερου εθνικού προγραμματισμού της οικονομίας.....»,σελ 31. Περιοδικό «Ξαστεριά», τευχ. 1, Περίοδος Γ', Μάιος 1964.

φιλοσοφική σχολή ακόμα δεν εξυπηρετεί τις επιτακτικές ανάγκες της σημερινής πραγματικότητας.»¹⁹²

Όσο και αν οι τοποθετήσεις αυτές έδειχναν εκ πρώτης όψεως σωστές και με προοδευτική διάσταση, άλλο τόσο, δεν ήταν αντίθετες στις προθέσεις διάφορων κύκλων να δώσουν τεχνοκρατικό περιεχόμενο στην ελληνική ανώτατη εκπαίδευση. Στις αρχές του 1965 ο Γ Παπανδρέου σε μια ομιλία του στο Πανεπιστήμιο Αθηνών θα κάνει λόγο για την ανάγκη ανακαίνισης του προγράμματος με διαχωρισμό των κύκλων σπουδών, για συντόμευση της ακροαματικής διδασκαλίας και επιμήκυνση των φροντιστηριακών και εργαστηριακών ασκήσεων, τέλος για την καθιέρωση νέου τρόπου εξέτασης.¹⁹³

Ένα περίπου χρόνο νωρίτερα με απόφαση της κυβέρνησης της «Ενώσεως Κέντρου» θα ιδρυθεί στην Πάτρα, το τρίτο κατά σειρά ανώτατο εκπαιδευτικό ίδρυμα της χώρας με σαφή τεχνοκρατικό προσανατολισμό και, εν πολλοίς με τη χρηματοδότηση της Διεθνούς Τράπεζας, ενώ, λίγους μήνες πριν την εκδήλωση της πολιτικής ανωμαλίας του Ιουλίου του 1965, θα συνταχθεί η εισηγητική έκθεση του Νομοσχεδίου με τον τίτλο «Περί ιδρύσεως Πανεπιστημίου». Σ' αυτό, αφού εκτίθενταν μια σειρά από λόγοι ικανοί να οδηγήσουν στην ίδρυση νέου ιδρύματος, προτεινόταν η σύσταση του επονομαζόμενου Αττικού πανεπιστημίου διά της ενσωμάτωσης σ' αυτό αρκετών εξωπανεπιστημιακών σχολών, όπως της Παντείου, της Γεωπονικής, της ΑΣΟΕΕ, της Ανώτατης Βιομηχανικής του Πειραιά.¹⁹⁴

Ακόμη, περισσότερο, η διετία 1966 – '67 και ιδιαίτερα η περίοδος Στέφανου Στεφανόπουλου θα βαθύνει την κίνηση για ίδρυση νέων πανεπιστημίων και θα προωθήσει την προσπάθεια ανάπτυξης της εξειδίκευσης τόσο σ' αυτά όσο και στα ήδη υπάρχοντα. Με το σχέδιο

¹⁹² Σε κείμενο με τίτλο «Το Γ' Πανεπιστήμιο», σελ 10. Περιοδικό «Ξαστεριά», τευχ. 2, Περίοδος Γ', Δεκέμβριος 1964.

¹⁹³ «Ομιλία Γ. Παπανδρέου στο Πανεπιστήμιο Αθηνών για την Αναμόρφωση των ΑΕΙ» (1965) σε Α. Βρυχέα - Κ. Γαβρόγλου *Απόπειρες μεταρρύθμισης της Ανώτατης Εκπαίδευσης 1911-1981*, εκδ Σύγχρονα Θέματα, Θεσσαλονίκη 1982, σελ 215-216. Ανάμεσα στις προτάσεις της ομιλίας του Γ. Παπανδρέου που ενίσχυαν την πρόθεση να δοθεί τεχνοκρατικό περιεχόμενο στην ελληνική ανώτατη εκπαίδευση και να αυξηθεί η εξειδίκευση, ήταν και εκείνη που έκανε λόγο για επέκταση του θεσμού των Μεταπτυχιακών Σπουδών και την παροχή συνδρομής προς τους μεταπτυχιακούς από το Ι. Κ. Υ.

¹⁹⁴ Εκτός από την πρόταση ίδρυσης του επονομαζόμενου Αττικού Πανεπιστημίου η εισηγητική έκθεση του Νομοσχεδίου «Περί ιδρύσεως Πανεπιστημίου» ανέφερε τους λόγους για τους οποίους ήταν αναγκαία η σύσταση νέων πανεπιστημιακών ιδρυμάτων στην επαρχία. (π.χ. οι δυσκολίες στη διδακτική εργασία και διοίκηση των υπάρχοντων, η έλλειψη πνευματικών εστιών στην περιφέρεια, η ανακοπή της φοιτητικής μετανάστευσης προς το εξωτερικό, η τόνωση της πνευματικής – οικονομικής ζωής σ' όλα τα διαμερίσματα της χώρας). Βλ. Α. Βρυχέα – Κ. Γαβρόγλου *Απόπειρες μεταρρύθμισης*, σελ 217 – 218 .

νομοθετικού διατάγματος «Περί οργανώσεως της Ανωτάτης Παιδείας και επιστημονικής έρευνας και συστάσεως νέων ιδρυμάτων ανωτάτης παιδείας» του 1966, προτεινόταν η ίδρυση πέντε νέων ανώτατων εκπαιδευτικών ιδρυμάτων. Παράλληλα, επιβαλλόταν κοινή εποπτεία και έλεγχος επί των ΑΕΙ από τους υπουργούς Συντονισμού (σημ. εθνικής οικονομίας) Οικονομικών και Παιδείας και ιδρύοταν ένα υπερόργανο με εκτεταμένες αρμοδιότητες και καθήκοντα, το Ε.Σ.Α.Π (Εθνικό Συμβούλιο Ανωτάτης Παιδείας).

Και μόνον η σύνθεση του οργάνου, όπου η πλειοψηφία των μελών του ανήκε σε αντιπροσώπους των παραγωγικών τάξεων και όχι σε ανθρώπους της πανεπιστημιακής ζωής, έδειχνε τα πλαίσια και τους στόχους των προτάσεων. Σύμφωνα με το νομοθετικό διάταγμα του '66 διά της ύπαρξης του Ε.Σ.Α.Π «σκοπείται η σύνδεση και με το κράτος και με το κοινωνικό σύνολο». Στο ίδιο ακόμα προτείνονταν μια σειρά από μέτρα που βάραιναν περαιτέρω την απόπειρα να τεχνοκρατικοποιηθεί η ανώτατη εκπαίδευση. Ανάμεσα σ' αυτά ξεχώριζαν η κατάργηση της προσωποπαγούς έδρας, η θέσπιση τριών καθηγητικών βαθμίδων, η προώθηση της ερευνητικής δραστηριότητας, η σύσταση νέων ΑΕΙ, με στόχο την αποσυμφόρηση, ιδίως των θετικών σχολών και τέλος η ίδρυση Ινστιτούτου Μεταπτυχιακών Σπουδών με κέντρα για έρευνα στο «Δημόκριτο», στην Ιατρική, στο Κ.Ε.Π.Ε¹⁹⁵.

Η κοινοποίηση του Νομοθετικού Διατάγματος του 1966 θα προκαλέσει μια σειρά από εισηγήσεις στο Εθνικό Συμβούλιο της ΕΦΕΕ. Το περιεχόμενο των εισηγήσεων αυτών συμφωνούσε σχεδόν απόλυτα με την ουσία του διατάγματος. Παραδέχονταν αυτές την ανάγκη για ίδρυση νέων πανεπιστημίων στη χώρα, επισυνάπτοντας μόνο στους ήδη προβαλλόμενους λόγους, αυτόν της κατάλυσης της ευνοιοκρατίας, ζητούσαν θεσμικές μεταβολές(π.χ εγκατάλειψη της έδρας, κατάργηση του αμφιθεάτρου, καθιέρωση ιεραρχικής κλίμακας κ.τ.λ), απαιτούσαν τη βελτίωση των συνθηκών σπουδής και διαβίωσης, και πρόβαλλαν το δικαίωμα παρέμβασης του φοιτητικού κινήματος στη διαμόρφωση των προγραμμάτων οικονομικής ανάπτυξης της χώρας.¹⁹⁶

¹⁹⁵ Βλ. την εισηγητική έκθεση επί του Ν.Δ «Περί οργανώσεως της Ανωτάτης Παιδείας και επιστημονικής έρευνας και συστάσεως νέων ιδρυμάτων Ανωτάτης Παιδείας». Σε Α. Βρυχέα – Κ.Γαβρόγλου *Απόπειρες.....*, σελ 219 – 238. Στο προοίμιο της έκθεσης σημειωνόταν: «Μια σύγχρονος προηγμένη οικονομία εξαρτάται στενότερα από την στάθμη της εκπαίδευσης του ανθρωπίνου δυναμικού της και ιδιαίτερος από την ύπαρξιν εξειδικευμένων στελεχών, δρώντων ως φορέων της οικονομικής και διοικητικής δραστηριότητας. Τούτο απαιτεί μιαν στενή και συνεχή σύνδεσιν του Πανεπιστημίου με το κοινωνικό και οικονομικό περιβάλλον και τη δημιουργία μηχανισμού ταχείας προσαρμογής και ανταποκρίσεώς του εις τας εκάστοτε αναφουομένας ανάγκας».

¹⁹⁶ Βλ. τις εισηγήσεις στο εθνικό συμβούλιο της ΕΦΕΕ επι του σχεδίου Ν.Δ. «Περί οργανώσεως της Ανωτάτης Παιδείας και επιστημονικής έρευνας και συστάσεως νέων

Έτσι, το προδικτατορικό φοιτητικό κίνημα στην προσπάθεια του να προτείνει λύσεις για τις στρεβλώσεις που εμφάνιζε η ανώτατη εκπαίδευση στη χώρα (υπερτροφία στις θεωρητικές επιστήμες, παρασιτισμό και μεταπρατισμό του επιστημονικού δυναμικού μετά το τέλος των σπουδών, απουσία έρευνας και μεταπτυχιακών σπουδών, κ.τ.λ.) διατύπωνε θέσεις που ελάχιστα διαφοροποιούνταν από τις προθέσεις διαφόρων κύκλων, που ήθελαν να συνδέσουν την οικονομία με την εκπαίδευση προς όφελος των ίδιων.

Ανάλογα προς το φοιτητικό κίνημα, θα κινηθεί και ο Σύλλογος των Κρητών Σπουδαστών από τις αρχές της δεκαετίας του '60 και ως τον Απρίλη του '67. Θα ζητήσει σχεδόν σταθερά- με εξαίρεση τη διοίκηση του 1963 - τη δημιουργία ενός νέου πανεπιστημίου στην Κρήτη, προσανατολισμένου στο χώρο των θετικών επιστημών, θα «συνοδοιπορήσει» με τα κρητικά σωματεία της πρωτεύουσας για την προώθηση του ζητήματος και άλλοτε θα αποστεί από αυτά, θα διατυπώσει και θα αναπαράγει το λόγο του Δ' Πανσπουδαστικού Συνεδρίου σχετικά με τους αναχρονισμούς της ανώτατης εκπαίδευσης και την απουσία σύνδεσής της με την οικονομική ανάπτυξη¹⁹⁷.

Το ζήτημα της τεχνοκρατικοποίησης της ανώτατης ελληνικής εκπαίδευσης και το συναφές της δημιουργίας νέων πανεπιστημίων στη χώρα δε θα σταματήσει, όπως, άλλωστε, ήταν φυσικό, τον Απρίλη του '67. Αντίθετα, η κίνηση αυτή, μάλλον, θα επιταθεί προκαλώντας ως επακόλουθο, την ανάγκη να τοποθετηθεί ο κρητικός σπουδαστικός σύλλογος και γενικά το φοιτητικό κίνημα στο θέμα.

Το τέλος του πρώτου χρόνου επαναλειτουργίας του συλλόγου στη διάρκεια της δικτατορίας υπό τον τίτλο Φοιτητική Ένωση Κρητών (Φ.Ε.Κ) θα συμπέσει με την ανακίνηση του θέματος ίδρυσης πανεπιστημίου στην Κρήτη¹⁹⁸ και κυρίως με την προσπάθεια της

Ιδρυμάτων Ανώτατης Παιδείας». Σε Α.Βρυχέα – Κ. Γαβρόγλου *Απόπειρες μεταρρύθμισης* , σελ 240 –245 .

¹⁹⁷ Βλ. τις εισηγήσεις στο Εθνικό Συμβούλιο της ΕΦΕΕ επι του Σχεδίου Ν.Δ «Περί οργάνωσης της Ανώτατης Παιδείας και επιστημονικής έρευνας και νέων Ιδρυμάτων Ανώτατης Παιδείας». Α.Βρυχέα – Κ. Γαβρόγλου *Απόπειρες* , σελ 241. Σημειωνόταν χαρακτηριστικά: «Στο νομοσχέδιο ομολογείται η στενή σύνδεση ανάμεσα στην εκπαίδευση και την οικονομική ανάπτυξη και η ανάγκη προσαρμογής εκάστοτε με τις καινούργιες κοινωνικές και επιστημονικές συνθήκες. Ήδη από το Δ' Πανσπουδαστικό Συνέδριο (1963) ο φοιτητικός κόσμος είχε τονίσει την ανάγκη αυτή...».

¹⁹⁸ Η ανακίνηση από τη δικτατορία του θέματος ίδρυσης πανεπιστημίου στην Κρήτη θα σημειωθεί χρονικά από τα μέσα του 1972. Οι έριδες που το θέμα θα δημιουργήσει τόσο ανάμεσα στους κρήτες, όσο και μεταξύ των σπουδαστών θα αναγκάσουν τη διοίκηση του '72 να εκδώσει μίαν ανακοίνωση τον Ιούνιο με την οποία ζητούσε να διευκρινίσει το καθεστώς την στάση του απέναντι στο ζήτημα. Παρά την καθησυχαστική απάντηση του καθεστώτος το θέμα εκκρεμούσε, λειτουργώντας, εν πολλοίς, διχαστικά και αποπροσανατολίζοντας κρήτες σπουδαστές και πολίτες. Βλ.

απριλιανής δικτατορίας να συντάξει και να επιβάλλει το περίφημο προσχέδιο Νομοθετικού Διατάγματος για τα ΑΕΙ ή πιο γνωστό ως προσχέδιο καταστατικού χάρτη. Μ' αυτό η δικτατορία επιχειρούσε αφ' ενός, να ελέγξει την πολιτική δράση του φοιτητικού κινήματος, αφ' ετέρου, να «δέσει το πανεπιστήμιο αμεσώτερα με τις ανάγκες των φορέων της οικονομίας.....»¹⁹⁹

Μια σειρά από διατάξεις του προσχεδίου επικύρωναν την άποψη αυτή και συνιστούσαν το πλαίσιο γύρω από το οποίο οι στρατοκράτες του Απριλίου του '67 φιλοδοξούσαν να οργανώσουν την ελληνική ανώτατη εκπαίδευση. Έτσι, στη θέση του πρύτανη μπορούσαν να διοριστούν εξωπανεπιστημιακά πρόσωπα, ενώ στην αντίστοιχη του κυβερνητικού επιτρόπου πολιτικοί, στρατιωτικοί, ανώτατοι δικαστικοί και κατά περίπτωση «επιστήμονες ανεγνωρισμένου κύρους».

Κυρίως, όμως, με τα άρθρα 96.2 που προέβλεπαν τον αποκλεισμό φοιτητών από τις επακολουθούσες εξετάσεις σε περίπτωση λίαν ελλιπούς φοίτησης και επανάληψης των μαθημάτων του ίδιου έτους, με το 101.3, με το οποίο καταργούνταν οριστικά η τρίτη εξεταστική περίοδος, η μεταφορά μεταφερομένου μαθήματος και το τρίτο μεταφερόμενο μάθημα, με το 101.4 που καθιστούσε αδύνατη την αναθεώρηση γραπτού, τέλος με το 102 που όριζε ως ανώτατο χρονικό όριο για τη λήψη πτυχίου την τριετία από το τελευταίο έτος σπουδών, η δικτατορία επιχειρούσε να εντατικοποιήσει τις σπουδές και να οδηγήσει στη δημιουργία ικανών στελεχών για τις ανάγκες της παραγωγής.

Στο ίδιο προσχέδιο προβλεπόταν η σύσταση ενός Συμβουλίου Ανωτάτης Παιδείας, του οποίου αρχικά, η σύνθεση θα συνίστατο από τρεις ακαδημαϊκούς ομότιμους καθηγητές, τρεις πρυτάνεις και ενός κοσμήτορα και αργότερα κατά 50% από μέλη ΑΕΙ και κατά το υπόλοιπο «από ανεγνωρισμένου κύρους εξωπανεπιστημιακά προσωπικότητες». Οι ορίζουσες των αρμοδιοτήτων αυτού του Συμβουλίου ήταν εκτεταμένες και αφορούσαν στο «σχεδιασμό της γενικής πολιτικής των ΑΕΙ», στη «λελογισμένη κατανομή των προς τούτο διατιθεμένων πόρων» στη θέση ότι «οιαδήποτε απόφαση της Πολιτείας, αφορώσα εις την Ανώτατη Εκπαίδευση δέον να λαμβάνεται μετά γνώμην του Συμβουλίου».

την ανακοίνωση της Φ.Ε.Κ «Δια την κυβέρνησιν. Δεν υπάρχει θέμα Πανεπιστημίου Κρήτης;». Εφημ. «Πατρίς», 23 Ιουνίου 1972, αφ 7.744.

¹⁹⁹ Για το ζήτημα βλ το άρθρο εισαγωγή του Ν. Φιωτάκη, φοιτητή της Φ.Ε.Κ με τίτλο «Ο καταστατικός χάρτης. Οι φοιτητές αποκρούουν την καινούργια προσπάθεια υποταγής των ΑΕΙ», σελ 35 –38. Περιοδ. «Ξαστεριά», τευχ, 2, Περίοδος Β', Απρίλης 1973. Επίσης την ενότητα με τίτλο «Προσχέδιο Νομοθετικού Διατάγματος Περί Ανωτάτων Εκπαιδευτικών Ιδρυμάτων» σε Α.Βρυχέα – Κ. Γαβρόγλου *Απόπειρες μεταρρύθμισης ...*, σελ 249- 252 και τέλος Στ. Λυγερός *Φοιτητικό κίνημα και ταξική πάλη στην Ελλάδα: από τις προσφυγές στα πρωτοδικεία στην εξέγερση του Πολυτεχνείου*. Αθήνα: Εκδοτική Ομάδα Εργασία 1977-1978, σελ 153-174 .

Η απόσυρση του Προσχεδίου του καταστατικού χάρτη από την απριλιανή δικτατορία στις αρχές του 1973 μετά τις οργανωμένες αντιδράσεις του φοιτητικού κινήματος και τις προσπάθειες των τοπικών σπουδαστικών συλλόγων, ανάμεσά τους κι εκείνου των κρητών, να διοργανώσουν συζητήσεις γύρω από το θέμα²⁰⁰, δεν αναιρούσε την πάγια επιθυμία των δικτατόρων να οργανώσουν την ανώτατη εκπαίδευση σε νέα πλαίσια. Στην εισήγηση που θα συντάξει η Ειδική Επιτροπή Ανώτατης Εκπαιδευσεως (Ε.Ε.Α.Ε)²⁰¹ τον Σεπτέμβρη του ίδιου χρόνου, αφού θα επαναλάβει τα σχετικά με τη σύνθεση του Συμβουλίου για την Ανώτατη Εκπαίδευση και αφού καθορίσει με ακρίβεια το έργο που έπρεπε αυτό να επιτελέσει, θα καταθέσει μια σειρά από προτάσεις.

Το περιεχόμενο των προτάσεων αφορούσε σε τρία επιμέρους θέματα. Πρώτον, στη δημιουργία «πλειόνων ανεξαρτήτων μικρών εκπαιδευτικών μονάδων Ανωτάτης εκπαιδευσεως, οι οποίες θα περιλαμβάνουν τμήματα παρόμοια με τα ευρισκόμενα εις τα Πανεπιστήμια, τα οποία θα ασχολούνται με μαθήματα Γενικής Εκπαιδευσεως...», δεύτερο, στην «επ' αμοιβή παροχή υπηρεσιών υπό των πανεπιστημιακών ιδρυμάτων εις τας παραγωγικάς επιχειρήσεις και δημοσίους οργανισμούς» και τρίτο στη «θέσπισιν δυνατοτήτων ιδρύσεως υπό κοινωνικών ομάδων αναγνωρισμένων Ι(δρυμάτων) Α(νώτατης) Ε(κπαιδευσεως) ως οργανισμών Ιδιωτικού Δικαίου κοινωφελούς χαρακτήρα (μη κερδοφόρων Ιδρυμάτων)».

Παράλληλα η ίδια επιτροπή θα ορίσει στην εισήγησή του 1973, τρεις διαβαθμίσεις στην ποιότητα των προσφερομένων μαθημάτων στα ΑΕΙ. Η πρώτη αφορούσε σε γενικά συνοπτικά μαθήματα βασικής υποδομής, η δεύτερη, σε ειδικά υψηλής στάθμης, και η τελευταία, σε μαθήματα εξειδικευμένης επιστημονικής έρευνας για μεταπτυχιακούς φοιτητές.

Διατυπώνοντας τις προτάσεις αυτές, το καθεστώς του Απρίλη του '67 βάθαινε περαιτέρω την ιδέα σύνδεσης του εκπαιδευτικού χώρου και ιδιαίτερα του ανωτάτου με την παραγωγή και την οικονομία, ασφαλώς προς όφελος της τελευταίας. Συγκροτούσε, ταυτόχρονα ένα δεύτερο πρότυπο για την έννοια πανεπιστημιακό ίδρυμα, το οποίο θα λειτουργούσε παράλληλα ή και παραπληρωματικά προς το αρχικό και θα ήταν προσανατολισμένο προς τη διδασκαλία γενικών μαθημάτων. Ακόμα, το μοντέλο αυτό πανεπιστημίου αλλά και το υφιστάμενο θα έπρεπε τώρα να λειτουργήσουν στη βάση της απευθείας συναλλαγής με το δημόσιο ή τις παραγωγικές επιχειρήσεις.

²⁰⁰ Βλ. το άρθρο «Ο καταστατικός χάρτης. Οι φοιτητές αποκρούουν την καινούργια προσπάθεια υποταγής των ΑΕΙ», σελ 34. Περιοδικό «Ξαστεριά», τευχ. 2, Περίοδος Β', Απρίλης 1973.

²⁰¹ Βλ. «Εισήγηση της Ειδικής Επιτροπής Ανωτάτης Εκπαιδευσεως» Α.Βρυχεία – Κ. Γαβρόγλου *Απόπειρες μεταρρύθμισης ...*, σελ 253 – 257.

Λειτουργώντας μ' αυτό το σκεπτικό και επιδιώκοντας τον αποπροσανατολισμό της κοινής γνώμης και κυρίως του ίδιου του φοιτητικού κινήματος, μηδέ εξαιρουμένων των κρητών φοιτητών, το καθεστώς θα ανακινήσει από τα μέσα του '72 το χρονίζον αίτημα της ίδρυσης ενός νέου πανεπιστημίου στην Κρήτη. Το ζήτημα του προσδιορισμού της έδρας του νέου ιδρύματος, που θα ταλανίσει για χρόνια το νησί, θα διχάσει τους κρήτες αναγκάζοντας τη διοίκηση της Φ.Ε.Κ στα 1972 να απευθύνει έκκληση για ενότητα, εξαιρώντας «το πνεύμα συγκρητισμού που επικρατεί μεταξύ των Κρητών σπουδαστών»²⁰²

Λίγους μήνες μετά, το Γενάρη του 1973, η διοίκηση της Φ.Ε.Κ, ελεγχόμενη, κυρίως, από τις δυνάμεις της αντιδικτατορικής ΕΦΕΕ θα δημοσιεύσει στη «Ξαστεριά» το περιοδικό του συλλόγου μια εκτεταμένη μελέτη, σχεδόν 37 σελίδων, για τα προβλήματα και τους αναχρονισμούς της ελληνικής εκπαίδευσης και ιδιαίτερα της ανώτατης. Στην κατάληξη των συμπερασμάτων της μελέτης για την Ανώτατη εκπαίδευση θα υπάρξει, εν είδει, επιμυθίου, μια συνοπτική ανάλυση για το θέμα της μορφής του νέου πανεπιστημίου στην Κρήτη που στηριζόταν κυρίως σε δυο δημοσιεύματα τοπικής εφημερίδας.²⁰³

Η βασική θέση των συντακτών της ανάλυσης για το θέμα του νέου πανεπιστημίου στην Κρήτη ήταν πως «η μορφή και η διάρθρωση των σχολών των νέων πανεπιστημίων είναι θέμα που απαιτεί σωστή εξάρτηση από τις ιδιομορφίες των περιοχών αυτών και τις ανάγκες της ελληνικής οικονομίας». Οι απόψεις αυτές έρχονταν προς επίρρωση των αντιλήψεων των ίδιων, ως συντακτών του αφιερώματος στην παιδεία που διαπίστωναν πως η κρίση των ελληνικών πανεπιστημίων οφειλόταν στη μη σύνδεση τους με το κοινωνικό – οικονομικό πρόγραμμα της χώρας.²⁰⁴

Με την αναδημοσίευση ευρέων αποσπασμάτων από τα δυο άρθρα της εφημερίδας «Κρητική Επιθεώρηση», που αναφέρονταν στο θέμα του πανεπιστημίου της Κρήτης, ο Σύλλογος, το Γενάρη του '73 αποσαφήνιζε την ιδέα της μη σύνδεσης του ελληνικού πανεπιστημίου με το κοινωνικό - οικονομικό πρόγραμμα της χώρας, όριζε τι θα έπρεπε ν' αποφύγει το νέο πανεπιστήμιο, ξεκαθάριζε την κατεύθυνση και τη μορφή του νέου ιδρύματος «ανέθετε», τέλος, τη σχεδιάσή του σε συγκεκριμένα πρόσωπα ή φορείς.

Σύμφωνα λοιπόν μ' αυτά, τα παλαιού τύπου πανεπιστήμια της χώρας «με την έλλειψη κάθε προβλέψεως για τις ανάγκες της οικονομίας

²⁰² Βλ. την ανακοίνωση της Φ.Ε.Κ «Διά την κυβέρνησιν. Δεν υπάρχει θέμα Πανεπιστημίου Κρήτης;». Εφημ. «Πατρίς», 23 Ιουνίου 1972, αφ 7.744.

²⁰³ Βλ. την ενότητα «Ανώτατη Εκπαίδευση» της μελέτης «Αφιέρωμα στην Παιδεία», σελ 24. Περιοδικό «Ξαστεριά», τευχ. 1, Περίοδος Β', Γενάρης 1973.

²⁰⁴ *ibidem*, σελ 23.

έχουν την τάση να παράγουν πνευματικά προλεταριάτα» Εξάλλου, η σχεδίαση του νέου πανεπιστημίου δεν ήταν δουλειά των επιτροπών Αθηνών ή Κρήτης και ούτε προ παντός των καθηγητών των ελληνικών πανεπιστημίων. Μοντέρνα θεωρείτο η διάρθρωση του Πανεπιστημίου Πατρών ή της σχολής μεταπτυχιακών σπουδών του «Δημοκρίτου», μολονότι, στο επόμενο τεύχος της «Ξαστεριάς» του Απρίλη του '73, ο καταστατικός χάρτης που διείπε τη λειτουργία του πανεπιστημίου της Πάτρας οριζόταν από την Φ.Ε.Κ ως συντασσόμενος από τη Διεθνή Τράπεζα και άρα ως υποκείμενος στις επιδιώξεις των μονοπωλίων.²⁰⁵

Το μελλοντικό πανεπιστήμιο Κρήτης θα έπρεπε να είναι μοντέρνο κατά τα πρότυπα των νεώτερων Αμερικανικών, των λεγόμενων 21^{ου} αιώνα, ενώ η απόκτηση υψηλού βιοτικού επιπέδου στη χώρα περνούσε αναγκαστικά μέσα από την ίδρυση σε κάθε περιφερειακή διοίκηση 2 πανεπιστημίων, 4 τετραετών κολεγίων και 16 διетών.

Αν και μάλλον δύσκολα θα μπορούσε να υποστηριχθεί η άποψη, ότι ο Σύλλογος στα 1973, συμφωνούσε κατά γράμμα με τις θέσεις αυτές, του συντάκτη της «Κρητικής Επιθεώρησης» του οποίου παρ' όλα αυτά τα κείμενα αναδημοσίευσε στη «Ξαστεριά», τον Γενάρη του '73, εξίσου εύκολα θα μπορούσε να στηριχθεί η θέση, ότι το γενικό πνεύμα των άρθρων αυτών έβρισκε σύμφωνη τη διοίκηση της Φ.Ε.Κ, λίγους μήνες πριν την εξέγερση του Νοέμβρη του '73.

Η σύμπτωση των θέσεων που διατύπωσε ο συντάκτης της «Κρητικής Επιθεώρησης» για την Ανώτατη εκπαίδευση και εκείνων της διοίκησης της Φ.Ε.Κ στα 1973 για το ίδιο ζήτημα, γινόταν έκδηλη από τοποθετήσεις της τελευταίας του τύπου: «..... τι μένει παρά μια εκ βάθρων επανεξέταση των προγραμμάτων των σπουδών και προσαρμογή τους στις καινούργιες ιδιομορφίες και ανάγκες της χώρας μας.»²⁰⁶

Μολονότι, η διοίκηση του Συλλόγου στα 1973 τόνιζε πως «η αντίθεση αυτή του ξεπερασμένου περιεχόμενου των σπουδών με τις νέες ανάγκες της σημερινής ζωής, εκδηλώνεται κα άμεσα με οικονομικές επιπτώσεις που βαρύνουν τον ίδιο τον λαό»²⁰⁷ απηχώντας, έτσι, και εκφράζοντας τοποθετήσεις, σαν εκείνες, που διατύπωσαν οι οργανωμένες αριστερές φοιτητικές παρατάξεις, όπως η «Αντι-ΕΦΕΕ» και ο «Ρήγας

²⁰⁵ Βλ. στην στήλη «Σπουδαστικές Ειδήσεις» το σημείωμα με τον τίτλο «Πάτρα», σελ 33. Σημειωνόταν σ' αυτό: «.....οι πληροφορίες είναι πως η Διεθνής Τράπεζα που χρηματοδοτεί ολόκληρο το «Β' Εκπαιδευτικό πρόγραμμα» και μέσα σ' αυτό και το Πανεπιστήμιο Πατρών, έθεσε όρους για τη χρηματοδότηση όρους που υλοποιούνται στον (συνομωτικά συντασσόμενο!) καταστατικό χάρτη. Οι φοιτητές της Πάτρας, και μαζί τους όλος ο σπουδαστικός κόσμος καταγγέλουν και αποκρούουν αυτή την πραχτική, και το πλέγμα εξάρτησης, και θ' αγωνιστούν εναντίον της». Περιοδικό «Ξαστεριά», τεύχος 2, Περίοδος Β', Απρίλης 1973.

²⁰⁶ Βλ. τη μελέτη «Αφιέρωμα στην Παιδεία» Περιοδικό «Ξαστεριά», τεύχος 1 Περίοδος Β', Γενάρης 1973 σελ 17.

²⁰⁷ *ibidem*, σελ 17.

Φεραίος» και οι οποίες έκαναν λόγο για «σχεδιοποίηση της Παιδείας μέσα σ' ένα δημοκρατικό σχέδιο οικονομικής και πολιτιστικής ανάπτυξης που θα ανταποκρίνεται στις πραγματικές ανάγκες της χώρας κι όχι σ' αυτές των μονοπωλίων»²⁰⁸, κινδύνευε η όλη συλλογιστική της να ταυτιστεί με τον στόχο του καθεστώτος να «εκσυγχρονίσει» την ανώτατη εκπαίδευση και να την προσαρμόσει στις ανάγκες της άρχουσας τάξης και του καπιταλισμού, εγχώριου και διεθνούς.

Στα πλαίσια, λοιπόν, αυτά το ζήτημα της ίδρυσης του πανεπιστημίου στην Κρήτη θα αντιμετωπιστεί από την Ένωση των Κρητών Φοιτητών στο δεύτερο χρόνο της επαναλειτουργίας του Συλλόγου, δηλαδή, στα 1973 ως μέρος της όλης συλλογιστικής που απαιτούσε την αναμόρφωση της ανώτατης εκπαίδευσης την άρση των αναχρονισμών από τις οποίες αυτή υπέφερε, ως πεδίο δηλαδή εφαρμογής θέσεων, που επιδίωκαν να προωθήσουν την ιδέα, σύνδεσης των προγραμμάτων σπουδών με την παραγωγή προς όφελος – κατά τα λεγόμενά της – της χώρας και του λαού.

Αν αυτό σε συνθήκες ομαλού πολιτικού βίου μπορούσε να θεωρηθεί θεμιτό και προοδευτικό – στο βαθμό που η σύγχρονη διάρθρωση των προγραμμάτων σπουδών σε ένα νέο πανεπιστήμιο μπορεί πράγματι να αποδειχθεί προς όφελος των πολλών και όχι των μονοπωλιακών στοιχείων – σε συνθήκες κατάλυσης κάθε δημοκρατικής νομιμότητας συνιστούσε αποφυγή απευθείας αντιμετώπισης του πολιτικού προβλήματος. Η στρέβλωση αυτή, είτε δείγμα της ανάγκης των οργανωμένων αριστερών φοιτητικών παρατάξεων να κερδίσουν στα χρόνια της δικτατορίας, την εμπιστοσύνη του αστικού πολιτικού κόσμου, είτε κληροδότημα του τρόπου σκέψης του προδικτατορικού φοιτητικού κινήματος και των διεργασιών του (βλ. Δ' Πανσπουδαστικό Συνέδριο), ωθούσε το αντιδικτατορικό φοιτητικό κίνημα στην υιοθέτηση μιας φρασεολογίας «αντιμονοπωλιακής και αντικαπιταλιστικής», χωρίς, όμως, αυτή να διαθέτει πραγματικό έδαφος για να υλοποιηθεί.

Η κριτική που ασκούσαν οι αριστεριστικές οργανώσεις στον τρόπο που οι δυνάμεις της «Αντι - δικτατορικής ΕΦΕΕ» και του «Ρήγα Φεραίου» προσέγγιζαν το θέμα της μορφής των υπό ίδρυση πανεπιστημίων και το συναφές ζήτημα της διάρθρωσης των προγραμμάτων των διάφορων σχολών τους, ότι, δηλαδή, η ρίζα των φοιτητικών προβλημάτων βρισκόταν στον ταξικό χαρακτήρα του πανεπιστημίου και κατ' επέκταση της κοινωνίας²⁰⁹, έκανε ακόμα πιο ανάγλυφη την ασάφεια του όρου «προς όφελος του λαού» και εκείνου

²⁰⁸ Βλ. το άρθρο «Για την ανάπτυξη του αντιδικτατορικού φοιτητικού κινήματος» σε περιοδικό «Κομμουνιστική Επιθεώρηση», τεύχη 11- 12, Νοέμβριος-Δεκέμβριος 1972, σελ 64.

²⁰⁹ Βλ. Στ. Λυγερός *Φοιτητικό Κίνημα και ταξική πάλη....* τομ Β', σελ 72.

που διακήρυττε την πρόθεση «δημοκρατικής σχεδιοποίησης της Παιδείας και ανταπόκρισης της στις πραγματικές ανάγκες της χώρας».

Η πτώση της δικτατορίας στα 1974 δε θα αναστείλει ούτε την πρόθεση ίδρυσης ενός νέου ανώτατου εκπαιδευτικού ιδρύματος στο νησί αλλά ούτε και τις αντιμονοπωλιακές διακηρύξεις της Ένωσης των Κρητών Φοιτητών. Ακολουθώντας τις ορίζουσες και τη συλλογιστική του φοιτητικού κινήματος στα χρόνια της δικτατορίας, η Φ.Ε.Κ του 1975 θα επαναλάβει τα περί «προοδευτικού και δημοκρατικού πανεπιστημίου», τις θέσεις για ένα ίδρυμα «ανεξάρτητο από ντόπια και ξένα μονοπώλια».

Πρότυπο προς αποφυγή, τώρα, είναι το πανεπιστήμιο της Πάτρας, αλλά και τα Κ.Α.Τ.Ε.Ε, προορισμένα από τη δικτατορία, κυρίως, να παράγουν κατώτερο τεχνικό δυναμικό. Οι φήμες ότι το νέο ίδρυμα επρόκειτο να στηριχθεί στις χρηματοδοτήσεις της Διεθνούς Τράπεζας, κατά το ανάλογο εκείνου της Πάτρας επέτεινε την «αντιμονοπωλιακή» τοποθέτηση και παρόξυνε το συναφή προς αυτή λόγο της Φ.Ε.Κ²¹⁰

Το παράλληλο ζήτημα της επιλογής έδρας για το νέο πανεπιστήμιο ξαναρχόταν τώρα επιτακτικά στο προσκήνιο, διχάζοντας τον κρητικό λαό οξύνοντας τον στενό τοπικισμό και αναγκάζοντας τη Φ.Ε.Κ του Μάη του '75 να διαπιστώσει πως η όλη κίνηση οφειλόταν στην προσπάθεια της κυβέρνησης Καραμανλή να αποπροσανατολίσει. Οι κρήτες φοιτητές του

²¹⁰ Βλ. την Ανακοίνωση της Φ.Ε.Κ για το Πανεπιστήμιο Κρήτης. Εφημ. «Πατρίς» 2 Μαΐου 1975, αφ 8618.

’75, αφού απέρριπταν το διάταγμα Παττακού, που όριζε την έδρα του νέου ιδρύματος, αφού έκριναν ως αναρμόδια πορίσματα και επιτροπές του Υπουργείου Παιδείας, που είχαν την ευθύνη να επιλέξουν έδρα γι’ αυτό²¹¹, πρότειναν τη δημιουργία μιας Παγκρήτιας Επιτροπής, στην οποία θα συμμετείχαν ισάξια όλα τα κόμματα, εκπρόσωποι των παραγωγικών τάξεων του νησιού, εκπρόσωποι της τοπικής αυτοδιοίκησης και των επιστημόνων και τέλος, εκπρόσωποι των φοιτητών. Προέβλεπε, παράλληλα, την ανάθεση σ’ ένα χωροταξικό γραφείο της μελέτης για το που θα γινόταν το νέο ίδρυμα.²¹²

Τόσο οι μεταδικτατορικές διακηρύξεις της Ένωσης Κρητών Φοιτητών για ένα τοπικό πανεπιστήμιο με χαρακτήρα δημοκρατικό και προοδευτικό, όσο και οι απόψεις για τη συγκρότηση μιας Παγκρήτιας Επιτροπής με ίση συμμετοχή μιας χορείας τοπικών παραγόντων (κομμάτων, τοπικής αυτοδιοίκησης, επιστημόνων, επαγγελματιών και φοιτητών), που θα γνωμοδοτούσε για την επιλογή της πόλης που θα φιλοξενούσε το νέο ίδρυμα, παρέπεμπαν στις τοποθετήσεις, του Γενάρη του ’73, περί ικανοποίησης του «βασικότερου παμφοιτητικού αιτήματος» της δημοκρατικοποίησης του Πανεπιστημίου. Αυτό οριζόταν, πρώτα απ’ όλα, ως συμμετοχή στις αποφάσεις για τη διοίκηση των ΑΕΙ μόνο των ενδιαφερόμενων πανεπιστημιακών ομάδων και ως «απομάκρυνση κάθε προσώπου άσχετου με τα πανεπιστημιακά συμφέροντα από τη διοίκηση των πανεπιστημίων».²¹³

Τώρα, επιπλέον, έχοντας ν’ αντιμετωπίσει το ακανθώδες θέμα της έδρας του νέου ιδρύματος, χρωμάτιζε τον ορισμό «δημοκρατικό πανεπιστήμιο» με το δικαίωμα μιας σειράς παραγόντων της τοπικής κοινωνίας να εκφέρουν γνώμη για την επιλογή της καταλληλότερης πόλης.

Και ο προδικτατορικός σύλλογος των κρητών σπουδαστών και εκείνος της περιόδου της δικτατορίας και των πρώτων χρόνων μετά την αποκατάσταση της δημοκρατίας θα χειριστούν το αίτημα της δημιουργίας ενός νέου ανώτατου εκπαιδευτικού ιδρύματος στο νησί δευτερευόντως με κριτήρια τοπικά και κυρίως με βάση την τρέχουσα

²¹¹ *ibidem*,

²¹² Βλ το άρθρο με τίτλο «Σύσκεψη των αποφοίτων για τα θέματα της Παιδείας». Εφημ. «Πατρίς», 27 Μαΐου 1975, αφ 8.638.

²¹³ Βλ. την ενότητα «Ανώτατη Εκπαίδευση» στο «Αφιέρωμα στην Παιδεία», σελ 23 Περιοδικό «Ξαστεριά», τεύχ. 1, Περίοδος Β’, Γενάρης 1973. Ο όρος «δημοκρατικό Πανεπιστήμιο», οι διακηρύξεις περί εκδημοκρατισμού και Δημοκρατικοποίησης της Ανώτατης εκπαίδευσης, που θα επικριθούν εντονότατα από τις αριστεριστικές, υπερεπαναστατικές οργανώσεις στην περίοδο της Δικτατορίας, θα προσδιοριστούν ως κατοχύρωση του δικαιώματος των πολλών πρόσβασης στην πανεπιστημιακή εκπαίδευση, ως απόδοσης στο λαό, την αφηρημένη και γενική αυτή έννοια, των επιτευγμάτων της τεχνολογίας και της εκβιομηχάνισης, ως αλλαγή του περιεχόμενου της ανώτατης παιδείας και ταύτισής της με τον όρο πολυτεχνικότητα.

συλλογιστική του φοιτητικού κινήματος. Δίχως, να παραβλέπεται η σκέψη, διατυπωμένη και από τους ίδιους για τις ευεργετικές επιδράσεις στην οικονομική ζωή, στην πνευματική κατάσταση, στην ανύψωση του μορφωτικού επιπέδου των κατοίκων της ελληνικής επαρχίας, που η ίδρυση ενός νέου πανεπιστημίου θα συνεπαγόταν²¹⁴, σταθερά η προοπτική της δημιουργίας του θα συνδεθεί από τους κρήτες φοιτητές με τις συνολικές αντιλήψεις του ελληνικού φοιτητικού κινήματος.

Οι θέσεις του Συλλόγου για το ζήτημα περισσότερο άπτονταν του γενικού προβλήματος της χώρας και λιγότερο επεδίωκαν να ικανοποιήσουν ένα αίτημα τοπικού χαρακτήρα και διάστασης. Γι' αυτό κάθε στρέβλωση που θα παρατηρηθεί σε σχέση με το θέμα, δε συνιστούσε ίδιον και χαρακτηριστικό, αυτοτελές, του κρητικού σπουδαστικού κόσμου αλλά κομμάτι και τμήμα των εγγενών αδυναμιών ολόκληρου του ελληνικού φοιτητικού χώρου.

Το ζήτημα του κρητικού πανεπιστημίου στις δεκαετίες 1960 και 1970 δεν μπορεί ν' αντιμετωπιστεί σ' άλλη βάση, παρά σ' εκείνη της ανάγκης της ελληνικής οικονομίας και παραγωγής να εκσυγχρονιστεί, να τεχνοκρατικοποιηθεί, ν' απαλλαγεί από τα σύνδρομα και τους αναχρονισμούς μιας εκπαίδευσης παρωχημένης, προσαρμοσμένης στο 19^ο και όχι στον 20^ο αιώνα. Η ορθή επισήμανση των αδυναμιών αυτών κυρίως από το φοιτητικό κίνημα των δεκαετιών 1960 και 1970 συμπεριλαμβανομένων και των κρητών σπουδαστών, ατυχώς, δε θα συνδυαστεί και με την παράλληλη επισήμανση του ποιος επρόκειτο ν' ωφεληθεί από την ανανέωση του εκπαιδευτικού χώρου και ιδιαίτερα του ανώτατου.

Μολονότι, το φοιτητικό κίνημα θα τοποθετηθεί σταθερά υπέρ των λαϊκών συμφερόντων και μολονότι θα δει την αναγέννηση της εκπαίδευσης ως βήμα για την εθνική ανεξαρτησία και ως μέσο για την ανάπτυξη της χώρας²¹⁵, εξίσου, θ' αρνηθεί να προσδιορίσει επαρκώς τον τρόπο με τον οποίο η ανανέωση της ανώτατης παιδείας θα γινόταν κτήμα όλων των κοινωνικών τάξεων και κατηγοριών.

Το ζήτημα των δημοτικών εκλογών

Τον Ιούλιο του 1964 μια ομάδα κρητών σπουδαστών, «απηχώντας τα αισθήματα όλων των Ηρακλειωτών φοιτητών της Αθήνας» θα δημοσιεύσει μια ανακοίνωση για τις επικείμενες δημοτικές εκλογές στην

²¹⁴ Βλ το Χρονικό με τίτλο «Το Γ' Πανεπιστήμιο», σελ 9,10,25 Περιοδικό «Ξαστεριά», τεύχ. 2, Περίοδος Γ, Δεκέμβριος 1964.

²¹⁵ Βλ. Β. Ζεβελάκης «Το Α' Συνέδριο της ΕΦΕΕ (5^ο Πανσπουδαστικό)», σελ 28-35. Περιοδικό «Ξαστεριά», τεύχ. 1, Περίοδος Γ', Μάιος 1964.

πόλη του Ηρακλείου²¹⁶. Αν και το ζήτημα έδειχνε στενά τοπικό, ωστόσο τα θέματα που έθιγε αλλά και οι λύσεις, που πρότεινε το ανήγαγαν σε αντικείμενο ευρύτερου ενδιαφέροντος.

Η μεταφορά μεγάλου μέρους της δραστηριότητας των τοπικών σπουδαστικών συλλόγων στους τόπους καταγωγής και η προσπάθεια να ανυψωθεί η πολιτιστική και πολιτική ζωή στην ελληνική περιφέρεια, επίσης βασικό τους καθήκον, δικαιολογούσε τέτοιου τύπου παρεμβάσεις και επέβαλλε την ανάγκη συνεργασίας με τις κατά τόπους δημοτικές αρχές.

Με την ανακοίνωση του 1964 ο σύλλογος έπαιρνε σαφή θέση για τις δημοτικές εκλογές στην πόλη του Ηρακλείου. Χαρακτηρίζοντας η δημοτική αρχή της τετραετίας 1960 – '64 ως «χρεωκοπημένο δημοτικό καθεστώς» επεσήμαινε μια σειρά αδυναμιών και προβλημάτων. Κατ' αρχήν, έκανε λόγο για άθλια κατάσταση στον τομέα του εκπολιτισμού, υποστηρίζοντας ότι «τα ελάχιστα πνευματικά σωματεία που δημιουργήθηκαν κατήντησαν φιλολογικά σαλόνια για λίγους υπερήλικες αφήνοντας τις πλατιές μάζες και τη νεολαία μακριά»²¹⁷. Εξαιρώντας την Εταιρεία Κρητικών Ιστορικών Μελετών (Ε.Κ.Ι.Μ) και το Ιστορικό Μουσείο της πόλης για λόγους, μάλλον, καθαρά πολιτικούς, διαπίστωνε προχειρότητα από μεριάς της δημαρχίας Κρασαδάκη στους τομείς του τουρισμού και του εκπολιτισμού.

Τόνιζε, παράλληλα, την πολεοδομική αναρχία της πόλης και επεσήμαινε την τραγικότητα της κατάστασης σε μια σειρά από εργατικούς συνδικισμούς. Μαζί με την προχειρότητα, συνοδοιπορούσε, κατά τα λεγόμενα τους, ο ερασιτεχνισμός.

Η λύση βρισκόταν στην ανατροπή του σημερινού δημοτικού συμβουλίου, ώστε «ν' ανυψωθεί, ανεξαρτητοποιηθεί και ενισχυθεί με τις αναγκαίες αρμοδιότητες ο θεσμός της τοπικής αυτοδιοικήσεως» αλλά και «για να γίνει σοβαρή μελέτη και προγραμματισμός και να εξασφαλισθούν οι οικονομικοί πόροι, για να ιεραρχηθούν οι ανάγκες της πόλης και να λυθούν τα χρονίζοντα προβλήματα των εργατικών

²¹⁶ Βλ. την ανακοίνωση για τις δημοτικές εκλογές στο Ηράκλειο, το 1964, που υπέγραψαν οι Γ. Ζεβελάκης (Γεωπονικής) Κ. Τζίκας (ΕΜΠ) Γ. Διαμαντούλης (Ιατρικής). Εφημ. «η Αλλαγή», 3 Ιουλίου 1964, αφ 692.

²¹⁷ *ibidem*. Επίσης συναφής θα είναι η κριτική που θα διατυπωθεί από τις στήλες της εφημερίδας «η Αλλαγή» του Ηρακλείου για την κατάσταση στον εκπολιτιστικό Σύλλογο της πόλης «Λόγος και Τέχνη» και την αδυναμία του να δημιουργήσει δεσμούς με τη νεολαία. Σημειωνόταν χαρακτηριστικά: «Πριν λίγες μέρες αναλύσαμε την κατάσταση που επικρατούσε στον «Λόγο και Τέχνη». Η παντελής έλλειψη εκδηλώσεων και η ευθύνη του Συλλόγου στην πνευματική και εκπολιτιστική ανάπτυξη της πόλης προσέδωσε στην κριτική μας κάποια οξύτητα. Ο Σύλλογος πρέπει να δημιουργήσει δεσμούς με τη νεολαία που βρίσκεται απροσανατόλιστη. Υπάρχει μεγάλη αναγκαιότητα να δημιουργηθεί τμήμα νέων που θα αποτελέσει τον πόλο έλξης των νέων μας και θα τους οδηγήσει στους δρόμους του σωστού πνευματικού προσανατολισμού». Εφημ. « Αλλαγή», 28 Ιουλίου 1964, αφ 713.

συνοικισμών, για να έχουμε μια πόλη χαρούμενη, όμορφη, εκσυγχρονισμένη για όλους, μια πόλη που θα την στολίζουν βιβλιοθήκες, παιδικοί σταθμοί, θέατρα, αίθουσες διαλέξεων, εκπολιτιστικές λέσχες για νέους και άλλα αξιόλογα έργα που στερείται η πόλη μας.»

Την ίδια ημέρα από τη δημοσίευση αυτή, επίσης στην εφημερίδα «η Αλλαγή», θα δημοσιευθεί ένας εκτενής λόγος του υποψήφιου δημάρχου Ανδρέα Καλοκαιρινού.²¹⁸ Ανάμεσα στα βασικότερα σημεία της ομιλίας του, ξεχώριζαν οι τοποθετήσεις για την ανάγκη ανύψωσης του θεσμού της τοπικής αυτοδιοίκησης και εκείνες για την πολιτιστική αναβάθμιση της πόλης.

Οι δημοτικές εκλογές του 1964 στην πόλη του Ηρακλείου ουσιαστικά, αντιστοιχούσαν σε μια αντιπαράθεση ανάμεσα σε δυο πολιτικές γραμμές, σε δυο πολιτικές αντιλήψεις για το ρόλο της τοπικής αυτοδιοίκησης και σε τελική ανάλυση σε δύο σχετικά διαφορετικές προσεγγίσεις για το μέλλον της πόλης. Από τη μια βρισκόταν μια φιλελεύθερη, σχεδόν αμιγώς κεντρώα αντίληψη, που έβλεπε την τοπική αυτοδιοίκηση σε σύνδεση με την κεντρική εξουσία, που ενδιαφερόταν, κυρίως, για την υλική πρόοδο της πόλης και την ανάπτυξή της στους τομείς του εμπορίου και του Τουρισμού²¹⁹. Η πλευρά αυτή, η πλευρά Κρασαδάκη, θα συγκεντρώσει τα πυρά μιας δημοτικής παράταξης που ενδιαφερόταν, εξίσου, ν' αναπτύξει την πόλη τουριστικά, αναζητώντας, όμως, την κατά το δυνατό αυτοτέλειά της από το κεντρικό κράτος και την παράλληλη πρόοδο της πόλης στον πολιτιστικό τομέα.

Η τελευταία αυτή δημοτική παράταξη, με επικεφαλής του Ανδρέα Καλοκαιρινό, απόγονο μιας από τις μεγαλύτερες μεγαλοαστικές οικογένειες της πόλης και άνθρωπο με πραγματικές πνευματικές

²¹⁸ Βλ. «Ο μνημειώδης λόγος του κ. Α Καλοκαιρινού. Εφημ «η Αλλαγή», 3 Ιουλίου 1964, αφ 692.

²¹⁹ Για το ζήτημα των σχέσεων με την κεντρική εξουσία είναι χαρακτηριστικές οι επαναλαμβανόμενες κατηγορίες των πολιτικών αντιπάλων του Κρασαδάκη για σχέσεις του με την κυβέρνηση της Ε.Ρ.Ε και η άρνηση να του δοθεί επισήμως το χρίσμα από την κυβέρνηση της «Ένωσης Κέντρου» στις δημοτικές εκλογές του '64. Για, δε, την επιθυμία της δημοτικής διοίκησης του 1960-'64 να προοδεύσει υλικά η πόλη στους τομείς του τουρισμού και του εμπορίου, βλέπε για παράδειγμα την παραχώρηση του οικοπέδου στην περιοχή του Λιμενικού Περιπτέρου (Μπεντενάκι) – στο χώρο όπου άλλοτε βρισκόταν η Εβραϊκή Συναγωγή της πόλης - στον Ελληνικό Οργανισμό Τουρισμού (Ε.Ο.Τ) και την οικοδόμηση μιας αρχιτεκτονικής ξενοδοχειακής καρικατούρας 221 κλινών, που μόνο, κατά φαντασία, σχετιζόταν με τα σχέδια και τις προτάσεις για ξενοδοχεία του Ε.Ο.Τ του μεγάλου αρχιτέκτονα Κωνσταντινίδη. Ακόμα, βλέπε την οικοδόμηση της Δημοτικής Λαχαναγοράς, των Δημοτικών Λουτρών, του Δημοτικού κτιρίου της πλατείας Δασκαλογιάννη, κτισμάτων με παντελή απουσία του στοιχείου της αισθητικής. Παράλληλα η ιδιωτική πρωτοβουλία θα οικοδομήσει τα πρώτα ξενοδοχεία στην πόλη κατεδαφίζοντας τα τελευταία μνημεία – ερειπιώνες της βενετικής παρουσίας, όπως την εκκλησία της *Madonnina del foro*.

ανησυχίες (γεν. γραμματέας της Ε.Κ.Ι.Μ, πρόεδρος του Ιστορικού Μουσείου που στεγαζόταν σε οικογενειακό κληροδότημα), θα θέλξει ένα μεγάλο μέρος σπουδαστών και ασφαλώς την αριστερόστροφη διοίκηση του '64

Από την άλλη, η παράταξη Κρασαδάκη θα συμπεριλάβει στο ψηφοδέλτιο των εκλογών του 1964. και μερικά πρόσωπα που ανήκαν ως και κάποια χρόνια πριν, στο σύλλογο των κρητών σπουδαστών και εξακολουθούσαν να διατηρούν μια πιο χαλαρή σύνδεση μ' αυτόν²²⁰.

Με το εκτενές δημοσίευμα των φοιτητών της 2^{ης} Ιούλη του '64 για τις δημοτικές εκλογές στην πόλη και με τις συναφείς για το ζήτημα ομιλίες του Καλοκαιρινού, τίθονταν, κατ' ουσίαν, όπως, εν πολλοίς, έχει ξεκαθαριστεί, ως τώρα, τρία ζητήματα. Πρώτο, η ανάληψη πραγματικών αρμοδιοτήτων από την τοπική αυτοδιοίκηση, ήτοι η ανάγκη ενδυνάμωσης των περιφερειακών διοικητικών θεσμών απέναντι σε ένα εξαιρετικά ισχυρό, σχεδόν, παντοδύναμο κεντρικό κράτος, δεύτερον, ο προσδιορισμός του χαρακτήρα και του είδους της μελλοντικής οικονομικής ανάπτυξης της πόλης (εμπορικός – τουριστικός, κι όχι πια αγροτικός) και τρίτο η περαιτέρω οργάνωση της προσπάθειας πολιτιστικής αναβάθμισής της και διάχυσης του πολιτισμού σε όλα τα κοινωνικά στρώματα και τις ηλικιακές κατηγορίες, ιδιαίτερα τους νέους. Τα υπόλοιπα θέματα, χωρίς να είναι δευτερεύοντα ή έκκεντρα στη συλλογική της διοίκησης του '64, δεν αποτελούσαν κεντρικό πυρήνα του υποστηρικτικού προς τον Καλοκαιρινό λόγου τους, αλλά, κυρίως το μέσο για να φανούν οι αδυναμίες και οι παραλείψεις της παρελθούσας τετραετούς διαχείρισης Κρασαδάκη.

Προβάλλοντας την ανάγκη, το αίτημα ανεξαρτητοποίησης και ενίσχυσης της τοπικής αυτοδιοίκησης από το κεντρικό κράτος και μαζί το παράλληλο της πολιτιστικής άνδρωσης του Ηρακλείου, ο σύλλογος ουσιαστικά εξέθετε στο σύνολό τους τις αιτίες, που είχαν δημιουργήσει τα προβλήματα της αστυφιλίας, της μετανάστευσης προς το αθηναϊκό κέντρο, της εγκατάλειψης της ελληνικής επαρχίας της άνισης ανάπτυξης πρωτεύουσας και περιφερειών. Έθιγε, δηλαδή, όλα τα προβλήματα δομών της ελληνικής κοινωνίας στις δυο πρώτες μεταπολεμικές δεκαετίες, του '50 και του '60 και επανέφερε με τη συνδρομή ή και την επίνευση μιας σειράς τοπικών παραγόντων αντιλήψεις για την πολιτική οργάνωση της χώρας, που, εν πολλοίς, ανάγονταν στα πολιτικά αιτούμενα και συμβαίνοντα σε άλλες εποχές. (θεσμός των κοινοτήτων επί τουρκοκρατίας, κοινοτική οργάνωση στην Αντίσταση).

Η επικαιροποίηση των πολιτικών αυτών αιτούμενων, ήταν αποτέλεσμα τόσο του μαρασμού και των οξύτατων προβλημάτων που

²²⁰ Βλ. το ψηφοδέλτιο Κρασαδάκη των εκλογών του 1964 που περιελάμβανε τουλάχιστον δυο ονόματα παλαιών φοιτητών - μελών του Συλλόγου. (Φ. Ιωαννίδης, Γ. Σερπετσιδάκης).

αντιμετώπιζε η ελληνική περιφέρεια, όσο και του αυταρχισμού που είχε επιδείξει το κεντρικά συγκροτημένο ελληνικό κράτος απέναντι σε κάθε προοδευτική πολιτική άποψη, αλλά και σε κάθε ιδέα περιφερειακής οργάνωσης της διοίκησης, στις δεκαετίες 1950 και 1960. Με το αίτημα του '64 για ανεξαρτητοποίηση και ενίσχυση της τοπικής αυτοδιοίκησης, οι κρήτες σπουδαστές και μαζί ένας κύκλος πολιτικών δυνάμεων στην πόλη του Ηρακλείου, εκδήλωναν την προτίμησή τους σε δοκιμασμένους θεσμούς, όπως την αυτοδιοίκηση και την κοινότητα, θεσμούς που αντικατέστησαν, το μεν πρώτο, το σχήμα διοικούντες - διοικούμενοι, το δε άλλο, η έννοια «κράτος».

Η προσπάθεια υλοποίησης του στόχου αυτού και το αίτημα για μια πόλη «όμορφη, χαρούμενη, εκσυγχρονισμένη για όλους», επέβαλε την ανάγκη για οικονομικό προγραμματισμό και για εξασφάλιση των αναγκαίων οικονομικών πόρων από τη νέα δημοτική αρχή. Σύμφωνα και με τους σπουδαστές, οι πόροι αυτοί θα προέκυπταν από εισοδήματα, όπως το τουριστικό. Παράλληλα, η διεύρυνση των τουριστικών απασχολήσεων στην πόλη, στο νομό και στην Κρήτη, γενικά, αντιμετωπιζόταν ως το μέσο συγκράτησης του ντόπιου πληθυσμού και διατήρησης του ενεργού ανθρώπινου δυναμικού, ιδιαίτερα στην διετία 1963 – '65, περίοδο επίτασης του μεταναστευτικού ρεύματος από το νησί.²²¹

Πέρα από το πολιτικό επιφαινόμενο, που συνιστούσε η αντιπαράθεση των δημοτικών εκλογών του 1964 στην πόλη, οι διαπιστώσεις του συλλόγου των κρητών σπουδαστών για το θέμα έδειχναν, για μια ακόμα φορά, πως τα εντόπια ζητήματα μπορούσαν να γίνουν η αφορμή για να λυθούν προβλήματα και αδυναμίες σε πανελλήνιο επίπεδο. Οι αιτιάσεις που συχνά –πυκνά διατυπώνονταν για τα πραγματικά όρια δράσης ενός εκάστου τοπικού σπουδαστικού συλλόγου, οι απόψεις που ήθελαν τον τοπικό σπουδαστικό συνδικαλισμό να λειτουργεί διαιρετικά και όχι συνθετικά²²², οι κατηγορίες, τέλος, για πολιτικαντισμό, δίχως να είναι τελείως απορρίψιμες, αποδεικνύονταν σχεδόν, υπερβολικές.

²²¹ Στις τοπικές εφημερίδες θα δημοσιευτούν από τις αρχές της δεκαετίας του '60 ένας ατελεύτητος αριθμός άρθρων που αναφέρονταν στο ζήτημα της τουριστικής ανάπτυξης του νησιού, ως λύσης στο οικονομικό πρόβλημα. Ενδεικτικά, βλέπε Στέλιος Μαρκατάτης «Μια λύση: ο Τουρισμός», όπου σημειωνόταν: «Ο οικονομικός μαρasmus του νησιού μας κάθε μέρα και μεγαλώνει. Και όμως το νησί μας δεν θα 'πρεπε ποτέ να νοιώσει ούτε για λίγο τις οικονομικές δυσκολίες, αφού θα 'πρεπε να ζεί μόνο απ' τον Τουρισμό.» Εφημ. «η Αλλαγή», 10 Φεβρουαρίου 1962, αφ 112.

²²² Βλ. το άρθρο «Ο τοπικός Φοιτητικός Συνδικαλισμός. Κάτω από το πρίσμα του 4^{ου} Πανσπουδαστικού Συνεδρίου», σελ. 9-12. Περιοδικό «Ξαστεριά», τεύχ. Α', Περίοδος Β', Μάιος 1963, όπου αναφέρονταν αναλυτικά αυτές οι αιτιάσεις και επιχειρείτο η ανασκευή τους.

Προοδευτικά, στις τρεις μεταπολεμικές δεκαετίες και παρά τις, κατά περίπτωση, αποκλίσεις (π.χ. η περίπτωση της ίδρυσης ενός νέου επαρχιακού Πανεπιστημίου και οι αντιπαλότητες, που αυτό δημιουργούσε ανάμεσα στα μέλη των τοπικών σπουδαστικών συλλόγων), η συσσωμάτωση των κρητών σπουδαστών – μείζον κομμάτι του τοπικού συνδικαλισμού - θα ενεργήσει αφορμώμενη από το τοπικό για να θίξει το πανελλαδικό και το γενικό. Η διαίρεση, λοιπόν, του όλου (φοιτητικό κίνημα) σε μέρος (τοπικός συνδικαλισμός) δεν ήταν κατά τα φαινόμενα, διάσπαση ουσίας, αλλά διαχωρισμός λειτουργικός.

Θ) Η έννοια «Λαός» και η χρήση της από το σύλλογο.

Η πολυχρησιμοποιημένη έννοια «Λαός» δε θα εξαιρεθεί από το πολιτικό λεξιλόγιο του συλλόγου των κρητών σπουδαστών σε καμία από τις τρεις δεκαετίες του μεταπολεμικού του βίου. Επιδιώκοντας το σωματείο άλλοτε, να κατοχυρώσει τα πολιτικά δικαιώματα των λαϊκών στρωμάτων της χώρας, άλλοτε, να τα κινητοποιήσει κι άλλοτε, να δικαιολογήσει τις ενέργειες και τις πρωτοβουλίες του, θα κάνει συχνή αναφορά στον όρο. Η έννοια, στην αντίληψη του σωματείου ταυτιζόταν, κατά περίπτωση, με τους κρήτες, συχνότερα, συνολικά με τους Έλληνες και άλλοτε αναφερόταν στον πληθυντικό, ως «λαοί του κόσμου».

Σπάνια, το περιεχόμενο του όρου θα λάβει κοινωνική χροιά και σημασία, αντίθετα, συχνότερα ο προσδιορισμός του θα είναι γενικός και αφηρημένος, πολλές φορές μάλιστα, ταυτόσημος και ανάλογος, με εκείνον των αστικών πολιτικών σχηματισμών.

Η δεκαετία του 1960, τόσο στο στενό ελλαδικό χώρο, όσο και παγκόσμια θα σημαίνει την επαναανάκλυψη του όρου «λαός». Σε παγκόσμιο επίπεδο, η κρίση των αποικιακών αυτοκρατοριών και η αμφισβήτηση της ιδέας περί «εθνικού» consensus στο εσωτερικό των δυτικών κοινωνιών θα οδηγήσει στην αναβάθμιση της έννοιας, θα διαμορφώσει ένα λόγο εθνολογικό και ανθρωπολογικό, θα κατευθύνει του ειδικούς προς τη μελέτη του λαϊκού πολιτισμού²²³.

Παράλληλα με την παγκόσμια αυτή πραγματικότητα, στον ελλαδικό χώρο θα σημειωθεί μια ανάλογη κίνηση. Η φαλκίδευση και ο περιορισμός των πολιτικών δικαιωμάτων των πολλών, η σε μάκρος πολιτική ανωμαλία, το καθεστώς «έκτακτης ανάγκης» των δεκαετιών 1950 και 1960, η αμφισβήτηση των λαϊκών ελευθεριών, διαμόρφωναν συνθήκες ευνοϊκές για την προβολή του όρου και κάθε άλλου στοιχείου που συναπτόταν προς αυτόν.

Κυρίως, από το 1960, ο σύλλογος θα δείξει έμπρακτα το ενδιαφέρον του για τον όρο. Αφού προσδιόρισε τη «Μάχη της Κρητης»

²²³ Γκέοργκ Ίγκερς *Η Ιστοριογραφία στον 20^ο αιώνα*, εκδ Νεφέλη, Αθήνα 1999, σελ 19.

ως μάχη λαϊκή και αφού τοποθετήθηκε ευνοϊκά απέναντι σ' ό,τι συγκροτούσε την έννοια «λαϊκός πολιτισμός» και στην ανάγκη διάσωσής του, θα επισημάνει έμμεσα, πλην όμως εύστοχα, το δικαίωμα του λαού να προασπίζει την ελευθερία του και να μην αρκείται σε εκπροσωπήσεις²²⁴.

Η αγωνιστικότητα με την οποία ο σύλλογος θα αντιμετωπίσει ζητήματα, όπως εκείνο της εγκατάστασης νατοϊκού πυραυλικού κέντρου στο νησί, θα δικαιολογηθεί από το γεγονός, πως οι νέοι αποτελούσαν την πρωτοπορία του αγώνα για «προκοπή και ευτυχία του τόπου». Σχεδόν, σταθερά οι κρήτες σπουδαστές θα διακηρύξουν τη σύνδεσή τους με το λαό, θα βεβαιώσουν πως κάθε ενέργειά τους γίνεται στο όνομά του, πως οι ίδιοι ακολουθούσαν «πολιτική εξυπηρέτησης λαϊκών και φοιτητικών συμφερόντων»²²⁵.

Η εκτροπή του Ιουλίου του 1965 θα αποτελέσει το κατεξοχήν πεδίο άρθρωσης ενός λόγου με επίκεντρο την έννοια «Λαός». Οι όροι «λαϊκή θέληση» και «λαϊκή κυριαρχία» έμπαιναν τώρα στο καθημερινό πολιτικό τους λεξιλόγιο. Στην τρέχουσα πολιτική αντιπαράθεση η φωνή των Νέων γινόταν ισοδύναμη της φωνής του Λαού και αντιπαράθετο στους πολιτικούς αντιπάλους, που χαρακτηρίζονταν ως «κάπηλοι του έθνους» και «ορκισμένοι εχθροί του Λαού και της Δημοκρατίας»²²⁶.

Ο Λαός αποκτούσε πολιτική υπόσταση και σημασία, είχε «συναίσθηση της δύναμης και των δικαιωμάτων του» και ήταν σε θέση να συγκροτήσει «μέτωπο πάλης» για να εφαρμόσει το Σύνταγμα²²⁷. Το μέτρο της καταγγελίας στον Λαό, των καταπατήσεων των δημοκρατικών ελευθεριών από τις κυβερνήσεις μετά τον Ιούλιο του '65 ή των πειθαρχικών διώξεων σε βάρος φοιτητών από το καθηγητικό κατεστημένο της εποχής γινόταν πρακτική απολύτως αναγκαία.²²⁸

²²⁴ Βλ. την ομιλία του Μαν. Μυλωνάκη «Η μάχη του Ανθρώπου». Περιοδικό «Ξαστεριά», τεύχ. Β', Περίοδος Α', Μάιος – Ιούνιος 1960, σελ 4,5,6,8.

²²⁵ Βλ. την Ανακοίνωση του Διοικητικού Συμβουλίου με την οποία εξηγούσε τους λόγους για τους οποίους άσκησε μήνυση στην εφημερίδα των Χανίων «Κήρυξ». Εφημ. «Η Αλλαγή», 11 Φεβρουαρίου 1967, αφ 1.456.

²²⁶ *ibidem*.

²²⁷ Βλ. το άρθρο του Μ. Συμβουλάκη «Ας τολμήσουν». Εφημ «Η Αλλαγή», 7 Σεπτεμβρίου 1966, αφ 1.355.

²²⁸ Βλ. το άρθρο «Το Ηράκλειο έδωσε πάλιν το παρόν εις το προσκλητήριο. Η χθεσινή επιβλητική συγκέντρωσις Κρητών Σπουδαστών. Ζητείται από τον βασιλέα η διενέργεια εκλογών», όπου οι σπουδαστές θα τονίσουν: «Καταγγέλεται εις τον Ελληνικόν λαόν η αγρία δολοφονία του φοιτητού Σ. Πέτρουλα καθώς και το αιματοκύλισμα των φοιτητών εις Αθήνας και Θεσσαλονίκη. Καταγγέλλεται η καταπάτησις των ακαδημαϊκών ελευθεριών υπό της κυβερνήσεως Νόβα». Εφημ. «Η Αλλαγή», 23 Ιουλίου 1965, αφ 1013. Ή με αφορμή τις πειθαρχικές διώξεις φοιτητών, το άρθρο «Οι Κρήτες φοιτητές καταγγέλουν τον καθηγητή κ. Νικ. Τωμαδάκη». Εφημ. «Η Αλλαγή», 10 Μαΐου 1966, αφ 1.253.

Ο σύλλογος στη δεκαετία 1965 – '67 λειτουργούσε, έτσι, περίπου σαν τον σπινθήρα, τον καταλύτη για την αφύπνιση των λαϊκών στρωμάτων. Αν και σε καμιά περίπτωση, ο λόγος τους δεν είχε διαστάσεις ευρύτερες, από εκείνες, που εξαντλούνταν στα όρια της αποκατάστασης της δημοκρατικής νομιμότητας, αν και εν ολίγοις δε διεκδικούσαν τίποτα παραπάνω από την κατοχύρωση της αξίας της λαϊκής εντολής, αν και δεν έβλεπαν την πραγμάτωση της αληθινής δημοκρατίας πέραν του πολιτικού πεδίου, εν τούτοις, αναγνώριζαν το σαφές πολιτικό δικαίωμα των πολλών να κατοχυρώσουν τις λαϊκές ελευθερίες.

Τα δημοκρατικά φρονήματα και η φιλελεύθερη δημοκρατική παράδοση του κρητικού λαού και γενικά του ελληνικού γίνονταν, τόσο, στη δεκαετία του '60, αλλά και αργότερα, σημείο σταθερό αναφοράς και δικαιολόγησης πρωτοβουλιών και ενεργειών του συλλόγου²²⁹. Έτσι το παρόν και οι απαιτήσεις του θεώνταν, αντιμετωπιζόνταν μέσα από την σκοπιά του παρελθόντος.

²²⁹ Βλ. για παράδειγμα την Ανακοίνωση του Συλλόγου Κρητών Σπουδαστών με αφορμή το θέμα της επίθεσης στον πρόεδρο του Σωματείου Μ. Συμβουλάκη από τη Χανιώτικη εφημερίδα «Κήρυξ». Σ' αυτήν, ανάμεσα στ' άλλα, αναφερόταν: «Από την εστία των δημοκρατικών αγώνων του Κρητικού λαού κληρονομήσαμε τη φωτιά και σεις (Κήρυξ και σία) την στάχτη». Εφημ. «Αλλαγή», 7 Ιουνίου 1966, αφ 1. 277. Η το ψήφισμα της Γενικής Συνέλευσης του Συλλόγου, το Δεκέμβρη του 1961: «Ο Σύλλογος Κρητών Σπουδαστών εκφραστής και συνεχιστής των υπερήφανων Κρητικών παραδόσεων, διαμαρτύρεται εντόνως κατά των πρωθυπουργικών απειλών εναντίον της Κρήτης και διακηρύσσει ότι ο κατ' εξοχήν δημοκρατικός Κρητικός λαός παραμένει αδούλωτος και απτόητος κατά πάσης αυτού στρεφόμενης απειλής». Εφημ. «Πατρίς», 7 Δεκεμβρίου 1961, αφ 4.547. Επεκτείνοντας, μάλιστα, τη συλλογιστική τους ταύτιζαν την ιδιότητα του κρητικού, του ανθρώπου που ανήκε στον κρητικό λαό, με τη συνέπεια και την πίστη, με την οποία αυτός ακολουθούσε τα κρητικά ιδεώδη, τους αγώνες του κρητικού λαού. Βλ για παράδειγμα τη Διαμαρτυρία του Συλλόγου κατά του Στ. Στεφανόπουλου και των κρητών υπουργών της Κυβέρνησής του, τον Ιούλιο του '66: «..... Καμμιά απορία δεν πρέπει να υπάρχει για την στάση και την αντίδραση των «υπουργών» που εκλέχτηκαν στην Κρήτη – και το λέμε έτσι - γιατί για μας οι άνθρωποι αυτοί έπαυσαν να είναι κρητικοί, έπαυσαν να έχουν σχέσιν με τα κρητικά ιδεώδη, με τους αγώνες του κρητικού λαού». Εφημ. «Πατρίς» 21 Ιουλίου 1966, αφ 5. 965. Σχεδόν, ταυτόσημη με την προηγούμενη θα είναι και η καταγγελία του Συλλόγου, το Μάη του '66, κατά του καθηγητή και κοσμήτορα της φιλοσοφικής σχολής Νικ. Τωμαδάκη, για τις πειθαρχικές διώξεις κατά δημοκρατών φοιτητών: «Αισθανόμαστε την υποχρέωση να απευθυνθούμε στον κρητικό Λαό και να καταγγείλωμε τον κ. Νικ. Τωμαδάκη κοσμήτορα και καθηγητή της Φιλοσοφικής Σχολής του Πανεπιστημίου Αθηνών, σαν ανάξιο πνευματικό άνθρωπο, όχι άξιο της Κρήτης και της Δημοκρατίας». Εφημ. «η Αλλαγή», 10 Μαΐου 1966 αφ 1.253 Και στην περίοδο της Δικτατορίας θα υπάρξουν ανακοινώσεις που συσχέτιζαν ευθέως τους δημοκρατικούς αγώνες του κρητικού λαού με τις αντίξοες περιστάσεις της εποχής και τις πρωτοβουλίες και αγώνες του Συλλόγου Βλ. την ανακοίνωση της Φ.Ε.Κ για τη «Μάχη της Κρήτης». Εφημ. «Πατρίς», 29 Μαΐου 1973, αφ 8.028.

Η πρωτοβουλία του συλλόγου στα 1964, να στηθεί μνημείο για την αντίσταση θα στηριχθεί στη σύμπτωση των δικών τους ιδανικών με όσα «συνέπαιρναν το λαό την εποχή της Χιτλερικής σκλαβιάς», ενώ οι δημοκρατικοί αγώνες της διετίας 1965 -'67 θα αντιμετωπιστούν ως «κληρονομιά των ανάλογων του κρητικού λαού».

Η επίκληση της νεότερης ελληνικής ιστορίας και των πρόσφατων πολιτικών περιπετειών του τόπου θα αξιολογηθεί από τους κρήτες σπουδαστές θετικά και θα χρησιμοποιηθεί στις διάφορες περιστάσεις και ανάγκες. Η καθιέρωση της Αβασίλευτης Δημοκρατίας το 1974 θα θεωρηθεί σαν βήμα «για εθνική ανεξαρτησία και λαϊκή κυριαρχία» προσκομίζοντας ως δικαιολογητικά την στάση της μοναρχίας σε μια σειρά από ιστορικά επεισόδια του πολιτικού βίου της χώρας²³⁰.

Αντίστοιχα, οι φόβοι για την επιβολή στρατιωτικής δικτατορίας στη χώρα τις παραμονές του Απρίλη του '67, θα επιχειρηθεί να αντικρουστούν με τη βοήθεια του ιστορικού προηγούμενου της δράσης του στρατηγού Μακρυγιάννη απέναντι στον Όθωνα και της συμπεριφοράς του στρατεύματος κατά την επανάσταση του 1843, προσδοκώντας «από τα στρατευμένα παιδιά του λαού μας» την υιοθέτηση ανάλογων συμπεριφορών²³¹.

²³⁰ Βλ. «Η Φοιτητική Ένωση Κρητών υπέρ της Αβασίλευτης Δημοκρατίας». Εφημ. «Πατρίς», 5 Δεκεμβρίου 1974, αφ 8.495.

²³¹ Βλ. το άρθρο «Ας τολμήσουν» του προέδρου των κρητών σπουδαστών Μ. Συμβουλάκη. Εφημ. «η Αλλαγή», 7 Σεπτεμβρίου 1966, αφ 1355.

Στη φρασεολογία του Σωματείου ο όρος «Λαός» δε θα ταυτιστεί συλλήβδην και μόνο με τον ελληνικό ή τον κρητικό. Θα χρησιμοποιηθεί εξίσου, στον πληθυντικό, ιδιαίτερα στη δεκαετία του '60, συνδεδεμένος με τα απανταχού της γης, λαϊκά κινήματα. Η υιοθέτηση από το σύλλογο αυτής της φρασεολογίας, εν πολλοίς, αποτέλεσε μια καθόλα λογική εξομοίωση της ελληνικής περίπτωσης με τις αντίστοιχες κρατών και κοινωνιών σε όλα τα μήκη και πλάτη της υφηλίου και με το αίτημα για ουσιαστική εθνική ανεξαρτησία, θα αποτελέσει κοινό τόπο στο λεξιλόγιο όλων των δημοκρατικών φοιτητικών οργανώσεων, ανάμεσά τους και της ΕΦΕΕ²³²

Τα τρέχοντα, λοιπόν, εθνικά και πολιτικά προβλήματα της χώρας θα συναρμοστούν στο λόγο των κρητών σπουδαστών με τα όπου γης λαϊκά κινήματα και τους αγώνες τους. Στη διοίκηση του 1964, ο γενικός γραμματέας του Συλλόγου, Σήφης Καμάρης, θα συνδέσει τον αγώνα του κυπριακού λαού και τα επεισόδια του ίδιου χρόνου στο νησί με την παύση της εποχής «που τις τύχες των λαών καθόριζαν οι απρόκλητες ιμπεριαλιστικές επεμβάσεις»²³³, ενώ τον Σεπτέμβρη του 1966, ο τότε πρόεδρος Μαν. Συμβουλάκης προσπαθώντας να εξηγήσει τους λόγους, που καθιστούσαν την επιβολή μιας δικτατορίας στη χώρα αδύνατη, θα τονίσει, πως «το διεθνές κλίμα δεν ευνοεί δικτατορίες απεναντίας είναι η εποχή της ανόδου των εθνικοαπελευθερωτικών κινήματων των λαών»²³⁴.

Μολονότι, η έννοια «Λαός», σχεδόν, ποτέ δε θα ορισθεί ξεκάθαρα κοινωνιολογικά στο λόγο τους, μολονότι η αναφορά σ' αυτόν δε γινόταν με βάση την έννοια «τάξη» και τον συναφή προς αυτή όρο της «ταξικής πάλης», ήδη από τις αρχές του 1960, ο «λαός» έδειχνε να αντιστοιχεί σε ορισμένες «κοινωνικές» ομάδες. Στην ομιλία του Απρίλη του 1960 για την «Μάχη της Κρήτης» ο Μαν. Μυλωνάκης κατέτασσε στο λαό τους εργάτες, τους διανοούμενους, τους δουλευτές της γης²³⁵, ενώ στο κείμενο του Σεπτέμβρη του 1966, που συνέταξε ο Μαν. Συμβουλάκης, σ' αυτούς

²³² Βλ. το άρθρο του Β. Κωστόπουλου, αντιπρόεδρου της ΕΦΕΕ «Οι διεθνείς σχέσεις της ΕΦΕΕ», σελ 6,29,31. Περιοδικό «Ξαστεριά», τευχ. 2, Περίοδος Γ', Δεκέμβριος 1964.

²³³ Βλ. το άρθρο με τίτλο «Αγώνες για την Κύπρο», σελ 24-25 Περιοδικό «Ξαστεριά», τεύχος 2, Περίοδος Γ', Δεκέμβριος 1964. Επίσης, την ανακοίνωση «Οι Κρήτες σπουδασταί παρά το πλευρόν των Κυπρίων. Θα αγωνιστούν για την μόνη λύσιν της αυτοδιαθέσεως. Συγκροτούν εθελοντική ομάδα από μέλη του Συλλόγου». Εκεί σημειωνόταν: «Μας πλημμυρίζει αγανάκτηση και οργή βλέποντας το σιχαμερό φέρσιμο των τότε «συμμάχων» μας να επαναλαμβάνεται ύστερα από 50 χρόνια στην Κύπρο μας, σήμερα που ο άνεμος της αυτοδιάθεσης των λαών πνέει σ' όλα τα μήκη και πλάτη της γης». Εφημ. «η Αλλαγή», 12 Φεβρουαρίου 1964, αφ 572.

²³⁴ Στο άρθρο «Ας τολμήσουν» του Μ. Συμβουλάκη. Εφημ. «η Αλλαγή», 7 Σεπτεμβρίου 1966, αφ 1.355.

²³⁵ Στο κείμενο του Μ. Μυλωνάκη «Η μάχη του Ανθρώπου» σελ 4,5,6,8. Περιοδικό «Ξαστεριά», τεύχ. 2, Περίοδος Α', Μάιος – Ιούνιος 1960.

προστίθενταν οι φοιτητές, οι υπάλληλοι και οι επαγγελματίες²³⁶. Ανάλογες προς αυτές θα είναι και οι ομάδες, που θα συμπεριληφθούν στην έννοια λαός, στη μελέτη για την Παιδεία που συνέταξε ο σύλλογος τον Γενάρη του '73.

Εν ολίγοις, η οπτική γωνία, από την οποία ο σύλλογος στην προδικτατορική περίοδο «έβλεπε» την έννοια «Λαός», αντιστοιχούσε στα πολιτικά και γενικά προτάγματα και αιτούμενα της εποχής. Η ανάγκη σεβασμού των λαϊκών δικαιωμάτων και της «λαϊκής θέλησης» το αίτημα για πραγματική δημοκρατία, το δικαίωμα του φοιτητικού κινήματος ν' αγωνίζεται για τα αιτήματα αυτά, η προσδοκία για την απόκτηση πραγματικής εθνικής ανεξαρτησίας της χώρας, θα επικαθορίσει στο λόγο τους τα πλαίσια και το περιεχόμενο του όρου.

Ο όρος «Λαός» και οι συναφείς προς αυτόν έννοιες θα ξαναχρησιμοποιηθούν ευρύτατα, συνολικά από το φοιτητικό κίνημα αλλά και το σύλλογο, στα χρόνια της δικτατορίας και στην πρώτη περίοδο, μετά την ανατροπή της. Και η διοίκηση της Φ.Ε.Κ του '72 με σπουδαστές, που κατά κύριο λόγο ήταν φορείς αστικών πολιτικών ιδεών και πολύ περισσότερο η διοίκηση του '73 – κυρίως αποτελούμενη από στελέχη της «Αντιδικτατορικής ΕΦΕΕ» – θα συνδέσουν πάγια, αλλ' εξίσου και αφηρημένα, την έννοια παιδεία με τον στόχο της ευημερίας του ελληνικού λαού²³⁷.

Η διακήρυξη περί «λαϊκής παιδείας» συνέπιπτε με τη διάχυσή της στα λαϊκά στρώματα, με την εξασφάλιση ίσων δυνατοτήτων για μόρφωση σ' όλους τους νέους, με τη σύνδεση της εκπαίδευσης με τις ανάγκες της παραγωγής. Παράλληλα, γινόταν εκτεταμένη αναφορά στον όρο «πολυτεχνική μόρφωση», ώστε ο λαός να βελτιώσει τις βιοτικές του συνθήκες, καθώς και ανάλογη αναφορά στις έννοιες δημοτική γλώσσα και λαϊκός πολιτισμός²³⁸.

Αν και σχεδόν εξώφθαλμα στις αναφορές για την «πολυτεχνική εκπαίδευση», μπορεί να αναγνωριστεί η επίδραση της μαρξικής σκέψης και των μαρξικών ερμηνειών επί του όρου «ολικός άνθρωπος» η ασάφεια και η αδυναμία να μεταφραστεί αυτό σ' ένα συγκεκριμένο κοινωνικό πρόγραμμα ήταν σχεδόν ανάλογη της ασάφειας, που κάλυπτε την σκέψη του Μάρξ, όταν πρωτοδιατύπωνε τον όρο.

²³⁶ Μ Συμβουλάκης «Ας τολμήσουν». Εφημ. «η Αλλαγή», 7 Σεπτεμβρίου 1966, αφ 1.355.

²³⁷ Βλ. την ενότητα «Γενικά συμπεράσματα. Σε ποιες ιδέες πρέπει να στηρίζεται η εκπαιδευτική μεταρρύθμιση» στο «Αφιέρωμα στη Παιδεία», σελ 30-35. Περιοδικό «Ξαστεριά», τεύχ. 1, Περίοδος Β', Γενάρης 1973. Εκεί, ανάμεσα στ' άλλα σημειωνόταν: «..... Βλέπουμε την παιδεία σε συνάρτηση με τον σκοπό της, πιστεύουμε ακράδαντα στην πρόταση «η παιδεία για την ευημερία του λαού» και όχι «η παιδεία για την παιδεία».

²³⁸ Βλ. «Αφιέρωμα στην Παιδεία». Περιοδικό «Ξαστεριά», τεύχ 1, Περίοδος Β', Γενάρης 1973.

Υπ' αυτούς τους όρους οι κοινωνικές ομάδες που απάρτιζαν το λαό δεν αντιμετωπίζονταν ως εν θέσει πολιτική δύναμη, και πολύ περισσότερο ως κοινωνική δύναμη, ικανή να ανατρέψει τις κοινωνικές σταθερές και ισορροπίες. Έτσι, πολύ δύσκολα θα μπορούσε κανείς να διακρίνει σημαντικές διαφορές ανάμεσα στον λόγο αυτό και στις διακηρύξεις της δεκαετίας του '60 από αστικούς πολιτικούς σχηματισμούς, περί «δωρεάν παιδείας».²³⁹

Εξίσου, αόριστα και γενικόλογα, ο Σύλλογος θα χρησιμοποιήσει τον όρο «Λαός» στην πρώτη μεταδικτατορική περίοδο. Κάθε είδους κοινωνική οπτική στην ερμηνεία του όρου είναι εκ νέου απύσχα, αντίθετα αυτό που πρωτίστως ενδιαφέρει είναι το πλάτεμα της κριτικής προς τα κυβερνητικά όργανά, η διεύρυνση της αντιπαράθεσης προς την πολιτική της εποχής, που δεν έδινε στοιχεία και αποδείξεις ικανού προοδευτισμού. Η στερεότυπη φράση «περί προσδοκιών και αγώνων του λαού που δεν δικαιώθηκαν» μετά την αποκατάσταση της δημοκρατίας, τον Ιούλη του 1974, γινόταν έτσι σταθερή επωδός της κριτικής τους.²⁴⁰

Σύμφωνα με τους κρήτες σπουδαστές της περιόδου μετά το '74, «οι προσδοκίες του λαού» συμπυκνώνονταν στα αιτήματα για αποχουντοποίηση της δημόσιας ζωής, στην κατάργηση του παρακράτους, στην απαλλαγή του τόπου από την αμερικανοκρατία, στη σύσταση και δημιουργία αυτού που αποκαλείται Δημοκρατικό Πανεπιστήμιο, στην εφαρμογή μιας «φιλολαϊκής οικονομικής πολιτικής» στη ψήφιση ενός πραγματικά προοδευτικού, και όχι μονοκομματικού Συντάγματος.²⁴¹

Ακόμα και θέματα, που συνάπτονταν στενά με το ζήτημα της εκπαίδευσης, όπως το νομοσχέδιο για την ανώτατη παιδεία, του Ιούλη του 1975 θα αντιμετωπιστεί ως μέρος της κυβερνητικής και όχι μόνο «πολιτικής αφαίρεσης των στοιχειωδών δημοκρατικών δικαιωμάτων του λαού που κατακτήθηκαν με αγώνες ενάντια στον εφτάχρονο φασισμό»²⁴².

Η ευρεία, λοιπόν, χρήση του όρου «λαός» δεν ταυτιζόταν με μια σαφώς προσδιορισμένη κοινωνική κατηγορία, αλλά λειτουργούσε στην κατεύθυνση απόδειξης της αναντιστοιχίας κυβερνητικής πολιτικής και

²³⁹ Επιπρόσθετα η κριτική που οι αριστεριστικές οργανώσεις επεφύλασσαν σε τέτοιου τύπου τοποθετήσεις ήταν πως: «.....στην περίοδο του μονοπωλιακού καπιταλισμού δεν υπάρχει αφηρημένα οικονομική ανάπτυξη της χώρας. Και μάλιστα δημοκρατική. Αυτή η αταξική αντίληψη είναι πέρα για πέρα προϊόν της αστικής ιδεολογίας που μόνιμα μπερδεύει τα συμφέροντα της αστικής τάξης με τα συμφέροντα του λαού, της χώρας, του έθνους». Σταύρος Λυγερός *Φοιτητικό κίνημα και ταξική πάλη στην Ελλάδα από τις προσφυγές στα πρωτοδικεία στην εξέγερση του Πολυτεχνείου*, Αθήνα: Εκδοτική Ομάδα Εργασία 1977-1978, σελ 54.

²⁴⁰ Βλ. «Ανακοίνωση της Ένωσης Κρητών Φοιτητών». Εφημ. «Πατρίς», 24 Ιουλίου 1975, αφ 8686.

²⁴¹ *ibidem*

²⁴² Βλ. «Ανακοίνωση της Φοιτητικής Ένωσης Κρητών». Εφημ. «Πατρίς», 25 Ιουλίου 1975, αφ 8.687.

επιδιώξεων, προσδοκιών των λαϊκών στρωμάτων. Η αντίθεση, στην σκέψη των κρητών σπουδαστών στα 1975 - 1976, ήταν εναργής: από τη μια η επίσημη πολιτική της χώρας, ταυτισμένη και εξαρτημένη «από τους αμερικανονατοϊκούς πάτρωνες και τα ξένα και ντόπια μονοπώλια»²⁴³ και από την άλλη, οι προσδοκίες, τα αιτήματα του ελληνικού λαού.

Η επανάκαμψη της συντηρητικής παράταξης, μετά τις εκλογές του Νοέμβρη του 1974, η διάψευση της ελπίδας για μια προοδευτική λύση στο πολιτικό πρόβλημα της χώρας, τα αργά βήματα για την σε βάθος πραγμάτωση της δημοκρατίας στον τόπο, η σκιά του κυπριακού εθνικού προβλήματος και ο παροξυμμένος αντιαμερικανικός και αντινατοϊκός λόγος, έκαναν αναγκαία την άρθρωση ενός πολιτικού λόγου, που θα συναπτόταν με τις έννοιες «ζωτικά συμφέροντα και προσδοκίες του λαού».

Δίχως, αυτός, σε τελική ανάλυση, να επιδιώκει την αναγνώριση του λαού ως κοινωνικής δύναμης ικανής ν' ανατρέψει τα υφιστάμενα κοινωνικά πλαίσια και να οδηγήσει σε μια άλλου τύπου κοινωνική δομή, διεκδικούσε μια πιο προοδευτική πολιτική λύση, εντός, πάντοτε των αστικών πλαισίων και παράλληλα επιχειρούσε να τονίσει την ανάγκη για βάθεμα και συνέχιση των αγώνων.

I). «Το πολιτιστικό παρόν του Συλλόγου»

Ανάμεσα στον κύκλο των καθηκόντων ενός τοπικού σπουδαστικού συλλόγου, ιδιαίτερα στις δεκαετίες 1950 και 1960, περιλαμβάνονταν, τόσο, η προσπάθεια πολιτιστικής ανύψωσης των επαρχιών, όσο, και η παράλληλη, βελτίωση του πολιτισμικού επιπέδου των ίδιων των σπουδαστών²⁴⁴. Την ίδια στιγμή, οι τοπικοί σπουδαστικοί σύλλογοι,

²⁴³ Βλ. «Μια Ανακοίνωση της Φ.Ε.Κ με την αλλαγή του χρόνου». Εφημ. «Πατρίς», 31 Δεκεμβρίου 1975, αφ 8.818.

²⁴⁴ Βλ. το άρθρο «Ο τοπικός φοιτητικός συνδικαλισμός. Κάτω από το πρίσμα του 4ου Πανσπουδαστικού συνεδρίου»,σελ 9 –12. Περ «Ξαστεριά», τεύχ. Α' ,περ Β' , Μάιος 1963. Σημειωνόταν σε αυτό: «Ο ρόλος του φοιτητού σα μέλος τοπικού συλλόγου είναι βαθειά δεμένος με την εκπολιτιστική και δημοκρατική ανάπτυξη της επαρχίας». Για να προστεθεί στην στήλη «Ξάστερα» του επόμενου τεύχους της «Ξαστεριάς»: «Ο σύλλογος κρητών σπουδαστών διαπιστώνοντας την κατάσταση στην οποία βρίσκεται η νέα γενιά και ειδικά οι νέοι της Κρήτης και γνωρίζοντας της προοπτικές που υπάρχουν στις κρητικές πόλεις για μια άνοδο εκπολιτιστική και γενικότερα πνευματική, δίδει το σάλπισμα για μια κίνηση από νέους για τους νέους. Προτρέπει όλους εκείνους που ενδιαφέρονται για το καλό και την πρόοδο που διαπνέονται από αίσθημα αγάπης προς τους νέους και όλους τους παράγοντες που μπορούν να προσφέρουν στην υπόθεση της διαπαιδαγώγησης και εξύψωσης του επιπέδου της νεολαίας, να μπουν μπροστά σε μια προσπάθεια για εκπολιτιστική – μορφωτική κίνηση των νέων της Κρήτης Ο σύλλογός μας σε μια τέτοια προσπάθεια διαβεβαιού ότι θα βοηθήσει με όλες του τις δυνάμεις, υλικές, ηθικές». Περ «Ξαστεριά», τεύχ. Β' , Περ Β', Ιούνιος –Ιούλιος 1963, σελ 2.

μηδέ εξαιρουμένων του κρητικού, επιχειρούσαν με ένα αριθμό δραστηριοτήτων πολιτιστικού χαρακτήρα να διατηρήσουν τη συνοχή ανάμεσα στα μέλη τους, να επαυξήσουν τον αριθμό τους, να προσελκύσουν στις τάξεις τους, όσο το δυνατό, περισσότερους.²⁴⁵

Άλλοτε, πάλι, η πολιτισμική δράση του συλλόγου αποκτούσε, ανάλογα με τις διαθέσεις της διοίκησης και τα συμφραζόμενα της εποχής, πιο πολιτικό χαρακτήρα, κι άλλοτε περιεχόμενο τοπικό και διάσταση περιορισμένη. Χωρίς, να είναι δυνατό να υποστηριχθεί, πως το πολιτισμικό επίπεδο των σπουδαστών υπήρξε ιδιαίτερος υψηλό, ακόμη και σε εποχές βαθιάς και πλέριας πολιτικοποίησης τους, εντούτοις, αυτό θα είναι εναργέστερο, σε σχέση με το αντίστοιχο, σε περιόδους ήσσονων πολιτικών διεργασιών.

Σχεδόν, στο σύνολο της δεκαετίας του 1950, ο σύλλογος θα προσδώσει στις πολιτισμικές του δραστηριότητες περιεχόμενο τοπικό και θα κινηθεί σε δρόμους παράλληλους με τα υπάρχοντα τοπικά σωματεία της πρωτεύουσας και ιδιαίτερα, από τα μέσα της δεκαετίας με την «Παγκρήτιο Ένωση». Με σχετική εξαίρεση, τη διοίκηση του 1953, όταν και θα γίνει μια προσπάθεια να δοθεί περιεχόμενο πιο προωθημένο στις πολιτιστικές δράσεις του σωματείου και να τονιστεί μέσω αυτών η ανάγκη προοδευτικού εκδημοκρατισμού στο χώρο του πανεπιστημίου και της κοινωνίας²⁴⁶, οι υπόλοιπες διοικήσεις, ως τις αρχές της δεκαετίας του

²⁴⁵ Βλ. συνέντευξη με Κ. Τουρνάκη, φοιτητή της φυσικομαθηματικής. Σημειώνει εκείνος : «(Οι ψυχαγωγικές εκδηλώσεις του Συλλόγου) είχαν και την έννοια να φέρουν σε επαφή, κατ' αρχήν, τα μέλη του συλλόγου μεταξύ τους, τους κρήτες σπουδαστές, ήταν μια ευκαιρία να συναντηθούν, να ανταλλάγουν απόψεις, να γνωριστούν και να εμπλουτιστεί ο σύλλογος».

²⁴⁶ Βλ. συνέντευξη με Μ Φαρσάρη, φοιτητή της νομικής Αθηνών. Μιλώντας για της διοικήσεις του 1952 και 1953 σημειώνει : «Θυμούμαι το 1952 γιορτάσαμε ο σύλλογος κρητών σπουδαστών στην «Ίριδα» στον κινηματογράφο, στην φοιτητική λέσχη, τα 150 χρόνια από την γέννηση του Βίκτορα Ουγκώ. Γιατί προτιμήσαμε τον Βίκτορα Ουγκώ; Ήταν κοινωνικός οραματιστής, κοινωνικός αγωνιστής, γνωστός, διαβαζόταν ακόμη εκείνη την εποχή περισσότερο «Η Παναγία των Παρισίων» «Οι Άθλιοι», τα γνωστά κλασικά έργα Και συνεχίζει : «Ήταν μια αποχή που ο κόσμος αναζητούσε την πνευματική τροφή και προσπαθήσαμε να τη δώσουμε, για αυτό και στις εκδρομές μας, είχαμε πάντα απαγγελίες, πάντα διαβάσαμε κομμάτια από ιστορικά κείμενα, λογοτεχνικά κείμενα. Κομμάτια που 'χανε ένα όραμα, που ανέβαζαν τον άνθρωπο που δημιουργούνε μια ανάταση, ανοίγανε δρόμους, ποτέ δεν κάναμε μια εκδήλωση σκέτη ψυχαγωγική. Πάντα συνδυάζαμε να έχει και πνευματικό υπόβαθρο» Προς επίρρωση των παραπάνω βλέπε και την συνέντευξη με Κ. Τουρνάκη φοιτητή της φυσικομαθηματικής, επίσης μέλους της διοίκησης του '53 : «είχαμε κάνει συγκεκριμένα μια εκδήλωση, δεν θυμούμαι τώρα, είναι 25η Μαρτίου, είχαμε κάνει στον κινηματογράφο που είναι κάτω από την φοιτητική λέσχη, «Ίρις», νομίζω ,λέγεται Ήταν μια εκδήλωση με απαγγελίες, με τέτοια πράγματα, με αφορμή την 25^η Μαρτίου, και με τάση να δώσουμε το χρώμα όχι Πατρίς – Θρησκεία – Ελευθερία που δίνανε συνέχεια αλλά κάποιο διαφορετικό, να δώσει το

’60, θα αντιμετωπίσουν τις πολιτιστικές αφορμές και εκδηλώσεις, ως μέσο απόδειξης της τοπικότητας του συλλόγου, ως όχημα προσπορισμού, μάλλον πενιχρών εσόδων, ικανών να καλύψουν τα έξοδα του σωματείου και λίγες υποτροφίες για άπορους κρήτες σπουδαστές, ως διέξοδο για διασκέδαση και επικοινωνία²⁴⁷.

Έτσι, στη δεκαετία του ’50 ο τοπικός σπουδαστικός συνδικαλισμός και στο προκείμενο ο κρητικός, αντιμετωπιζόταν με βάση και το περιεχόμενο των πολιτιστικών του αναφορών και επιλογών ως ένα είδος στενά τοπικά προσδιορισμένης συσσωμάτωσης, που λειτουργούσε υποβοηθητικά προς τις οργανωμένες κρητικές σωματειακές ενώσεις της πρωτεύουσας και κάλυπτε, εν πολλοίς, το κενό, που δημιουργούσε η έλλειψη ενός οργανωμένου χώρου για νέους μέσα στα όριά τους. Τα περιθώρια να λειτουργήσουν ως μια δεξαμενή άντλησης νέων και μάλιστα καλά μορφωμένων και εκπαιδευμένων στελεχών για τις ενώσεις αυτές έπρεπε να συνοδεύονται από την με κάθε τρόπο συντήρηση και ενίσχυση της κρηταγενούς ιδιότητας και καταγωγής τους. Στη βάση αυτή οι πολιτιστικές εκδηλώσεις τους δεν μπορούσαν να αποστούν ριζικά από το παραδοσιακό και το κρητικό ιδιαίτερα, μάλιστα, από την στιγμή, που ο ίδιος ο σύλλογος επιζητούσε την παρουσία μιας σειράς κρητικών προσωπικοτήτων στις εκδηλώσεις του και αναζητούσε να εμφανιστεί ενώπιόν τους, ως ενδιάμεσος για την ικανοποίηση και προώθηση

χρώμα που θέλαμε να δώσουμε εμείς και που βέβαια, πάντοτε γινόταν συγκεκαλυμμένα, και όχι αποκάλυπτα».

²⁴⁷ Βλ. την συνέντευξη με Λεωνίδα Μακρή, φοιτητή της νομικής Αθηνών, πρόεδρο στη διοίκηση 1951 – 1952. Σύμφωνα με τον Μακρή ο σύλλογος διοργάνωνε στην περίοδο αυτή κυρίως διαλέξεις (π.χ. αυτή με την Μ Αμαριώτου, Ρεθυμνιώτισσα λογοτέχνη) με σκοπό να αναπτυχθούν και να προβληθούν τα στοιχεία της Κρήτης (γλώσσα, ιστορία). Ακόμη, οι ομιλίες με αφορμή τις γιορτές έκαναν λόγο για κρητική ιστορία, για την επανάσταση του Θερίσου, για τον Ελ. Βενιζέλο. Οι χοροί, δε, που ο σύλλογος οργάνωνε (πρωτοχρονιάς αποκριάτικοι κ.λ.π. ακολουθώντας τα κυρίαρχα πολιτιστικά πρότυπα της εποχής είχαν ευρωπαϊκό χρώμα και λιγότερο κρητικό. Εκτός από την οικονομική διάσταση του πράγματος, οι εκδηλώσεις αυτές συνιστούσαν το μέσο για να αρθεί η έλλειψη κοινωνικότητας, που, ιδιαίτερα, στα πρώτα χρόνια φοίτησης αντιμετώπιζαν όλοι οι επαρχιώτες φοιτητές και ασφαλώς και οι κρήτες. Σε γενικές γραμμές, στα ίδια πλαίσια και σε συναφείς ορίζουσες θα κινηθούν όλες οι πολιτιστικές – ψυχαγωγικές εκδηλώσεις του συλλόγου στη δεκαετία του ’50. Σε αντίθεση με τα πρώτα χρόνια η «Παγκρήτιος» και τα λοιπά κρητικά σωματεία θα κινηθούν τώρα ενισχυτικά προς τον σύλλογο των κρητών σπουδαστών και θα αγκαλιάσουν προοδευτικά ψυχαγωγικές εκδηλώσεις και χορούς τους. Έτσι από τα μέσα της δεκαετίας του ’50 και περίπου ως τα τέλη της οι εκδηλώσεις του συλλόγου, θα επιχειρηθεί, πολλές φορές με τη συνδρομή διαφόρων παραγόντων να λάβουν κατεξοχήν κρητικό χρώμα και περιεχόμενο, επιτρέποντας όμως την συνύπαρξη και με τα ευρωπαϊκά ακούσματα. Για το ζήτημα, βλέπε στην στήλη Αθηναϊκά γράμματα το άρθρο «Ο χορός των κρητών σπουδαστών». Εφημ «Πατρίς», 3 Μαρτίου 1957, αφ 3091 επίσης το άρθρο «Το χορευτικόν τέιον συλλόγου κρητών σπουδαστών». Εφημ «Πατρίς» 14 Ιανουαρίου 1958, αφ 3353.

εκκρεμών φοιτητικών ζητημάτων που, αφορούσαν στους κρήτες σπουδαστές.

Αν και η κοσμικότητα, που χαρακτήριζε τις πολιτιστικές δραστηριότητες του συλλόγου στη δεκαετία του 1950 δε θα απαλειφθεί από τις ανάλογες στη δεκαετία του 1960 και μολονότι πολύ-συχνά ο σύλλογος έδινε ,ακόμη, την όψη περιηγητικού και εκδρομικού σωματείου²⁴⁸, στα χρόνια του 1960 θα παρεμβληθούν δυο-τρεις σημαντικές αλλαγές. Στον περιορισμό των εκδηλώσεων στο γεωγραφικό χώρο της Αθήνας, που διέκρινε τη δεκαετία του '50, θα «αντιταχθεί» η διάχυση και η διασπορά τους στο χώρο της Κρήτης, στην περιοριστική αντίληψη, που ήθελε τα πολιτισμικά συμβαίνοντα να απευθύνονται κατά κύριο λόγο στους σπουδαστές και σε σαφώς οριοθετημένους κρητικούς κύκλους των Αθηνών, θα «αντιπαρατεθεί» η λογική του «ανοίγματος» σε ευρύτερες κοινωνικές ομάδες και πληθυσμιακά στρώματα, όχι κατ' ανάγκη, κρητικά ή κρηταγενή.

Η ευτυχής συγκυρία της παρουσίας , στη δεκαετία του 1960, μουσικών μορφών και προσωπικοτήτων στα πράγματα της χώρας, πολλοί από τους οποίους συνέπιπτε να είναι κρητικής καταγωγής, (Θεοδωράκης, Χατζηδάκης, Λεοντής, Μαμαγκάκης, Μαρκόπουλος .κ.ά), σε συνδυασμό με τη γενική διάθεση να ανακαλυφθεί και να παρουσιαστεί μια «μουσική ατόφια ελληνική πάνω στον καμβά των παραδόσεων και της εθνικής μας μνήμης», έδινε ευκαιρίες, κατά πολύ ευρύτερες σε σχέση με τη δεκαετία του '50, και στον ίδιο τον σύλλογο να απευθυνθεί σε ευρύτερα λαϊκά στρώματα²⁴⁹.

Εν πολλοίς, ένα μεγάλο μέρος της φήμης και της απήχησης του σωματείου στη δεκαετία του '60, οφειλόταν στην παρουσίαση, σχεδόν όλων των κρητών συνθετών- προεξάρχοντος του Μίκη Θεοδωράκη- μέσα από τις εκδηλώσεις του συλλόγου στην Αθήνα και στην Κρήτη.

Η αποδοχή του όρου «λαϊκός πολιτισμός», η επιτυχημένη συναρμογή στη «λαϊκή» μουσική των συνθετών αυτών, της μελωδίας με την υψηλή ποίηση, το κοινωνικό περιεχόμενο των στίχων πολλών τραγουδιών, ο αποκλεισμός, συστηματικός και οργανωμένος, του Θεοδωράκη και των άλλων απ' το κρατικό ραδιόφωνο της εποχής και η πλήρωση του μουσικού κενού με ξενόφερτα ακούσματα ή κατ' επίφαση

²⁴⁸ Από το 1961 που το σωματείο θα συγκροτήσει στην πόλη του Ηρακλείου ένα παράρτημα προορισμένο να λειτουργεί τους θερινούς μήνες θα διοργανωθούν τουλάχιστον πέντε εκδρομές ως το 1964.

²⁴⁹ Στη δεκαετία του 1960 ο σύλλογος θα διοργανώσει δύο τουλάχιστον συναυλίες με τον Θεοδωράκη στην Αθήνα (στα θέατρα «Κεντρικών», «Πάνθεον») και άλλες πέντε στην Κρήτη με τον ίδιο συνθέτη. Και ακόμη θα παρουσιάσει τον νεοεμφανιζόμενο Χ. Λεοντή και θα φιλοξενήσει στην αίθουσα του στην Αθήνα την τελευταία εμφάνιση του Μ. Βαμβακάρη. Το σύνολο αυτών των εκδηλώσεων θα τύχει ευρείας αποδοχής από το αθηναϊκό και κρητικό κοινό. Βλέπε συνέντευξη με Στ. Συμπυράκη, φοιτητή της Ιατρικής, δεκ. '60.

ελληνικά²⁵⁰, οδηγούσε στη λύση του τοπικού σπουδαστικού συλλόγου και επέτρεπε σ' αυτόν να «προσπορίζεται τα αγαθά» μιας τέτοιας συνεργασίας.

Μαζί με το κέρδος, που συνεπαγόταν η παρουσία τέτοιας ποιότητας συνθετών στην τελματωμένη πολιτιστική ζωή της ελληνικής επαρχίας, συνοδοιπορούσε το πολιτικό όφελος της υπόθεσης. Όχι αυτό, που τυχόν προέκυπτε από την όποια, εν πολλοίς, ανύπαρκτη σύνδεση του συλλόγου με τον Θεοδωράκη και το κίνημα των «Λαμπράκηδων» και της ΕΔΑ, όσο εκείνο που αναγνώριζε τα προβλήματα των ασθενών κοινωνικών στρωμάτων της χώρας, προσδιόριζε και δεχόταν την ικανότητά τους να παράγουν ελληνικό πολιτισμό, σε αντίθεση με την καθεστηκυία τάξη της εποχής, που αρεσκόταν στο ξενικό και αρνιόταν πεισματικά να αναγνωρίσει τα προβλήματα της ελληνικής μεταπολεμικής κοινωνίας.

Και στη δεκαετία του '60 ωστόσο, μπορεί οι τρόποι διασκέδασης και οι μουσικοί ρυθμοί που τα μέλη του συλλόγου και γενικά ολόκληρο το φοιτητικό κίνημα ακολούθησε να μην ταυτίζονταν συλλήβδην και μόνο, με ό,τι προσδιορίστηκε ως «έντεχνο λαϊκό ελληνικό τραγούδι» και

²⁵⁰ Βλέπε το άρθρο για την άφιξη του Μίκη Θεοδωράκη στο Ηράκλειο το καλοκαίρι του 1966 προκειμένου να διευθύνει μια σειρά συναυλιών στην Κρήτη με οργανωτή το σύλλογο κρητών σπουδαστών, καθώς και το σχόλιο του συνθέτη με αφορμή τον αποκλεισμό από την συχνότητα του Ε.Ι.Ρ του ίδιου και των Χατζηδάκη, Λεοντή, Μαρκόπουλου: «Τούτο (ο αποκλεισμός τους) προσέθεσε είναι λυπηρόν, αποβαίνει δε εις βάρος του ελληνικού λαϊκού τραγουδιού, το οποίο αντικαθιστούν σήμερον εις τας εκπομπάς του Ε.Ι.Ρ με ινδιάνικους και τούρκικους σκοπούς ξένους προς την ελληνική πραγματικότητα...». Εφημ «Πατρίς», 6 Αυγούστου 1966, αφ 5979.

τις ρίζες ή παραφυάδες του (λαϊκό, ρεμπέτικο, νεοκυματικό) και επομένως να επεκτείνονταν και σε άλλους χώρους (ελαφρό, rock and roll, παραδοσιακό, κρητικό κτλ.)²⁵¹, όμως ο πυρήνας, το σημείο αναφοράς, θα εξακολουθήσει να είναι, κυρίως, η έντεχνη λαϊκή μουσική.

Παράλληλα, την ίδια εποχή, ο σύλλογος θα κινηθεί και σε άλλα επίπεδα. Ακολουθώντας, σχεδόν σταθερά τις θέσεις περί «λαϊκού πολιτισμού», θα δημοσιεύσει κρητικά, παραδοσιακά, ριζίτικα τραγούδια, αλλά και άρθρα που αναφέρονταν στην ανάγκη διατήρησης και διαφύλαξης τους τρόπου ζωής του λαού και των εθίμων του²⁵². Η αντίδραση τους απέναντι σε ένα κλίμα διάχυτου μοντερνισμού της δεκαετίας του '60 φαινόταν να είναι κάθετη και το μόνο αντίδοτο που πρότειναν ήταν η συλλογή και συντήρηση των πολιτισμικών ψηφίδων του παρελθόντος²⁵³.

²⁵¹ Βλ. την συνέντευξη με Γ. Ζεβελάκη: «Ακούγαμε όχι μόνο Θεοδωράκη αλλά και ελαφρά τραγούδια. Δεν τα προβάλαμε, όμως, αυτά, γιατί έτσι ζούσε όλη η κοινωνία». Και παρακάτω: «...Ο μουσικός πολιτισμός που ξεκινούσε τότε στον κόσμο ήταν υπέροχος, ανατρεπτικός...το Rock ανέτρεψε τον καθωσπρεπισμό και τον κομπορμισμό. Έδωσε υπόσταση, φωνή στο νέο άνθρωπο».

²⁵² Βλ. την στήλη «Τα κρητικά ριζίτικα τραγούδια». Περιοδικό «Ξαστεριά», τεύχος Α' και Β', Περίοδος Α', Απρίλιος και Μάιος 1960,σελ 23. Επίσης, το άρθρο του Γ. Δρυλλεράκη «Γυρισμός στην Ιθάκη». Περιοδικό «Ξαστεριά», τεύχος Α', Περίοδος Α', Απρίλιος 1960, σελ 9-10,και τη συνέχειά του σε ίδιο, τεύχος Β', Περίοδος Α', Μάιος 1960, σελ 21.

²⁵³ Γ. Δρυλλεράκης «Γυρισμός στην Ιθάκη». Περιοδικό «Ξαστεριά», τεύχος Β', Περίοδος Α', Απρίλιος 1960, σελ 10.

Η προσπάθεια να ζωντανέψει η μάλλον νεκρή πολιτισμικά ελληνική επαρχία, και στην περί ου ο λόγος περίπτωση, οι πόλεις και η ύπαιθρος της Κρήτης θα οδηγήσει τον σύλλογο σε μια σειρά από δράσεις. Άλλοτε, θα επιστρατεύσει, όπως τον Μάη του '64, σχεδόν όλο το διαθέσιμο λογοτεχνικό πνευματικό δυναμικό του νησιού, για να τοποθετηθεί το τελευταίο και να διαγράψει τη σχέση της Κρήτης προς το ιδανικό της ελευθερίας και να ερμηνεύσει ανάλογα την στάση των κρητών στα χρόνια της κατοχής²⁵⁴. Άλλοτε, μέσα από τα τεύχη της προδικτατορικής «Ξαστεριάς», θα παρουσιάσει εν είδει ευσύνοπτων μελετών, κείμενα για ανθρώπους του πνεύματος και της τέχνης (Κάλβο, Κονδυλάκη, Θεοτοκόπουλο, Χορτάτζη κ. ά.). Και άλλοτε πάλι, θα δώσει βήμα και χώρο σε προτάσεις, ιδέες και ενέργειες που κάλυπταν τον χώρο του πολιτισμού και αφορούσαν στο γεωγραφικό διαμέρισμα της Κρήτης (π.χ το άρθρο του Στέλιου Μαρκατάτη για την πνευματική κίνηση στο Ηράκλειο, η αναφορά στις μαθητικές θεατρικές παραστάσεις στην πόλη στα 1963)²⁵⁵.

Το βασικό μότο των κρητών σπουδαστών για το θέμα της πολιτιστικής αναβάθμισης των κρητικών πόλεων, εκείνο της δημιουργίας « σωστά καθοδηγημένων » εκπολιτιστικών σωματείων , που θα μάζευαν «όλους τους νέους από τους τόπους την φτηνής απόλαυσης»²⁵⁶, συνέπιπτε τόσο με τις αντιλήψεις και τις προσπάθειες ορισμένων πολιτικών και πνευματικών κύκλων του νησιού ,όσο και με τις αποφάσεις του ιδρυτικού Δ΄ Πανσπουδαστικού συνεδρίου της ΕΦΕΕ²⁵⁷. Το πρότυπο για την

²⁵⁴ Περιοδικό «Ξαστεριά», τεύχος 1. Περίοδος Γ΄, Μάιος 1964.

²⁵⁵ Σ. Μαρκατάτης «Η πνευματική κίνηση στο Ηράκλειο», σελ 23 – 24. Περιοδικό «Ξαστεριά», τεύχος Α΄, Περίοδος Β΄, Μάιος 1963, και Κ. Τζίκας «Το μαθητικό θέατρο», σελ 18,20,30. Περιοδικό «Ξαστεριά», τεύχος Β΄, Περίοδος Β΄, Ιούνιος – Ιούλιος 1963.

²⁵⁶ Βλ. την στήλη «Ξάστερα», σελ 2. Περιοδικό «Ξαστεριά», τεύχος Β΄, Περίοδος Β΄, Ιούνιος – Ιούλιος 1963. Επίσης Σ. Μαρκατάτης «Η πνευματική κίνηση στο Ηράκλειο», σελ 23 – 24. Περιοδικό «Ξαστεριά», τεύχος Α΄, Περίοδος Β΄, Μάιος 1963.

²⁵⁷ Για τις αντιλήψεις και τις προσπάθειες των πολιτικών και των πνευματικών κύκλων του νησιού σχετικά με την πολιτιστική αναβάθμιση του τόπου βλέπε στην στήλη «Νέα γενιά» της «Αλλαγής» σχετικό άρθρο. Σημειωνόταν εκεί: «Νομίζομεν ότι η στήλη έπραξε το καθήκον της μέχρι σήμερα στο πρώτο στάδιο. Διέγραψε τις δυνατότητες δημιουργίας οργανωμένης ζωής των νέων προβάλλοντας της παρόμοιες οργανώσεις της πρωτεύουσας και του εξωτερικού. Τον λόγο τώρα έχουν οι ίδιοι οι νέοιΑς ιδρύσουν τους ομίλους που χρειάζονται για την διαπαιδαγώγηση της νεολαίας του Ηρακλείου». Εφημ «η Αλλαγή» 26 Ιουλίου 1963, αφ 557. Ακόμα το άρθρο «Ο μνημειώδης λόγος του κ. Α. Καλοκαιρινού εις την προχθεσινή συγκέντρωση εις τον κινηματογράφο «Ηλέκτρα». Εφημ «η Αλλαγή», 3 Ιουλίου 1964, αφ 692, όπου γινόταν λόγος για την πολιτιστική υπανάπτυξη της πόλης και προτεινόταν μέτρα. Τέλος για την επίδραση του 4^{ου} Πανσπουδαστικού συνεδρίου βλέπε την ενότητα «Απόφαση 4^{ου} Πανσπουδαστικού συνεδρίου», σελ 213 – 215, σε Α. Βρυχεία – Κ. Γαβρόγλου *Απόπειρες μεταρρύθμισης...*

σύσταση αυτών των ομίλων, που θα διαπαιδαγωγούσαν την νεολαία του τόπου ήταν «οι παρόμοιες οργανώσεις της πρωτεύουσας και του εξωτερικού»²⁵⁸.

Την ίδια περίοδο, ο σύλλογος κινούμενος στα ίδια πλαίσια, θα συστήσει σχολεία αναλφάβητων, θα διοργανώσει εκδηλώσεις (μουσικές, κινηματογραφικές), θα επιχειρήσει – χωρίς ιδιαίτερο αποτέλεσμα – να συγκροτήσει χορωδιακό σύνολο, που θα τραγουδούσε κρητικά τραγούδια²⁵⁹, να συστήσει, τέλος, θεατρικό σχήμα, που θα προωθούσε την θεατρική τέχνη μεταξύ των σπουδαστών²⁶⁰ και όχι μόνο. Η συγκρότηση μιας μικρής βιβλιοθήκης, κυρίως, για να καλύψει της ανάγκες των σπουδαστών, υπήρξε το αποτέλεσμα ενεργειών, που χρονολογούνταν, τουλάχιστον, από το 1958 και θα ευοδωθούν τελικά στη διοίκηση του 1964²⁶¹.

Δίχως οι πολιτιστικές αυτές δράσεις να θεμελιώνουν την άποψη, ότι ο σύλλογος, στην προδικτατορική περίοδο και ιδιαίτερα στην δεκαετία του '60, κόμιζε μια καινοτόμο αντίληψη για τα πολιτιστικά πράγματα και άλλαζε άρδην το σκηνικό της υποανάπτυκτης και υποβαθμισμένης πολιτιστικά ελληνικής επαρχίας και εν προκειμένω της Κρήτης, εντούτοις, προέβαλε μια πραγματικότητα ζωής, διαφορετική από την συνηθισμένη. Επιχειρούσε, έστω και προσωρινά, να δώσει ψήγματα πολιτισμού στην Ελληνική επαρχία, να άρει την απομόνωση, που οδηγούσε σταδιακά και σε συνδυασμό με τα οικονομικά προβλήματα στην απίσχναση του τόπου από το ενεργό ανθρώπινο δυναμικό. Παράλληλα, ομογενοποιούσε πολιτισμικά το αθηναϊκό κέντρο και την

²⁵⁸ Στην στήλη «Νέα Γενιά». Εφημ. «η Αλλαγή», 25 Ιουλίου 1963, αφ 557.

²⁵⁹ Βλ. Μ. Ανδρεδάκης «Για τον εκπολιτισμό»,σελ 21 – 23. Περιοδικό «Ξαστεριά», τεύχος 2, Περίοδος Γ΄, Δεκέμβριος 1964.

²⁶⁰ Βλ. την συνέντευξη με Γ. Γραμματικάκη. Επίσης, το άρθρο του Μ. Ανδρεδάκη «Για τον εκπολιτισμό» σε «Ξαστεριά», τεύχος 2, Περίοδος Γ΄, Δεκέμβριος 1964, όπου σημειωνόταν «... Με την ευκαιρία της φετινής θεατρικής δραστηριότητας παρουσιάστηκαν οι προϋποθέσεις της δημιουργίας φοιτητικού θιάσου». Επίσης την συνέντευξη του Α. Αθανασάκη με τον Τ. Μουζενίδη με τον τίτλο το «Φοιτητικό θέατρο» σε «Ξαστεριά», Τεύχος 1, περίοδος Γ΄, Απρίλης - Μάης ,1965 σελ 5, και τέλος το άρθρο «Απεφάσισαν οι κρήτες σπουδαστές την δημιουργία φοιτητικού θιάσου». Εφημ «η Αλλαγή», 7 Αυγούστου 1966, αφ 1330. Σύμφωνα με αυτό «ο θιάσος θα δουλέψει πάνω σε κρητικά κυρίως έργα και προγραμματίζεται (να παρουσιαστούν) στις κρητικές πόλεις και κωμοπόλεις».

²⁶¹ Βλ. την έκκληση για συνδρομή «προς άπαντος τους συμπατριώτας » του συλλόγου «όπως (αυτός) συστήσει βιβλιοθήκην περιλαμβάνουσα τα συγγράμματα των κρητών συγγραφέων ως και άπαντα τα συγγράμματα τα αφορώντα την Κρήτην...» Εφημ. «Πατρίς», 9 Απριλίου 1958, αφ 3424. Επίσης την συνέντευξη με τον Σήφη Καμάρη και το άρθρο του Μ. Ανδρεδάκη «Για τον εκπολιτισμό» Σε «Ξαστεριά», τεύχος Β΄, Περίοδος Γ΄, Δεκέμβριος 1964, για τον τρόπο και τους λόγους δημιουργίας μιας μικρής δανειστικής βιβλιοθήκης για τον σύλλογο. Στα 1964 αυτό που προβαλλόταν ως κίνητρο για τη συγκρότηση της βιβλιοθήκης ήταν το υψηλό κόστος του λογοτεχνικού και επιστημονικού βιβλίου στην Αθήνα.

περιφέρεια και τόνιζε τη σχεδόν περιφρονημένη από όλους – ανάμεσα τους και το φύλλο της «Πανσπουδαστικής» - ιδέα της ιθαγένειας και της παράδοσης²⁶².

Το κλειδί στην ερμηνεία αυτών των ενεργειών ήταν κυρίως δύο έννοιες: Το στοιχείο της ελληνικότητας και το συναφές του «λαϊκού πολιτισμού». Αν και κατά περίπτωση η ενασχόληση με αυτές τις έννοιες κινδύνευε να τις εκφυλίσει σε ένα βαρετό φολκλόρ, ο πλούτος και η ιδιοτυπία του κρητικού πολιτισμού και οι ευθείες αναφορές και αναγωγές στη μεσαιωνική πολιτισμική παράδοση του τόπου, έκαναν τις δυσκολίες αυτές υπερβάσιμες.

Επιπλέον, σε μια εποχή, πλούσια σε πολιτικές εμπειρίες και πλήρη από αιτήματα και διεκδικήσεις με λαϊκό περιεχόμενο, κάθε παράλειψη και αγνόηση των στοιχείων του «λαϊκού πολιτισμού», ισοδυναμούσε με σιωπηρή αποδοχή του παραγκωνισμού των πολιτικών δικαιωμάτων των πολλών. Έτσι, στην κατηγορία, που συχνά – πυκνά διατυπωνόταν, πως δηλαδή, οι τοπικοί σύλλογοι επενεργούσαν διχαστικά στην ενότητα και στο αρραγές του σπουδαστικού κινήματος προβάλλοντας διαρκώς στοιχεία της τοπικότητάς τους, ανάμεσά τους και πολιτισμικά – ερχόταν ως απάντηση η αδυναμία του ορθόδοξου σχήματος του φοιτητικού χώρου να προωθήσει, αποτελεσματικά, στοιχεία και καταστάσεις, που ενίσχυαν, την περιφρονημένη εθνική αυτοσυνειδησία²⁶³ και απέτρεπαν την ερήμωση του ελληνικού χώρου και την συγκεντροποίηση της οικονομικής και κοινωνικής ζωής στο αθηναϊκό κέντρο.

Ωστόσο, βέβαια, κατά περίπτωση, τα στοιχεία μιας τοπικιστικής υπερβολής και ενός κακώς εννοούμενου «κρητικού πατριωτισμού», εν πολλοίς, αποτέλεσμα της ανάγκης να συστοιχηθούν οι σπουδαστές με την γενική και κυρίαρχη αντίληψη της κρητικής κοινωνίας, κατεύθυναν σε τοποθετήσεις, τουλάχιστον ακραίες, για ζητήματα πολιτιστικού χαρακτήρα²⁶⁴. Παράλληλα, ο μεσαιωνικός κρητικός πολιτισμός και οι

²⁶² Βλ. Σ. Ράμφος «Γενιά του 15 % και του 114», Περιοδικό «Αντί», τεύχος, 209, σελ. 28 – 30, 22 – 25 Μαΐου 1984.

²⁶³ Βλ. το άρθρο «Ο τοπικός φοιτητικός συνδικαλισμός» κάτω από το πρίσμα του 4^{ου} Πανσπουδαστικού συνεδρίου», σελ 9 -12. Περιοδικό «Ξαστεριά», τεύχος Α', Περίοδος Β', Μάιος 1963. Σημειωνόταν εκεί : «Προσανατολισμένο το (φοιτητικό κίνημα) στη πλευρά των αγώνων για όρους σπουδής και διαβίωσης έχανε την πλευρά της επιστημονικής κατάχτησης και της ιδεολογικής, εκπολιτιστικής διαπλάτυνσης».

²⁶⁴ Βλ. το άρθρο «Ζορμπάς ο έλληνας», που αποτελούσε τη σύνοψη των συμπερασμάτων από τη συζήτηση που διοργάνωσε ο σύλλογος στην Αθήνα τον Μάιο του '65, την εποχή που προβαλλόταν στις κινηματογραφικές αίθουσες η ομώνυμη ταινία. Κρίνοντας, κατά τα λεγόμενά τους, την ταινία από την σκοπιά του πατριώτη σημείωναν : «...Οι σκηνές που χαρακτηρίζουν τον Ζορμπά τον έλληνα (;) του Κακογιάννη, για κανένα λόγο δεν χαρακτηρίζουν την νοοτροπία, τα ήθη και τα έθιμα ενός λαού, περήφανου όπως είναι ο κρητικός. Λαογραφικά είναι χωρίς το οποιοδήποτε έρεισμα οι σκηνές που διάλεξε ο Κακογιάννης». Περ «Ξαστεριά», τεύχος 1, Περίοδος Γ', Απρίλης – Μάης 1965, σελ 11 και 16.

αναφορές σε έργα της κρητικής μεσαιωνικής δραματουργίας («Ερωτόκριτος» του Κορνάρου, «Ερωφίλη» του Χορτάτζη), δεν στόχευε κατά τα φαινόμενα, μόνο στον τονισμό της εθνικής ιδιοτυπίας και στην αξιοποίηση του στοιχείου της ιθαγένειας και της παράδοσης, αλλά επεδίωκε να συναρμόσει διαλεκτικά «την δύση με την βαρεία Ανατολή».²⁶⁵

Η πολυσχιδία των δράσεων του συλλόγου στα πολιτιστικά ζητήματα στη δεκαετία, κυρίως του '60, και ιδιαίτερα η κίνηση κατά του αναλφαβητισμού και η προβολή του λαϊκού ελληνικού πολιτισμού και των φορέων του, όπως του Μίκη Θεοδωράκη, αντιμετώπιστηκε από τους συντηρητικούς πολιτικούς κύκλους της εποχής ως απόδειξη της ύπαρξης μιας ακόμα «κρυπτοκομμουνιστικής οργάνωσης».²⁶⁶ Μολονότι, η ιδέα της διάχυσης και της διασποράς του πολιτισμού και των συνακόλουθων προβληματισμών προέκυπτε από την ιδεολογική συγκρότηση της αριστεράς²⁶⁷, η αντίθεση των συντηρητικών κύκλων οφειλόταν περισσότερο στη διαπίστωση της αποτυχίας τους να επιτύχουν την «εξατομίκευση του κοινωνικού σώματος, την πολιτική αποστράτευση και το τέλος του συνδικαλισμού».

Αν και οι πλείστες από της προσπάθειες των μελών του σωματείου στηρίζονταν στο στοιχείο της αυθορμησίας, και όχι στη λογική της εκτέλεσης οργανωμένων σχεδίων, που εκπορεύονταν από συγκεκριμένα πολιτικά κέντρα και χώρους, το στοιχείο της καταπολέμησης της αδιαφορίας, της παρακίνησης για ενασχόληση και για δράση καταργούσε τον διακαή πόθο ορισμένων για περιορισμό της πολιτικής σε ένα κλειστό σώμα ανθρώπων, σε μια «τάξη πολιτικών».

Καταληκτικά, πάντως, παρά τα θετικά στοιχεία που απέρρεαν από την πολιτιστική δραστηριοποίηση του συλλόγου, κυρίως τη δεκαετία του '60, το όριο ανάμεσα στη γνησιότητα των προθέσεων για την έννοια λαϊκός πολιτισμός και στο λαϊκισμό εξακολουθούσε να είναι ρευστό. Ιδιαίτερα, από την στιγμή, που η έννοια λαός δεν προσδιοριζόταν ξεκάθαρα κοινωνικά και κυρίως, επειδή εκδηλωνόταν από τους σπουδαστές η διάθεση να προβληθούν στοιχεία της νεοελληνικής παράδοσης και συγκεκριμένα της κρητικής, που θεωρούνταν, κατεξοχήν λαϊκά ή αντιαστικά. Η επαφή και πολλές φορές η ταύτιση της

²⁶⁵ Ρ. Γεωργιά «Ερωτόκριτος». Περ. «Ξαστεριά», τεύχος 1, Περίοδος Γ', Απρίλης – Μάης 1965, σελ 11.

²⁶⁶ Βλ. την επιστολή του συλλόγου «Οι κρήτες σπουδασταί δια τον μουσικοσυνθέτην Θεοδωράκη». Με αυτήν το σωματείο προσπαθούσε να απαντήσει στις κατηγορίες της εφημερίδας «Μεσόγειος» που προκλήθηκαν μετά τη δημοσίευση μιας διαμαρτυρίας των σπουδαστών για τον αποκλεισμό του συνθέτη από το κρατικό ραδιόφωνο. Εφημ. «Πατρίς», 26 Ιανουαρίου 1962, αφ 4588. Επίσης, βλέπε την επίθεση της αθηναϊκής εφημερίδας «Ακρόπολις» για την απόφαση της Ο.Τ.Σ.Σ.Ε να καλέσει τους φοιτητές να διδάξουν στα χωριά τους. Εφημ «η Αλλαγή», 10 Ιουλίου 1963, αφ 543.

²⁶⁷ Βλέπε την συνέντευξη με Γ. Γραμματικάκη.

πλειοψηφίας των μελών του συλλόγου στη δεκαετία του '60 με τους κύκλους των διανοούμενων, που ήταν, κατά κύριο λόγο, ενταγμένοι στην αριστερά, οδηγούσε στην υιοθέτηση και αφομοίωση τέτοιων πολιτισμικών αναφορών.

Όταν, σχεδόν το σύνολο της ελληνικής αριστερής διάνοησης έρεπε στη δεκαετία του '60, προς ό,τι προσδιορίστηκε ως «μαρξιστογενής λαϊκισμός»,²⁶⁸ το φοιτητικό συνδικαλιστικό κίνημα και οι φορείς του ήταν σχεδόν αδύνατο να αντισταθούν σε τέτοιου είδους αντηχήσεις. Το γεγονός, πως αυτό, κατά περίπτωση, όπως στην προκειμένη, αντλούσε τον κύκλο των παραδειγμάτων του από την πρόσφατη παράδοση εξίσου, όσο και από την μακρινή, περιόριζε κάπως τους «ενοχλητικούς» αντίλαλους και «καθυπέτασσε» τις αντηχήσεις .

Κ.) «Οι εκδόσεις του Συλλόγου στην τριαντακονταετία 1945 – 1975»

Ένας από τους βασικότερους τρόπους διάδοσης των θέσεων του φοιτητικού κινήματος, στις τρεις πρώτες μεταπολεμικές δεκαετίες, υπήρξε η έκδοση και κυκλοφορία εντύπων (εφημερίδων και περιοδικών). Ιδιαίτερα για το δημοκρατικό φοιτητικό κίνημα, συμπεριλαμβανομένης και της τοπικής του συνιστώσας, η κυκλοφορία τακτικών ή και περιοδικών εκδόσεων ισοδυναμούσε με πράξη επιβίωσης και με μέσο διασποράς των θέσεων και ιδεών του.

Με δεδομένες τις απαγορεύσεις και τους περιορισμούς, που αντιμετώπιζαν οι πλείστες δημοκρατικές εφημερίδες της εποχής και με επίσης, δεδομένη την ύπαρξη φοιτητικών εντύπων («Ηχώ των Σπουδαστών», «Φοιτητής» κ.ά.), που πρόσκεινταν σε φοιτητικές οργανώσεις, όπως της Ε.Κ.Ο.Φ., στις δεκαετίες 1960 και 1970, η πρωτοβουλία της έκδοσης δημοκρατικού χαρακτήρα φοιτητικών εντύπων γινόταν πράξη απόλυτης ανάγκης.

Παράλληλα, τα έντυπα αυτά, αποκτούσαν σταδιακά τη σημασία ενός χώρου, γύρω από τον οποίο μπορούσαν να οικοδομηθούν σχέσεις, φιλίες και ιδεολογικές ταυτίσεις²⁶⁹. Και ακόμη να λειτουργήσουν ως καταλύτης για την πολιτιστική και πνευματική άνοδο των φοιτητών, την πνευματική και παραπέρα πολιτική τους διαπαιδαγώγηση.

²⁶⁸ Σύμφωνα με τον Φ. Ηλιού Μεγάλο μέρος της ελληνικής αριστερής διάνοησης, ιδιαίτερα στα χρόνια μετά τον πόλεμο, έδειχνε να ταυτίζεται με το ρεύμα του «μαρξιστογενούς λαϊκισμού». Σε αυτόν « πηγή κοινωνικού φρονηματισμού στους σύγχρονους αγώνες και φορέας όλων των παραδειγματικών αξιών αποδειχεται, πάλι, ένας κοινωνικά απροσδιόριστος κυριαρχούμενος και μονίμως προδομένος λαός, σε πλήρη διάσταση με τις κυριαρχούσες τάξεις και την εξ ορισμού στείρα πνευματική παραγωγή τους» Φ. Ηλιού *Ιδεολογικές χρήσεις του κοραιοισμού στον 20^ο αιώνα*, εκδ. ο Πολίτης, Αθήνα 1989,σελ 62 – 63.

²⁶⁹ Χ. Λάζος *Ελληνικό φοιτητικό κίνημα 1821 – 1973...*, εκδ. Γνώση, Αθήνα 1987, σελ. 332

Για τους τοπικούς σπουδαστικούς συλλόγους, όπως των κρητών, η δημιουργία φοιτητικών εντύπων σήμαινε, μαζί μ' όλα τα παραπάνω, και την προσπάθεια να καλυφθούν πνευματικές και άλλες ανάγκες του τόπου καταγωγής. Το αίτημα για πολιτιστικό ζωντάνεμα της επαρχίας επιδιωκόταν να ικανοποιηθεί και δι' αυτής της οδού²⁷⁰. Ταυτόχρονα, η υπέρβαση ενδεχόμενων παρεξηγήσεων και η αποφυγή πιθανής πολιτικής εκμετάλλευσης των απόψεων του σωματείου περνούσε και μέσα από την ύπαρξη ξεχωριστού εντύπου.

Ακόμα, σε περιόδους τελμάτωσης και ακινησίας του συλλόγου το πιο πρόσφορο μέσο υπέρβασής τους ήταν η δημιουργία ενός εντύπου (εφημερίδας ή περιοδικού), που θα «ανακαίνιζε» τον σύλλογο και θα τον καθιστούσε θελκτικό και ελκυστικό στα μάτια των φοιτητών. Άλλοτε, πάλι, το σωματείο προχωρούσε στην κυκλοφορία ενός περιοδικού ή μιας εφημερίδας συρόμενο από τη γενική φορά και διάθεση του φοιτητικού κινήματος και άλλοτε, πρωτοπορούσε, εκδίδοντας ένα φοιτητικό έντυπο, στην προσπάθειά του να ξεσηκωθούν οι αδρανείς, ως τότε, φοιτητικές μάζες.²⁷¹

Ιδιαίτερα, στη διετία 1972 – 1973, η απουσία δημοκρατικών φοιτητικών εντύπων έδινε ξεχωριστή σημασία και βαρύτητα στην έκδοση από το Σύλλογο τεσσάρων συνολικά τευχών, αλλά υπό τον τίτλο «Κρήνη» και άλλα υπό τον προδικτατορικό «Ξαστεριά».

Η πρώτη χρονικά εκδοτική προσπάθεια του συλλόγου, πάντως, θα σημειωθεί στις αρχές της δεκαετίας του '50, από τη μάλλον προωθημένη, για τα μέτρα της εποχής, διοίκηση του '53. Εντούτοις, στον τοπικό ημερήσιο τύπο η έκδοση των «Σπουδαστικών Νέων» θα καταχωρηθεί ως το αποτέλεσμα της πρωτοβουλίας και της δράσης «επιτροπής σπουδαστών», ίσως, γιατί η αρθρογραφία του εντύπου δεν καλυπτόταν, μόνο, από κείμενα, που ανήκαν σε φοιτητές - μέλη του συλλόγου. Μέχρι την 6^η Μαρτίου του 1953 η εφημερίδα, που εκδιδόταν ανά δεκαπενθήμερο, θα κυκλοφορήσει συνολικά πέντε φύλλα, για να

²⁷⁰ Βλ. στην στήλη «Ξάστερα» την περιγραφή του σκοπού για τον οποίο γινόταν η έκδοση του περιοδικού. Αυτός ήταν «να παρουσιάσει μια έκδοση ποιότητας, να συμβάλλει στο δυνάμωμα του φοιτητικού μας κινήματος και στην ανάπτυξη πνευματικών δεσμών με την επαρχία προβάλλοντας συγχρόνως τα προβλήματά της», Περιοδικό «Ξαστεριά», τευχ. Α', Περίοδος Β', Μάιος 1963, σελ. 1.

²⁷¹ Αυτό το στοιχείο, σε συνδυασμό με την ανάγκη ο τοπικός και μάλιστα ο τοπικός δημοκρατικός σπουδαστικός συνδικαλισμός να διαθέτει τη δική του «φωνή», το δικό του μέσο έκφρασης, θα αποτελέσουν τους δύο βασικούς παράγοντες που θα συντελέσουν στην απόφαση έκδοσης αρχικά των «Σπουδαστικών Νέων» στις αρχές του '53, και αργότερα της «Ξαστεριάς» στα 1960 και τέλος της «Κρήνης» το Μάη του '72.

πραγματοποιήσει άλλες τόσες, σχεδόν, εκδόσεις, ως το πέρας του σύντομου βίου της²⁷².

Σύμφωνα με τον αρθρογράφο της τοπικής «Πατρίδος» του Ηρακλείου, τα «Σπουδαστικά Νέα» χαρακτηρίζονταν ως: «... αξιόλογος Ελληνική εφημερίς ... εξυπηρετούσα με ευσυνειδησίαν και έξω από κάθε εξάρτησιν τα πολλά σπουδαστικά ζητήματα εις τον κύκλον των οποίων έχει καθορίσει σαφώς και ανενδοιάστως το πρόγραμμά της»²⁷³. Τα τρία αυτά στοιχεία: ελληνικότητα, ανεξαρτησία, ενασχόληση με αμιγώς σπουδαστικά ζητήματα, ήταν το διαβατήριο για την αποδοχή της εφημερίδας από την τοπική κοινωνία της εποχής. Η επεξήγηση του αρθρογράφου περί των επιδιώξεων της εφημερίδας, δηλαδή η αποτελεσματική εξυπηρέτηση των σπουδαστικών ζητημάτων και το κτύπημα κάθε άδικου και κάθε αυθαιρεσίας, έδινε τόσο το στίγμα του εντύπου όσο και, ενδεχομένως, προσπαθούσε να «απαλύνει» τις εντυπώσεις, που είχαν δημιουργηθεί μετά την εμπλοκή της συντακτικής επιτροπής σε δικαστικές περιπέτειες με την Πρυτανεία της Ανωτάτης Εμπορικής Σχολής για άρθρο, που αφορούσε στον τρόπο διδασκαλίας και στις μεθόδους του τότε καθηγητή της σχολής, Φωθιά²⁷⁴.

Μολονότι, τα «Σπουδαστικά Νέα» δεν στόχευαν στην ανοιχτή κριτική της κυβερνητικής πολιτικής της εποχής για τα ζητήματα της ανώτατης εκπαίδευσης, ενδιαφέρονταν, όμως, να δείξουν ανάμεσα στα άλλα τις υπερβολές και τις αυθαιρεσίες, που χαρακτήριζαν, σχεδόν, το σύνολό της. Έτσι, έμμεσα, προβαλλόταν ένα ολόκληρο πλέγμα αδυναμιών και εγγενών προβλημάτων, που δυσχέραιναν την ολοκλήρωση των σπουδών και σχεδόν τις καθιστούσαν αδύνατες, ιδιαίτερα για τις ευπαθείς κοινωνικές ομάδες των επαρχιωτών σπουδαστών²⁷⁵.

²⁷² Βλ. τη συνέντευξη με Κώστα Τουρνάκη, φοιτητή της Φυσικομαθηματικής Αθηνών. Ο Τουρνάκης ήταν υπεύθυνος επί της ύλης των «Σπουδαστικών Νέων» και διαχειριστής του εντύπου. Επίσης στην στήλη «Σημειώματα» το άρθρο με τίτλο «Τα Σπουδαστικά Νέα» Εφημ. «Πατρίς», 6 Μαρτίου 1953, αφ.1873

²⁷³ Τα «Σπουδαστικά Νέα», Εφημ. «Πατρίς», 6 Μαρτίου 1953, αφ 1873.

²⁷⁴ Βλ. τη συνέντευξη με τον Κώστα Τουρνάκη, φοιτητή της Φυσικομαθηματικής.

²⁷⁵ Ενδεικτικά για τις αυθαιρεσίες στο χώρο της Ανώτατης Εκπαίδευσης βλέπε την ανάθεση σε ανώτατους δικαστικούς ελέγχου για τις ατασθαλίες (π.χ. χρηματισμός καθηγητών) στο Υπουργείο Παιδείας, στα Πανεπιστήμια, σε Οργανισμούς και Ιδρύματα που βρίσκονταν υπό την εποπτεία του. Εφημ. «Το Βήμα», 21 Φεβρουαρίου 1953, α.φ. 2378. Επίσης, για το ζήτημα των υπερβολών που χαρακτήριζαν την ανώτατη εκπαίδευση τις δηλώσεις του Πρύτανη του Πανεπιστημίου Αθηνών και του Υπουργού Παιδείας το Νοέμβρη του 1953, δηλώσεις που το περιεχόμενό τους θα επαναληφθεί και στα επόμενα χρόνια, «περί υψηλών διδάκτρων εις ωρισμένας χώρας βάσει των οποίων επιζητείται η οικονομική εξίσωσις των οικονομικών υποχρεώσεων των Ελλήνων φοιτητών με τους φοιτητάς άλλων χωρών ευρισκομένων εις ασυγκρίτως καλλιτέραν οικονομικήν κατάστασιν ...».

Παράλληλα, επέτρεπαν, σε μια εποχή, που το φοιτητικό κίνημα ελεγχόταν κατά το μέγιστο ποσοστό του από δυνάμεις συντηρητικές, έως αντιδραστικές, και που το μέγιστο των φοιτητικών συλλόγων προσδιοριζόταν με το επίθετο «εθνικός»²⁷⁶, να διατυπωθούν θέσεις και ν' αρθρωθούν φωνές προοδευτικές, αντίθετες προς την κρατούσα αντίληψη²⁷⁷, ανοίγοντας έτσι σταδιακά και δειλά – δειλά το δρόμο προς πιο αποφασιστικά βήματα αντιπαράθεσης, στις αρχές πια της επόμενης δεκαετίας.

Για τα επόμενα επτά χρόνια, ως τον Απρίλιο του '60, ο σύλλογος θα σιωπήσει εκδοτικά και μόνο η επίταση των σπουδαστικών αγώνων της χρονιάς εκείνης, καθώς και των προηγούμενων, θα αναστρέψει την κατάσταση. Παράλληλα με το βάθεμα του φοιτητικού συνδικαλισμού, η παρουσία μιας χορείας προσώπων στο σύλλογο, που διέθεταν μια σχετικά ικανοποιητική πείρα γύρω από τα ζητήματα του τύπου και των εκδόσεων, επέτρεπε την ενασχόληση μ' αυτά²⁷⁸. Έτσι, θα ξεκινήσει η

Εφημ. «Το Βήμα», 3 Νοεμβρίου 1953, α.φ. 2595. Τέλος, το πλέγμα των αδυναμιών και των προβλημάτων των ελληνικών πανεπιστημίων ξεδιπλώνεται ανάγλυφα μέσα από διαμαρτυρίες, σαν εκείνη πολλών φοιτητών της Νομικής Αθηνών, το Σεπτέμβριο του '53. Εφημ. «Το Βήμα», 22 Σεπτεμβρίου 1953, α.φ. 2559, σελ. 3. Άρα, η θεματική των «Σπουδαστικών Νέων» και ο συναφής προβληματισμός τους, ούτε αφίστατο από τη γενική συλλογιστική του φοιτητικού κόσμου της εποχής, ούτε αφορμάτο από διαφορετικά, προς τα γενικά αίτια.

²⁷⁶ Βλέπε για παράδειγμα τον περίφημο Εθνικό Παμφοιτητικό Σύλλογο (Ε.Π.Σ.) του οποίου η ύπαρξη χρονολογείτο τουλάχιστον από το 1947 και του οποίου η κύρια δραστηριότητα θα συνδεθεί με τους φοιτητικούς αγώνες για την Κύπρο. Επίσης, την «Εθνική Παμφοιτητική Ένωση» δραστηριοποιούμενη κυρίως, από τα μέσα της δεκαετίας του '50, ανάμεσα στ' άλλα και σε ζητήματα, όπως η επίσκεψη σε χωριά της ελληνικής μεθορίου ή σε εκείνο της επισήμανσης στην ελληνική κυβέρνηση της ανάγκης ν' αντιδράσει στην ανθελληνική εκστρατεία της Τουρκίας στη Θράκη. Παράλληλα, υπήρχαν στη δεκαετία, κυρίως, του '40 και του '50 μια σειρά από κλαδικούς φοιτητικούς συλλογούς, όπως ο «Εθνικός Σύλλογος Σπουδαστών της ΑΣΟΕΕ» ή ο αντίστοιχος της Γεωπονικής Αθηνών. Κάθε δε υποψία για απομάκρυνση από την κυρίαρχουσα αντίληψη της εθνικοφροσύνης ισοδυναμούσε με τη διαγραφή των αιρετών μελών του εκάστοτε συλλόγου (περίπτωση της Παντείου, Εφημ. «Το Βήμα» 31 Μαρτίου 1950, α.φ. 1482, σελ. 3).

²⁷⁷ Βλ. τη συνέντευξη με Μιχ. Φαρσάρη, φοιτητή της Νομικής. Σημειώνει αυτός: «Σημαντικό βήμα, «όταν όλα τα 'σκίαζε η φοβέρα και τα πλάκωνε η σκλαβιά» ότι ο Σύλλογος έβγαζε μια εφημερίδα η οποία είναι προοδευτική φωνή, υπερασπιστής των δικαιωμάτων των φοιτητών, υπερασπιστής των συνδικαλιστικών ελευθεριών και των δημοκρατικών γενικά ελευθεριών που καταπιεζότανε την εποχή εκείνη και γενικά ήτανε η εφημερίδα αυτή, ο Σύλλογος, δηλαδή, μια φωνή προοδευτική γενικότερα. Νέες απόψεις, νέες ιδέες».

²⁷⁸ Για παράδειγμα η περίπτωση του Κ. Γραμματικάκη, υπεύθυνου των δύο εκδόσεων της «Ξαστεριάς» του 1960, που εκτός από γιος του Αριστομένη Γραμματικάκη, διευθυντή της ηρακλειώτικης «Μεσογείου», δούλευε, παράλληλα, στην εφημερίδα «Βραδυνή» και μαθήτευε στο «Εθνικό Τυπογραφείο» την απαραίτητη για τις

έκδοση του προδικτατορικού περιοδικού της «Ξαστεριάς», που θα κυκλοφορήσει συνολικά οκτώ τεύχη, κατανεμημένα σε πέντε περιόδους.

Τα δύο πρώτα τεύχη (Απριλίου και Μαΐου 1960) περιελάμβαναν στο μεγαλύτερο μέρος τους κριτικά σχόλια και σημειώματα για την κατάσταση της μέσης και της ανώτατης εκπαίδευσης στη χώρα, συμφωνώντας, εν πολλοίς, και προεκτείνοντας, κατά περίπτωση, τις συζητήσεις και τις τοποθετήσεις, που είχαν διατυπωθεί από διάφορους κύκλους, τα προηγούμενα χρόνια²⁷⁹. Με αφορμή τις διαπιστώσεις αυτές οι συντάκτες του περιοδικού ασκούσαν οξεία κριτική στο πνευματικό και δευτερευόντως στο πολιτικό κατεστημένο της εποχής.

Παράλληλα, θα δημοσιευθούν αποσπάσματα από έργα καταξιωμένων λογοτεχνών (Τσέχωφ, Μπόρχες, Κονδυλάκη), αλλά και ποιητικά και πεζογραφικά κείμενα νέων ανθρώπων, κυρίως φοιτητών. Ακολουθώντας, είτε τα κελεύσματα της αριστερής διανόησης, είτε το δεδομένο της κρητικής καταγωγής τους, θα φιλοξενηθούν στις στήλες των δύο πρώτων τευχών παραδοσιακά ριζίτικα τραγούδια και κείμενα λαογραφικού χαρακτήρα.

Μαζί με τις πληροφορίες για τη δραστηριότητα του Συλλόγου στα χρόνια 1959, 1960 και τους συναφείς φοιτητικούς αγώνες (π.χ. φοιτητικό εισιτήριο), ο Σύλλογος θα αφιερώσει χώρο για τη μάχη της Κρήτης και για το έργο και τη ζωή του ποιητή Ανδρέα Κάλβου.

Κοινός παρανομαστής όλων αυτών των πρωτοβουλιών ήταν η προσπάθεια να δικαιολογηθεί το δικαίωμα των φοιτητικών μαζών να τοποθετηθούν απέναντι στα προβλήματα της εκπαίδευσης και παραπέρα στα κοινωνικά προβλήματα της εποχής τους. Αντίθετα προς το κοινωνικό στερεότυπο, που αντιλαμβανόταν το φοιτητή «ως μια μηχανή που τρώει συγγράμματα, ακούει τυποποιημένες, ξερές, και πολλές φορές ανιαρές παραδόσεις ...», τα περιοδικά του Απριλίου και του Μαΐου του 1960, της «Ξαστεριάς», επεδίωκαν να κατοχυρώσουν ένα νέο, πιο ευρύ ρόλο γι' αυτόν²⁸⁰. Και παραπέρα, μαζί με την κατοχύρωση του δικαιώματος

εφημερίδες της εποχής τέχνη της λινοτυπίας. Συνέντευξη με Κ. Γραμματικάκη, φοιτητή της Παντείου.

²⁷⁹ Βλ. τα πορίσματα της Επιτροπής Παιδείας για τα Α.Ε.Ι. και τη Μέση Εκπαίδευση. Εφημερίδα «Το Βήμα», 12 Ιανουαρίου 1958, αφ 3889, σελ. 7-8. Επίσης, σημειώνω ενδεικτικά το άρθρο «Επιστήμη και Παιδεία» του Γ. Φτέρη που έθιγε την ανάγκη στροφής στις θετικές επιστήμες και ένα ακόμη δημοσιευμένο την ίδια μέρα στο «Βήμα» με αντικείμενο το θέμα των φροντιστηρίων. Εφημ. «Το Βήμα», 24 Νοεμβρίου 1957, αφ 3851, σελ. 1 και 8. Τέλος, τις διαπιστώσεις του Γ. Παπανδρέου για τα προβλήματα της Ανώτατης Εκπαίδευσης της χώρας και το αληθινό περιεχόμενο της έννοιας «ελληνοχριστιανικός πολιτισμός». Εφημ. «Το Βήμα», 15 Ιουνίου 1957, αφ 3713, σελ. 6. Γενικά, για την εκπαιδευτική μεταρρύθμιση του 1957 βλέπε και Θ. Χατζηστεφανίδης *Ιστορία Νεοελληνικής Εκπαίδευσης 1821 – 1986*, εκδ. Παπαδήμας, Αθήνα 1990, σελ. 290-295.

²⁸⁰ Βλέπε ενδεικτικά γι' αυτό το χρονογράφημα «Φοιτηταί» του Στέφανου Παπαρδουκάκη, όπου στην κατάληξη του σημειωνόταν: «Αλλά και από πλευράς μας

της παρέμβασης του σπουδαστικού κόσμου να δικαιολογήσουν το αντίστοιχο δικαίωμα, με βάση και την πρόσφατη ιστορική εμπειρία, των λαϊκών στρωμάτων²⁸¹.

Την εκδοτική απραξία της περιόδου από το Μάιο του '60 ως τον Μάιο του 1963 θα άρουν οι αποφάσεις του Δ' Πανσπουδαστικού Συνεδρίου για το φοιτητικό τύπο²⁸². Ο Σύλλογος θα προχωρήσει, έτσι, στην έκδοση δύο νέων τευχών της «Ξαστεριάς», που επιχειρούσαν – όχι με ιδιαίτερη επιτυχία, πάντως – να ακολουθήσουν τις τάσεις και τις κατευθυντήριες αρχές, που το Πανσπουδαστικό Συνέδριο, του Απρίλη του '63, είχε θέσει για το φοιτητικό τύπο. Να επεκτείνουν, δηλαδή, την ύλη τους σε ζητήματα, που αφορούσαν στους εργαζόμενους νέους, στους μαθητές και να προσεγγίσουν τα θέματα της πολιτιστικής υπανάπτυξης και πνευματικής «ασιτίας» της ελληνικής επαρχίας.

Στο πρώτο από τα δύο τεύχη, αυτό του Μαΐου του 1963, επιχειρείτο, κυρίως, να καλυφθεί το σκέλος της καθυστέρησης, που εμφάνιζε η Κρήτη, στον εκπολιτιστικό τομέα και παράλληλα, να προβληθούν οι υπάρχουσες και διαθέσιμες δυνατότητες πολιτιστικής ανάπτυξής της. Έτσι, στις σελίδες του θα καταχωρηθούν ανέκδοτα

(να υπάρχει) περισσότερη συναίσθηση των ιστορικών και κοσμογονικών στιγμών που ζούμε. Αυτές τις ώρες που ο άνθρωπος σπάει το καβούκι που το(ν) έκλεινε μυριάδες χρόνια οι ευθύνες μας είναι τεράστιες ...». Περιοδικό «Ξαστεριά», τευχ. Α', Περίοδος Α', Απρίλιος 1960, σελ. 4.

²⁸¹ Γι' αυτό βλέπε το κείμενο – ομιλία του Μ. Μυλωνάκη «Η μάχη του Ανθρώπου» που αναφερόταν βέβαια στη «Μάχη της Κρήτης», αλλά και δεν απέκλειε τη διάσταση της συγχρονίας. Φράσεις του τύπου : «Η υπόθεση της Λευτεριάς είναι υπόθεση όλων των ανθρώπων της γης», δεν είχαν κατ' ανάγκη, στενό, χρονικά, ορίζοντα και δεν αναφέρονταν μόνο στο λαϊκό αγώνα στα χρόνια της Κατοχής. Περιοδικό «Ξαστεριά», τευχ. Β', Περίοδος Α', Μάιος 1960, σελ. 4, 5, 6, 8. Βλέπε, επίσης, το κείμενο της Α. Βροντάκη «Ανδρέας Κάλβος. Ο ποιητής που ένιωσε την εποχή του». Σ' αυτό σημειωνόταν : «Και αυτή η αγάπη του (για την πατρίδα) η ιερή, η φλογερή μας έδωσε στίχους με τόση δύναμη, παλμό, πίστη, μεγαλοπρέπεια. Στίχους αθάνατους που σε κάθε στιγμή μας θυμίζουν πως ο άνθρωπος εκτός απ' το χρέος πούχει στον εαυτό του να τον ανεβάσει πιο ψηλά έχει και ένα πιο σοβαρό χρέος απέναντι στον κόσμο, που γύρω του πονεί και υποφέρει, αγωνίζεται, σκοντάφτει και αιματοκυλιέται για να φθάσει στο βύθος της κολάσεως και από' κει να πάρει φόρα για τα ψηλά. Και αυτό το χρέος είναι ανάγκη να το νιώθει και να το σέβεται κάθε άνθρωπος μα πιο πολύ εκείνος, που οι Μούσες τον ευλόγησαν και του χάρισαν την ικανότητα να εκφράζεται με λόγο ή με την πέννα περίτεχνα», Περιοδικό «Ξαστεριά», τευχ. Β', Περίοδος Α', Μάιος 1960, αρ. φ 11, 12, 22.

²⁸² Βλ. την ενότητα «Απόφαση Δ' Πανσπουδαστικού Συνεδρίου» σε Α. Βρυχεία – Κ. Γαβρόγλου *Απόπειρες μεταρρύθμισης...*, σελ. 213-214, όπου και η αναφορά για τα πολιτιστικά ενδιαφέροντα και το φοιτητικό τύπο, αιτήματα με τα οποία ασχολήθηκε το Συνέδριο. Επίσης το άρθρο για την επανέκδοση της «Ξαστεριάς», το Μάιο του '63, όπου ρητώς σημειωνόταν: «Η «Ξαστεριά» το περιοδικό των Κρητών σπουδαστών που κυκλοφορεί αυτές τις μέρες ακολουθεί τις τάσεις που έθεσε το Δ' Πανσπουδαστικό Συνέδριο για τον φοιτητικό τύπο». Εφημ. «Η Αλλαγή», 24 Μαΐου 1963, αφ 503.

κείμενα και ποιήματα νέων λογοτεχνών, κυρίως φοιτητών, θα δημοσιευθεί το άρθρο του Στέλιου Μαρκατάτη για την πνευματική κίνηση στο Ηράκλειο σε ολόκληρο τον 20^ο αιώνα και ιδιαίτερα στη μεταπολεμική περίοδο, θα παρουσιαστούν οι πρωτοβουλίες και δράσεις του συλλόγου στο πρόσφατο χρονικό διάστημα.

Μόνο, εν είδει σημειωμάτων, θα σχολιαστούν τα γεγονότα των δικών των αγροτών της Κρήτης, μετά τα επεισόδια του '62, προσπαθώντας, έτσι, να συνδέσουν τον σπουδαστικό χώρο με τα προβλήματα των εργαζομένων της χώρας.

Το περιοδικό θα συμπληρωθεί με ένα κείμενο για τον τοπικό φοιτητικό συνδικαλισμό, μετά το ιδρυτικό συνέδριο της ΕΦΕΕ, τον Απρίλη του '63, με δύο άρθρα αφιερωμένα στη «Μάχη της Κρήτης» και με ένα σχόλιο, που παρουσίαζε τις δυσχέρειες και τα προβλήματα, που θα προέκυπταν από τη σύνδεση της χώρας με την Κοινή Αγορά.

Η υποδοχή του τεύχους, του Μαΐου του '63, της «Ξαστεριάς», από τις δημοκρατικές εφημερίδες του τόπου και ιδιαίτερα την ηρακλειώτικη «Αλλαγή» ήταν κάτι περισσότερο από θετική. Μολονότι, η τελευταία αναγνώριζε την ανάγκη βελτίωσης του περιοδικού και διαπίστωνε, ότι χρειαζόταν να δημιουργηθεί «δίκτυο ανταποκριτών στα σχολεία και ανάμεσα στους εργαζόμενους νέους» για τη διάδοσή του και «τη συλλογή ειδήσεων και συνεργασιών»²⁸³, χαρακτήριζε την εκδοτική προσπάθεια των κρητών σπουδαστών ως «πνευματικό παρόν»²⁸⁴.

Αντιθέτοντας τους Κρήτες σπουδαστές του '63 προς «τις παρακρατικές οργανώσεις, των οργισμένων υπερεθνικοφρόνων που αλλάζουνε πολιτικά στρατόπεδα ανάλογα με τις ενδείξεις του βαρόμετρου της πολιτικής παροχής», απέδιδε στη «Ξαστεριά» διαστάσεις και σημασία ανώτερη απ' αυτήν, που πραγματικά της αναλογούσε. Έτσι, το περιοδικό λογιζόταν ως «μια φωνή θετική που στην ουσία είναι η φωνή του ίδιου του νησιού μας. Η φωνή της Κρήτης»²⁸⁵.

Παράλληλα, προεκτείνοντας αυτή του την τοποθέτηση και αντιμετώπιζοντας το φοιτητικό κίνημα ως εν θέσει, πολιτικό παράγοντα ενέτασσε την παρουσία τους στην Κρήτη κατά την περίοδο του θέρους, στα πλαίσια του πολιτικού αγώνα κατά της Κυβέρνησης Καραμανλή, στα όρια δηλαδή του Ανένδοτου. Σύμφωνα, λοιπόν, με την «Αλλαγή» του '63, οι Κρήτες φοιτητές «θα ξεχυθούν στην επαρχία να μεταδώσουν το μήνυμα για την κορυφαία μάχη της Δημοκρατίας»²⁸⁶.

²⁸³ Στο άρθρο για την επανέκδοση της «Ξαστεριάς» το Μάιο του '63. Εφημ. «η Αλλαγή», 24 Μαΐου 1963, α.φ. 503.

²⁸⁴ Στην στήλη «Αδέσμευτα» το άρθρο του Στέλιου Μαρκατάτη με τον τίτλο «Ξαστεριά». Εφημ. «η Αλλαγή», 7 Ιουνίου 1963, α.φ. 515.

²⁸⁵ *ibidem*.

²⁸⁶ Βλ. το άρθρο «Οι Κρήτες σπουδαστές», εφημ. «η Αλλαγή», 13 Ιουνίου 1963, αφ 521.

Η ίδια γραμμή της σύνδεσης του σπουδαστικού κινήματος με τους εργαζόμενους νέους και τους μαθητές και της παρουσίασης των προβλημάτων τους, μέσα από τις στήλες του φοιτητικού τύπου, θα ακολουθηθεί – πάλι με περιορισμένη επιτυχία – και από το τεύχος της «Ξαστεριάς» του Ιουνίου – Ιουλίου του '63. Τώρα, η «Ξαστεριά», θα χαρακτηριστεί στον υπότιτλο ως «μηνιαία έκδοση Νέων» καταργώντας το χαρακτηρισμό «Μηνιαίο όργανο των Κρητών σπουδαστών», που τη συνόδευε ως τότε.

Παράλληλα, σχεδόν τα 2/3 του περιοδικού θα καλυφθούν με κείμενα και άρθρα που κινούνταν στον απόηχο του ιδρυτικού συνεδρίου της ΕΦΕΕ και που θα ικανοποιούν, εν μέρει, την υπόσχεση για ενημέρωση και διαφώτιση της κοινής γνώμης πάνω στις αποφάσεις και στα πορίσματά του²⁸⁷. Το άρθρο για τον τούρκο ποιητή Ναζίμ Χικμέτ, οι

²⁸⁷ Στην κατεύθυνση αυτή κινούνταν το άρθρο «Για την ενότητα του Σπουδαστικού Κινήματος» που τόνιζε την σπουδαιότητα και τη σημασία του Δ' Πανσπουδαστικού Συνεδρίου, το οποίο σύμφωνα με τη σωστή συλλογιστική του αρθρογράφου, έλυσε δια παντός το πρόβλημα της ίδρυσης ενός ανώτατου πανελλήνιου δευτεροβάθμιου συνδικαλιστικού οργάνου στο φοιτητικό χώρο και κατέρριψε τα ψευδεπίγραφα και χειραγωγούμενα σχήματα του παρελθόντος (ΕΦΕΕ του '56, ΕΦΣΕΕ, ΝUGS), το άρθρο έρευνα με τον τίτλο «Οι Έλληνες φοιτητές του εξωτερικού» και η συνέντευξη με τον αντιπρόεδρο της διεθνούς φοιτητικής οργάνωσης I.U.S., οργάνωση στην οποία θα ενταχθεί και η ΕΦΕΕ, του '63, δίχως όμως να απαρνείται τη παράλληλη συμμετοχή της στη φιλοδυτική I.S.C. – COSEC. Περιοδικό «Ξαστεριά», τεύχος Β', Περίοδος Β', Ιούνιος – Ιούλιος 1963. Εκτός από τον στόχο, που εν μέρει θα ικανοποιηθεί, ενημέρωσης της κοινής γνώμης πάνω στις αποφάσεις και στα πορίσματα του Δ' Πανσπουδαστικού Συνεδρίου του Απρίλη του '63, τα άρθρα αυτά έδειχναν να υπηρετούν ως ένα βαθμό και άλλες στοχεύσεις και σκοπιμότητες. Η παρέμβαση των κομματικών μηχανισμών, Ενώσεως Κέντρου και Ε.Δ.Α., στις διεργασίες στο φοιτητικό χώρο επιδρούσαν στη συλλογιστική των κειμένων αυτών. Είναι γνωστή, για παράδειγμα, η επιμονή της ηγεσίας της Ένωσης Κέντρου για ένταξη της ΕΦΕΕ μόνο στη I.S.C. – COSEC (φιλοδυτική σπουδαστική οργάνωση του παγκόσμιου σπουδαστικού κινήματος) και η αντίστοιχη άρνησή της να δεχθεί τη συμμετοχή του ανώτατου συνδικαλιστικού οργάνου των ελλήνων φοιτητών στη φιλοαριστερή I.U.S. Όπως, είναι εξάλλου, γνωστή η τακτική που ακολούθησε η ΕΔΑ τις παραμονές του Ε' Πανσπουδαστικού Συνεδρίου (Α' Παν/κού της ΕΦΕΕ) το Μάη του '64 να δημιουργήσει, δηλαδή, τεχνητή πλειοψηφία με την αυξημένη, ανάμεσα στ' άλλα εκπροσώπηση των ελλήνων φοιτητών, του εξωτερικού στις εργασίες του συνεδρίου. Αν, λοιπόν, το άρθρο για την I.U.S λειτουργούσε και απαντητικά στις προθέσεις και ενέργειες του «Συμπλέομεν» της Ένωσης Κέντρου, τις παραμονές του Δ' Παν/κού Συνεδρίου, το επόμενο για τις φοιτητικές οργανώσεις του εξωτερικού συνέδραμε, εν πολλοίς, τις επικείμενες δράσεις της ΕΔΑ, τις παραμονές του Συνεδρίου του '64. Επιπλέον, στα κείμενα αυτά, όπως και στα φύλλα της «Πανσπουδαστικής» της εποχής, θα αποφευχθεί επιμελώς και συστηματικά η παρουσίαση των αποφάσεων του Δ' Παν/κού για το φοιτητικό συνδικαλισμό, στα πλαίσια των προσπαθειών των κομμάτων και εν προκειμένω της ΕΔΑ, να κρατήσουν υπό τον έλεγχό τους το διογκούμενο και ολοένα αυτονομούμενο σπουδαστικό κίνημα. Οι επιρροές αυτές που ασκούσαν τα κόμματα του δημοκρατικού χώρου (ΕΚ και ΕΔΑ) στους φοιτητές που ανήκαν ιδεολογικά σ' αυτά και τα πρώτα εναργή

φοιτητικές ειδήσεις απ' όλο τον κόσμο, τα σημειώματα για τη δραστηριότητα του συλλόγου στην Αθήνα και στην Κρήτη συμπλήρωναν την εικόνα του μάλλον αδιάφορου τεύχους.

Ο χαρακτηρισμός του «μηνιαίου» εντύπου θα παραβιαστεί για μια ακόμη φορά με την έναρξη του ακαδημαϊκού έτους 1963 – '64. Μόνο προς το τέλος της χρονιάς, δηλαδή, το Μάιο του '64, ο Σύλλογος, με αφορμή την επέτειο της «Μάχης της Κρήτης» θα δημοσιεύσει ένα τεύχος, σχεδόν καθ' ολοκληρία, αφιερωμένο σ' αυτήν.

Στοχεύοντας, αφ' ενός, στη δικαίωση «της αγνοημένης και κατασυκοφαντημένης» Αντίστασης και κυρίως, επιδιώκοντας να συνδέσει τους σύγχρονους αγώνες του σπουδαστικού κινήματος με την Αντίσταση και τον αγώνα κατά του φασισμού στην κατοχή, θα κινητοποιήσει, σχεδόν, όλο το διαθέσιμο πνευματικό δυναμικό του νησιού, προκειμένου να καταθέσει αυτό τον πεζογραφικό ή ποιητικό του λόγο²⁸⁸. Ταυτόχρονα, για μια ακόμη φορά θα αντλήσει στοιχεία από το χώρο της λαϊκής ποίησης και της λαογραφίας.

Τόσο το ίδιο το θέμα, όσο και ο τρόπος της διαπραγμάτευσής του θα «αναγκάσει» ακόμα και τους από θέση πολιτικούς του «αντιπάλους» να παραδεκτούν δημόσια, πως από το τεύχος αυτό «αναβλύζει σαν λάβα ηφαιστείου, φλογερή και ακατάλυτη η νεανική πίστη για τα ιδανικά και την αιωνιότητα της φυλής»²⁸⁹. Αναμφίβολα, για τους συντηρητικούς πολιτικούς και λοιπούς κύκλους της εποχής ήταν ελκυστικότερο ένα φοιτητικό σωματείο, που δεν ασχολιόταν σταθερά και διαρκώς με το συνδικαλιστικό αγώνα, αλλά που ενέτασσε στη σφαίρα των

δείγματα ισχυροποίησης των κεντρώων φοιτητών παρόξυναν σταδιακά την κατάσταση και στο Σύλλογο και οδηγούσαν σε θέσεις κριτικής και αντιπολίτευσης προς την πολιτική απέναντι στο σπουδαστικό κίνημα που ασκούσε η ΕΚ (αρχικά ως αντιπολίτευση και έπειτα ως κυβέρνηση), διαλύοντας έτσι την άτυπη συμμαχία αριστερών και κεντρογενών δημοκρατών φοιτητών. Και ακριβώς πάνω στη βάση αυτή μπορεί να ερμηνευθεί και η πρόταση μομφής κατά του μάλλον μετριοπαθούς, ανένταχτου δημοκρατικού και «συνοδοιπόρου» Γ. Αλεξανδράκη, προέδρου του Σωματείου ως τον Ιούνιο του 1963 και η ανάληψη της αρχής από τους πλειοψηφούντες αριστερούς, υπό τον Ν. Βεριγάκη. Για την πολιτικοποίηση και διάσπαση του φοιτητικού κινήματος μετά το Δ' Πανσπουδαστικό Συνέδριο, τον Απρίλιο του '63. Βλέπε Χρ. Λάζος *Ελληνικό φοιτητικό κίνημα : Κοινωνικοί και πολιτικοί αγώνες 1821 – 1973*, εκδ. Γνώση, Αθήνα 1987, σελ. 344 – 350.

²⁸⁸ Στο τεύχος αυτό της «Ξαστεριάς» θα δημοσιεύσουν τον πεζογραφικό και ποιητικό τους λόγο, αλλά και τοποθετήσεις σχετικές με τη «Μάχη της Κρήτης» και την Εθνική Αντίσταση λογοτέχνες, όπως ο Μαν. Αναγνωστάκης, ο Μηνάς Δημάκης, η Λιλή Ζωγράφου, ο Ανδρέας Νενεδάκης, η Έλλη Αλεξίου, ο Γιάννης Δαλέντζας, η Δώρα Μοάτσου – Βάρναλη, ο Γ. Καλομενόπουλος, ο Άρης Δικταίος, η Σοφία Μαυροειδή – Παπαδάκη κ.ά.

²⁸⁹ Βλ. στη στήλη «Φοιτητικά εκδόσεις» το άρθρο με τον τίτλο «Ξαστεριά» (το περιοδικό του Συλλόγου Κρητών Σπουδαστών). Εφημ. «Μεσόγειος», 6 Αυγούστου 1964, α.φ. 4201/3682.

ενδιαφερόντων του και θέματα πνευματικού και πολιτιστικού χαρακτήρα²⁹⁰.

Η συλλογιστική αυτή δε θα παραγνωριστεί ούτε από τους ίδιους τους κρήτες φοιτητές, που προσπαθώντας να αναιρέσουν τις κατηγορίες περί πολιτικής οργάνωσης και τις παρεπόμενες περί «φιλοκομμουνισμού», επέλεξαν το δρόμο της υποτίμησης της συνδικαλιστικής τους διάστασης και προτιμούσαν τον τονισμό της συνιστώσας του πνευματικού περιβάλλοντος. Εντούτοις, το τεύχος του Μάη του '64 δημιουργούσε προϋποθέσεις και έδινε ερεθίσματα για μια μελλοντική πνευματική αναγέννηση του τόπου, αναδεικνύοντας τις λογοτεχνικές, ποιητικές και πεζογραφικές εφεδρείες του.

Δευτερευόντως, οι διεργασίες και τα πορίσματα του Α΄ Πανσπουδαστικού Συνεδρίου της ΕΦΕΕ, το Μάη του '64, και ιδιαίτερα ο συσχετισμός της παιδείας με την οικονομική ανάπτυξη της χώρας, καθώς και οι προϋποθέσεις, στις οποίες θα στηριζόταν αυτή, θα γίνουν αντικείμενα ενός εκτενούς άρθρου. Για να φανεί ανάγλυφα το δίκαιο των αποφάσεων του Συνεδρίου, το περιοδικό του Μαΐου του '64 θα αφιερώσει ένα ακόμα κείμενο στα προβλήματα της αγροτικής οικονομίας του νησιού και των δενδροκομικών καλλιεργειών του.

Σε αντίθεση με το τεύχος της «Ξαστεριάς» του Μαΐου του '64, του οποίου η κεντρική θεματική περιστρεφόταν γύρω από ένα ζήτημα κοινής αποδοχής, δηλαδή τη «Μάχη της Κρήτης», το αμέσως επόμενο περιοδικό του Δεκέμβρη του '64, θα ασχοληθεί με θέματα, που δημιουργούσαν έντονη πόλωση και προκαλούσαν αντιπαραθέσεις. Τέτοια ήταν, για μεν το σπουδαστικό κίνημα η ολομέτωπη σύγκρουση των φοιτητικών δυνάμεων, που πρόσκεινταν στο Κέντρο με εκείνες της αριστεράς – σύγκρουση που θα βρει το αντίστοιχό της στην περίπτωση του κρητικού σπουδαστικού συλλόγου – για δε, κυρίως, τον κοινωνικό χώρο, αλλά και τον σπουδαστικό, το ζήτημα της εγκατάστασης πυραυλικού κέντρου στην Κρήτη.

Ο χρόνος έκδοσης του περιοδικού, δηλαδή ο Δεκέμβρης του '64, συνέπιπτε με το χρόνο διεξαγωγής των εκλογών στο σύλλογο και γενικά στο σύνολο των φοιτητικών συλλόγων. Με δεδομένη την πόλωση ανάμεσα σε κεντρογενείς και αριστερούς φοιτητές και με εξίσου δεδομένη την ύπαρξη πλειοψηφικού συστήματος στις εκλογές, το τεύχος

²⁹⁰ Βλέπε στην στήλη «Σημειώματα» το άρθρο «ο Σύλλογος Κρητών Σπουδαστών». Σημειωνόταν εκεί : «Η δραστηριότητα του Σωματείου αυτού, ως τουλάχιστον προκύπτει εξ όλων των μέχρι σήμερα δημοσίων εμφανίσεων και εκδηλώσεών του, είναι καθαρώς και βαθέως κομμουνιστική, υπερβαίνουσα εις πολιτικόν χαρακτήρα ακραίου αριστερισμού και αυτήν ακόμη την οργάνωση των «Λαμπράκηδων», η οποία εν πολλοίς ασχολείται και με θέματα μορφωτικά, πνευματικά, καλλιτεχνικά, κοινωνικά, αποβάλλουσα ούτω, επιφανειακά τουλάχιστον, τον καθαρά προπαγανδιστικόν αυτής χαρακτήρα». Εφημ. «Μεσόγειος», 19 Αυγούστου 1966, αφ. 4818.

αυτό ήταν εκ των πραγμάτων προορισμένο να υπηρετήσει βραχυπρόθεσμες προεκλογικές επιδιώξεις.

Η φρασεολογία των συντακτών, κυρίως, των άρθρων, που αφορούσαν στην τρέχουσα συνδικαλιστική φοιτητική πραγματικότητα – αλλά και άλλων, όπως εκείνο για το Γ΄ Πανεπιστήμιο και την εγκατάσταση πυραυλικού κέντρου στη Σούδα – ήταν ιδιαίτερα φορτισμένη και εξαιρετικά επικριτική για την τότε κυβέρνηση και τους φοιτητές, που πρόσκεινταν σ' αυτή. Η διοίκηση του '64 κατέκρινε τους αντίπαλους της μέσα στο σύλλογο για κομματισμό, διάσπαση και πρόκληση σπουδαστικού διχασμού²⁹¹. Παράλληλα, καλούσε τους κρήτες σπουδαστές να την υποστηρίξουν «για να φύγουν απ' το δρόμο του Συλλόγου αυτοί που σκοπό τάξαν να υποτάξουν το Σύλλογό μας στο κομματισμό. Για να προχωρήσει ο Σύλλογος ελεύθερα στο δρόμο της συνεργασίας, του συγκρητισμού, της προκοπής»²⁹².

Για να δικαιολογήσει περαιτέρω το αίτημά της για υποστήριξη από τους σπουδαστές θα παρουσιάσει με αρκετές λεπτομέρειες όλες τις πρωτοβουλίες της διοίκησης της περιόδου 1963 – '64 για τα πολιτιστικά ζητήματα στην Κρήτη και στην Αθήνα. Θα προβάλλει, επίσης την εθνική διάσταση των αγώνων της, εκθέτοντας τις ενέργειές της για το ζήτημα της Κύπρου, ιδιαίτερα μετά τα γεγονότα του Αυγούστου του '64. Θα καταπιαστεί με το θέμα του Γ΄ Πανεπιστημίου, παρουσιάζοντας τις δικές τους προσπάθειες σε αντίθεση με την κυβερνητική αδιαφορία και την αντίστοιχη των τοπικών παραγόντων της Κρήτης.

Κυρίως, όμως θα επιδιώξει να «χτυπήσει» τους κεντρογενείς φοιτητές χρησιμοποιώντας το θέμα του πυραυλικού Κέντρου. Παρουσιάζοντας τους αγώνες του συλλόγου, ενάντια στην εγκατάσταση βάσης στο νησί, κατά την τριετία 1962 – '64 και τονίζοντας, αφ' ενός, τη σχεδόν ομόθυμη αντίθεση του κρητικού λαού και αφ' ετέρου τη συνεργία της κυβέρνησης της Ένωσης Κέντρου στην υπογραφή της συμφωνίας με το ΝΑΤΟ, έφερνε σε δύσκολη θέση τους κεντρώους φοιτητές και έδειχνε ποιος ανάμεσα σε αριστερούς και κεντρώους σπουδαστές νοιαζόταν πραγματικά για τα κρητικά και γενικώς τα εθνικά συμφέροντα²⁹³.

²⁹¹ Στην στήλη «Ξάστερα». Περιοδικό «Ξαστεριά», τευχ. 2, Περίοδος Γ΄, Δεκέμβριος 1964, σελ. 3.

²⁹² Βλέπε το εισαγωγικό άρθρο με τον τίτλο «Εκλογές». Περιοδικό «Ξαστεριά», τεύχ. 2, περίοδος Γ΄, Δεκέμβριος 1964, σελ. 1.

²⁹³ Βλέπε το εισαγωγικό σημείωμα «Ένα Δίκαιο», την έρευνα του Γ. Ζεβελάκη «Να καταργηθούν οι βάσεις» και το καταληκτικό σ' αυτήν κείμενο με τον τίτλο «οι κρήτες σπουδαστές» που αναφερόταν στις ενέργειες του Σωματίου ενάντια στην εγκατάσταση πυραυλικού κέντρου στο νησί. Σημειωνόταν ανάμεσα στ' άλλα σ' αυτά: «Σύσσωμος ο Δημοκρατικός και προοδευτικός λαός της επαρχίας μας (εργάτες, αγρότες, επαγγελματίες, διανοούμενοι) αποδοκιμάζουν με αγανάκτηση την εγκατάσταση πυραυλικού κέντρου στην Κρήτη που ολοκληρώθηκε στις μέρες μας με την ανοχή της κυβέρνησης της Ε(νώσεως) Κ(έντρου)...». Και παρακάτω ... «Παρ'

Δίχως, το γεγονός να σημαίνει, πως το κείμενο για το πυραυλικό κέντρο στρεφόταν μόνο, προς αυτή την κατεύθυνση και δίχως αυτό να αφορά μόνο στα εσωτερικά του σωματίου, αποτελούσε λαμπρή ευκαιρία για να εξυπηρετηθεί και αυτός ο στόχος. Ίσως, έτσι μπορεί να ερμηνευθεί και να δικαιολογηθεί η καθυστέρηση των τεσσάρων μηνών από την εξαγγελία για έκτακτη έκδοση της «Ξαστεριάς», τον Αύγουστο του '64²⁹⁴, με θέμα το πυραυλικό κέντρο της Κρήτης και στην οριστική της υλοποίηση.

Το άρθρο για την απόφαση να δημιουργηθεί «Παγκόσμιο Σπουδαστήριο Ζωγραφικής» στο Ηράκλειο με αφορμή το έτος Γκρέκο, στα 1964, και οι συνεντεύξεις με τον Γιάννη Μαρκόπουλο για την ελληνική μουσική και με τον γλύπτη Δημήτρη Ρόμβο περί τέχνης, ήταν, κυρίως, το μέσο για να προωθηθούν οι σκέψεις και οι ιδέες των διοικούντων, στην περίοδο αυτή το σύλλογο, πάνω στα ζητήματα του πολιτισμού. Και ασφαλώς, στην περίπτωση των δύο νέων καλλιτεχνών η αφορμή για μια γνωριμία τους με το κρητικό και σπουδαστικό κοινό.

Στο ίδιο τεύχος, τέλος, θα δημοσιευθούν το τακτικό σημείωμα για τα σπουδαστικά νέα απ' όλον τον κόσμο, μιαν ανταπόκριση με τίτλο οι «σπουδές και ο χρόνος», ένα εκτενές άρθρο για τις διεθνείς σχέσεις της ΕΦΕΕ, που προσπαθούσε να δικαιολογήσει τα σχεδόν αδικαιολόγητα, την παράλληλη, δηλαδή, ένταξή της στις διεθνείς φοιτητικές οργανώσεις της I.U.S. και της I.S.C. – COSEC.

Καταληκτικά, η «Ξαστεριά» του Δεκεμβρίου του '64, είτε για να αποσείσει κατηγορίες για υποκίνηση, είτε για να δείξει πως η διοίκηση – ευθύνη της οποίας ήταν το τεύχος – νοιαζόταν πραγματικά σε αντίθεση με τους διεκδικητές της εξουσίας στο σύλλογο, κεντρώους, για τα ζητήματα όλου του σπουδαστικού κόσμου, θα αποποιηθεί τους δύο προηγούμενους, συνοδευτικούς του τίτλου, υπότιτλους και θα υιοθετήσει εκείνον της «Μηνιαίας σπουδαστικής επιθεώρησης». Οι επελαύνοντες

όλες τις κινητοποιήσεις έρχεται αναπάντεχα η υπογραφή της συμφωνίας δημιουργίας «πυραυλικού κέντρου» στην Κρήτη. Η συμφωνία υπογράφηκε στις 11.6.64 επίσημα από την ελληνική κυβέρνηση με τρόπο που και η ίδια σαν αντιπολίτευση είχε καταδικάσει. Στην Βουλή και στο λαό δεν δίδονται οι απαιτούμενες πληροφορίες. Σκοτάδι τυλίγει όλη την υπόθεση». Περιοδικό «Ξαστεριά», τευχ. 2, περίοδος Γ', Δεκέμβριος 1964, σελ. 15-19.

²⁹⁴ Βλέπε στην στήλη «Νέα Γενιά» το άρθρο που αναφερόταν στις δράσεις του Συλλόγου με στόχο την αποτροπή του πυραυλικού κέντρου του ΝΑΤΟ στην Κρήτη. Ανάμεσα στα άλλα σημειωνόταν : «Ήδη οι Κρήτες σπουδαστές ετοιμάζουν έκτακτη έκδοση της «Ξαστεριάς» αφιερωμένη στο πυραυλικό κέντρο, εκθέτοντας τους κινδύνους που εγκυμονεί για τον τόπο και την Παγκόσμια Ειρήνη». Εφημ. «η Αλλαγή», 24 Ιουλίου 1964, αφ 710. Επίσης λίγες μέρες αργότερα στην ίδια στήλη θα καταχωρηθεί ένα μικρό άρθρο με τον τίτλο «Το φυλλάδιο κατά των βάσεων». Εκεί θα σημειωθεί : «Σε λίγες μέρες θα είναι έτοιμο το φυλλάδιο που θα εκδώσουν οι κρήτες σπουδαστές για το πυραυλικό κέντρο της Κρήτης». Εφημ. «η Αλλαγή», 4 Αυγούστου 1964, αφ 719.

κεντρώοι, τελικοί νικητές της μάχης του '64, θα διατηρήσουν στα δύο επόμενα τεύχη το χαρακτηρισμό.

Η βαριά τραυματισμένη ενότητα του δημοκρατικού φοιτητικού κινήματος, εξαιτίας της πώλωσης ανάμεσα σε κεντρογενείς και αριστερούς φοιτητές, θα επιχειρηθεί, κυρίως, μετά την επικράτηση των κεντρώων να αποκατασταθεί, τόσο στα πρωτοβάθμια και δευτεροβάθμια όργανα των πανεπιστημιακών συλλόγων, όσο και στον τοπικό συνδικαλισμό. Η συγκρότηση, μετά το Β΄ Πανσπουδαστικό Συνέδριο του 1965, ενός κεντρογενούς κεντρικού Συμβουλίου της ΕΦΕΕ²⁹⁵ και η σχεδόν καθολική κυριαρχία των κεντρώων σε κλαδικούς και τοπικούς συλλόγους, ανάμεσά τους των κρητών σπουδαστών, έθετε πια επιτακτικά το αίτημα για αποκατάσταση της σπουδαστικής ενότητας²⁹⁶.

Τη φιλοσοφία αυτή θα απηχεί, κατά μεγάλο ποσοστό, το τεύχος της «Ξαστεριάς» του Απριλίου – Μαΐου του 1965. Μετά τις εκλογές του Δεκέμβρη του '64, το θέμα της κυριαρχίας και της πρωτοκαθεδρίας στο σύλλογο είχε, πλέον, λήξει οριστικά και εκείνο, που απέμενε ήταν η διαπίστωση της καθυστέρησης στην ολοκλήρωση του εκδημοκρατισμού της χώρας, η διατήρηση αντιδημοκρατικών πρακτικών και αντιλήψεων στο χώρο της Ανώτερης εκπαίδευσης (σπουδαστικό τμήμα της Ασφάλειας, παραβίαση του ακαδημαϊκού ασύλου, διατήρηση εν ζωή της ΕΚΟΦ, δικαστικές διώξεις εις βάρος δημοκρατών φοιτητών κ.λ.π.)²⁹⁷.

Η εξασφάλιση συνθηκών πραγματικής δημοκρατίας απαιτούσαν, τώρα, τη συσπείρωση όλων των διαθέσιμων δημοκρατικών φοιτητικών δυνάμεων, έτσι ώστε η κυβέρνηση της Ένωσης Κέντρου να προχωρήσει με βήματα πιο θαρραλέα και αποφασιστικά²⁹⁸. Το τεύχος, λοιπόν, του

²⁹⁵ Βλέπε στην στήλη «Ξάστερα» το άρθρο «το συνέδριο της ΕΦΕΕ». Πρόκειται για το Β΄ Πανσπουδαστικό Συνέδριο του Απριλίου του 1965 στο οποίο και θα γίνει η εκλογή ενός μάλλον κεντρογενούς Κεντρικού Συμβουλίου με πρόεδρο τον Περικλή Πάγκαλο. Περιοδικό «Ξαστεριά», τευχ. 1, Περίοδος Γ΄, Απρίλης – Μάης 1965.

²⁹⁶ Η ενότητα αυτή που σταδιακά θα αποκατασταθεί στο Σύλλογο και θα σφυρηλατηθεί μετά τα Ιουλιανά δεν ισοδυναμούσε και με διαμοίραση των αρμοδιοτήτων και των θέσεων στο Διοικητικό Συμβούλιο που παρέμενε τώρα ακέραιο στις διοικήσεις από το '65 κι ως την κήρυξη της δικτατορίας στα χέρια των κεντρώων. Ακολουθώντας τα συμβαίνοντα στο επίπεδο της ΕΦΕΕ, όπου οι κεντρώοι θα συγκροτήσουν δεύτερη δική τους στο 1966, τα Διοικητικά Συμβούλια θα παραμείνουν κεντρώας απόκλισης, δίχως, όμως, ποτέ να αφίστανται της πολιτικής της συνεργασίας με τους αριστερούς του Σωματείου. Βλ. τη συνέντευξη με Κώστα Ασλάνη, φοιτητή του ΕΜΠ. Για το ζήτημα της συγκρότησης δεύτερης κεντρώας ΕΦΕΕ βλέπε Χρ. Λάζος *Ελληνικό Φοιτητικό Κίνημα...*, Αθήνα 1987, σελ. 104.

²⁹⁷ Για τα προβλήματα αυτά βλέπε τα άρθρα «το σπουδαστικό της Ασφάλειας», «Πανσπουδαστικό αίτημα να διαλυθεί η ΕΚΟΦ» καθώς και την ανοικτή επιστολή του Συλλόγου προς τον υπουργό των Εσωτερικών Τσιριμώκο με αίτημα τη διάλυση της ΕΚΟΦ. Περιοδικό «Ξαστεριά», τευχ. 1, Περίοδος Γ΄, Απρίλης – Μάης 1965, το πρώτο στη στήλη «Ξάστερα», τα δύο επόμενα στις σελίδες 4-5.

²⁹⁸ Χαρακτηριστικά σημειωνόταν στο άρθρο «το σπουδαστικό της Ασφάλειας»: «Δεν είναι ούτε η πρώτη ούτε η τελευταία φορά που ο κ. Πρωθυπουργός «επαγγελίαν και

1965 θα κατευθύνει το σύνολο των άρθρων, που αφορούσαν στα σπουδαστικά, συνδικαλιστικά ζητήματα προς την ικανοποίηση του στόχου αυτού.

Τα άρθρα και σημειώματα με τίτλους «το σπουδαστικό της ασφάλειας», «το σπουδαστικό κόμμα», το κείμενο με τίτλο «Πανσπουδαστικό αίτημα να διαλυθεί η ΕΚΟΦ» και η ανοικτή επιστολή προς τον υπουργό των Εσωτερικών Τσιριμώκο παρουσίαζαν ανάγλυφα τη συλλογιστική, που πιο πάνω περιγράφηκε και επιχειρούσαν να οικοδομήσουν γέφυρες ευρύτερων συνεργασιών.

Παρά τη διάθεση για αυτοκριτική και την ανοικτή κριτική στάση τους απέναντι στην κυβέρνηση της Ένωσης Κέντρου για τη δειλία ή απροθυμία της να προχωρήσει σε βήματα ουσιαστικού δημοκρατικού εκσυγχρονισμού της χώρας, η «Ξαστεριά» του '65 επιχειρούσε σε θέματα, όπως των νατοϊκών βάσεων στην Κρήτη, να κρατήσει ίσες αποστάσεις και να δικαιολογήσει τις πολιτικές αποφάσεις της κυβέρνησης σε σχέση με το πρόβλημα. Έτσι, ενώ χαρακτήριζε την πολιτική των κυβερνήσεων Καραμανλή ως μισαλλόδοξη, υποστήριζε πως «η αλλαγή της κυβέρνησης συνοδεύτηκε με υιοθέτηση περισσότερου ρεαλισμού στην εξωτερική πολιτική και ήδη έγινε το πρώτο βήμα με τις συμφωνίες που εξασφαλίζουν πλατύτερες σχέσεις με τους βαλκανικούς λαούς, με την προϋπόθεση πάντα της ισοτιμίας και του αμοιβαίου σεβασμού»²⁹⁹.

Η ανάγκη να μη φανούν, οι διοικούντες στα 1965 το Σύλλογο, υπολειπόμενοι στα εθνικά θέματα, σε σχέση με τις προηγούμενες διοικήσεις και ιδιαίτερα στο θέμα της Κύπρου και παράλληλα η προσπάθεια να τεκμηριωθεί η ελληνικότητα του νησιού θα οδηγήσει στη σύνταξη ενός εκτενούς άρθρου, δημοσιευμένου στη «Ξαστεριά» του '65. Η διάρθρωση του άρθρου αυτού περιελάμβανε δύο μέρη. Στο πρώτο, δινόταν μια σύνοψη των ιστορικών περιπετειών και διαδρομών του τόπου, από τα αρχαία χρόνια ως τα σημερινά, ενώ στο δεύτερο,

υπόσχασιν ποιούμενος» διακήρυξε από μπαλκόνια και εφημερίδες πως «Το φρόνημα είναι ελεύθερο. Η παράνομος πράξις διώκεται». Κι όμως, προς πείσμα του κ. Πρωθυπουργού, έρχονται τα γεγονότα, το ένα μετά το άλλο, να υπογραμμίσουν την αντίφαση που κρύβεται ανάμεσα στις προεκλογικές υποσχέσεις και στα μετεκλογικά έργα». Για να συμπληρώσουν στην ανοικτή επιστολή προς τον Τσιριμώκο : «Ο κίνδυνος για τη δημοκρατία υπάρχει όταν αυτή καταπολεμείται από την αντίδραση όταν η τελευταία είναι εξουσία, είναι όμως μεγαλύτερος όταν η κυρίαρχος δημοκρατία θεωρεί αδύνατη και υποτονική την παρουσία των αντιδραστικών στοιχείων και δεν προβαίνει στην καθολική και οπωσδήποτε απαραίτητη αποπομπή και διάλυσή των». Περ. «Ξαστεριά», τεύχ. 1, Περίοδος Γ', Απρίλης – Μάης 1965.

²⁹⁹ Στο άρθρο του Γιώργου Λαγουδιανάκη για τους στρατιωτικούς εξοπλισμούς στον κόσμο και την εγκατάσταση αμερικανικής βάσης στην Κρήτη. Περιοδικό «Ξαστεριά», τεύχ. 1, Περίοδος Γ', Απρίλης – Μάης 1965, σελ. 6-7.

παρουσιάζοταν η δημοτική ποίησή του και τα στοιχεία της ελληνικότητάς της.

Σχεδόν, όλο το υπόλοιπο τεύχος περιελάμβανε θέματα αμιγώς πολιτιστικού ενδιαφέροντος. Από την παρουσίαση της μελοποίησης του Ερωτόκριτου από τον Μαμαγκάκη, ως τη σύνοψη της συζήτησης, που ο σύλλογος διοργάνωσε στα 1965 με αφορμή την ταινία «Ζορμπάς» και απ' εκεί στη σύνταξη ενός κειμένου, αφιερωμένου στο Δομήνικο Θεοτοκόπουλο, στον απόηχο των γεγονότων της προηγούμενης χρονιάς και εν πολλοίς, στα πλαίσια των εκδηλώσεων, που θα διαμειφθούν σε Ηράκλειο, Αρχάνες, Φόδελε, τον χρόνο αυτό, αλλά και τον προηγούμενο³⁰⁰.

Για μια ακόμη φορά, η προβολή στοιχείων, που θα μπορούσαν να θεωρηθούν λαϊκά, παρμένα, είτε από το χώρο της λαογραφίας και της δημοτικής ποίησης, είτε από το πεδίο του κρητικού μεσαιωνικού πολιτισμού ενίσχυε την έννοια της ιθαγένειας. Ταυτόχρονα, όμως, εμπλούτιζε ιδεολογικές σχηματοποιήσεις, που ταύτιζαν τους φορείς του παραδοσιακού πολιτισμού με την έννοια της προόδου και της «πνευματικής υγείας» και καλούσαν τους σύγχρονους Έλληνες να παραδειγματιστούν απ' αυτούς.

Το τελευταίο τεύχος της «Ξαστεριάς» πριν τη δικτατορία θα δημοσιευθεί τον Ιούλιο του 1966. Σε γενικές γραμμές το περιοδικό αυτό θα κινηθεί στην απόηχο των γεγονότων, που προκλήθηκαν μετά τη συνταγματική εκτροπή του προηγούμενου χρόνου. Η αμφισβήτηση από διάφορους κύκλους της εποχής του δικαιώματος του φοιτητικού κινήματος να ασχολείται με ζητήματα πέραν των καθαρά σπουδαστικών θα αποτελέσει αντικείμενο πολλών από τα άρθρα του περιοδικού.

Σχεδόν, ευθύς εξαρχής, από το εισαγωγικό σημείωμα του τεύχους, με τον τίτλο «Πότε θα κάμει Ξαστεριά» θα ξεκαθαριστεί, πως τα προβλήματα της ανώτατης εκπαίδευσης (κατάργηση της εκπαιδευτικής μεταρρύθμισης, καταπάτηση των ακαδημαϊκών ελευθεριών κ.λ.π.) «δεν είναι άσχετα με την ανωμαλία της τριπλής βασιλικής έμπνευσης», η δε φοιτητική ιδιότητα, εξίσου δεν είναι άσχετη «με τον τερματισμό της «προοδευτικής» οπισθοδρόμησης της χώρας, έτσι που επιχειρείται με την κυβέρνηση των 37 υπουργών».

Στο ίδιο μήκος κύματος θα κινηθούν τόσο το άρθρο με τον τίτλο «Η ιδεολογία του Φοιτητικού Συνδικαλισμού», που όριζε το ιδεολογικό πιστεύω του σπουδαστικού κινήματος ως δικαίωμα ελευθερίας

³⁰⁰ Τα 350 χρόνια από το θάνατο του Γκρέκο θα γιορταστούν με μάλλον φολκλορικού τύπου εκδηλώσεις, κυρίως, στην υποτιθέμενη γενέτειρα του ζωγράφου, το Φόδελε. Ανάμεσα σ' αυτές περιλαμβανόταν η αποκάλυψη της προτομής του γλύπτη Θ. Απάρτη, η οργάνωση μιας λαϊκής εορτής με τη συμμετοχή όλων των κατοίκων του χωριού, η απαγγελία από το Μάνο Κατράκη μονολόγου του θεατρικού έργου «Θεοτοκόπουλος». Εφημ. «η Αλλαγή», 29 Ιουλίου 1964, αφ 714.

έκφρασης, ως αγώνα για κοινωνική δικαιοσύνη και εθνικές διεκδικήσεις, όσο και το κείμενο του Μ. Συμβουλάκη «οι φοιτητές σε διωγμό».

Κατά τα λοιπά, το περιοδικό του Ιουνίου – Ιουλίου του '66 θα «βαδίσει», σε γενικές γραμμές, πάνω στα χνάρια των υπόλοιπων προδικτατορικών τευχών της «Ξαστεριάς» και ιδιαίτερα στις κατευθύνσεις του περιοδικού του '65. Θα αφιερώσει, δηλαδή, το υπόλοιπο της ύλης του σε θέματα πολιτισμού και σε δραστηριότητες του συλλόγου ανάλογου, αλλ' όχι, αποκλειστικού χαρακτήρα.

Η μεσαιωνική λογοτεχνική παραγωγή του νησιού θα αντιπροσωπευθεί με μια μελέτη για την «Ερωφίλη» του Γεωργίου Χορτάτζη, ενώ η σύγχρονη λογοτεχνική παραγωγή με ένα απόσπασμα από το έργο «Παραπόταμοι» της Έλλης Αλεξίου. Αν και για το τελευταίο βάρυνε, περισσότερο, η πολιτική του συνιστώσα και λιγότερο η λογοτεχνική του διάσταση, το ενδιαφέρον του συλλόγου για τη λογοτεχνία και τον πολιτισμό θα εξακολουθήσει.

Η προβολή του λαϊκού στοιχείου στον πολιτισμό, φορτισμένη και ενισχυμένη, εξαιτίας της πολιτικής συγκυρίας και της γενικής ανόδου του λαϊκού κινήματος, θα γίνει, κυρίως, χάρη στην παρουσίαση του έργου ενός, κατά το χαρακτηρισμό τους, λαϊκού ποιητή του Ηρακλείου, του Μανόλη Δερμιτζάκη και παράλληλα, μέσω της συνέντευξης με το νεαρό, τότε κρητικό συνθέτη Χρήστο Λεοντή.

Καταληκτικά, παρά τις γενικές δυσκολίες και την ομόθυμη συμπαράταξη του συλλόγου και γενικά του σπουδαστικού κινήματος στον αγώνα για την κατοχύρωση των λαϊκών δικαιωμάτων και της λαϊκής θέλησης, στον αγώνα, δηλαδή, αυτού, που θα οριζόταν ως κατοχύρωση της καθολικότητας (όχι, πάντως, ερμηνευμένη αυτή με μαρξικούς όρους), τόσο το τελευταίο προδικτατορικό τεύχος, όσο και οι γενικές πολιτισμικού χαρακτήρα εκδηλώσεις του Συλλόγου (διαγωνισμός αφίσας για τις βάσεις στην Κρήτη, συναυλία αντιπολεμικού τραγουδιού στην

Αθήνα, συναυλία με το Λεοντή στο Ηράκλειο κ.λ.π.) έδιναν ένα τόνο πολυσχιδίας και πολυμέρειας.

Παράλληλα, λιγότερο το τεύχος του '66 και περισσότερο οι γενικές μορφωτικές εκδηλώσεις του συλλόγου φαινόταν να λειτουργούν επικουρικά στο συνδικαλιστικό και πολιτικό αγώνα του. Η συνδρομή στο έντεχνο λαϊκό τραγούδι με τη διοργάνωση συναυλιών του Μίκη Θεοδωράκη σ' ολόκληρη την Κρήτη ή με την παρουσίαση νέων συνθετών, όπως του Λοϊζου και του Λεοντή, θα αποτελέσει τη γέφυρα της αναζήτησης των αφετηριακών στοιχείων του. Έτσι, η συναυλία του '66, στην αίθουσα της Γενναδίου 7, με την παρουσία του Μάρκου Βαμβακάρη, θα κλείσει τον κύκλο της αναζήτησης των λαϊκών, και εν πολλοίς, αντιαστικών πολιτισμικών ψηφίδων, συνολικό, σχεδόν, χαρακτηριστικό των ευαισθησιών της ελληνικής διάνοησης στη δεκαετία του '60.

Η επανασύσταση του συλλόγου στις αρχές του 1972 και η ανάληψη της αρχής από δημοκράτες φοιτητές, μετά τη γενική συνέλευση του Μαρτίου του ίδιου χρόνου θα συνοδευτεί, τρεις μήνες αργότερα, τον Μάιο του '72, με την έκδοση του πρώτου τεύχους του περιοδικού των κρητών φοιτητών με τον τίτλο «Κρήνη»³⁰¹. Το περιοδικό υπό τον τίτλο αυτό, θα πραγματοποιήσει δύο εκδόσεις, την πρώτη το Μάιο και τη δεύτερη τον Ιούνιο.

Ευθύς εξαρχής, το περιοδικό προσδιοριζόταν ως «μηνιαίο όργανο της Φοιτητικής Ενώσεως Κρητών» επαναφέροντας, έτσι, το χαρακτηρισμό, που συνόδευε τα πρώτα τεύχη της «Ξαστεριάς» του 1960. Η αλλαγή του ονόματος και η κατάργηση του «παραδοσιακού» και κοινά αποδεκτού «Ξαστεριά» οφειλόταν, είτε στην ανάγκη να φανεί η έκδοση ουδέτερη, να αποφύγει τις αναγωγές για αντιδικτατορικό αγώνα, που μπορούσε να προκαλέσει η χρήση του προδικτατορικού ονόματος, είτε στην επιθυμία να διαφοροποιηθεί το φοιτητικό κίνημα στη διάρκεια της δικτατορίας από το προδικτατορικό, την προβληματική και τους στόχους του, και πάνω απ' όλα τη σύνδεσή του με τους κομματικούς χώρους³⁰².

Η χρησιμοποίηση του ονόματος «Κρήνη» λειτουργούσε, λοιπόν, σημειολογικά και γινόταν συνώνυμη του καινούργιου, του δροσερού, αυτού, που ρέει³⁰³.

Της έκδοσης του Μαΐου του '72 θα προηγηθούν τον Απρίλη του ίδιου χρόνου μια ανακοίνωση³⁰⁴ και ένα, τρόπο τινά, ενημερωτικό

³⁰¹ Βλ. τις συνεντεύξεις με Κώστα Σηφάκη, φοιτητή του ΕΜΠ και Κώστα Γιανναδάκη, φοιτητή της Νομικής. Ο δεύτερος υπήρξε μέλος της συντακτικής επιτροπής του πρώτου τεύχους, ο δε Σηφάκης εκπρόσωπος του Διοικητικού Συμβουλίου της ΦΕΚ στη συντακτική επιτροπή του τεύχους του Μαΐου.

³⁰² Βλ. τη συνέντευξη με Κώστα Σηφάκη, φοιτητή του ΕΜΠ.

³⁰³ *ibidem*.

σημείωμα³⁰⁵, γραμμένο από φοιτητές – μέλη του Συλλόγου και δημοσιευμένα στον τοπικό τύπο. Η πρώτη απευθυνόταν στον επιστημονικό κόσμο των πόλεων της Κρήτης και στα παλιά μέλη του συλλόγου, ζητώντας τη συμπαράστασή τους και ορίζοντας τη βασική ύλη του πρώτου και δεύτερου τεύχους.

Στο ενημερωτικό σημείωμα, πρόσθετα, ξεκαθαρίζονταν η θεματική του περιοδικού, η ύλη του, το περιεχόμενο και οι στόχοι του. Σύμφωνα μ' αυτό, τα τεύχη Μαΐου και Ιουνίου θα χωρίζονταν σε δύο κυρίως μέρη. Το πρώτο θα περιελάμβανε θέματα κοινωνικοοικονομικά και κοινωνικοπολιτικά, πληροφορίες και στοιχεία για τις κοινωνικοπολιτικές αλλαγές και τις εκπαιδευτικές μεταρρυθμίσεις στο χώρο της Δυτικής Ευρώπης και ιδιαίτερα στην ευρωπαϊκή Οικονομική Κοινότητα (Ε.Ο.Κ.). Εμβόλιμα, θα παρατίθονταν θέματα Τέχνης και Παιδείας.

Τα κείμενα αυτά θα ήταν γραμμένα «από συγγραφείς διεθνούς κύρους», που κατά την έκφραση του συντάκτη του σημειώματος, θα είχαν «αποβάλλει σημαντικά από το έργο τους το ιδεολογικό και αξιολογικό στοιχείο». Τα θέματα, κατ' ανάγκη, θα ήταν γενικά και θα δίνονταν με τη μορφή μικρών μελετών. Έτσι, οι αναγνώστες θα μπορούσαν «να γνωρίσουν τα παγκόσμια προβλήματα οικονομικής και κοινωνικής ανάπτυξης» και να αποκτήσουν «μια γνωστική εικόνα συγκεκριμένη και υψηλή». Παράλληλα, οι σπουδαστές, αλλά και ο επιστήμονας κάθε κλάδου θα μπορούσε «να κατέβει από την αφηρημένη ανάλυση στα συγκεκριμένα οικονομικά προβλήματα».

Μόνο από το δεύτερο τεύχος και μετά το περιοδικό θα καταπιανόταν με τα ελληνικά θέματα, εξασφαλίζοντας «τη συνεργασία επιφανών αντρών» και επιτυγχάνοντας την εξισορρόπηση ελληνικών και ξένων θεμάτων. Σ' αυτά, θα περιλαμβάνονταν άρθρα και μελέτες για την «αναπτυξιακή προσπάθεια μόνης της Κρήτης αλλά και σε σχέση με την άλλη Ελλάδα». Φιλοδοξία της συντακτικής ομάδας, αλλά και της διοίκησης ήταν «να γίνει το περιοδικό το βήμα του διαλόγου μεταξύ των υπευθύνων φορέων της Κυβερνητικής πολιτικής και των άλλων σοβαρών απόψεων που επικρατούν για την αναπτυξιακή γενικά προσπάθεια που καταβάλλεται στη χώρα μας».

Το δεύτερο τμήμα του περιοδικού θα περιείχε «συγκεκριμένα σπουδαστικά προβλήματα καθώς και γενικότερα παιδείας και εκπαίδευσης». Στόχος του ήταν να εξυπηρετηθούν «και τώρα και

³⁰⁴ Ανακοίνωση της επιτροπής για το Ηράκλειο της Φοιτητικής Ένωσης Κρητών. Η επιτροπή αυτή αποτελείτο από τους Σταύρο Καμπέλη, Μιχ. Σάλλα, Κ. Σηφάκη. Εφημ. «Πατρίς», 6 Απριλίου 1972, α.φ. 7679, σελ. 4.

³⁰⁵ Βλέπε το άρθρο με τίτλο «Περιεχόμενο και προοπτικές του περιοδικού «Κρήνη» της Ενώσεως Κρητών Σπουδαστών». Εφημ. «Πατρίς», 6 Απριλίου 1972, α.φ. 7679, σελ. 4.

μακροπρόθεσμα τα γνήσια πνευματικά και συνδικαλιστικά συμφέροντα του φοιτητή», ενώ η όλη κίνηση χαρακτηριζόταν ως συνδικαλιστική – φοιτητική.

Μαζί με την ολοφάνερη προσπάθεια κατευνασμού και καθησυχασμού της απριλιανής δικτατορίας και του τοπικού εκπροσώπου της, περιφερειακού διοικητή Κρήτης Γεωργαλά, η δομή, που προβλεπόταν να λάβει το περιοδικό και οι επιμέρους στόχοι, που έθετε, παρουσίαζαν για αρκετούς λόγους ενδιαφέρον. Κατ' αρχήν ενδιαφερόταν να δείξει τι συνέβαινε στο χώρο της Δυτικής Ευρώπης και ιδιαίτερα στο περιβάλλον της Ε.Ο.Κ. διαμορφώνοντας μέτρο σύγκρισης, πρότυπο πολιτικό και παρουσιάζοντας την ελληνική καθυστέρηση και απομόνωση, τον ελληνικό πολιτικό αναχρονισμό, εξαιτίας του καθεστώτος της 21^{ης} Απρίλη.

Προσδιόριζε, ακόμη, τον πολιτικό προσανατολισμό της χώρας και αισιοδοξούσε – γνωρίζοντας, ίσως, και τις ρήσεις του Karl Popper, για το ανεξέλεγκτο και το απρόβλεπτο των κοινωνικών επαναστάσεων³⁰⁶ – πως θα υπήρχαν τα περιθώρια της συνεννόησης, της ομαλής μετάβασης από το στρατιωτικό καθεστώς σε μια δημοκρατία δυτικού, αστικού τύπου³⁰⁷.

³⁰⁶ Francois Dosse, *Η ιστορία σε ψίχουλα*, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, Ηράκλειο 1993, σελ. 234.

³⁰⁷ Η επιδίωξη αυτή θεμελιωνόταν, κατ' αρχήν, από το περιεχόμενο των άρθρων που θα φιλοξενηθούν στα δύο τεύχη της «Κρήνης», το Μάιο και Ιούνιο του '72. Για να επιβεβαιωθεί ρητώς από τις συνεντεύξεις και τοποθετήσεις τους : «Πιστεύαμε ότι στην ελληνική κοινωνία δε σήκωναν ούτε επαναστατικά πειράματα τρίτου κόσμου, ούτε βέβαια και υπαρκτός σοσιαλισμός επ' ουδενί. Εμείς θέλαμε να επανέλθει η Ελλάδα σε μια δημοκρατία αστικού τύπου». Συνέντευξη με Κώστα Σηφάκη, φοιτητή του ΕΜΠ. Βεβαίως, η μετάβαση από ένα αυταρχικό και έκνομο πολιτικό καθεστώς σε μια αστικού τύπου διακυβέρνηση δεν είναι εγγυημένη, όταν παρεμβληθούν επαναστατικές και ανάλογοι χαρακτήρα διεργασίες και ενέργειες. Προς επίρρωση όλων των παραπάνω ενδιαφέρον παρουσιάζει το άρθρο του Εμμ. Τσουρλάκη «Οι στόχοι των Νέων. Εκδήλωση του Συλλόγου Κρητών Φοιτητών». Το κείμενο αυτό δημοσιεύθηκε στις αρχές του '73 στην εφημερίδα «Χανιώτικα Νέα», με αφορμή τα «παρατράγουδα» που προκάλεσε σε εκδήλωση του Σωματείου στο κινηματοθέατρο «Απόλλων» των Χανίων, νεαρός ανθυποσημναγός, ανιψιός του τότε δικτάτορα Παττακού. Ο Τσουρλάκης αφού τόνιζε πως : «Εν αναμονή υλοποίησης της δοθείσης προ 5 ετίας υποσχέσεως ότι «Το ταχύτερον δυνατόν θα επανέλθει η χώρα εις τον Κοινοβουλευτισμόν επί υγειούς βάσεως» περιμέναμε εμείς οι Νέοι ματαίως το Θεϊόν δώρον που μας υπεσχέθησαν», καλούσε τους νέους, πολλοί από τους οποίους ήσαν και μέλη της Φ.Ε.Κ, να προβληματισθούν ως ώριμοι πολίτες και να χαράξουν υπεύθυνα την πορεία τους «προς πάσα κατεύθυνσιν». Σύμφωνα με τον συντάκτη του κειμένου οι τοποθετήσεις της Νέας Γενιάς θα έπρεπε να συμφωνούν με την άποψη ότι «η σημερινή θέσις της χώρας μας και η ψυχοσύνθεσις του αξιοπρεπούς λαού της μας εντάσσει στην Ευρωπαϊκή Δυτική Δημοκρατική Οικογένεια πλάι στο ΝΑΤΟ». Παράλληλα, η «Νέα Γενιά με την συμβολήν της έμπειρης Πολιτικής ηγεσίας» έπρεπε να «βοηθήσει να δημιουργηθούν αι κατάλληλαι προϋποθέσεις δια να σταματήσουν άπαξ δια παντός τα δυσμενή σχόλια σοβαρωτάτων Νομοθετικών Σωμάτων ως είναι η Αμερικανική Γερουσία και τα Ευρωπαϊκά Κοινοβούλια» και «ενωμένοι να

Παράλληλα, η ανισομέρεια ανάμεσα στα γενικά κοινωνικοοικονομικά και κοινωνικοπολιτικά θέματα του περιοδικού και σ' όσα αφορούσαν και σχετίζονταν με τις σπουδαστικές διεκδικήσεις και το φοιτητικό κίνημα, αλλά και ο περιορισμός του σπουδαστικού κινήματος κι ανάμεσα τους της Φ.Ε.Κ σε στενά συνδικαλιστικά πλαίσια, καθόριζε το ρόλο, που θα έπρεπε να διαδραματίσει ο φοιτητικός κόσμος στη δικτατορία. Η συμβολή του σπουδαστικού κινήματος δε θα ξεπερνούσε τα όρια του «μοχλού πίεσης» προς το τότε υφιστάμενο καθεστώς³⁰⁸.

Ταυτόχρονα, όμως, η κυκλοφορία του περιοδικού στο χώρο της επαρχίας, πέρα από τη διάσταση της οικονομικής στήριξης του εγχειρήματος, συνεπαγόταν τη διασπορά των ιδεών για τη μετάβαση προς το δημοκρατικό σύστημα, προς μια δημοκρατία δυτικού τύπου, προς το ξεπέραςμα της πολιτικής ανωμαλίας³⁰⁹.

Ανάμεσα στα άρθρα, που η ανακοίνωση του Απριλίου του '72 όριζε ως βασική ύλη του α' τεύχους και σ' εκείνα, που τελικώς θα δημοσιευθούν στο περιοδικό, το Μάιο, θα υπάρξουν κάποιες διαφορές. Τα άρθρα, που αφορούσαν στην ευρωπαϊκό και διεθνή περίγυρο και στις δύο περιπτώσεις θα είναι σχεδόν όμοια, με εξαίρεση ένα κείμενο του τότε προέδρου της εκτελεστικής επιτροπής της Ε.Ο.Κ. Sicco Mansholt, που θα

συμβάλλουν στην υλοποίηση της λύσεως του πολιτικού μας προβλήματος η οποία επιτυγχάνεται μόνον δια υπερκομματικής μεταβατικής Κυβερνήσεως». Οι εκλογές στην Ένωση Κρητών Σπουδαστών που θα γίνουν λίγες μέρες αργότερα το Γενάρη του '73 και το ενδεχόμενο, που τελικά θα επιβεβαιωθεί, να επικρατήσουν σ' αυτές αριστερά φοιτητικά σχήματα, όπως η «Αντιδικτατορική ΕΦΕΕ», έδειχνε να προβληματίζει και να βάζει σε σκέψεις πολλούς για την εξέλιξη και το χαρακτήρα του αντιδικτατορικού φοιτητικού αγώνα. Οι εγγυήσεις, που ως τότε παρείχε η κυριαρχία στο φοιτητικό χώρο και ειδικότερα στο σύλλογο των κρητών φοιτητών, σπουδαστών που εμφορούνταν από αστικές αντιλήψεις και οι οποίοι έβλεπαν το πολιτικό μέλλον της χώρας στα πλαίσια και στα όρια ενός δυτικού τύπου κοινοβουλευτισμού, έδειχναν τώρα να τίθενται επ' αμφιβόλω. Μολονότι, τα αριστερά οργανωμένα φοιτητικά σχήματα, όπως η «Αντι – ΕΦΕΕ» και ο «Ρήγας Φεραίος» εστίαζαν το διακηρυκτικό τους λόγο και τις τοποθετήσεις τους σε στενά συνδικαλιστικά ζητήματα και διατύπωναν απόψεις ότι ο αγώνας τους στόχευε «στη διενέργεια ελεύθερων εκλογών με τη συμμετοχή όλων των κομμάτων και των αντιδικτατορικών οργανώσεων από κυβέρνηση κοινής εμπιστοσύνης» η ανησυχία στην παρούσα φάση έδειχνε να μην εξαντλείται. Για τις απόψεις Τσουρλάκη, βλέπε το άρθρο «Οι στόχοι των Νέων. Εκδήλωση του Συλλόγου Κρητών σπουδαστών». Εφημ. «Χανιώτικα Νέα», 4 Ιανουαρίου 1973, αφ 1545. Για δε τις τοποθετήσεις «περί ελεύθερων εκλογών με τη συμμετοχή όλων των κομμάτων» το άρθρο «Για την ανάπτυξη του αντιδικτατορικού δημοκρατικού φοιτητικού κινήματος» Περιοδικό «Κομμουνιστική Επιθεώρηση», τευχ. 11-12, Νοέμβρης – Δεκέμβρης 1972, σελ. 65.

³⁰⁸ Βλ. το άρθρο «Οι στόχοι των Νέων. Εκδήλωση των Κρητών σπουδαστών». Εφημ. «Χανιώτικα Νέα», 4 Ιανουαρίου 1973, αφ 1545.

³⁰⁹ Βλέπε τη συνέντευξη με Κώστα Σηφάκη, φοιτητή του ΕΜΠ.

προστεθεί στο τεύχος του Μαΐου, εξοβελίζοντας ένα άλλο με τον τίτλο «ο Κένεντυ της Παιδείας».

Οι διαφορές, κυρίως, εστιάζονταν στα κείμενα, που αντλούνταν από τον ελληνικό περίγυρο. Ενώ, στην ανακοίνωση προβλεπόταν να δημοσιευθούν άρθρα γενικού και εν πολλοίς ιστορικού περιεχομένου (Γ. Σκληρού «Κίνημα Γουδί», «Δράση Βενιζέλου 1909 – 1916»), κείμενα, δηλαδή, που ως ένα βαθμό λειτουργούσαν παραδειγματικά, είτε προσπαθώντας να ορίσουν τα ορθά όρια δράσης και το ρόλο του στρατεύματος, είτε να δείξουν, με βάση την πρόσφατη ιστορική εμπειρία, τον τρόπο ομαλής μετάβασης από ένα στρατιωτικό κίνημα σε μια αστικού τύπου δημοκρατία, στο περιοδικό, τελικώς, θα συμπεριληφθούν άλλα, που τα επέβαλλε η συγκυρία.

Έτσι, θα δημοσιευθεί ένα εκτενές απόσπασμα από το βιβλίο του Γ. Σκληρού «Σύγχρονα προβλήματα του ελληνισμού», με τον τίτλο «ο φυλετικός παράγων του νεώτερου ελληνισμού», μέσω του οποίου η ΦΕΚ του '72 επιχειρούσε ν' απαντήσει στις κατηγορίες διορισμένων από τη δικτατορία συνδικαλιστών, που την κατηγορούσαν για ιδιοτέλεια και άφηναν υπαινιγμούς για την ηθική των κρητών σπουδαστών³¹⁰.

Παράλληλα θα δημοσιευθούν τρία σημειώματα, ένα του τότε γραμματέα της «Παγκρητίου» για τη «Μάχη της Κρήτης», ένα δεύτερο με τον τίτλο «Μήνυμα στη Νεότητα» και ένα τελευταίο από λόγους του Ελευθερίου Βενιζέλου για την ανάγκη στροφής των νέων προς τα πρακτικά επαγγέλματα και την τεχνική εκπαίδευση.

Αν τα δύο πρώτα στόχευαν στην τόνωση του φρονήματος των φοιτητών, εκτός και εντός Φ.Ε.Κ, το τελευταίο κινιόταν περίπου στη συλλογιστική, που τον επόμενο χρόνο, θα διατυπωθεί πολύ πιο εναργώς από άλλες δυνάμεις του φοιτητικού κινήματος, όπως την «Αντιδικτατορική ΕΦΕΕ» και τον «Ρήγα Φεραίο», για τα προβλήματα και τους αναχρονισμούς της ελληνικής εκπαίδευσης. Έτσι, ο διατυπωμένος για εντελώς άλλες αιτίες και κάτω από διαφορετικές συνθήκες λόγος του Ελευθ. Βενιζέλου γινόταν ξανά επικαιρικός.

Τα παραπάνω, μαζί με τα κείμενα, που αφορούσαν στο φοιτητικό συνδικαλισμό (π.χ. το υπόμνημα των φοιτητών της Ανωτάτης Βιομηχανικής Πειραιά για τα προβλήματα της σχολής τους και την αδυναμία των διορισμένων συμβουλίων να τα επιλύσουν, το άρθρο με τίτλο «Οι φοιτητές απαιτούν Γενική Συνέλευση και εκλογές») έδειχναν τη μερική απομάκρυνση της έκδοσης από τους στόχους, που είχαν προσδιοριστεί με το σημείωμα της 6^{ης} Απριλίου του '72.

Μολονότι, το περιοδικό δε φαινόταν να διαφοροποιείται ριζικά από τις προθέσεις, που είχαν οριστεί λίγο καιρό ενωρίτερα, έδειχνε να

³¹⁰ Βλέπε το άρθρο του Κ(ώστα) Μ(ανουσάκη) «Οι φοιτητές απαιτούν γενική Συνέλευση και εκλογές». Περιοδικό «Κρήνη», τεύχ.1, Περίοδος Α', Μάιος 1972, σελ. 33-34.

ενδιαφέρεται πιο έντονα για το φοιτητικό κίνημα, και την επικείμενη άνδρωσή του. Στο διάστημα από την ανακοίνωση για την έκδοση του περιοδικού ως την τελική του δημοσίευση και κυκλοφορία, θα μεσολαβήσουν δεκάδες προσφυγές στα Πρωτοδικεία της χώρας από φοιτητές κάθε σχολής, που ζητούσαν γενικές συνελεύσεις και ημερομηνία εκλογών, ενώ, παράλληλα, θα σημειωθούν οι πρώτες κινητοποιήσεις και αποχές, όπως των Υπομηχανικών, της Φυσικομαθηματικής, της Σιβιτανίδειου.

Ως εκ τούτου, και δίχως να παραλείπονται τα άρθρα και τα σχόλια για τα διαδραματιζόμενα και συμβαίνοντα στη Δυτική Ευρώπη, αφού αυτό αποτελούσε το πολιτικό πρότυπο για την πλειοψηφία των συντακτών της «Κρήνης», δεν ήταν πλέον δυνατόν ν' αγνοηθεί το σπουδαστικό κίνημα και οι προσπάθειές του. Αντίθετα, αυτό θα μπορούσε να χρησιμεύσει ως το μέσο για την επιτάχυνση της πορείας προς μια αστικού τύπου δημοκρατία.

Η συλλογιστική αυτή θα παγιωθεί με το δεύτερο τεύχος του περιοδικού, που θα κυκλοφορήσει τον Ιούνιο του 1972. Σχεδόν, κανένα από τα κείμενα και τα άρθρα, που με βάση την ανακοίνωση του Απρίλη του 1972 επρόκειτο να αποτελέσουν τη βασική ύλη του περιοδικού, δε θα δημοσιευθεί σ' αυτό, με εξαίρεση ένα απόσπασμα από το λογοτεχνικό κείμενο του Αντρέ Μαλρώ «Συνομιλία με τον Νέρου», το δεύτερο μέρος της διάλεξης του Γκ. Μυρντάλ με τίτλο «Γεωργία και οικονομική ανάπτυξη»³¹¹, καθώς και την παρουσίαση μιας υπό δημοσίευση διδακτορικής διατριβής με τον τίτλο «Τι σκέπτονται οι φοιτητές για την Ευρώπη».

Τώρα, στην έκδοση του Ιουνίου του 1972 τα κείμενα, που εμμέσως, είτε ευθέως, αφορούσαν στις εξελίξεις στο χώρο της παιδείας

³¹¹ Με το κείμενο του Γκούναρ Μυρντάλ «Γεωργία και οικονομική ανάπτυξη» που θα δημοσιευθεί σε δύο συνέχειες, η πρώτη στην «Κρήνη» του Μαΐου του '73 και η δεύτερη σ' αυτή του Ιουνίου, αλλά και με την επιστολή του Siccó Mansholt, προέδρου της Εκτελεστικής Επιτροπής της ΕΟΚ, η διοίκηση του Συλλόγου των Κρητών Σπουδαστών στα 1972, επιδίωκε, κατ' αρχάς, να δείξει την πολυπλοκότητα και οικουμενικότητα των οικονομικών προβλημάτων της εποχής, που, εν πολλοίς, ξεπερνούσαν τις δυνατότητες και τα μέσα που διέθεταν τα εθνικά κράτη και οι εθνικές κυβερνήσεις για να τα αντιμετωπίσουν. Τόνιζαν, έτσι, τη σημασία των πολιτικών συνενώσεων, όπως της «Κοινής Αγοράς», πολλώ μάλλον για τις αναπτυσσόμενες, σαν την Ελλάδα, χώρες. Παράλληλα, με την πρωτεύουσα θέση που έδιναν τα κείμενα αυτά στη γεωργία, έναντι της εκβιομηχάνισης, «καθησύχαζαν» όλους, όσοι έβλεπαν την Ευρωπαϊκή Οικονομική Κοινότητα ως αιτία μελλοντικής καταστροφής του πρωτογενούς τομέα της χώρας. Αντίθετα, επεσήμαιναν πως η προσέγγιση μ' αυτήν θα προκαλούσε μια σειρά από ευεργετικές συνέπειες στην αγροτική οικονομία και θα επέλυε μια σειρά από εκκρεμή ζητήματα. Από μια Ευρώπη που καλείτο να λύσει προβλήματα κάθε είδους και υφής (μόλυνση του περιβάλλοντος, εγκαθίδρυση αληθινής δημοκρατίας, ισότητα ευκαιριών, σωστή εκμετάλλευση των φυσικών πόρων κ.λ.π.), η Ελλάδα δε θα μπορούσε να λείπει.

και στις διεργασίες στο φοιτητικό κίνημα αποτελούσαν σχεδόν το ήμισυ της ύλης του περιοδικού. Προσανατολισμένα, σταθερά, στον στόχο της ανάδειξης αιρετών διοικήσεων στους πανεπιστημιακούς συλλόγους επικουρούνταν από άρθρα, που σχολίαζαν τα προβλήματα της ελληνικής εκπαίδευσης από τις κατώτερες ως τις ανώτερες βαθμίδες³¹². Η δημοσίευση ανάλογων κειμένων, κυρίως μέσα από τις στήλες της αθηναϊκής εφημερίδας «Τα Νέα», ενίσχυε την άποψη, πως το φοιτητικό κίνημα καλείτο να παίξει ένα ρόλο μοχλού πίεσης στο καθεστώς.

Παράλληλα, βέβαια, θα δημοσιευθούν, δίχως, όμως να αποτελούν, πια, το βασικό κορμό της έκδοσης κείμενα και μελέτες «επιφανών συγγραφέων», όπως του Στ. Στεφάνου ή του Κ. Χατζηαργύρη. Η αντιδικτατορική διάσταση των κειμένων αυτών συνοδευόταν από τη ρητή θέση για την ανάγκη «να προχωρήσουν (οι βαλκανικοί λαοί, μηδέ εξαιρουμένου του ελληνικού) προς καθεστώτα πιο αποφασιστικής συμμετοχής του πολίτη στη διεύθυνση των κοινωνιών»³¹³.

Η «Κρήνη» του Ιουνίου του 1972, ακολουθώντας την προϊούσα ωρίμανση του φοιτητικού κινήματος θα εγκαταλείψει, αν όχι ολοκληρωτικά, πάντως κατά ένα μεγάλο μέρος, το μοτίβο που με τις πρώτες, πριν την έκδοσή της, ανακοινώσεις του Απρίλη του '72, είχε διαγράψει. Αυτό, που ενδιέφερε τώρα, ήταν «κυρίως η ανταλλαγή ιδεών μέσα από τις στήλες του περιοδικού, του πιο ζωντανού τμήματος του έθνους, της νεολαίας»³¹⁴. Μολονότι, για τη διοίκηση της ΦΕΚ του '72 και για την πλειοψηφία της συντακτικής επιτροπής του περιοδικού, αυτό δε συνεπαγόταν την ταυτόχρονη εγκατάλειψη του στόχου για τη μετάβαση σε μια δημοκρατία αστικού τύπου, επέτρεπε στο άρτι αφυπνισμένο σπουδαστικό κίνημα να συγκροτηθεί καλύτερα και συστηματικότερα και σταδιακά να θέσει υψηλότερους στόχους.

Η στροφή προς την ενασχόληση με τα αμιγώς φοιτητικά θέματα θα επικυρωθεί στα δύο επόμενα τεύχη, με το συνήθη τίτλο «Ξαστεριά», που θα κυκλοφορήσουν το πρώτο, το Γενάρη του '73 και το επόμενο, τον Απρίλη του ίδιου χρόνου.

Στο πρώτο από τα δύο τεύχη, του Ιανουαρίου του 1973, το μεγαλύτερο μέρος θα καταλάβει μια ιδιαίτερα εκτεταμένη μελέτη περίπου 37 σελίδων με τίτλο «Αφιέρωμα στην Παιδεία». Σ' αυτήν θίγονταν τα προβλήματα του συνόλου της ελληνικής εκπαίδευσης και

³¹² Βλ. το άρθρο του Μηνά Παπάζογλου με τον τίτλο «Χορός εκατομμυρίων». Περιοδικό «Κρήνη», τεύχος 2, Περ. Α', Ιούνιος 1972, σελ 24,25 και 33. Ο Παπάζογλου υπήρξε τακτικός αρθρογράφος των «Νέων», ασχολούμενος με τα φοιτητικά ζητήματα και συγγραφέας τριών, τουλάχιστον, βιβλίων για το αντιδικτατορικό φοιτητικό κίνημα.

³¹³ Κ. Χατζηαργύρη «Τα Βαλκάνια Εξελιξείς και Προοπτικές». Περιοδικό «Κρήνη», τεύχ. 2, Περίοδος Α', Ιούνιος 1972, σελ. 10-3 και 33.

³¹⁴ Βλ. το εισαγωγικό σημείωμα γραμμένο από τη συντακτική επιτροπή. Περιοδικό «Κρήνη», τεύχ. 2, Περίοδος Α', Ιούνιος 1972.

προτείνονταν λύσεις σ' αυτά. Οι τοποθετήσεις των συντακτών της μελέτης³¹⁵ αφορούσαν, τόσο, στις αδυναμίες της πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης (Νηπιαγωγεία – Δημοτικά), όσο και στις ελλείψεις και στους αναχρονισμούς της μέσης (Γυμνάσια – Τεχνική Εκπαίδευση) και στους αντίστοιχους της ανώτατης (Πανεπιστήμια).

Παράλληλα, θίγονταν θέματα, όπως η φοιτητική μετανάστευση, διατυπώνονταν οι βασικές ιδέες των συντακτών για τις αρχές, στις οποίες θα στηριζόταν μια εκπαιδευτική μεταρρύθμιση, εκφράζονταν σκέψεις και ιδέες για το γλωσσικό ζήτημα και την καθιέρωση της δημοτικής.

Στην ενότητα για τα προβλήματα της Ανώτατης Εκπαίδευσης γινόταν λόγος για τις αιτίες ύπαρξης των φροντιστηρίων, για το κόστος, που συνεπαγόταν για τις ελληνικές οικογένειες η λειτουργία τους, για το θεσμό των εισαγωγικών εξετάσεων και τους περιορισμούς, που αυτός έθετε για μια παιδεία προσιτή σ' όλους τους νέους. Ακόμη, σχολιάζονταν η διάρθρωση των πανεπιστημίων, η «ουσιαστική έλλειψη κάθε σύνδεσης του εκπαιδευτικού προγράμματος με τις ανάγκες της οικονομίας», ο αναχρονιστικός τρόπος διδασκαλίας στα Πανεπιστήμια. Επεκτείνοντας τα σχετικά με τον τρόπο διδασκαλίας στα Α.Ε.Ι., κατέληγαν στο συμπέρασμα, πως το φοιτητικό κίνημα ορθώθηκε με βασικό αίτημα τη Δημοκρατικοποίησή τους.

Η μελέτη για τα ελληνικά Πανεπιστήμια θα κλείσει θίγοντας ζητήματα, όπως η ανεπάρκεια υλικών μέσων, τα προβλήματα των εργαζόμενων φοιτητών, η απουσία κρατικών υποτροφιών, η ανυπαρξία επιστημονικής έρευνας, οι δυσκολίες επαγγελματικής αποκατάστασης των πτυχιούχων, η ανάγκη για την ύπαρξη πραγματικά ελεύθερου συνδικαλισμού.

Στα τελικά συμπεράσματα της μελέτης για την Ανώτατη Εκπαίδευση θα γίνει λόγος για την ανάγκη επανεξέτασης των προγραμμάτων σπουδών από επιτροπές με συμμετοχή όλων των ενδιαφερόμενων πανεπιστημιακών ομάδων, για τη σύνδεση των προγραμμάτων σπουδών με το κοινωνικό – οικονομικό πρόγραμμα της χώρας. Μαζί με τις βασικές ιδέες πάνω, στις οποίες θα έπρεπε να στηριχθεί η εκπαιδευτική μεταρρύθμιση (πολυτεχνική μόρφωση, ηθική – αισθητική – σωματική αγωγή) δινόταν μια συνολική απάντηση στα προβλήματα του ελληνικού εκπαιδευτικού χώρου.

Παρά την ορθότητα των θέσεων αυτών, φαινόταν να αγνοούν οι συντάκτες της μελέτης το υπάρχον πολιτικό πρόβλημα της χώρας και να

³¹⁵ Σύμφωνα με τον Κώστα Μανουσάκη, μέλους της συντακτικής επιτροπής τόσο των δύο τευχών της «Κρήνης» όσο και των τευχών της «Ξαστεριάς» (των δύο που θα κυκλοφορήσουν και του ενός, του Οκτωβρίου, που η διοίκηση της Φ.Ε.Κ θα σταματήσει την έκδοσή του, λόγω του πολιτικού περιεχομένου ορισμένων από τα άρθρα του, στο τυπογραφείο), το «Αφιέρωμα στην Παιδεία» αφορούσε σε κείμενα εκ των προτέρων διαμορφωμένα από τους Λαφαζάνη – Παπαδήμα. Βλ. συνέντευξη με Κ. Μανουσάκη – Μαν. Τσαφαράκη (φοιτητές της Φυσικομαθηματικής).

οδηγούν το σπουδαστικό κίνημα στον περιορισμό και εγκλωβισμό του γύρω από τα εκκρεμή σπουδαστικά αιτήματα³¹⁶. Στην ουσία, μολονότι το σπουδαστικό κίνημα, στα χρόνια της δικτατορίας, και ανάμεσά τους και η Φ.Ε.Κ, δε συστήθηκε για να ικανοποιήσει συνδικαλιστικά αιτήματα, με το αφιέρωμα στην Παιδεία της «Ξαστεριάς» του '73 δινόταν σ' αυτό τέτοια διάσταση και σημασία. Παράλληλα, βέβαια, τόσο η μελέτη αυτή, όσο και τα άρθρα του περιοδικού με τον τίτλο «Φοιτητικές αρχαιρεσίες» και «Μαθητές χωρίς δασκάλους»³¹⁷ έδειχναν ανάγλυφα το αδιέξοδο, στο οποίο είχε περιπέσει το αντιδικτατορικό φοιτητικό κίνημα λίγο μετά τις φοιτητικές εκλογές της νοθείας, του Νοέμβρη του '72³¹⁸.

Με το τελευταίο άρθρο του τεύχους του Γενάρη του '73, υπό τον τίτλο «οι υπομηχανικοί σε απόγνωση» γινόταν, αφ' ενός, μια προσπάθεια να συμβιβασθούν τα διεστώτα (πολιτικοί μηχανικοί – υπομηχανικοί), μετά την κρίση, που ξέσπασε στο χώρο της τεχνικής παιδείας. Αφ' ετέρου, επιχειρείτο να τεθεί σ' άλλη βάση το πρόβλημα, από εκείνη, που το αφιέρωμα του Ιανουαρίου για την Παιδεία επεφύλασσε γι' αυτό. Αντί, το θέμα να αποδοθεί στην «έλλειψη προγραμματισμού» της τεχνικής Παιδείας στη χώρα, όπως το αντιλαμβάνονταν οι συντάκτες της μελέτης, το άρθρο αυτό «έβλεπε» ως πρωτογενή αιτία του προβλήματος την επιθυμία του εγχώριου και διεθνούς κεφαλαιουχικού συστήματος να προχωρήσει στην αναδιάρθρωση του τεχνικού εκπαιδευτικού χώρου στην Ελλάδα, σύμφωνα με τις ανάγκες και τις προσδοκίες του³¹⁹.

³¹⁶ Βλ. Ολύμπιος Δαφέρμος *Το αντιδικτατορικό φοιτητικό κίνημα 1972 – 1973*, εκδ. Θεμέλιο, Αθήνα 1992, σελ. 199. Σημείωνε ο Δαφέρμος: «Από τη δημιουργία της η Αντι – ΕΦΕΕ, μέσω της εφημερίδας της «Πανσπουδαστική», προβάλλει φοιτητικά αιτήματα και βλέπει το φοιτητικό κίνημα ως συνδικαλιστικό κίνημα. Αρνείται να δει ότι το κίνημα, από τη γέννησή του είναι πολιτικό – αντιδικτατορικό και ότι δεν ασχολείται, παρά μόνο περιστασιακά με φοιτητικά αιτήματα που δεν έχουν πολιτική διάσταση. Στη διακήρυξη του συνεδρίου της υπάρχει μακρύς κατάλογος φοιτητικών αιτημάτων, τα οποία ποτέ δε διεκδίκησε το αντιδικτατορικό φοιτητικό κίνημα».

³¹⁷ Το άρθρο αυτό επανέφερε την αντίληψη, διατυπωμένη και στο «Αφιέρωμα στην Παιδεία», της συνδιοίκησης, στα πλαίσια της οποίας το φοιτητικό κίνημα συνεργαζόμενο με δημοκράτες καθηγητές θα προωθούσε τον στόχο του εκδημοκρατισμού και εκσυγχρονισμού της ανώτατης εκπαίδευσης, αποκλείοντας παράλληλα κάθε εξωπανεπιστημιακό παράγοντα. Σε Ν. Γεωργάκης «Μαθητές χωρίς δασκάλους». Περιοδικό «Ξαστεριά», τευχ. 1, Περίοδος Β', Γενάρης 1973, σελ. 45-46.

³¹⁸ Βλ. Α. Αλεξίου (ψευδ. Στ. Λυγερού) «Απόψεις πάνω στην εξέλιξη του φοιτητικού κινήματος». Περιοδικό «Ξαστεριά», τευχ. 2, Περίοδος Β', Απρίλης 1973, σελ. 8-11. Σ' αυτό σημειωνόταν: «Με τις εκλογές – έτσι όπως έγιναν – κατάφεραν μια προσωρινή εκτόνωση του κινήματος. Χωρίς ξεκαθαρισμένους στόχους και ταχτική, οι φοιτητές αποδεικνύονται απροετοίμαστοι να ενταχθούν δυναμικά στα νέα δεδομένα. Αποτέλεσμα την ένταση διαδέχεται ύφεση...».

³¹⁹ Βλ. το άρθρο «Οι υπομηχανικοί σε απόγνωση» (που ανήκε στον Κώστα Μανουσάκη σύμφωνα με τα λεγόμενά του). Περιοδικό «Ξαστεριά», τευχ. 1, Περίοδος Β', Γενάρης 1973, σελ. 43.

Η τοποθέτηση αυτή έδινε, πολιτικής χροιάς, ερμηνεία στο πρόβλημα και εν πολλοίς ακολουθούσε τις θέσεις των αριστεριστικών οργανώσεων, που βρίσκονταν μέσα κι έξω από την Φ.Ε.Κ και οι οποίες αντιμετώπιζαν το φοιτητικό κίνημα ως προπομπό και καταλύτη για το αντίστοιχο λαϊκό. Ο στόχος και η προσδοκία ενός σοσιαλιστικού μετασχηματισμού της ελληνικής κοινωνίας, από δύσκολος έως ουτοπικός στην πραγμάτωσή του, θα συνέχει τις αντιλήψεις τους και θ' οδηγήσει μαζί με την εμμονή, κυρίως, της «Αντι – ΕΦΕΕ» για περιορισμό του κινήματος σε στενά φοιτητικά πλαίσια, σε σύγκρουση στα όρια των επιτροπών, όσο και στους τοπικούς και μεταξύ αυτών στη Φ.Ε.Κ και στη συντακτική επιτροπή της «Ξαστεριάς».

Το επόμενο τεύχος του Απριλίου του 1973, κατά βάση, θα αποτελέσει μια έκδοση ισόρροπα κατανεμημένη ανάμεσα στις διάφορες πολιτικές συνιστώσες του αριστερού φοιτητικού κινήματος, που συγκροτούσαν τη σύνταξη του περιοδικού. Οι αριστεριστικές οργανώσεις θα διατυπώσουν, κυρίως, τις θέσεις τους, με τα άρθρα «γύρω από τη φοιτητική κρίση» και το «απόψεις πάνω στην εξέλιξη του φοιτητικού κινήματος».

Με το πρώτο, προσδιορίζονταν οι αιτίες, που προκαλούσαν τις φοιτητικές εξεγέρσεις σ' όλο τον κόσμο (ανταγωνισμός, υποταγή στη γραφειοκρατία, απομόνωση του αντικειμένου της έρευνας από την πολιτική και κοινωνική του σημασία). Με τις θέσεις αυτές, καθώς και με την επισήμανση του ίδιου συντάκτη ότι «η αυτοτέλεια των Α.Ε.Ι», που ζητούν οι φοιτητές δε σημαίνει «απομόνωσή τους από το λαό και το μόχθο του», οι αριστεριστές επιχειρούσαν ν' ασκήσουν κριτική στις θέσεις των οργανωμένων αριστερών παρατάξεων («Αντί – ΕΦΕΕ», «Ρήγα»), όπως αυτές είχαν διατυπωθεί, ανάμεσα στ' άλλα και στο αφιέρωμα για την Παιδεία, το Γενάρη του '73.

Στην πάγια διατυπωμένη θέση της διοίκησης της Φ.Ε.Κ του '73 για αυτοτέλεια των Α.Ε.Ι, οι αριστεριστικές οργανώσεις αντιπαρέθεταν τις σκέψεις τους για σύνδεση με το λαϊκό κίνημα και τόνιζαν, πως το φοιτητικό κίνημα είναι «κοινωνικό φαινόμενο».

Με το δεύτερο άρθρο, που ανήκε στον Σταύρο Λυγερό και ήταν γραμμένο το Φλεβάρη του '73, λίγο μετά τα γεγονότα της πρώτης κατάληψης της Νομικής, δινόταν μια σύνοψη των αγώνων του σπουδαστικού κινήματος από τις προσφυγές στα Πρωτοδικεία το '72 και την προσπάθεια για ελεύθερες εκλογές, που παρεμπιπτόντως δε θα τις χαρακτηρίσει τώρα «λεγκαλιστική αυταπάτη»³²⁰, ως τον αγώνα ενάντια

³²⁰ Τέσσερα χρόνια αργότερα στη μελέτη του για το φοιτητικό κίνημα ο Λυγερός θα υποστηρίξει για τη διεκδίκηση του αιτήματος των εκλογών, τα ακόλουθα : «Με τη νόμιμη πάλη του το φοιτητικό κίνημα επιτυγχάνει να εξασκήσει μια σημαντική πίεση στη Χούντα, να σπάσει το κλίμα της αδράνειας και της φοβίας, να απομονώσει σημαντικά τους διορισμένους και να πλατύνει τη μαζική του βάση. Τα θετικά αυτά

στη σύνταξη Καταστατικού Χάρτη ερήμην των φοιτητών και σ' εκείνον ενάντια στα ΝΔ 93/69, 180/69, και το νόμο περί στρατεύσεως των φοιτητών, τον 1347/73³²¹.

αποτελέσματα έχουν όμως και την αρνητική τους πλευρά. Βοηθούμενα και από την έλλειψη και της πιο στοιχειώδους πολιτικής πείρας, δημιουργούν λεγκαλιστικές αυταπάτες και συγκεκριμένα την ψευδαίσθηση ότι η νόμιμη πάλη και η κλιμακούμενη πίεση θα αναγκάσουν τη χούντα να υποκύψει στο αίτημα για ελεύθερες φοιτητικές εκλογές». Σταύρος Λυγερός *Φοιτητικό Κίνημα και ταξική πάλη στην Ελλάδα: από τις προσφυγές στα πρωτοδικεία στην εξέγερση του Πολυτεχνείου*, Εκδοτική Ομάδα Εργασία, Αθήνα 1977 – 1978, σελ. 132.

³²¹ Με το νόμο αυτό, που συμπλήρωνε το ΝΔ 720/70 περί στρατολογίας, ο υπουργός Εθνικής Άμυνας, δηλαδή ο δικτάτορας Παπαδόπουλος, μπορούσε να διατάξει τη διακοπή αναβολής στράτευσης για οποιαδήποτε πειθαρχική ποινή που είχε επιβληθεί σε φοιτητή ή για μη συμμετοχή του σπουδαστή σε παραδόσεις μαθημάτων ή σε εξετάσεις ή ασκήσεις ή για προτροπή συναδέλφων τους σε αποχή ανεξάρτητα από την πειθαρχική δίωξη που θα ασκείτο για τις πράξεις αυτές. Ακόμη, βάσει του νόμου αυτού, αναστελλόταν η αναβολή σε περίπτωση καταδίκης σε οποιαδήποτε ποινή για πράξεις που προέβλεπε ο Αστικός Κώδικας. Με το Νομοθετικό διάταγμα 1347/73 θα στρατευθούν στις 15 Φλεβάρη του ίδιου έτους 37 σπουδαστές, ανάμεσά τους και 5 τουλάχιστον μέλη της ΦΕΚ (Αντ. Φραντζεσκάκης Τοπογράφος του ΕΜΠ, Γ. Νυσταζάκης Τοπογράφος του ΕΜΠ, Ολ. Δαφέρμος Μηχανολόγος – Ηλεκτρολόγος του ΕΜΠ, Χαρ. Σαββάκης, φοιτητής της Ιατρικής, Αντ. Σκουλούδης, φοιτητής της Οδοντιατρικής). Για να ακολουθήσουν 57 ακόμη σπουδαστές στις 16 του Φλεβάρη μεταξύ των οποίων και οι κρήτες : (Αρτ. Ροζάκης, φοιτητής του Φαρμακευτικού τμήματος της Φυσικομαθηματικής, Νικητ. Λιοναράκης της Νομικής Αθηνών, Νικ. Διακουλάκης Χημικός Μηχανικός του ΕΜΠ, Νικ. Φιωτάκης της ΠΟΕ Νομικής Αθηνών, Εμμ. Σαριδάκης Τοπογράφος του ΕΜΠ, Γ. Σμπώκος Πολιτικός Μηχανικός του ΕΜΠ, Σπ. Γιακουμάκης Μηχανολόγος του ΕΜΠ, Βασ. Πεντάρης Πολιτικός Μηχανικός του ΕΜΠ, Αλεξ. Βγόντζας, φοιτητής της Ιατρικής Αθηνών, Γ. Καλαϊτζάκης Μηχανολόγος του ΕΜΠ, Εμμ. Μπαστάκης Ανωτάτης Εμπορικής, Αλ. Καμπριδάκης φοιτητής της Ανωτάτης Εμπορικής, Μ. Τρανταλίδης φοιτητής του Φαρμακευτικού, Δ. Γιακουμάκης και Απόστολος Λουλουδάκης). Παράλληλα, το μέτρο των στρατεύσεων θα εξακολουθήσει να χρησιμοποιείται από τη δικτατορία προκειμένου να επιτύχει τον αποκεφαλισμό του φοιτητικού κινήματος και τις πρώτες μέρες μετά τη ψήφιση του Ν.Δ. (περίπτωση του κρητικού φοιτητή του ΕΜΠ Ε. Τζανετή που στρατεύθηκε στις 19 Φλεβάρη του '73, λίγες μέρες μετά τη δίκη του στο Πλημμελειοδικείο Αθηνών για τα γεγονότα στο Πολυτεχνείο στις 14 του μήνα) όσο και σχεδόν μετά από κάθε εκδήλωση (καταλήψεις στη Νομική Αθηνών, παμφοιτητική συγκέντρωση στις 18 Μαΐου κ.ά.). Βλέπε Μηνάς Παπάζογλου *Φοιτητικό κίνημα και δικτατορία*, εκδ. Επικαιρότητα, Αθήνα 1975, σελ. 72-74, επίσης 78-82 καθώς και σελ. 87. Επίσης, την ανακοίνωση με τον τίτλο «Διαμαρτύρεται η Φ.Ε.Κ». Εφημ. «Πατρίς», 23 Φεβρουαρίου 1973, αφ 7950, όπου σημειωνόταν : «Η Φ.Ε.Κ καταγγέλλει στον φιλελεύθερο λαό της Κρήτης τα αντιδημοκρατικά και αντισυνταγματικά μέτρα που έλαβε η κυβέρνηση για να πατάξει την ελεύθερη φοιτητική σκέψη. Καταγγέλλουμε το Ν.Δ. 1347/73 που χρησιμοποιεί τη διακοπή της αναβολής σαν μέσο κατασταλτικό των τιμών φοιτητικών αγώνων. Οι αγώνες για μια καλύτερη Παιδεία χτυπήθηκαν καίρια με τα πιο σκληρά και ανελεύθερα μέτρα που πλήξανε στην καρδιά το Σύλλογο των Κρητών Σπουδαστών». Παρά το συμβατικό μότο σκέψης περί «αγώνων για μια καλύτερη Παιδεία» και τη δικαιολογημένη

Αναφερόμενος ο Λυγερός στα μέτρα της αποχής, που ακολούθησαν οι φοιτητές στο Μετσόβιο Πολυτεχνείο μέχρι την εισβολή σ' αυτό της αστυνομίας το Φλεβάρη του '73, και κυρίως στην κατάληψη της Νομικής τον ίδιο μήνα, προσπαθούσε να δείξει, ότι ήταν το μόνο μέσο «για να εξελιχτεί το φοιτητικό κίνημα», «να σπάσει τα στενά προκαθορισμένα όρια που το περιορίζουν». Συστηματικά, σχεδόν, αναφερόταν στη λαϊκή συμπαράσταση και αποδεχόταν, πως η δύναμη που κινεί τους φοιτητές δεν είναι άλλη από «τον αποπνιχτικό χαρακτήρα και τις έντονες αντιθέσεις της πανεπιστημιακής πραγματικότητας».

Παρ' ότι ο Λυγερός, κατά περίπτωση, θα δείξει τάσεις συμβιβασμού στο κείμενο αυτό, υποστηρίζοντας, ότι ο σκοπός του φοιτητικού κινήματος δεν είναι άλλος παρά «η ελεύθερη και ανθρωπιστική παιδεία», ο στόχος του ήταν αφ' ενός, να τονίσει την ανάγκη για εξακολούθηση της αγωνιστικότητας του σπουδαστικού κινήματος και αφ' ετέρου να επισημάνει, πως ο φοιτητικός αγώνας της πρόσφατης περιόδου είχε βρει, ήδη, συμπαράσταση από τα λαϊκά στρώματα.

Από την πλευρά, της διοίκησης, που εκπροσωπούσε τις δυνάμεις της «Αντι – δικτατορικής ΕΦΕΕ», θα συνταχθούν μια σειρά από άρθρα πολλά από τα οποία επικύρωναν τις θέσεις, που είχαν διατυπωθεί στο αφιέρωμα για την Παιδεία, το Γενάρη του '73.

Το κείμενο με τον τίτλο «πίσω από τη βιτρίνα», για παράδειγμα, ακολουθούσε και στήριζε την άποψη για μια παιδεία πραγματικά προσιτή σε όλους, ενώ το άρθρο «Λογιοτατισμός και δημοτική γλώσσα» επιχειρούσε μια ιστορική αναδρομή στο γλωσσικό ζήτημα, ενισχύοντας τις απόψεις του προηγούμενου τεύχους και αναπαράγοντας ιδεολογικά σχήματα, τρέχοντα και κυρίαρχα στο μαρξιστογενή λαϊκισμό της αριστερής ελληνικής διανόησης μετά τον Πόλεμο.

Σε σύγκριση με αυτά πιο ενδιαφέρουσα ήταν η μελέτη με τον τίτλο «Πολιτικές και εκπαιδευτικές μεταρρυθμίσεις 1909-1930». Πέρα από την σκοπιμότητα της στήριξης των αντιλήψεων, όπως αυτές είχαν διατυπωθεί στη μελέτη του Γενάρη, για την ανάγκη μιας νέας εκπαιδευτικής μεταρρύθμισης στη χώρα, η προτίμηση του συντάκτη στις προτάσεις για

καταγραφή και αναφορά των ονομάτων των στρατευθέντων, ο στόχος της ανακοίνωσης αυτής ήταν η ενημέρωση της κρητικής κοινής γνώμης που βομβαρδιζόταν από τη χουντική προπαγάνδα των ημερών και η άσκηση πίεσης απ' αυτήν – στο βαθμό που αυτό ήταν δυνατό – για την παύση ή άρση του αντιδημοκρατικού μέτρου. Έτσι η ανακοίνωση αυτή θα κλείσει : «Πιστεύουμε πως τα χτυπήματα αυτά αντανakλούν σε Σας, σε σας που μας διδάξατε πως η καλύτερη προσφορά στην παιδεία είναι ο αγώνας για τη Λευτεριά της σκέψης. Καταγγέλλομε κάθε προσπάθεια που σπλώνει την καθαρότητα του αγώνα μας. Η παράδοση και το μέλλον της Κρήτης είναι μακριά από κάθε μορφή καταπίεσης. Είναι στον ελεύθερο διάλογο και στην ελεύθερη σκέψη...».

εκπαιδευτική αλλαγή, που επιχείρησε ο Αλέξανδρος Παπαναστασίου στη διετία 1924 – 1926 και η σύμπτωση ανάμεσα στις προτάσεις αυτές και σ' εκείνες, που επικαλούνταν η «Αντιδικτατορική ΕΦΕΕ», στα 1973, ήταν πραγματικά εντυπωσιακή³²².

Τα κείμενα, ακόμα, που θα πρέπει να αναχθούν σε μέλη της Φ.Ε.Κ που πρόσκεινταν στην «Αντιδικτατορική ΕΦΕΕ» ήταν, τόσο, αυτό με τον τίτλο «η απελευθέρωση της γυναίκας», ιδιαίτερα από την στιγμή, που τόνιζε πως «ο αγώνας και ο πόθος της γυναίκας για την καλύτερευση του βιοτικού και μορφωτικού της επιπέδου ... εντάσσεται μέσα στο γενικό πόθο όλων των ανθρώπων για περισσότερη μάθηση και παραπέρα καλύτερευση των όρων ζωής τους», όσο και το άρθρο – εισήγηση για τον καταστατικό χάρτη, του Νίκου Φιωτάκη, πλην του εισαγωγικού του σημειώματος.

Καταληκτικά, για το περιοδικό του Απρίλη του 1973 θα μπορούσε να υποστηριχθεί, ότι υπήρξε, το προανάκρουσμα όλων εκείνων, όσα επρόκειτο να διαμειφθούν ανάμεσα στις οργανωμένες παρατάξεις του αριστερού φοιτητικού κινήματος στα χρόνια της δικτατορίας και κυρίως την «Αντί – ΕΦΕΕ», μέλη της οποίας ήταν η διοίκηση της Φ.Ε.Κ του '73, και στις αριστεριστικές, υπερεπαναστατικές οργανώσεις, που ιδιαίτερα στο επόμενο τεύχος της «Ξαστεριάς», τον Οκτώβρη του '73, διέθεταν την πλειοψηφία της συντακτικής επιτροπής.

Ολόκληρη η αντιπαράθεση θα συμπυκνωθεί στο παρόν τεύχος σε μια στήλη υπό τον τίτλο «Γράμματα από φίλους». Ενώ, οι αριστεριστές, τόνιζαν πως «οι κοινωνικές σχέσεις και η αντιστοιχούσα σ' αυτές παιδεία, βρίσκονται σε μια (διαλεκτική) αλληλεπίδραση», η διοίκηση της Φ.Ε.Κ του '73 θα θέσει δύο ερωτήματα. Με το πρώτο, αναζητούσε αν το εκπαιδευτικό σύστημα είναι ανεξάρτητο από το κοινωνικό, με το δεύτερο, αν υπήρχε σχέση ανάμεσα σε φοιτητικό κίνημα και εκάστοτε κοινωνικούς αγώνες.

³²² Σύμφωνα με το συντάκτη του άρθρου η μεταρρύθμιση που θα επιχειρήσει ο Αλέξανδρος Παπαναστασίου το 1924 και η οποία τελικώς θα ανασταλεί επεδίωκε «να εκπαιδευθούν τα παιδιά στην δημοκρατία, και να δοθεί σε όλους η δυνατότητα να φτάσουν σε υψηλό μορφωτικό επίπεδο ανεξάρτητα από την κοινωνική τους προέλευση. Το μορφωτικό επίπεδο θα ήταν τέτοιο που «να καταστήσει αυτούς συνειδητά και αλληλέγγυα μέλη μιας λαοκρατικής πολιτείας και μιας συγχρονισμένης ανθρωπιστικής κοινωνίας». Ακόμη, η μεταρρύθμιση Παπαναστασίου έκανε λόγο για «την θεμελίωση της παιδείας πάνω στα ζωτικά στοιχεία της Ελληνικής ζωής και για συμμόρφωση των προγραμμάτων στις νέες απαιτήσεις πραγματικής δημιουργικής εργασίας». Τέλος, αναφερόταν στη «λαϊκή μετεκπαίδευση που θα γίνονταν σ' όλη τη χώρα και θα έφτανε μέχρι τη δημιουργία λαϊκών πανεπιστημίων σε ορισμένα κέντρα». Σχεδόν όλα τα ζητήματα αυτά θα αναφερθούν στο «αφιέρωμα στην Παιδεία» στο περιοδικό της «Ξαστεριάς», τον Γενάρη του '73. Περιοδικό «Ξαστεριάς», τεύχ. 2, Περίοδος Β', Απρίλης 1973, σελ. 28-32.

Η απόπειρα των αριστεριστών να δώσουν μεγαλύτερο πολιτικό βάθος στα θέματα και να οδηγήσουν τα πράγματα στον ευκταίο γι' αυτούς στόχο της γενικευμένης λαϊκής εξέγερσης και η σταθερή άρνηση της διοίκησης της Φ.Ε.Κ να αποδεχτεί μια τέτοια προοπτική θα οδηγήσει στην ολομέτωπη μεταξύ τους αντιπαράθεση στα πλαίσια και του κρητικού σπουδαστικού συλλόγου. Εκδήλωση της σύγκρουσης αυτής θα είναι κατά κύριο λόγο η απόσυρση του περιοδικού της «Ξαστεριάς» από το τυπογραφείο, τον Οκτώβρη του '73. Η ύπαρξη ανάμεσα στ' άλλα ενός άρθρου για τον ταξικό ρόλο του Πανεπιστημίου και ο γενικός πολιτικός τόνος του τεύχους θα εμποδίσουν την έκδοση και θα επιτείνουν τα αδιέξοδα ανάμεσα στις πολιτικές συνιστώσες της αριστεράς και του φοιτητικού κινήματος, που διαχειρίζονταν τον αντιδικτατορικό φοιτητικό αγώνα³²³.

Οι προτάσεις του διατοπικού συμβουλίου – μετά την απόλυση των μελών της συντακτικής επιτροπής της «Ξαστεριάς» από τη διοίκηση της Φ.Ε.Κ, τον Οκτώβριο του '73 – για τη δημιουργία ενός εντύπου που θα κάλυπτε όλους τους τοπικούς σπουδαστικούς συλλόγους δε θα πραγματοποιηθεί ποτέ³²⁴. Λίγο καιρό μετά η νοεμβριανή εξέγερση στο Πολυτεχνείο θα ανατρέψει οριστικά τα πειράματα τύπου Μαρκεζίνη και

³²³ Στ. Λυγερός *Φοιτητικό Κίνημα και ταξική πάλη στην Ελλάδα: από τις προσφυγές στα Πρωτοδικεία στην εξέγερση του Πολυτεχνείου*, Εκδοτική Ομάδα Εργασία, Αθήνα 1977 – 78, σελ. 26-27.

³²⁴ *ibidem*, σελ. 27.

θα βάλει για μια ακόμη φορά το φοιτητικό κίνημα, τους συλλόγους του και τα έντυπά του στον «πάγο», ή σωστότερα «στο γύψο».

Α) Μια Γενική αποτίμηση

Ο κρητικός σπουδαστικός σύλλογος, σχεδόν, και στις τρεις μεταπολεμικές δεκαετίες του βίου του δεν θα πάψει να διατηρεί τα χαρακτηριστικά που προσδιόριζαν εγγενώς και από τη φύση της μια τέτοιου χαρακτήρα φοιτητική οργάνωση. Η κοινή καταγωγή των μελών του, οι κοινές μεταξύ τους ρίζες, το στοιχείο της τοπικότητας, ιδιαίτερα έντονο και κυρίαρχο για ένα γεωγραφικό διαμέρισμα σαν την Κρήτη, αποκομμένο και με έντονα στοιχεία αυτοτέλειας και ανεξαρτησίας, επικαθόριζε αναγκαστικά και εκ των πραγμάτων τους σπουδαστές και το σύλλογο.

Το γεγονός, όμως, αυτό δεν αναιρούσε, ούτε καταργούσε συλλήβδην ένα άλλο στοιχείο και μια άλλη σοβαρή διάσταση και πραγματικότητα. Μαζί με την κοινή καταγωγή και τις προκύπτουσες συμπορεύσεις, που αυτή λογικά δημιουργούσε στα μέλη του Σωματείου, συστοιχιζόταν το γεγονός της φοιτητικής ιδιότητας. Οι απαιτήσεις που αυτή έθετε, ιδιαίτερα σε χρονικές περιόδους και στιγμές επίτασης των φοιτητικών αγώνων ανάγκαζαν στην σταδιακή «υποταγή» του τοπικού δεδομένου και στην προώθηση της ιδέας για παραλληλία και συμπόρευση με τις γενικές διεκδικήσεις και τους συναφείς αγώνες του φοιτητικού κόσμου.

Σταδιακά, λοιπόν, μολονότι, ο κρητικός σπουδαστικός σύλλογος δε θα εγκαταλείψει εντελώς την τοπική του διάσταση, αναλυόμενη αυτή, είτε σε προνοιακού χαρακτήρα υποστήριξη των σπουδαστών, είτε στην προβολή και προώθηση προβλημάτων του τόπου καταγωγής και των ανθρώπων του, θα μπει στη λογική της παρουσίας των τοπικών ζητημάτων με στόχο να θιγούν αδυναμίες και προβλήματα που αφορούσαν σ' ολόκληρη την ελλαδική κοινωνία και στις δομές της.

Με το δεδομένο αυτό ο κρητικός σπουδαστικός σύλλογος θα εμφανίσει στις δεκαετίες μετά τον πόλεμο και ως το χρονικό όριο αυτού που αποκαλέστηκε «μεταπολίτευση», τα ίδια προβλήματα και τις ίδιες αρετές που το σύνολο του σπουδαστικού κινήματος, τόσο σε πρωτοβάθμιο όσο και σε δευτεροβάθμιο επίπεδο, επρόκειτο να παρουσιάσει. Η ταύτιση, για παράδειγμα, των σπουδαστικών αγώνων με τις πολιτικές επιδιώξεις και η πρόσδεση του δημοκρατικού φοιτητικού συνδικαλισμού στη διετία 1963 – 1965 με τις στοχεύσεις των δύο πολιτικών δημοκρατικών χωρών της εποχής, της ΕΔΑ και της Ένωσης Κέντρου, γεγονότα που θα ταλανίσουν και θα διχάσουν το σπουδαστικό κίνημα, θ' αγγίξουν, εξίσου, και την τοπική συνιστώσα των κρητών.

Κατά περίπτωση, ο Σύλλογος των Κρητών Σπουδαστών θα εμφανίσει, ακριβώς λόγω της ιδιοσύστασής του και του στοιχείου της

τοπικότητας, μεγαλύτερη ευελιξία και άνεση στην προσέγγιση με τις τοπικές κοινωνίες, στη σύνδεση με το χώρο, τους ανθρώπους και τα προβλήματά τους, στη διάχυση και εφαρμογή της ιδέας για «ιδεολογική και εκπολιτιστική διαπλάτυνση του φοιτητικού κινήματος». Στην αδυναμία του ορθόδοξου σχήματος του φοιτητικού χώρου να επιτύχει την εφαρμογή και πραγμάτωση των αποφάσεων του (π.χ. τα πορίσματα του Δ΄ Πανσπουδαστικού Συνεδρίου), η φοιτητική συνιστώσα των κρητών και μαζί ολόκληρος ο τοπικός φοιτητικός συνδικαλισμός θα εμφανιστούν πιο επιδέξιοι και ικανοί.

Αμφότεροι, όμως, θα αποτύχουν να εξασφαλίσουν επάρκεια στη σύνδεσή τους με το κοινωνικό σώμα και τα λαϊκά κινήματα, αφ' ενός γιατί κυριαρχούσαν, ιδιαίτερα μετά τη δημιουργία της ΕΦΕΕ, στις αντιλήψεις τους οι επικαθορισμοί από τα κόμματα και τις πολιτικές οργανώσεις, αφ' ετέρου γιατί το φοιτητικό κίνημα και στις τρεις δεκαετίες του μεταπολεμικού του βίου καλείτο να υποκαταστήσει, πλήρως, το λαϊκό κίνημα και τους φορείς του.

Στις αιτιάσεις ότι ο τοπικός συνδικαλισμός και ανάμεσά τους και το Σωματείο των Κρητών Σπουδαστών λειτουργούσαν αναιρετικά στις προσπάθειες για ανέλιξη του σπουδαστικού κινήματος θα μπορούσαν εύκολα να αντιπαρατεθούν τα επιχειρήματα για τις ευκαιρίες που αυτός έδινε σε μια πληθώρα φοιτητών να αποκτήσουν πολιτική συνειδητοποίηση και να εξασφαλίσουν το στοιχείο της πολιτικής ομογενοποίησης ανάμεσα στους πιο προωθημένους πολιτικά «πρωτευουσιάνους» φοιτητές και τους πιο «καθυστερημένους» επαρχιώτες.

Αποτελούσε, όμως, παράλληλα το ανάχωμα για μια πιθανή πολιτική ριζοσπαστικοποίηση των επαρχιωτών φοιτητών στο βαθμό που ικανοποιούσε, εν μέρει, ή εν όλω, ανάγκες και αιτήματα υλικά και συγκρατούσε προσδεδεμένους τους σπουδαστές γύρω από ένα κυρίαρχο τοπικό άξονα. Σ' όσες περιπτώσεις και χρονικές στιγμές, και δεν είναι λίγες, ιδίως στις δεκαετίες του '60 και του '70, ο κρητικός σύλλογος σπουδαστών επέλεγε την προβολή στοιχείων συγκρουσιακών, στοιχείων αντίθετων προς την εξουσία και τους φορείς της, προσέφερε μέγιστη εξυπηρέτηση και εμπόδιζε την πάγια επιδίωξη για εξατομίκευση του κοινωνικού σώματος και τέλος του συνδικαλισμού.

Αυτό που έλειπε, όμως, απ' όλους τους τοπικούς σπουδαστικούς συλλόγους και εν πολλοίς το Σωματείο των Κρητών Σπουδαστών ήταν η προσήλωση και η σταθερότητα στην επίτευξη και ικανοποίηση των στόχων, η σε βάθος και χρονικό πλάτος διεκδίκησή τους. Συχνά το τοπικό σωματείο δεν ιδωνόταν από τους συνδικαλιστές του τοπικού χώρου παρά ως η γέφυρα και ως το μέσο για το πέρασμα, τη μετάβαση στα σπουδαιότερα και πιο αξιόλογα έδρανα του φοιτητικού κινήματος

και στα μονιμότερα αξιώματα στο επίπεδο της τοπικής κοινωνίας και των κομματικών μηχανισμών.

Αν στη σημερινή εποχή αυτό που αποκαλείται τοπικός σπουδαστικός συνδικαλισμός δεν έχει πλέον, σχεδόν πρακτικό αντίκρουσμα και ουσιαστικό νόημα ύπαρξης η ευθύνη δε βρίσκεται σ' όλους εκείνους που κάποτε υπήρξαν θιασώτες, περισσότερο ή λιγότερο ένθερμοι της ύπαρξής του, αλλά στη διάχυτη και κυρίαρχη πια αντίληψη για τη «ματαιότητα» των αγώνων και των διεκδικήσεων, στην παρεπόμενη πεποίθηση πως το «τέλος της ιστορίας» είναι πια καθεστώς. Η εξατομίκευση του κοινωνικού σώματος ξεκινά, εν πολλοίς, από την επιδέξια αναίρεση του δικαιώματος των τοπικών κοινωνιών και φορέων να συνευρίσκονται, να ομαδοποιούνται και να συλλειτουργούν. Η προσδοκία για την κατάργηση αυτής της πραγματικότητας βρίσκεται, κυρίως, στην επανακατάκτηση του δικαιώματος των τοπικών κοινωνικών συσσωματώσεων να ξαναυπάρξουν.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

ΒΙΒΛΙΑ

1. Α. Βρυχέα – Κ. Γαβρόγλου, *Απόπειρες μεταρρύθμισης της ανώτατης εκπαίδευσης 1911 – 1981*, Εκδ. Σύγχρονα, Θέματα, Θεσσαλονίκη 1982.
2. Ο. Δαφέρμος, *Το αντιδικτατορικό φοιτητικό κίνημα 1972 – 1973*, Εκδ. Θεμέλιο, Αθήνα 1992.
3. Φ. Ηλιού, *Ιδεολογικές χρήσεις του κοραιοισμού στον 20^ο αιώνα*, Εκδ. ο Πολίτης, Αθήνα 1989.
4. Σ. Ζήλλιας - Α. Ιερεμίας - Χ. Καρατζάς, *Ιστορία του φοιτητικού μας κινήματος*, Εκδ. Νέο φοιτητικό κίνημα, Αθήνα 1975.
5. Γ. Ίγκερς, *Η ιστοριογραφία στον 20^ο αιώνα*, Εκδ. Νεφέλη, Αθήνα 1999
6. Χ. Λάζος, *Ελληνικό φοιτητικό κίνημα 1821 – 1973: Κοινωνικοί και πολιτικοί αγώνες*, Εκδ. Γνώση, Αθήνα 1987.
7. Σ. Λυγερός, *Φοιτητικό κίνημα και πολιτική πάλη στην Ελλάδα: Από της προσφυγές στα πρωτοδικεία έως την εξέγερση του πολυτεχνείου*, Εκδ. Ομάδα Εργασία, Αθήνα 1977 – 1978, τόμοι 1, 2.
8. Μ. Παπάζογλου, *Φοιτητικό κίνημα και δικτατορία*, Εκδ. Επικαιρότητα, Αθήνα 1975.
9. Θ. Χατζηστεφανίδης, *Ιστορία νεοελληνικής Εκπαίδευσης 1821 – 1986*, Εκδ. Παπαδήμας, Αθήνα 1990.
10. Francois Dosse, *Η ιστορία σε ψίχουλα*, Πανεπιστημιακές εκδόσεις Κρήτης, Ηράκλειο 1993.

ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ

1. Περιοδικό «Κνωσός», Τεύχη 1 - 44, 1953 – 1965.
2. Περιοδικό «Κρήνη», Τεύχη 1 - 2, 1972.
3. Περιοδικό «Ξαστεριά», Τεύχη 1 - 10, 1960 ως 1973.
4. Περιοδικό «Κομμουνιστική Επιθεώρηση», Τεύχη 5 – 6, 11 – 12, 1972.

ΕΦΗΜΕΡΙΔΕΣ

1. «η Αλλαγή», Ηράκλειο Κρήτης, 1961 – 1967.
2. «Κήρυξ», Χανιά, 1965 – 1967.
3. «Μεσόγειος», Ηράκλειο, 1964 – 1967.
4. «Νέα Εφημερίς », Ηράκλειο Κρήτης, 1923 – 1925.
5. «Πατρίς», Ηράκλειο Κρήτης, 1947 – 1967/1972 – 1973.

6. «Το Βήμα», Αθήνα, 1947, 1949 – 1958.
7. «Χανιώτικα Νέα», Χανιά, 1972 – 1973.

ΑΡΘΡΑ

1. Ο. Δαφέρμος «Η αυτοοργάνωση του Αντιδικτατορικού φοιτητικού κινήματος», Περ. «Αντί», τεύχ. ,
2. Η. Νικολακόπουλος «Από το τέλος του εμφύλιου πολέμου έως την μεταπολίτευση του 1974», Ιστορία του ελληνικού έθνους, Τόμος ΙΣΤ', Εκδοτική Αθηνών χ.χ.
3. Σ. Ράμφος «Η γενιά του 15 % και του 114», Περιοδικό «Αντί», Τεύχος 209, Μάιος 1984.

ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΕΙΣ

Κ. Ασλάνης (Ε.Μ.Π, δεκαετία '60), Κ. Γραμματικάκης (Πάντειος, δεκ. '60), Γ. Γραμματικάκης (φυσικομαθηματική, δεκ '60), Κ. Τουρνάκης (φυσικομαθηματική, δεκ '50), Κ. Μανουσάκης (φυσικομαθηματική, δεκ '70), Μ. Τσαφαράκης (φυσικομαθηματική, δεκ '70), Γ. Ζεβελάκης (Γεωπονική, δεκ '60), Β. Ζεβελάκης (Ε.Μ.Π, δεκαετία '60), Ν. Ανδρουλάκης (Ιατρική, δεκ '50), Γ. Αλεξανδράκης (Ιατρική, δεκ '50 – '60), Ν. Βεργιάκης (Οδοντιατρική, δεκ '60), Σ. Καμάρης (Ε.Μ.Π, δεκαετία '60), Λ. Μακρής (Νομική, δεκ '50), Μ. Φαρσάρης (Νομική, δεκ '50), Ν. Κουκουνάκη – Τρουλινού (Νομική, δεκ '70), Δ. Ξυριτάκης (Νομική, δεκ '60), Κ. Σηφάκης (Ε.Μ.Π, δεκαετία '70), Κ. Γιανναδάκης (Νομική, δεκ '70), Β. Πεντάρης (Ε.Μ.Π, δεκαετία '70), Σ. Σμπυράκης (Ιατρική δεκ '60)

ΠΗΓΕΣ

1. Καταστατικόν «Συλλόγου Κρητών Σπουδαστών». αριθ. 3730 / 1946, Πρωτοδικείο Αθήνας.
2. Απόφαση αναγνώρισης Καταστατικού «Φοιτητικής Ενώσεως Κρητών», αριθμός απόφασης 328/1971, αριθμ. Φακέλου 84/1971, Πρωτοδικείο Χανίων.
3. Απόφαση τροποποίησης καταστατικού της «Φοιτητικής Ένωσης Κρητών», αριθμός 5361/1972, Πρωτοδικείο Χανίων.